Modern Klasikler Dizisi - 105

MAKSİM GORKİ

ARTAMONOVLAR

Rusça aslından çeviren:
AYŞE HACIHASANOĞLU

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Modern Klasikler Dizisi - 105

Keskin gözlemciliği, capcanlı karakterler yaratma yeteneği ve Rus toplumunun alt sınıflarına ilişkin bizzat deneyime dayanan eşsiz bilgisiyle döneminin en önemli edebi kişiliklerinden biri olan Gorki, devrimden sonra da 1917 öncesi döneme ilgisini kaybetmeyen Sovyet yazarlarındandır.

Gorki 1925 yılında yayımlanan, en etkileyici ve en dramatik romanı olarak nitelenen *Artamonovlar*'da, devrim öncesi Rus kapitalizminin yükseliş ve çöküşünü işler. Toprak köleliğinin kalkmasından sonra özgürlüğüne kavuşan İlya Artamonov kendi işini kurar ve oğullarına çok çalışma ve alçakgönüllülük gibi değerleri aktarmaya çalışır. Gorki bu aile destanında Artamonovların küçük bir fabrikayla başlayıp işini büyüten eğitimsiz ama güçlü ve girişimci büyükbabadan, entelektüel ve devrimci toruna uzanan üç kuşaklık öyküsünü anlatır.

MAKSİM GORKİ (1868-1936): Asıl adı Aleksey Maksimoviç Peşkov olan yazar, Nijni Novgorod'da doğdu. Edebiyatta sosyalist gerçekçi yaklaşımın öncüsü kabul edilir. Küçüklüğü Astrahan'da geçti. Beş yaşındayken babası ölüp, annesi yeniden evlenince Nijni Novgorod'a dönerek, orada anneanne ve dedesi tarafından büyütüldü. İlk romanı *Foma Gordeyev* 1899'da, Rus devrimci hareketine adadığı *Ana* adlı romanı ise 1906'da yayımlandı. 1906'da Rusya'dan ayrılarak, yedi yıl boyunca siyasi sürgün yaşamı sürdü. 1921-28 yılları arasında Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde, ama daha çok İtalya'da yaşayan Gorki, 1928'den itibaren aralıklarla SSCB'yi ziyaret etti ve 1932'de kesin dönüş yaparak ölümüne dek orada yaşadı. Yazarın önemli yapıtları arasında, 1913-23 yılları arasında yayımladığı *Çocukluğum*, *Ekmeğimi Kazanırken* ve *Benim Üniversitelerim*'den oluşan üçlemesiyle, *Küçük Burjuvalar* (1902), *Tolstoy'dan Anılar* (1919) ve *Artamonovlar* (1925) sayılabilir.

9 786052 951798

KDV dahil fiyatı
18 TL

Genel Yayın: 3935

MODERN KLASİKLER DİZİSİ

MAKSİM GORKİ
ARTAMONOVLAR

ÖZGÜN ADI
Дело Артамоновых

ÇEVİREN
AYŞE HACIHASANOĞLU

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2016
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
GAMZE VARIM

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
MEHMET CELEP

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM EYLÜL 2017, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-179-8 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
AYHAN MATBAASI
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sok. No: 6 Kat: 3
Bağcılar Istanbul
Tel: (0212) 445 32 38 Fax: (0212) 445 05 63
Sertifika No: 22749

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İstiklal Caddesi, Meşelik Sokak No: 2/4 Beyoğlu 34433 İstanbul
Tel. (0212) 252 39 91
Faks. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Modern
Klasikler
Dizisi - 105

Maksim Gorki

Artamonovlar

Rusça aslından
çeviren: Ayşe Hacıhasanoğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İnsan,
Ozan
Romain Rolland'a

I

Toprak köleliğinin kalkmasından iki yıl kadar sonraydı, İsa'nın Tecelli Günü'nde sabah ayininin ardından, Nikola na Tıçke Kilisesi müdavimleri, aralarında bir "yabancı" olduğunu fark ettiler. "Yabancı", insanları saygısızca itip kakarak kalabalığın arasında yürüyor ve Dryomov kentinin en saygın ikonalarının önüne pahalı mumlar dikiyordu. Yabancı, iyice kırlaşmış kocaman kıvırcık sakallı, Çingene saçı gibi kıvır kıvır, siyahımsı, gür saçlı, iri burunlu, kısalı uzunlu gür kaşlarının altından mavi hareli gri gözleri küstahça bakan, güçlü kuvvetli bir adamdı ve kollarını aşağı indirdiği zaman iri ellerinin dizlerine değdiği görülüyordu.

Haçın yanına kentin ileri gelenleriyle aynı safta yaklaşmıştı; bu durum insanların hiç hoşuna gitmemişti ve Dryomov'un tanınmış kişileri, ayinin ardından kilisenin kapısında dikilmiş, bu yabancıyla ilgili düşüncelerini paylaşıyorlardı. Bazıları toptancı tüccar, bazıları kâhya diyordu, herkesle iyi geçinen, sağlığı çok iyi olmasa da babacan bir adam olan Belediye Başkanı Yevsey Baymakov ise hafifçe öksürerek şöyle dedi:

— Büyük olasılıkla, beylerin av ya da buna benzer eğlencelerinde hizmet eden toprak kölesi köylülerden biri.

"Dul Hamamböceği" lakaplı, kindar, kötü sözler söylemeyi seven, şehvet düşkünü, çiçekbozuğu suratlı, çirkin çuhacı Pomyalov ise dostça olmayan bir edayla:

— Pençeleri ne kadar uzun, gördünüz mü? –dedi.– Öyle bir yürüyor ki, bütün çanlar onun için çalıyor sanırsın.

Geniş omuzlu, iri burunlu adam, kendi toprağındaymış gibi emin adımlarla yürüyordu; kaliteli mavi çuhadan, Rus işi yandan düğmeli, beli büzgülü uzun bir ceket giymişti; ayağında kalın, yumuşak dana derisinden güzel çizmeler vardı; ellerini cebine sokmuş, dirseklerini sımsıkı böğrüne yapıştırmıştı. Kentliler, adamın kim olduğunu ayrıntısıyla öğrenme işini kilise ayinleri için küçük beyaz ekmekler pişiren Yerdanskaya'ya verdikten sonra Pomyalov'un ahududu bahçesinde akşam çayına davet edilerek çan sesleri altında evlerine dağıldılar.

Öğleden sonra bazı Dryomovlular esrarengiz adamı nehrin öte yakasında, "İnek Dili" burnunda, Prens Ratskiy'in arazisinde gördüler; adam, bu kumlu burnu düzgün, geniş adımlarıyla ölçerek söğüt çalılıkları arasında dolaşıyor; elini gözüne siper etmiş, kente, Oka Nehri'ne ve Oka'nın kıvrımlı, batak kolu Vatarakşa'ya bakıyordu. Dryomovlular temkinli insanlardı, içlerinden biri de adama seslenip, kimsin, ne yapıyorsun diye sormaya kalkışmadı. Ama kentin şaklabanı ve ayyaşı polis memuru Maşka Stupa'yı göndermekten de geri durmadılar; Stupa, herkesin yanında, üstelik kadınlardan da hiç utanmadan üniformasının pantolonunu çıkardı, ezik büzük şapkasını ise başında bırakarak çamurlu Vatarakşa'yı geçti, ayyaş göbeğini şişirdi, gülünç kaz adımlarıyla yabancının yanına gitti ve kendi kendisini yüreklendirmek için bağırarak sordu:

— Kimsin?

Yabancının verdiği yanıt duyulmadı, ama Stupa, hemen kendisini bekleyenlerin yanına geri dönüp anlatmaya koyuldu:

— Sen ne münasebetsiz adamsın diye azarladı beni. Gözleri öfke dolu, hayduda benziyor.

Akşam Pomyalov'un ahududu bahçesinde, tanınmış falcı, guatrı yüzünden boynu şişmiş, akıl küpü kilise ekmek-

çisi Yerdanskaya, korkunç gözlerini fal taşı gibi açıp, kentin ileri gelenlerine şu raporu verdi:

— Adı İlya, soyadı Artamonov'muş, iş yapmak için bizim buraya yerleşmek istediğini söyledi, ne iş yapacağını öğrenemedim. Vorgorod yolundan gelmiş, üçü çeyrek geçe aynı yoldan geri döndü.

Böylece adamla ilgili hem önemli bir şey öğrenememişler hem de sanki gece vakti birisi pencerelerini tıklatarak hiçbir şey söylemeden yaklaşan bir felaketi haber verdikten sonra da kaçıp saklanmış gibi içlerine bir kurt düşmüştü.

Aşağı yukarı üç hafta geçmiş, kentlilerin belleğindeki yara nerdeyse kapanmıştı ki, Artamonov denen bu adam, birdenbire dört kişi olarak tekrar ortaya çıktı ve dosdoğru Baymakov'un evine gelip, damdan düşer gibi:

— Yevsey Mitriç, işte senin yetenekli ellerine teslim olan yeni kent sakinleri. Lütfedip, yanında iyi bir yaşam kurmama yardım et, –dedi.

Rat Nehri kıyısındaki Kurskiy yurtluğundan Ratskiy Prensleri'nin adamı olduğunu; Prens Georgiy'in kâhyalığını yaptığını, toprak köleliğinin kaldırılmasından sonra prensin yanından ayrıldığını, yüklüce bir ikramiyeyle ödüllendirildiğini ve kendi işini kurmaya karar verdiğini, keten işleme fabrikası açmak istediğini mantıklı ve kısa tümcelerle anlattı. Dul kalmıştı, çocukların en büyüğünün adı Pyotr, kambur olanı Nikita, üçüncüsü onun, yani İlya'nın evlat edindiği yeğeni Oleşka'ydı.

— Bizim köylüler pek az keten ekerler, –dedi Baymakov, düşünceli düşünceli.

— Daha çok ektiririz.

Artamonov'un sesi gür ve kabaydı, sanki kocaman bir davula vurur gibi konuşuyordu; Baymakov ise her zaman yere dikkatle basar, sanki dehşet saçan birini uyandırmaktan korkuyormuş gibi alçak sesle konuşurdu. Sevgi ve

hüzün dolu leylak rengi gözlerini kırparak kapının önünde taş gibi dikilen Artamonov'un çocuklarına bakıyordu; hepsi de farklıydı: En büyüğü babasına benziyordu, geniş göğüslü, gür kaşlı, ayı gözü gibi küçük gözlüydü; Nikita'nın gözleri kız gözüne benziyordu, iri iri ve gömleğinin rengi gibi mavi; Aleksey, kıvırcık saçlı, al yanaklı, beyaz tenli yakışıklı bir delikanlıydı, bakışları dümdüz ve neşeliydi.

— Askere yollayacak mısın birini? –diye sordu Baymakov.

— Hayır, çocuklar bana lazım; bedel makbuzum var.

Çocuklara eliyle işaret eden Artamonov:

— Dışarı çıkın, –diye buyurdu.

Yaş sırasını gözeterek peş peşe sessizce dışarı çıktıklarında ise ağır elini Baymakov'un dizine koyup şöyle dedi Artamonov:

— Yevsey Mitriç, aynı zamanda dünür olarak da geldim yanına: Kızını büyük oğluma ver.

Baymakov korkmuştu sanki, kanepede yerinden sıçradı ve elini kolunu sallamaya başladı.

— Ne diyorsun sen, Tanrı aşkına! Seni ilk defa görüyorum, kimsin nesin bilmiyorum, sen kalkmış! Benim bir tanecik kızım var, evlenmek için yaşı küçük daha, hem sen onu görmedin ki, nerden biliyorsun nasıl biri olduğunu... Nasıl iş bu?

Ancak Artamonov, kıs kıs gülerek şöyle dedi:

— Beni polis müdüründen sor, prensime epey minnet borcu vardır onun, hem prens, her işimde yardımcı olması için ona mektup yazmıştı. Kötü bir şey duymazsın, şu kutsal ikonalar üzerine yemin ederim. Kızını tanıyorum, buraya, kentinize geldim, her şeyi biliyorum, kendimi tanıtmadan dört kez geldim, her şeyi sorup öğrendim. Büyük oğlum da geldi ve kızını gördü, merak etme!

Kendini üzerine ayı çullanmış gibi hisseden Baymakov, konuğuna:

— Biraz bekle... –dedi.

— Biraz bekleyebilirim, ama uzun sürmesin, –dedi tuttuğunu koparan adam sert bir ifadeyle, sonra pencereden avluya seslendi:

— Hadi gelin de ev sahibine saygılarınızı sunun.

Onlar vedalaşarak gittikten sonra Baymakov, ikonalara korkuyla bakarak üç kez haç çıkarıp mırıldandı:

— Tanrım yardım et! Ne biçim adamlar bunlar? Kötülüklerden koru Tanrım.

Bastonunu yere vura vura, ağır ağır yürüyerek karısıyla kızının ıhlamur ağacının altında reçel kaynattıkları bahçeye çıktı. Boylu poslu, güzel bir kadın olan karısı:

— Avluda dikilip duran o gençler de kimdi, Mitriç? – diye sordu.

— Ne bileyim ben. Natalya nerede?

— Kilere şeker getirmeye gitti.

— Şeker getirmeye, –diye yineledi Baymakov suratını asarak ve çimle kaplı sekiye çöktü.– Şeker demek. Yo, doğru söylüyorlar, köleliğin kaldırılmasından hiç hayır gelmeyecek insanlara.

Karısı, ona bakıp endişeyle sordu:

— Neyin var senin? Keyfin mi yok gene?

— Ruhum sıkıldı. Sanki bu dünyada benim yerimi almaya gelmiş bu adam.

Karısı onu teselli etmeye koyuldu.

— Tamam canım! Köyden kente gelenler az mı şimdi?

— Aynen öyle, geliyorlar. Şimdilik sana bir şey söylemeyeceğim, biraz düşüneyim de...

Beş gün sonra Baymakov yatağa düştü, on iki gün sonra da öldü; ölümü, çocuklarıyla Artamonov'un üstüne daha koyu bir gölge düşürdü. Artamonov, hastalığı sırasında iki kez belediye başkanının yanına geldi, uzun süre baş başa konuştular; ikincisinde Baymakov karısını çağırdı ve yorgun bir şekilde ellerini göğsünde kavuşturup şöyle dedi:

— Onunla sen konuş, görünüşe bakılırsa ben artık dünya işlerine katılamayacağım. Bırakın da dinleneyim.

— Benimle gel Ulyana İvanovna, –diye buyurdu Artamonov, sonra ev sahibesinin arkasından gelip gelmediğine bakmaksızın odadan çıktı.

Karısının konuğun peşinden gidip gitmemekte kararsız kaldığını gören belediye başkanı:

— Git Ulyana; alın yazımız buymuş besbelli, –dedi usulca. Ulyana İvanovna, akıllı, azimli, düşünmeden hiçbir iş yapmayan bir kadındı, ama bu kez öyle bir şey oldu ki, bir saat sonra kocasının yanına döndüğünde uzun güzel kirpiklerini kırpıştırıp gözyaşlarından kurtulmaya çalışarak şöyle dedi:

— Ne yapalım Mitriç, galiba sahiden alın yazımızmış; kızını takdis et.

Akşam giyinip süslenmiş kızını kocasının yatağının yanına getirdi, Artamonov da oğlunu öne doğru itekledi; kızla oğlan birbirlerine bakmadan ele ele tutuştular, başlarını eğip diz çöktüler; Baymakov ise soluğu tıkanarak atadan kalma, incilerle süslü eski ikonayı başlarının üstünde tuttu.

— Baba ve oğul adına... Tanrım, biricik yavrumdan merhametini esirgeme!

Artamonov'a da sert bir edayla:

— Unutma, kızım için Tanrı'ya sen hesap vereceksin! – dedi.

Beriki, eli yere değecek kadar eğildi.

— Biliyorum.

Sonra müstakbel gelinine gönül okşayıcı tek bir söz etmeden, gelininin ve oğlunun yüzüne hemen hemen hiç bakmadan başıyla kapıyı işaret etti:

— Gidin.

Takdis edilen gençler dışarı çıktıklarında Artamonov, hastanın yatağına ilişerek sert bir tavırla:

— İçin rahat olsun, her şey olması gerektiği gibi olacak, –dedi.– Otuz yedi yıl hiç ceza almadan prenslerime hizmet ettim ben, insan Tanrı değildir, insan merhametsizdir, ona

yaranmak zordur. Senin için de iyi olacak dünür Ulyana, benim oğlanların analarının yerine geçeceksin, ben de sana saygı göstermelerini buyuracağım onlara.

Baymakov dinliyor, hiçbir şey söylemeden köşeye, ikonalara bakıyor ve ağlıyordu; Ulyana da hıçkırıyordu, Artamonov ise sıkıntılı konuşuyordu:

— Eh, Yevsey Mitriç, erken gidiyorsun, canının kıymetini bilmemişsin. Bana çok lazımdın sen, hem de ne kadar çok!

Eliyle sakalını sıvazladı, gürültüyle iç çekti.

— İşlerini biliyorum, dürüstsün ve yeterince akıllısın, benimle beş yılcık yaşasaydın, işleri çekip çevirirdik, ama işte takdiri ilahi!

Ulyana üzüntü içinde haykırdı:

— Ne diye kuzgun gibi ötüyor, bizi korkutuyorsun? Belki daha...

Ancak Artamonov ayağa kalkıp, sanki bir ölüyü selamlıyormuş gibi yarı beline kadar eğilerek Baymakov'a selam verdi.

— Güvenine teşekkür ederim, –dedi.– Hoşça kalın, Oka kıyısına gitmem gerek, fabrikanın makinelerini taşıyan tekne oraya geldi de.

Artamonov çıkıp gittiğinde Baymakova, gücenmiş bir halde söylenmeye başladı:

— Kalın kafalı köylü, oğlunun nişanlısına söyleyecek gönül okşayıcı tek bir söz bulamadı!

Kocası onu:

— Söylenip durma, beni rahatsız etme, –diyerek susturdu.

Ve biraz düşünüp şöyle dedi:

— Sen onu elinde tutmaya bak, bu adam, bizimkilerden daha iyi sanki.

Bütün bir kent, beş kilisenin din adamları Baymakov'u saygın bir törenle toprağa verdiler. Artamonovlar, merhu-

mun karısının ve kızının peşi sıra tabutun arkasından yürüyorlardı; bu durum kentlilerin hoşuna gitmedi; kardeşlerin en arkasında yürüyen kambur Nikita, kalabalığın arasında şöyle homurdanmalar duyuyordu:

— Kim olduğu belli değil, ama hemen en öne geçiyor.

Pomyalov, meşe palamudu rengi yuvarlak gözlerini döndüre döndüre şöyle fısıldıyordu:

— Yevsey merhum da, Ulyana da temkinli insanlardır, yok yere bir şey yapmazlar; demek ki bunda bir iş var, demek ki bu atmaca bir şeyle akıllarını çelmiş, yoksa dünür olurlar mıydı onunla?

— E-evet, karanlık bir iş.

— Ben de diyorum ya, bunda bir iş var diye. Belki de sahte para işidir. Baymakov da dürüst bir adam gibiydi, değil mi?

Nikita başını eğerek dinliyordu, sanki tepesine bir yumruk inmesini bekliyormuş gibi iyice kamburunu çıkarmıştı. Rüzgârlı bir gündü, rüzgâr kalabalığın arkasından esiyordu ve yüzlerce ayağın kaldırdığı toz, şapkasız başlardaki yağlı saçları bolca pudralayarak insanların peşinden bir duman bulutu halinde geliyordu. Birisi şöyle dedi:

— Baksana, Artamonov bizim tozdan üstüne biber dökülmüşe döndü, kül rengi oldu Çingene...

Ulyana Baymakova, kocasının cenaze töreninden on gün sonra kızıyla birlikte manastıra gitti, evini de Artamonov'a kiraya verdi. Artamonov ve çocukları fırtınaya tutulmuş gibiydiler, sabahtan akşama kadar sokaklarda hızlı hızlı yürüyerek, kiliselerin önünde acele acele haç çıkararak herkesin gözüne bir görünüp bir kayboluyorlardı; babaları gürültülü ve taşkındı, en büyük oğul somurtkan, suskun ve galiba ürkek ya da utangaçtı; yakışıklı Oleşka, delikanlılarla kavgaya tutuşmaya hazırdı ve kızlara küstahça göz kırpıyordu; Nikita ise güneşin doğuşuyla birlikte sivri kamburunu, nehrin öbür tarafına, dülgerlerin ve duvarcıların ekinkargaları gibi üşüştükleri ve tuğladan, uzun bir barakayla

bu barakanın biraz ötesinde, Oka'nın aşağısında on iki verşokluk* kütükten iki katlı, hapishaneye benzeyen büyük bir ev yaptıkları "İnek Dili"ne taşıyordu. Akşamları Vatarakşa kıyısında toplanan Dryomov sakinleri, kabak çekirdeği ve ay çekirdeği çitliyorlar, testerelerin hırıltısıyla keskin çığlığını, rendelerin hışırtısını, keskin baltaların tok vuruşlarını dinliyorlar ve alaycı bir dille Babil Kulesi'nin yapımının da ne kadar yararsız bir iş olduğunu söylüyorlardı; Pomyalov ise insanların içini rahatlatmak için yabancıların başına türlü türlü felaketler geleceği kehanetinde bulunuyordu:

— Bu çirkin yapıları ilkbaharda su basar. Hem yangın da çıkabilir, dülgerler tütün içiyorlar, her taraf yonga dolu.

Veremli Rahip Vasiliy, Pomyalov'un sözlerini tamamlıyordu:

— Kuma bina dikiyorlar.

— Fabrika işçilerini yığacaklar, sarhoşluk, hırsızlık, ahlaksızlık baş gösterecek.

İriyarı, yağ küpü, her yanı şiş değirmenci ve aynı zamanda meyhaneci Luka Barskiy, hırıltılı kalın sesiyle iyimser konuşuyordu:

— İnsanlar ne kadar artarsa boğazımız da o kadar kolay doyar. Bırakın çalışsın adamlar.

Nikita Artamonov kentlileri çok güldürüyordu; büyük bir dörtgen içindeki söğüt çalılarını kesiyor ve kökünden çıkarıyor, günlerdir Vatarakşa'nın yağlı çamurunu topluyor, bataklıktan turba çıkarıyor ve kamburunu havaya dikip bunları el arabasıyla taşıyor, kumun üzerine kara kümeler halinde yığıyordu.

— Bostan yapacak, –diye tahmin ediyorlardı kentliler.– Hey gidi salak! Kumluk yeri gübreleyebilir misin?

Artamonovlar, gün batarken babaları en önde, peş peşe nehri geçtikleri sırada yeşilimsi suya gölgeleri düşerken Pomyalov:

---

* Verşok, 4,4 santimlik Rus uzunluk ölçüsüdür. (ç.n.)

— Bakın bakın, hele şu kamburun gölgesine bakın! – diyordu.

Üçüncü sırada yürüyen Nikita'nın gölgesinin alışılmadık şekilde titrek ve kardeşlerinin uzun gölgelerinden sanki daha koyu olduğunu herkes görüyordu. Bir gün çokça yağan yağmurdan sonra nehirdeki su yükselmiş, ayağı yosunlara takılan ya da bir çukura basan kambur suyun dibini boylamıştı. Kıyıdaki seyircilerin hepsi neşeyle gülmeye başlamışlar, bir tek sarhoş saatçinin on üç yaşındaki kızı Olguşka Orlova:

— Ay, ay, boğulacak! –diye acı bir çığlık atmıştı.

— Bağırma durduk yere, –diyerek kızın ensesine bir şaplak indirmişlerdi.

En sonda yürüyen Aleksey suya dalmış, kardeşini yakalayıp ayaklarının üzerine dikmişti; ikisi de ıslak, çamura bulanmış bir halde kıyıya çıktıklarında Aleksey kent sakinlerinin üstüne yürümüş, bunun üzerine iki yana ayrılıp yol vermişler ve birisi korku içinde:

— Hele şuna bak, vahşi hayvan yavrusu... –demişti.

Pyotr:

— Bizi sevmiyorlar, –deyince, babası bir yandan yürürken başını çevirip onun yüzüne bakarak şöyle demişti:

— Zaman tanı, seveceklerdir.

Sonra da Nikita'ya çıkışmıştı:

— Hey sen, bostan korkuluğu! Bastığın yere dikkat et de milleti güldürme. Kendimize güldürerek yaşayacak değiliz, mankafa!

Artamonovlar, tek bir kişiyle bile tanışmadan, görüşmeden yaşıyorlardı; ev işlerini tepeden tırnağa karalar giyen, şişman ve yaşlı bir kadın görüyordu. Kadın başını öyle bir bağlıyordu ki, siyah başörtüsünün uçları boynuz gibi dikiliyordu; ezik bir dille, az ve anlaşılmaz bir şekilde konuşuyordu, sanki Rus değildi; bu kadından Artamonovlar hakkında bir şey öğrenmek olanaksızdı.

— Kendilerini keşiş gibi gösteriyorlar, haydutlar...

Babayla büyük oğulun sık sık çevre köylere giderek köylüleri keten ekimi için ikna etmeye çalıştıkları öğrenilmişti. Bu yolculuklarından birinde asker kaçakları İlya Artamonov'a saldırmışlar, Artamonov, içlerinden birini deriden bir kayışa bağlı iki funtluk* gülleyle öldürmüş, diğerinin kafasını kırmış, üçüncüsü de kaçmıştı. Polis komiseri bunun için Artamonov'u övmüş, yoksul İlyinskiy mahalle kilisesinin genç papazı ise bu öldürme olayı yüzünden kırk gece kilisede ibadet etme cezası verilmesini istemişti.

Sonbahar akşamları Nikita, babasına ve kardeşlerine azizlerin yaşamlarını, kilise büyüklerinin öğütlerini okuyordu, ama babası sık sık onun sözünü kesiyor ve:

— Çok karışık şeyler bunlar, bizim aklımız almaz, – diyordu.– Kaba işçiyiz biz, bunu düşünmek bize kalmamış, biz basit işler için doğmuşuz. Merhum Prens Yuriy, yedi bin kitap devirmişti, bu düşüncelere öyle bir dalmıştı ki, sonunda Tanrı'ya olan inancını kaybetti. Dünyayı dolaştı, bütün kralladan kabul gördü, ünlü bir insandı! Çuha fabrikası kurdu, ama yürütemedi! Hangi işe el attıysa kendini gösteremedi. Bütün ömrünü köylünün sırtından geçirdi.

Konuşurken sözcükleri tane tane söylüyor, kendi söylediklerine kulak vererek düşünüyor ve çocuklarına tekrar öğüt veriyordu:

— Hayatınız zor olacak, kurallarınızı kendiniz koyacak ve onları savunacaksınız. Ben kendi istediğim gibi değil, bana buyurulduğu gibi yaşadım. Öyle olmaması gerektiğini görüyordum, ama düzeltemezdim de, iş benim işim değil, beylerin işiydi. Kendi istediğim gibi davranmaktan korkmakla kalmaz, aklım beyin aklıyla karışmasın, ona benzemesin diye düşünmeye bile cesaret edemezdim. Duyuyor musun Pyotr?

— Duyuyorum.

— İşte böyle. Aklına yaz. İnsan yaşıyor, ama sanki yokmuş gibi. Elbette sorumluluğu daha az, kendin yürümüyor-

* Funt, 409,5 gramlık bir ağırlık ölçüsüdür. (ç.n.)

sun, seni yürütüyor, yönetiyorlar. Sorumsuz yaşamak daha kolaydır, ama faydası azdır.

Çocukların dinleyip dinlemediğini sorarak bir iki saat konuşurdu bazen. Ayaklarını sarkıtarak, sakalının kıvrımlarını parmaklarıyla tarayarak fırının üstündeki yerde oturur, acele etmeden sözcüklerden halka halka zincirler oluştururdu. Büyük, temiz mutfakta ılık bir karanlık olurdu, pencerenin ardında fırtına ıslık çalar, karlar camı ipek gibi okşar ya da soğuk mavilikte ayazın çıtırtıları duyulurdu. Masanın başında, mumun önünde oturan Pyotr, kâğıtları hışırdatarak abaküsün sayı kemiklerini hafifçe şıkırdatır, Aleksey ona yardım eder, Nikita ince dallardan ustaca sepet örerdi.

— Çar babamız bize özgürlüğümüzü verdi. Şunu anlamak lazım: Neyi hesap ederek bize özgürlük tanıdı? Hesap kitap yapmadan ağıldan koyunu bile çıkartmazsın, buradaysa koskoca bir halk, binlerce insan serbest bırakıldı. Bu şu demektir: Çar, beylerden eline az bir şey geçeceğini, beylerin her şeyi kendilerinin yiyip bitirdiklerini anlamıştı. Prens Georgiy, daha köleleri azat etmeden önce anlamıştı, köle çalıştırmanın kazançlı bir şey olmadığını söylerdi bana. Özgür çalışma için bize güven duyuldu. Şimdi asker de yirmi beş yıl boyunca tüfek taşımayacak, gidip çalışacak. Artık herkes ne işe yarıyorsa o işte kendini göstermek zorunda. Asilzadeliğin sonu geldi, siz kendiniz asilzadesiniz artık, duyuyor musunuz?

Ulyana Baymakova manastırda üç ay kadar kaldı, eve döndüğünün ertesi günü Artamonov ona:

— Düğünü yakında yapar mıyız? –diye sordu.

Ulyana Baymakova'nın gözlerinde öfkeli şimşekler çaktı:

— Ne diyorsun sen, kendine gel! Babasının ölümünün üstünden altı ay geçmedi daha, sen kalkmış... Günah nedir bilmez misin sen?

Ancak Artamonov, sert bir şekilde sözünü kesti kadının:

— Ben bunda bir günah görmüyorum, dünür. Beyler daha neler neler yapıyorlar da Tanrı tahammül gösteriyor. İhtiyacım var, Pyotr'a bir ev kadını lazım.

Sonra kadına ne kadar parası olduğunu sordu. Ulyana Baymakova:

— Kızıma beş yüzden fazla vermem! –diye yanıtladı.

— Daha fazlasını da verirsin, –dedi iriyarı köylü, kadının gözlerinin içine dik dik bakarak ve kendinden emin, umursamaz bir edayla. Masanın başında karşılıklı oturuyorlardı; Artamonov, dirseklerini dayamış, iki elinin parmaklarını sakalının gür kılları arasına sokmuştu; kadınsa kaşlarını çatmış, korku içinde yerinden doğrulmuştu. Ulyana Baymakova, otuzunu çoktan geçmişti, ama çok daha genç görünüyordu, al yanaklı dolgun yüzünde griye çalan zeki gözleri dik dik parlıyordu. Artamonov ayağa kalktı, sırtını dikleştirdi.

— Güzelsin, Ulyana İvanovna.

— Başka diyeceğin var mı? –dedi kadın öfkeli ve alaycı bir tonda.

— Başka diyeceğim yok.

İsteksiz, ayaklarını ağır ağır sürüyerek gitti; Baymakova ise gözlerini aynanın camı üzerine kaydırıp ardından bakarken öfkeyle mırıldandı:

— Sakallı iblis, nerden geldi bulaştı bize...

Bu adamın kendisi için tehlikeli olduğunu hissederek üst kata, kızının yanına gitti, ama Natalya orada değildi; pencereden bakınca kızını avluda, kapının önünde gördü, yanında Pyotr vardı. Baymakova, koşarak merdivenlerden indi ve kapının eşiğinde durarak bağırdı:

— Natalya, gir içeri!

Pyotr, başını eğerek selam verdi Ulyana'ya.

— Annesi yanında yokken bir kızla konuşmak yakışık almaz delikanlı, bir daha olmasın sakın!

— Nişanlım o benim, –diye hatırlattı Pyotr.

— Fark etmez; kendi âdetlerimiz var bizim, –dedi Baymakova, bir yandan da:

"Niye sinirlendim ki?" –diye sordu kendi kendisine.– "Gençler sevişmeyecek, birbirlerine sevgilerini söylemeyecekler mi yani? Hiç iyi olmadı bu. Sanki kızımı kıskanmış gibi oldum."

Yine de içeri geldiğinde bir daha nişanlısıyla göz göze bakışmasını, konuşmasını yasaklayıp, kızının saçından tutup canını acıtacak şekilde çekti.

— Senin helalin de olsa, hele bir dur bakalım, daha ne olacak, ne bitecek hiçbir şey belli değil, –dedi sert bir dille.

Koyu bir endişe zihnini bulandırıyordu; birkaç gün sonra gelecekle ilgili fal baktırmaya, kentin bütün kadınlarının yanlarına günahlarını, korkularını ve üzüntülerini de alıp götürdükleri kilise çanına benzeyen koca göbekli falcı Yerdanskaya'ya gitti.

— Bunda fala bakacak bir şey yok, –dedi Yerdanskaya,– sana açık açık bu adama sıkı tutun derim canım. Gözlerim boş yere alnıma fırlamaz benim, insanları tanırım, onları iskambil destem gibi bilirim. Baksana adam ne kadar şanslı, bütün işleri tıkır tıkır yürüyor, bizim heriflerin de hasetlerinden öfkeli salyalar akıyor ağızlarından. Yo, canım, ondan korkma, adam tilki gibi değil, ayı gibi yaşıyor.

— Gerçekten de ayı gibi, –diye hak verdi falcıya dul Baymakova ve derin bir soluk alıp, içini döktü:

— Korkuyorum; kızımı istediği ilk andan beri hep korktum. Kimsenin tanımadığı bir adam gökten zembille iner gibi iniverdi ve akrabamız oluverdi. Böyle bir şey olur mu? Aklıma geliyor da o konuşuyor, bense küstah gözlerine bakıyorum ve her söylediğine evet diyorum, sanki boğazıma sarılmış gibi her şeyi kabul ediyorum.

— Bu, onun kendi gücünden emin olduğu anlamına gelir, –diye açıkladı çokbilmiş kilise ekmekçisi Yerdanskaya.

Ancak bu sözler Baymakova'yı yatıştırmadı, hatta falcı kadın, şifalı otların ağır kokusuna boğulmuş karanlık odasından onu:

— Unutma, aptallar yalnızca masallarda şanslıdırlar, – diye uğurlarken bile.

Kadın, Artamonov'u kuşku uyandıracak kadar cafcaflı sözlerle övüyordu, sanki bunun karşılığında rüşvet almış gibiydi. Oysa uzun boylu, esmer ve tuzlanmış levrek balığı gibi zayıf Matryona Barskaya bambaşka şeyler söylüyordu:

— Bütün kent senin için kahırlanıyor Ulyana; bu yabancılardan nasıl korkmazsın? Baksana! Delikanlılardan biri boşuna kambur olmamış, ana babasının kim bilir ne kadar çok günahı vardı ki, böyle umacı gibi doğmuş...

Dul Baymakova'nın işi zordu, nedensiz yere öfkelendiğini hissetse de giderek daha çok hırpalıyordu kızını. Kiracılarını olabildiğince seyrek görmeye çalışıyordu, ama bu adamlar her geçen gün daha sık çıkıyorlardı karşısına ve hayatını karartıyorlardı.

Kış birden bastırmış, kenti bir anda uğultulu kar fırtınalarının, esaslı ayazların saldırısına uğratmış, sokakları ve evleri şekeri andıran kar tepeleriyle kaplamış, kuş evlerine ve kilise kubbelerine pamuktan şapkalar giydirmiş, nehre ve bataklığın paslı suyuna beyaz demirden pranga vurmuştu; Oka Nehri'nin buzu üstünde kentlilerin civar köylerden gelen köylülerle yaptıkları yumruk dövüşleri başlamıştı. Aleksey, her bayram dövüşe katılıyor ve her seferinde eve öfkelenmiş ve dayak yemiş olarak dönüyordu.

— Ne oldu Olyoşa? –diye soruyordu Artamonov.– Galiba buradaki dövüşçüler bizimkilerden daha mahir, ne dersin ha?

Suratını asarak morlukları bakır parayla ya da buz parçalarıyla ovan Aleksey, atmacayı andıran gözleri ışık saçarak susuyordu, ama Pyotr bir keresinde şöyle demişti:

— Aleksey yaman dövüşüyor dövüşmesine de ona dayak atanlar asıl bizim buralılar.

İlya Artamonov, yumruğunu masaya dayayıp sordu:

— Neden?

— Sevmedikleri için.

— Onu mu?

— Hepimizi.

Baba Artamonov, yumruğunu masaya öyle bir indirdi ki, şamdandaki mum fırlayıp söndü; karanlıkta bir böğürtü duyuldu:

— Niye bana hep sevmekten falan söz ediyorsun kız gibi? Bu sözleri duymayayım bir daha!

Nikita mumu yakarken sessizce:

— Olyoşa bu dövüşlere gitmese keşke, –dedi.

— Artamonov korktu diye insanlar alay mı etsinler yani? Sen sus, zangoç! Muşmula suratlı!

Hepsine sövüp sayan İlya, birkaç gün sonra akşam yemeğinin ardından yarı homurtulu, yarı şefkatli bir sesle:

— Ayı avına gitseniz iyi olur çocuklar, çok eğlencelidir, – dedi.– Prens Georgiy'le Ryazan ormanlarına gider, ormanın sahiplerini yabayla şişlerdik, çok ilginçti.

Galeyana gelerek başarılı geçen birkaç av hikâyesi anlattı, bir hafta sonra da Pyotr ve Aleksey'le birlikte ormana gitti, yaşlı, iri bir ayı öldürdü. Daha sonra iki kardeş yalnız başlarına gidip, bir dişi ayı hakladılar. Ayı, Aleksey'in gocuğunu yırtmış, kalçasını pençesiyle tırmalamıştı; yine de iki kardeş ayıyı öldürdüler ve hayvanı kurtlara akşam yemeği olarak ormanda bırakıp, bir çift ayı yavrusunu alıp kente getirdiler.

Kentliler Baymakova'ya:

— E, nasıllar senin Artamonovlar? –diye soruyorlardı.

— Fena değiller, iyiler.

— Domuz kışın sakin olur, –dedi Pomyalov.

Dul kadın, Artamonovlar'a düşmanca davranılmasından bir zamandır üzüntü duyduğunu ve onlara gösterilen soğukluğun kendisini ürperttiğini, inanmak istemese de

hissetmeye başlamıştı. Artamonovlar'ın aklı başında, dostça bir yaşam sürdüklerini, işlerini azimle yaptıklarını, göze çarpacak kötü bir yanları olmadığını görüyordu. Kızıyla Pyotr'u keskin bakışlarla izlerken, sessiz, tıknaz delikanlının yaşından ağırbaşlı davrandığından, kentli nişanlıların yaptığı gibi, karanlık bir köşede Natalya'yı sıkıştırmaya, okşamaya ve kulağına yüz kızartıcı sözler fısıldamaya çalışmadığından emin olmuştu. Kızına karşı Pyotr'un anlaşılmaz, sert, ama özenli, hatta kıskanç davranması onu biraz endişelendiriyordu.

"Müşfik bir koca olmayacak."

Ancak bir gün merdivenden inerken aşağıdan, sofadan kızının sesini duydu:

— Bir daha ayı avına gidecek misiniz?

— Niyetimiz var. Niye sordun?

— Tehlikeli de ondan, hani Alyoşa'yı yaralamıştı ya ayı.

— Kendi suçu, heyecana kapılmayacaksın. Siz benim için mi kaygılanıyorsunuz yani?

— Sizinle ilgili bir şey söylemedim.

"Bak sen haspaya," –diye düşündü anne derin bir iç çekip gülümseyerek.– "Oğlan da safın tekiymiş."

İlya Artamonov, her geçen gün daha ısrarcı bir şekilde:

— Düğün için elini çabuk tut, yoksa onlar senden önce davranacaklar, –diyordu.

Baymakova, acele etmesi gerektiğini, kızının geceleri rahat uyuyamadığını, kendisini bunaltan bedensel sıkıntıları saklayamadığını görüyordu. Paskalya'da kızını yine manastıra götürdü, bir ay sonra eve geri döndüklerinde, bakımsız bahçesinin çok güzel düzenlendiğini, yollardaki yabani otların ayıklandığını, ağaçların üzerindeki likenlerin temizlendiğini, yemiş çalılarının budandığını ve sırıklara bağlandığını gördü; bütün bunlar deneyimli bir el tarafından yapılmıştı. Nehre giden patikadan inerken Nikita'yı fark etti; kambur, bahar sellerinden aşınmış çiti onarıyordu.

Kamburunun kemikleri, dizlerinin altına kadar inen keten bezinden dikilmiş uzun gömleğinin altından açık renk, düz saçlı koca kafasını nerdeyse tamamen kapatacak kadar dışarı fırlamıştı; Nikita, saçları yüzüne düşmesin diye onları incecik bir akçaağaç lifiyle bağlamıştı. Yemyeşil yaprakların arasında boz rengiyle iş yaparken kendinden geçmiş yaşlı bir münzeviye benziyordu; güneşte gümüş ışıklar saçan baltasını sallayarak kazıkların uçlarını ustaca sivriltiyor ve incecik kız sesiyle ilahiye benzer bir şey mırıldanıyordu. Çitin ardında ipeğimsi su yeşil yeşil parlıyor, güneşin altın yansıları suda balık gibi oynuyordu.

— Tanrı yardımcın olsun, –dedi Ulyana, kendisinin de hiç beklemediği bir şefkatle; mavi gözlerinin yumuşacık ışıltısıyla kadının yüzünü aydınlatan Nikita, tatlı bir sesle karşılık verdi:

— Teşekkür ederim.

— Bahçeyi sen mi toparladın?

— Ben yaptım.

— Güzel yapmışsın. Bahçeleri sever misin?

Diz çökmüş bir halde, daha dokuz yaşındayken prens tarafından bahçıvanın yanına çırak olarak verildiğini, şimdi ise on dokuz yaşında olduğunu kısaca anlattı.

"Kambur, ama kötü biri değil sanki," –diye düşündü Ulyana.

Akşam, Ulyana Baymakova kızıyla birlikte üst kattaki dairesinde çay içtiği sırada Nikita, elinde bir demet çiçek ve sarıya çalan çirkin ve neşesiz yüzünde bir gülümsemeyle kapıda dikiliyordu.

— Çiçeğimi kabul buyurun lütfen.

— Bunlar da nerden çıktı? –diye şaşkınlığını belirtti Baymakova, çok güzel seçilmiş ve bir araya getirilmiş çiçeklere ve yeşilliklere kuşkuyla bakarak. Nikita, beylerinin yanındayken prensese her sabah çiçek götürmekle görevli olduğunu söyledi.

— Demek öyle, –dedi Baymakova ve hafiften kızarıp gururla başını kaldırdı:– Prensese mi benziyorum yoksa? Güzel miydi kendisi?

— Öyleydi, siz de güzelsiniz.

Daha da kızaran Baymakova, "Babası öğretmiş olmasın sakın?" diye geçirdi içinden.

— Nezaketine teşekkür ederim, –dedi, ama Nikita'yı çaya davet etmedi, Nikita gittiğinde ise:

— Güzel gözleri var; babasından değil, anasından almış olmalı, –diye düşündü yüksek sesle.

Sonra derin derin iç çekti.

— Anlaşılan bunlarla birlikte yaşamak bizim kaderimizde varmış.

Düğün için kocasının ölümünün birinci yılını dolduracağı sonbahara kadar beklemek konusunda Artamonov'u ikna etmekte çok ısrarcı değildi, ama dünürüne kesin bir dille şöyle dedi:

— Yalnız İlya Vasilyeviç, sen bu işten uzak duracaksın, her şeyi bizim eski, güzel âdetlerimize göre yapmayı bana bırakacaksın. Bu, senin de yararına olur, güzel insanlarımızın arasına hemen girmiş, göz önüne çıkmış olursun.

— Ama, –diye bir çalımla homurdandı Artamonov,– benim uzaktan da değerim belli zaten.

Adamın küstahlığından kalbi kırılan Baymakova:

— Burada sevmiyorlar seni, –dedi.

— Korkuyorlardır.

Ve omuz silkip kıs kıs güldü.

— Bak işte Pyotr da sevgiden söz ediyor. Tuhafsınız hepiniz...

— Evet, bu sevgisizlikten ben de fark edilir şekilde nasibimi alıyorum.

— Sen rahat ol, kaygılanma dünürüm!

Artamonov, parmakları kıpkırmızı olana dek sıkıp yumruk yaptığı uzun pençesini havaya kaldırdı.

— İnsanların burnunu sürtmeyi iyi bilirim ben, etrafımda fazla zıplanmaz öyle. Sevgisiz de yaparım...

Kadın, içinden "Ne vahşi adam," diye geçirerek ses çıkarmadı.

Ve işte rahat, konforlu evi kızının arkadaşlarıyla, kentin en iyi ailelerinin kızlarıyla dolmuştu; eskiden kalma simli kumaştan sarafanlarıyla*, bunların içine giydikleri incecik beyaz kumaştan, kol oyukları ipek iplikle Mordov nakışlı, manşetleri dantelli karpuz kollu bluzları, keçi derisi ve cilalı deriden ayakkabıları, uzun saç örgülerinin ucunda kurdeleleriyle kızların hepsi de çok şıktı. Gelin, saçında beyaz ve mavi kurdelelerle, boynundan eteğinin ucuna kadar altın kaplamalı, oymalı düğmelerle önü sımsıkı kapatılmış gümüş simli ağır sarafanının ve omuz kısımları simli kumaştan kısa ceketinin içinde bunalarak başköşede buzdan bir heykel gibi oturuyor ve dantel mendiliyle terli yüzünü silerek çınlayan bir sesle "mâni düzüyordu":

Yeşil çayırları,
Gök mavisi çiçekleri,
Bastı ilkbahar suyu,
Buz gibi su, ah, bulanık su...

Arkadaşları, kızın kesilir gibi olan yakınma dolu inlemesini hep bir ağızdan var güçleriyle sürdürüyorlardı:

Yolluyorlar beni, tazeciği,
Yolluyorlar suya,
Yalmayak, çıplak,
Ah, çıplak, çırılçıplak...

Kız kalabalığının içinde görünmeyen Aleksey bir kahkaha atıyor ve haykırıyor:

---

* Sarafan, eskiden Rus kadınlarının giydikleri kolsuz uzun elbisedir. (ç.n.)

— Ne gülünç şarkı! Teneke kovaya hindi tıkıştırır gibi kızı simli elbisenin içine sokmuşsunuz, ama bağırıp duruyorsunuz, çıplak, çırılçıplak diye!

Nikita, geline yakın oturuyor. Yeni mavi pamuklu ceketi gülünç ve biçimsiz bir şekilde kamburundan ensesine doğru kaçıyor, mavi gözlerini iri iri açmış, Natalya'ya, sanki kızın birazdan eriyip yok olacağından korkuyormuş gibi tuhaf tuhaf bakıyor. Matryona Barskaya tamamını kapladığı kapıda duruyor ve gözlerini döndürerek derinden gelen kalın sesiyle:

— Hiç içli söylemiyorsunuz kızlar, –diye homurdanıyor.

At gibi geniş bir adım atarak içeri girip, eski usulde nasıl şarkı söylendiğini, evliliğe nasıl heyecandan titreyerek hazırlanıldığını sert bir dille anlatıyor.

— "Kocanın arkasında olmak, taş duvarın arkasında olmak gibidir" derler; duvar o kadar sağlamdır ki yıkamazsın, o kadar yüksektir ki üstünden atlayamazsın diye anlayın siz bunu.

Ama kızlar, onu pek dinlemiyorlar, odanın içi hıncahınç dolu ve çok sıcak, yaşlı kadını iterek dışarıya, bahçeye koşuyorlar; kızların ortasında, altın rengi ipek gömleği ve kırmalı şalvarıyla sarhoşlargibi gürültücü ve neşeli Aleksey, çiçekler arasında bir arı misali.

Gücenerek kalın dudaklarını sarkıtıp, gözlerini pörtletip, kalın ipek kumaştan eteğinin önünü tutup kaldıran Barskaya, yoğun bir duman bulutu gibi yukarıya, Ulyana'nın yanına çıkıyor ve bir kehanette bulunurcasına şöyle diyor:

— Senin kızın neşesi pek yerinde, bizim gelenek, göreneğimize hiç uygun değil bu. Neşeli başlangıcın sonu kötü olur!

Baymakova, sac kaplamalı büyük bir sandığın önünde diz çökmüş, kaygılı bir şekilde eşinip duruyor; etrafına, yatağın üzerine ipek kumaşlar, Moskova işi parlak renkli pamuklular, kaşmir şallar, kurdeleler, nakışlı havlular pazar tezgâhına atılır gibi atılmış, geniş bir güneş ışını parlak

kumaşların üstüne düşüyor ve kumaşlar akşam günbatımındaki bir bulut gibi renk renk ışıklar saçıyor.

— Damadın nikâhtan önce gelinin evinde oturması âdetten değildir, Artamonovlar gitmeliydi...

— Daha önce söyleyecektin, bunu söylemek için artık vakit çok geç, –diye mırıldanıyor Ulyana, üzgün yüzünü saklamak isteğiyle sandığın üzerine eğiliyor ve kalın sesi duymaya devam ediyor:

— Senin akıllı biri olduğunu söylerlerdi, ben de o yüzden sustum, ağzımı açmadım. Kendin akıl edersin sandım. Bana ne? Ben doğrusunu söylemiş olayım da insanlar kabul etmezse Tanrı kabul eder.

Barskaya, kafasını ağzına kadar akıl dolu bir kâse gibi hiç hareket ettirmeden heykel gibi dikiliyor; yanıtı beklemeden dışarı fırlıyor, rengârenk kumaş yangınının ortasında diz çökmüş olan Ulyana ise sıkıntı ve korku içinde mırıldanıyor:

— Tanrım yardım et! Aklımı koru.

Kapıda yine bir hışırtı duyuldu, gözyaşlarını saklamak için başını hemen sandığın içine eğdi, gelen Nikita'ydı:

— Herhangi bir yardıma ihtiyacınız olup olmadığını sormam için Natalya Yevsevna gönderdi beni.

— Teşekkür ederim, canım...

— Mutfakta Olguşka Orlova, üstüne sıcak şerbet döktü.

— Ne diyorsun? Akıllı kızdır, sana alsak mı acaba...

— Bana kim varır ki...

Bahçede, ıhlamurun altındaki yuvarlak masanın çevresinde ise İlya Artamonov, Gavrila Barskiy, gelinin vaftiz babası Pomyalov, boş bakışlı sepici Jiteykin ve araba tamircisi Voroponov oturmuş, ev birası içiyorlar; Pyotr, ıhlamurun gövdesine dayanmış dikiliyor, koyu renk saçlarına bol bol yağ sürüldüğünden kafası demir gibi görünüyor, büyüklerin konuşmasını saygıyla dinliyor.

— Sizin gelenekleriniz farklı, –diyor babası düşünceli düşünceli, Pomyalov ise övünüyor:

— Biz buraların köklü halkıyız. Büyük Rusya'danız.

— Biz de üvey evlat değiliz.

— Bizim geleneklerimiz çok eski...

— Mordovlar çok burada, Çuvaşlar da...

Kızlar, ciyak ciyak bağırarak, gülerek, itişerek bahçeye koştular ve masanın çevresini sarafanlarından oluşan parlak bir çelenkle sarıp bir methiye söylemeye başladılar:

Ah, büyük dünür,
İlya Vasilyeviç'in
Merdiven basamağına basarken ayağı kırılsın,
İkinciye basarken öbür ayağı kırılsın,
Üçüncüye basarken kafası kopsun.

— Ne biçim sözler söylüyorlar böyle! –diye hayretle haykırdı Artamonov oğluna dönerek. Pyotr, kızlara göz ucuyla bakarak ve kulağının ucunu tutarak belli belirsiz gülümsedi.

— Dur daha bitmedi, dinle! –diyor Barskiy ve bir kahkaha atıyor.

Bu bile azdır
Kız kaçıran dünürümüze...

Şaşkınlığını gizleyemeyen Artamonov, parmaklarıyla masayı tıkırdatarak:

— Daha ne olacak? –diye haykırıyor.

Kızlar ise avaz avaz şarkı söylemeyi sürdürüyorlar:

Hep birlikte atmalı seni tırmığa,
Dağın tepesinden taşa çalmalı,
Bizi kandırmayasın,
Yad elleri övmeyesin,
Issız köyleri göklere çıkarmayasın diye,
Keder ekilidir oralar,
Gözyaşlarıyla sulanır...

— Daha neler! –diye bağırdı Artamonov gücenerek.– Ama kızlar, öfkelenseniz de bizim oraları öveceğim size: Bizim geleneklerimiz daha yumuşak, halkımız daha güler yüzlü, daha cana yakındır. "Svapa ve Usoja nehirleri, çok şükür, bin şükür Tanrım, Oka'ya değil, Seym'e akıyor!" diye bir vecize bile var.

— Dur bakalım, bizi tanımıyorsun henüz, –dedi Barskiy, yarı övünerek, yarı gözdağı vererek.– Hadi, kızlara bahşiş ver bakalım!

— Ne kadar vereyim?

— Gönlünden ne koparsa.

Ancak Artamonov kızlara iki gümüş ruble verince Pomyalov öfkeyle:

— Çok veriyorsun, sonra böbürlenirsin! –dedi.

İlya da öfkeyle:

— Size de yaranmak pek zor! –diye bağırdı. Barskiy, kulakları sağır eden bir kahkaha patlattı, Jiteykin ise havaya küçük ve keskin bir gülüş bıraktı.

Deviçnik* şafak sökerken bitti, konuklar dağıldılar, evde hemen hemen herkes uyumuştu; Artamonov bahçede Pyotr ve Nikita'yla oturuyor, sakalını sıvazlıyor, bahçeye göz atıp, pembeleşen bulutları izleyerek alçak sesle konuşuyordu:

— Aksi insanlar. Güler yüzlü değiller. Sen de Petruha, kaynananın her dediğini yap, kadınca boş işler olsa da yapmak gerekir! Aleksey kızları geçirmeye mi gitti? Kızlar ondan hoşlanıyorlar, ama delikanlılar öyle değil. Barskiy'in oğlu ona nasıl da öfkeli bakıyor... ev-vet! Sen Nikita, daha güler yüzlü ol, iyi becerirsin bu işi. Babanın macunu ol, benim çatlattığım yeri macunla kapat.

Tek gözüyle büyük tahta içki fıçısına bir göz atıp, kaşlarını çatarak devam etti:

---

* Deviçnik, gelinin, evlenmeden önceki yaşamıyla ve akrabalarıyla vedalaştığı, düğünden önce yapılan bir törendir. (ç.n.)

— Ne varsa lıkır lıkır içip bitirdiler; beygir gibi içiyorlar. Ne düşünüyorsun Pyotr?

Nişanlısının armağanı ipek kuşağı elleriyle yoklayan oğlu sessizce:

— Köyde hayat daha basit, daha rahat, –dedi.

— E, niye basit olmasın, bütün gün uyursan...

— Düğünü de uzatıp duruyorlar.

— Biraz sabret.

Sonunda Pyotr için o büyük ve zor gün gelip çatmıştı. Pyotr, konuk odasının başköşesinde, kaşlarının sert bir şekilde çatıldığının farkında, bunun iyi bir şey olmadığını, gelinin gözünde onu güzelleştirmeyeceğini hissederek oturuyor, ama kaşlarını bir türlü birbirinden ayıramıyordu, sanki sağlam bir iple dikilmiş gibiydiler. Yan gözle konuklara bakarak saçlarını silkiyor, başından masanın üstüne ve Natalya'nın duvağına şerbetçiotu dökülüyordu. Natalya da yorgunluktan gözlerini kapatıp başını öne eğmişti, çok solgundu, çocuk gibi korkmuştu ve utancından titriyordu.

— Acı!* –diye yirminci kez bağırıyor dişlerini göstere göstere sırıtan, kırmızı, kıllı suratlar.

Pyotr, kurt gibi boynunu bükmeden dönüyor, duvağı kaldırıyor ve teninin atlas serinliğini, omzunun ürkek titreyişini hissederek kuru dudaklarıyla ve burnuyla kızın yanağına dokunuyor; Natalya'ya acıyor, utanıyor da aynı zamanda, sıkışık bir halka oluşturan sarhoş insanlarsa:

— Beceremiyor oğlan! –diye bağırıyorlar.

— Dudaklarını hedef al!

— Ah, ben olsam nasıl öperdim...

Sarhoş bir kadın sesi ciyaklıyor:

— Ben gösteririm sana öpmeyi!

---

* Ruslar, düğünlerde "Acı!" diye bağırıyorlar. Bununla ilgili çeşitli efsaneler bulunuyor. Bunlardan en yaygın olanına göre, düğün konukları içtikleri içkinin yeterince tatlı olmadığını belirtip, "Acı!" diye bağırıyorlar, genç evlilerin öpüşerek içkiyi tatlandırmasını bekliyorlar. (ç.n.)

— Acı! –diye böğürüyor Barskiy.

Pyotr, dişlerini sıkıp, kızın nemli dudaklarına dokunuyor, ikisi de titriyorlar, kız bembeyaz oluyor, sanki güneşin önündeki bir bulut gibi eriyor. İkisinin de karnı aç, dünden beri yemek vermemişler ikisine de. Pyotr, heyecandan, şerbetçiotunun kokusu ve içtiği iki kadeh Tsimlyanskiy köpüklü şarabının keskin kokusu yüzünden kendini sarhoş hissediyor ve kızın bunu fark etmesinden korkuyor. Çevredeki her şey kâh alaca bir yığın halinde birleşerek, kâh sevimsiz suratlar kırmızı kabarcıklar halinde her yana dağılarak dalgalanıyor. Oğul Artamonov, yalvararak, sinirlenerek babasına bakıyor; İlya Artamonov, saçları karmakarışık, tutkuyla Baymakova'nın al al olmuş yüzüne bakarak bağırıyor:

— Dünür, hadi kadehlerimizi tokuşturalım! Bal şarabı da ev sahibemiz gibi tatlı...

Baymakova, tombul, beyaz kolunu uzatıyor, değerli taşlarla süslü altın bileziği güneşte parlıyor, bir inci dizisi kabarık göğsünün üstünde ışıldıyor. O da içkiyi biraz kaçırmış, gri gözlerinde mahmur bir gülümseme var, aralık dudakları çapkınca oynuyor. Kadeh tokuşturduktan sonra içkisini içiyor ve dünürünün önünde eğiliyor, dünürü ise karmakarışık saçlı başını sallayarak hayranlıkla bağırıyor:

— Senin halin tavrın bambaşka dünürüm! Prenses edası var sende, Tanrı canımı alsın!

Pyotr, babasının yakışıksız davrandığını seziyor; konukların sarhoş böğürtüleri arasında Pomyalov'un alaycı haykırışlarını, Barskaya'nın kalın sesiyle dile getirdiği kınamaları, Jiteykin'in ince kahkahasını fark ediyor.

"Düğün değil, sanki mahkeme," diye düşünüyor ve şu sözleri duyuyor:

— Görüyor musunuz, iblis herif Ulyana'ya nasıl da bakıyor, öf, öf!

— Bir düğün daha olacak, ama papazsız bir düğün...

Bu sözler bir an kulağına takılıyor, ama Natalya'nın dizi ya da dirseği kendisine değip de tüm bedeninde huzursuz edici bir dermansızlık yarattığında bunları hemen unutuyor. Ona bakmamaya gayret ediyor, başını oynatmıyor, ama gözlerine engel olamıyor, gözleri ısrarla kızdan yana bakıyor.

— Yakında biter mi bu iş? –diye fısıldıyor, Natalya aynı şekilde fısıltıyla yanıtlıyor:

— Bilmiyorum.

— Utanç verici şeyler...

— Evet, –sözünü işitiyor ve genç kızın kendisiyle aynı şeyi hissetmesinden memnun oluyor.

Aleksey kızların yanında, bahçede eğleniyorlar; Nikita, uzun boylu, sarı sakalı terden ıslanmış, çopur suratlı, gözleri bakır rengi bir papazla yan yana oturuyor. Kent sakinleri, avluya ve sokağa açılan pencerelere yaklaşıp içeri bakıyorlar, mavi gökte onlarca baş her an biri diğerinin yerini alarak kımıldanıp duruyor; açık ağızlar fısıldıyor, homurdanıyor, bağırıyor; pencereler, sanki bu gürültücü kafaların birazdan karpuz misali odadan içeri yuvarlanacağı birer çuval gibi görünüyor. Toprak işçisi Tihon Vyalov'un elmacıkkemikleri çıkık, kızıla çalan sarı gür sakallarla ve kırmızı lekelerle kaplı yüzü Nikita'nın çok dikkatini çekmişti. İlk bakışta renksiz gibi görünen gözleri kırpışarak tuhaf bir şekilde parlıyordu, ancak kırpışan gözbebekleriydi, kirpikleri hareketsizdi. Kıvırcık bıyıklarının hafifçe örttüğü küçük ağzının inatla sıkılmış ince dudakları da hareketsizdi. Kulakları ise çirkin bir şekilde kafatasına yapışıktı. Bu adam, pencerenin kenarına abanmış, insanlar onu itmeye kalkıştıklarında bağırıp çağırmadan, küfretmeden omuzlarının ve dirseklerinin hafif hareketleriyle onları sessizce itiyordu. Omuzları yusyuvarlaktı, boynu omuzlarının arasına saklanmıştı, kafası sanki dosdoğru göğsünden çıkmış gibiydi, kambur görünüyordu ve Nikita, bu adamın yüzünde sevimli, iyi bir şey bulmuştu.

Tek gözü kör bir delikanlı ansızın tefe vurdu, parmağını tefin derisinin üzerinden kuvvetlice geçirdi, tef sızlanmaya, uğuldamaya başladı; birisi ıslık çalıp, akordeonunu dizinin üstüne açtı ve hemen ardından gelinin tombulca, kıvırcık saçlı sağdıcı Stepaşa Barskiy, müziğe uygun çığlıklar atarak odanın ortasında dönmeye, tepinmeye başladı:

Hey kızlar, düşman kızlar,
Hora tepen, eğlendiren kızlar!
Cebimde şıngırdıyor paracıklar,
Çıkın karşıma hadi kızlar!

Stepaşa'nın babası upuzun boyuyla yerinden doğruldu ve gümbür gümbür sesiyle:

— Stepka! Kentimizi dile düşürme, nasıl oynanırmış göster şu Kursklu tavuklara!

İlya Artamonov, çalı süpürgesini andıran karmakarışık saçlı kafasını hızla sallayıp yerinden fırladı, yüzüne kan hücum etmişti, burnu kor gibi kızarmıştı, Barskiy'in yüzüne yüzüne haykırdı:

— Bana bak, bizler tavuk değil, Kurskluyuz![*] Hem dur bakalım, oyunda kimin kimi geçeceği belli olmaz. Oleşa!

Cila sürülmüş gibi pırıl pırıl parlayan Aleksey, Dryomovlu dansçıyı gülümseyerek süzdü ve birden yüzü solgunlaşıp, kız sesi gibi bir sesle çığlıklar atarak, fark edilmeyecek kadar hızlı adımlarla oyuna girdi.

— Mâni söylemeyi bilmiyor! –diye bağırdı Dryomovlular ve hemen ardından Artamonov'un deli gibi böğüren sesi duyuldu:

— Oleşka, geberteceğim seni!

Durmaksızın ayaklarıyla düzgün sesler çıkaran Aleksey, iki parmağını ağzına soktu, kulakları sağır eden bir ıslık çaldı ve çınlayan sesiyle şarkısına başladı:

---

* Rusçada tavuk anlamına gelen "kuritsa" ile Kursklular demek olan "Kuryane" sözcükleriyle sözcük oyunu yapılıyor. (ç.n.)

Mokey adlı bir beyin,
Vardı bir zamanlar beş uşağı,
Şimdi Mokey adlı beyin,
Kendisi oldu bir uşak!

— Alın bakalım! –diye zafer kazanmış gibi böğürdü Artamonov.

— Vay canına! –diye anlamlı anlamlı bağırdı papaz ve parmağını kaldırıp, başını hafifçe çevirdi.

— Aleksey, sizinkini geçecek, –dedi Pyotr, Natalya'ya. Kız, ürkek bir şekilde:

— Ayağı pek hafif, –diye karşılık verdi.

Babalar, horoz dövüşçüleri gibi çocuklarını kapıştırıyorlardı; yarı sarhoş bir halde, birbirlerinin omzuna dayanmış duruyorlardı; biri, bir arpa çuvalı kadar kocaman ve şekilsizdi, kaşlarının altındaki kırmızı, dar yarıklardan sarhoş taşkınlığının gözyaşları akıyordu sel gibi; öbürü, sanki zıplamaya hazırlanıyormuş gibi büzülmüştü, uzun kollarını oynatarak kalçalarını sıvazlıyordu, bakışları deli gibiydi. Babasının yanaklarındaki sakalların kımıldadığını gören Pyotr:

"Dişlerini gıcırdatıyor... Birazdan yumruk atacak birine..." diye geçiriyordu içinden.

— Artamonov'unki pek küstahça oynuyor! –diyen Matryona Barskaya'nın boru gibi sesi duyuldu.– Figür yapmıyor! Beş para etmez!

İlya Artamonov, kadının tava gibi kara, yuvarlak suratına, geniş burnuna doğru kahkaha atıyor. Aleksey, Barskiyler'in oğlunu yeniyor, yalpalayarak kapıya doğru gidiyor; İlya ise Baymakova'nın elini tutup buyuruyor:

— Hadi dünürüm çık ortaya!

Baymakova, benzi atmış bir halde serbest olan kolunu sallayarak kızgın ve şaşkın savuşturmaya çalışıyor:

— Ne yapıyorsun! Yakışık almaz, dursana!

Konuklar kıs kıs gülerek sustular, Pomyalov, Barskaya'yla bakıştı, Pomyalov'un sözleri tavadaki yağ gibi cızırdadı:

— Hadi canım, bir şey olmaz! Sevindir onu Ulyana, dans et! Tanrı bağışlar...

— Günahı bana, –diye bağırıyordu Artamonov.

Ayılmış gibiydi, kaşlarını çatmıştı ve sanki istemeye istemeye bir kavgaya girmişti. Baymakova'yı Artamonov'a doğru ittiler, sarhoş kadın sarsıldı, sürçtü ve doğrulup başını yukarı kaldırarak ortaya yürüdü, Pyotr şu hayret dolu fısıltıyı işitti:

— Aman dostlar! Kocası toprağa gireli daha bir yıl olmadı, kadın kızını kocaya verdi, kendi de oynuyor!

Pyotr, karısına bakmadan, ama onun annesinden utandığını bilerek şöyle mırıldandı:

— Babamın dans etmesine gerek yoktu.

— Annemin de, –diye sessiz ve kederli bir karşılık verdi kız. Sıranın üstünde dikilmiş, insanların başlarının tepesinden kalabalık insan çemberine bakıyordu; sendeleyip Pyotr'un omzuna yapıştı.

Pyotr, kızı dirseğinden tutup şefkatle:

— Sakin ol! –dedi.

Açık pencerelerden, seyircilerin başlarının üstünden akşam güneşinin yansımaları dökülüyordu içeri, bu kızılımsı ışıkta bir kadınla bir adam kör gibi dönüp duruyorlardı. Bahçede, avluda, sokakta insanlar kahkaha atıyor, bağırıyorlardı; havası ağırlaşan oda ise giderek sessizleşiyordu. Tefin iyice gerilmiş derisi neşesiz bir sesle uğulduyor, akordeon cırıldıyor, genç kızlardan ve delikanlılardan oluşan kalabalık halkanın içinde iki kişi, ateşin ortasında kalmışçasına kıvranıp duruyordu; kızlar ve delikanlılar bu ikilinin oyununa sessizce, çok önemli bir şey izlermiş gibi bakıyorlardı, ciddi, ağırbaşlı insanlar avluya çıkmıştı, içerde gözleri bayılmış, yerinden kımıldayamayan sarhoşlar kalmıştı sadece.

Artamonov ayağını yere vurduktan sonra durdu:

— Beni yaya bıraktın Ulyana İvanovna!

Kadın da irkilip, karşısına bir duvar çıkmış gibi ansızın durdu ve çevredekileri eğilerek selamladı:

— Kusura bakmayın.

Mendiliyle yüzünü yelpazeleyerek hemen odadan çıktı, ondan boşalan yere Barskaya geçti:

— Gençleri ayırın! Hadi bakalım Pyotr, sen yanıma gel; sağdıçlar koluna girip getirin damadı!

Baba, sağdıçları uzaklaştırıp uzun, ağır ellerini oğlunun omuzlarına koydu:

— Hadi git, Tanrı mutluluk versin! Gel bir kucaklaşalım!

Oğlunu hafifçe itti, sağdıçlar Pyotr'un koluna girdiler, Barskaya önden yürürken sağa sola tükürerek mırıldanıyordu:

— Tüü, tüü! Ne hastalık, ne keder, ne kıskançlık, ne de şerefsizlik olmasın, tüü! Ateş ve su dert değil, mutluluk getirsin!

Pyotr, şatafatlı bir yatağın hazırlandığı Natalya'nın odasına Barskaya'nın peşi sıra girdiğinde, yaşlı kadın odanın ortasındaki sandalyeye külçe gibi çöktü.

— Kulağını aç, sakın unutma! –diyordu yaşlı kadın ciddi bir edayla.– Al sana iki tane elli kapiklik, onları çizmelerinin içine, topuğunun altına koy; Natalya gelecek, diz çökecek, ayağından çizmelerini çıkartmak isteyecek, ona izin verme...

— O niye? –diye sordu Pyotr, kaşlarını çatarak.

— Seni ilgilendirmez. Üç kere izin verme, dördüncüde ver, bunun üzerine seni üç kez öpecektir, sen de elli kapiklikleri çıkarıp ona ver, "Sana armağan ediyorum cariyem, benim alın yazım," de. Unutma! Üstünü çıkarıp, sırtını ona dönerek yat, o sana, "İzin ver de ben de yatayım," diyecek. Hiçbir şey söyleme, ancak üçüncüde ona elini uzat, anladın mı? Sonra...

Pyotr, akıl hocasının esmer, geniş yüzüne hayretle baktı; kadın, burun deliklerini şişiriyor, dudaklarını yalıyor, men-

diliyle yağlı çenesini, boynunu siliyor, kaba, utanmazca sözleri birbiri ardına buyurucasına sıralıyordu, en son:

— Bağırmasına, ağlamasına inanma, –diye tekrarladı. Ardında sarhoş kokusu bırakıp yalpalayarak odadan çıktı, Pyotr ise öfke nöbetine tutulmuştu, ayaklarından çizmelerini çıkarıp, yatağın altına fırlattı, çabucak soyundu ve uğradığı boğucu, yürek daraltıcı büyük hakaret yüzünden ağlamaktan korkarak dişlerini sıkıp, yüksek yatağın üstüne ata biner gibi atladı.

— Bataklık şeytanları...

Kuştüyü yatağın içi sıcaktı; yere atladı, pencereye gitti, ardına kadar açtı, bahçeden gelen sarhoş uğultusu, kahkahalar, kızların bağırışı çarptı yüzüne; ağaçların arasında maviye çalan alacakaranlıkta kara gölgeler dolaşıyordu. Nikolskaya Kilisesi'nin çan kulesinin ince külahı bakırdan bir parmak gibi göğe saplanmıştı, üzerinde haç yoktu, yaldızlamak için yerinden çıkartılmıştı. Evlerin çatılarının ardında Oka Nehri mahzun mahzun parlıyordu, ayın bir parçası Oka'nın tepesinde eriyordu, ilerde kararmış kar yığınları gibi uçsuz bucaksız ormanlar uzanıyordu. Aklına başka bir toprak, altın rengi başaklarla kaplı engin bir toprak geldi, iç çekti; merdivenden ayak sesleri, kıs kıs gülüşler geliyordu, tekrar yatağa atladı, kapı açıldı, ipek kurdeleler hışırdadı, kunduralar gıcırdadı, birisi hıçkırarak ağlıyordu; halkasına takılan kapı çengelinin tıkırtısı duyuldu. Pyotr, kafasını dikkatlice kaldırdı; loş odada, kapının önünde kollarını ölçülü bir şekilde sağa sola hareket ettiren, yerlere kadar kadar eğilen beyaz bir gölge duruyordu.

"Dua ediyor. Oysa ben dua etmedim."

Ama dua etmek istemedi.

— Natalya Yevseyevna, –dedi yavaşça,– korkmayın. Ben de korkuyorum. Acı içindeyim.

İki eliyle saçlarını düzelterek, kulağını çekiştirerek mırıldanıyordu:

— Hiçbir şeye gerek yok, çizme çıkartmak falan gibi. Aptalca şeyler. Benim yüreğim ağrıyor, kadın işin eğlencesinde. Ağlamayın.

Natalya sessizce:

— Hâlâ eğleniyorlar, –deyip, yan yan yürüyerek usulca pencereye doğru gitti.

— Evet.

Korkarak, birbirlerine yaklaşmaya cesaret edemeyerek ikisi de yorgun bir halde uzun zaman karşılıklı gereksiz sözler söylediler. Şafak sökerken merdiven gıcırdadı, birisi el yordamıyla duvarı bulmaya çalışıyordu, Natalya kapıya gitti.

— Barskaya ise içeri sokmayın, –diye fısıldadı Pyotr.

— Annem, –dedi Natalya kapıyı açtıktan sonra; Pyotr, ayaklarını aşağı sallandırmış yatakta oturuyordu, kendinden hoşnut değildi, "Beş para etmem ben, cesaret edemedim, benimle alay edecek sanırım..." diye düşünüyordu endişe içinde.

Kapı açıldı, Natalya:

— Annem sizi çağırıyor, –dedi yavaşça.

Beyaz çinilerin üstünde neredeyse görünmez hale gelerek sobaya sırtını dayadı, Pyotr ise dışarı çıktı ve karanlıkta Baymakova'nın gücenmiş, korkmuş, telaşlı fısıltısı karşıladı onu:

— Sen ne yapıyorsun Pyotr İlyiç, beni ve kızımı rezil etmek mi istiyorsun? Sabah oluyor nerdeyse, biraz sonra uyandırmaya gelecekler sizi, kızının namuslu biri olduğunu görmeleri için geceliğini insanlara göstermek gerek!

Konuşurken bir eliyle Pyotr'u omzundan tutuyor, öbür eliyle ise itiyor ve öfkeyle soruyordu:

— Nedir bu? Gücün mü yok, isteğin mi? Korkutma beni, susma...

Pyotr boğuk bir sesle:

— Yazık, acıyorum ona. Korkuyor, –dedi.

Kayınvalidesinin yüzünü görmüyordu, ama kadının kısa kısa, kesik kesik güldüğünü duyuyordu.

— Yo, hadi git, git de erkeklik görevini yap! Çilekeş Hristofor'a dua et. Bir öpeyim seni...

Boynuna sımsıkı sarılıp, ılık bir içki kokusu yayarak tatlı, yapışkan dudaklarıyla Pyotr'u öptü. Pyotr, öpücüğe karşılık verecek vakit bulamayınca dudakları havada şapırdadı. Arkasından kapıyı kapatıp odaya girerken kararlı bir şekilde kollarını uzattı, kız birkaç adım öne geldi, titreyen bir sesle:

— Biraz içkili de... –diyerek Pyotr'un kollarının arasına girdi.

Pyotr başka sözler bekliyordu. Yatağa doğru geri geri giderken şöyle mırıldanıyordu:

— Korkma. Yakışıklı değilsem de iyi biriyim...

Kız, ona daha da sokularak fısıldadı:

— Dizlerim tutmuyor...

...Dryomovlular cümbüş yapmayı pek severlerdi; düğün beş gün sürdü; sabahtan gece yarılarına dek sarhoş kafayla sokak sokak, bir evden diğerine, cümbür cemaat dolaşarak şamata yapıyorlardı. Barskiyler çok zengin, çok gösterişli bir ziyafet verdiler, ama Aleksey, Olga Orlova'nın kalbini kırdığı için Barskiyler'in oğlunu dövdü. Anne baba Barskiyler, Aleksey'i Artamonov'a şikâyet ettiler, Artamonov hayretle:

— Delikanlıların kavga etmediği nerede görülmüş? – dedi.

Artamonov, kızlara bol keseden kurdeleler ve başka şeyler armağan etti, delikanlılara ise para dağıttı, babalarına ve analarına çatlayıncaya kadar içki içirdi, herkese sarıldı, omuzlarından tutup sarstığı insanlara:

— Hey bana bakın! Birlikte yaşar mıyız, yaşamaz mıyız? –dedi.

Çok azgınlaşmıştı, sanki içindeki ateşi söndürmek ister gibi durmadan içiyordu, ama sarhoş olmuyordu, o günlerde gözle görülür şekilde zayıflamıştı. Ulyana Baymakova'dan uzak duruyordu, ama çocukları, kadına gözünü ayırmadan hışımla baktığını fark etmişlerdi. Gücüyle çok övünürdü, garnizondan askerlerle değnek çekişmiş, itfaiyeciyle üç duvarcıyı güreşte yenmişti, daha sonra toprak işçisi Tihon Vyalov yanına gelmiş ve:

— Şimdi de sıra bende, –diyerek teklif değil talep etmişti.

Vyalov'un konuşma şeklinden hayrete düşen Artamonov, toprak işçisinin tıknaz bedenini bakışlarıyla süzdü.

— Acaba hangisisin, güçlü müsün, yoksa palavracının teki misin?

— Bilmem, –diye ciddi bir şekilde yanıtladı beriki.

Birbirlerinin kuşağına yapışıp uzun süre aynı yerde ayak değiştiredeğiştirekarşılıklıgüçlerini tarttılar. İlya, Vyalov'un omzunun üstünden arsızca göz kırparak kadınlara bakıyordu. Toprak işçisinden daha uzun boyluydu, ama daha ince, daha biçimliydi. Vyalov, omzunu rakibinin göğsüne dayayarak onu havaya kaldırıp üzerinden atmaya çalışıyordu. Bunu anlayan İlya:

— Kurnaz değilsin birader, hiç kurnaz değilsin! –diye bağırıyordu.

Ve ansızın bir "Uh" sesiyle birlikte Tihon'u başının üstünden öyle kuvvetli fırlattı ki, beriki yere çarpıp ayağını incitti. Toprak işçisi, otların üstünde oturmuş yüzünün terini silerken mahcup bir edayla:

— Güçlüymüş, –dedi.

— Görüyoruz, –diye karşılık verdiler dalga geçerek.

— Sağlam, –diye yineledi Vyalov.

İlya ona elini uzattı.

— Kalk! –dedi.

Toprak işçisi, uzatılan eli tutmadan ayağa kalkmaya çalıştı, kalkamadı ve uzaklaşan kalabalığın arkasından

tuhaf, baygın gözlerle bakarak ayaklarını tekrar uzattı. Nikita, yanına gelip şefkatle:

— Canın acıyor mu? Yardım edeyim mi? –diye sordu.

Toprak işçisi güldü.

— Kemiklerim sızlıyor. Ben babandan daha güçlüyüm, ama onun kadar kurnaz değilim. E, hadi, peşlerinden gidelim Nikita İlyiç, iyi yürekli insan!

Sonra kamburun koluna girip, ayaklarını yere vurarak ve ağrısının bu şekilde hafifleyeceğini umarak kalabalığın peşinden yürüdü.

Uykusuz gecelerden ve yorgunluktan halsiz düşmüş olan yeni evliler, insanlara kendilerini göstermek için ister istemez rengârenk, gürültülü, sarhoş kalabalığın arasında sokaklarda dolaşıyorlar, yiyorlar, içiyorlar, edepsiz şakaları işitip utanıyorlar, birbirlerinin yüzüne bakmamaya çalışıyorlar, el ele dolaşırken, yan yana otururken de iki yabancı gibi susuyorlardı. Bu durum Matryona Barskaya'nın çok hoşuna gidiyor, övünerek İlya ve Ulyana'ya:

— Oğlanı iyi adam etmişim değil mi? –diye soruyordu.– Öyle öyle! Baksana Ulyana, senin kızı nasıl terbiye ettim! Ya damat? Nasıl da tavus kuşu gibi kurula kurula dolaşıyor!

Ama odalarına yatmaya giden Pyotr ve Natalya, onlara dayatılan, kendilerinin de boyun eğerek kabul ettikleri her şeyi giysileriyle birlikte bir kenara atıyorlar ve geçirdikleri günden söz ediyorlardı:

— Sizin burada da amma çok içiyorlar! –diye hayret ediyordu Pyotr.

— Sizin oralarda daha mı az içki içiliyor? –diye soruyordu karısı.

— Köylü kısmı nasıl bu kadar içebilir ki!

— Siz köylüye benzemiyorsunuz ama.

— Bey uşağıyız biz, kendi de bey gibi bir şey oluyor sonunda insan.

Bazen birbirlerine sarılıp, bahçenin nefis kokularını içlerine çekerek pencerenin önünde hiç konuşmadan oturuyorlardı.

— Niye susuyorsun? –diye usulca soruyordu kız, kocası aynı şekilde usulca yanıtlıyordu:

— Sıradan laflar etmek istemiyorum.

Pyotr, sıra dışı sözler duymak istiyordu, ama Natalya böyle sözler bilmiyordu. Kıza altın rengi bozkırların uçsuz bucaksız genişliğinden ve enginliğinden söz ettiğinde, Natalya:

— Hiç orman yok mu? Ah, çok korkunç yerler olmalı! –diyordu.

— Korku ormanda olur, –diyordu Pyotr biraz keyifsiz bir şekilde.– Bozkırda korku ne arasın? Orada toprak, gökyüzü, bir de ben varım.

Bir gün pencerenin önünde sessizce oturmuş yıldızlı geceyi hayranlıkla seyrettikleri sırada bahçeden, hamamın yanından bir gürültü geldi. Birisi, ahududu dallarına sürtünerek, dalları kırarak koşuyordu, daha sonra kızgın, ama hafif bir ses duyuldu:

— Ne yapıyorsun, iblis?

Natalya korku içinde yerinden fırladı.

— Annem bu!

Pyotr, geniş sırtıyla tamamen kapladığı pencereden başını uzattı; babasının, dünürüne sarılıp onu hamamın duvarına sıkıştırdığını, yere yıkmaya çalıştığını, kadının ise kollarını sallayarak babasının başına vurduğunu ve soluğu kesilerek yüksekçe bir sesle:

— Bırak beni, bağırırım yoksa! –diye fısıldadığını gördü.

Sonra kendisine ait olmayan bir sesle bağırdı kadın:

— Anam babam, dokunma bana! Kıyma...

Pyotr, gürültü etmeden pencereyi kapattı, karısını kucakladı, dizine oturttu.

— Bakma, –dedi.

Kız, kocasının kollarında çırpınıyor:

— Ne oluyor, kim o? –diye bağırıyordu.

— Babam, –dedi Pyotr, karısını kollarının arasında sımsıkı tutarak.– Anlamıyor musun ne olduğunu...

— Of, nasıl olur bu? –diye fısıldıyordu Natalya utanç ve korkuyla; kocası sessizce boynunu büktü ve:

— Büyüklerimizi yargılamayalım, –diyerek onu yatağa götürdü.

Natalya, başını ellerinin arasına almış, iki yana sallanıyor ve:

— Ne büyük günah! –diye sızlanıyordu.

— Bizim günahımız değil, –dedi Pyotr ve babasının "Beyler neler yapmıyorlar ki" sözünü anımsadı.– Daha iyi ya, sana ilişmez. Yaşlılar basittirler; onlar için gelinleriyle gönül eğlendirmek, "kuş günahı"*dır. Ağlama.

Karısı gözyaşları arasında şöyle diyordu:

— Daha dans ederlerken aklıma gelmişti böyle olacağı... Eğer baban zorla yaptıysa evde durumumuz ne olur?

Ancak heyecandan yorgun düştüğünden üstünü falan çıkarmadan kısa süre sonra uyuyakaldı, Pyotr ise pencereyi açtı, bahçeye baktı. Bahçede kimse yoktu, şafak yeli derin derin iç çekiyor, ağaçlar sallanarak hoş kokulu karanlığı üzerlerinden silkiyordu. Pencereyi açık bırakıp, gözlerini kapatmadan, olanları düşünerek karısının yanına uzandı. Natalya'yla baş başa küçük bir çiftlikte yaşasalar ne iyi olurdu...

...Natalya kısa bir süre sonra uyandı, onu uyandıran şey, annesine acıması ve annesinin yüzünden kalbinin kırılmış olmasıydı. Yalınayak, sırtında gecelikle alt kata indi hemen. Annesinin yatak odasının geceleri hep kapalı olan kapısı aralıktı, bu durum onu daha da çok korkuttu, ama annesinin karyolasının bulunduğu köşeye bakınca çarşafın

---

* Eski Rusya'da nikâh düşmeyen akrabalar arasındaki ensest ilişkiye verilen ad. (ç.n.)

altında beyaz bir vücut ve yastığın üzerine dağılmış koyu renk saçları gördü.

"Uyuyor. Çok ağlamış, çok üzülmüştür..."

Bir şeyler yapması, hakarete uğrayan annesini teselli etmesi gerekiyordu. Bahçeye çıktı; çiy düşmüş ıslak otlar ayaklarını soğuk soğuk gıdıklıyordu; güneş, ormanın arkasından daha yeni yükselmişti ve eğik ışınlarıyla gözlerini kamaştırıyordu. Işınlar ılık ılıktı. Natalya, üzerindeki çiyle gümüş gibi parlayan bir dulavratotu yaprağı koparıp önce bir yanağına, sonra öbür yanağına sürdü ve yüzü serinleyince yaprağın üstüne salkım salkım kırmızı frenküzümü toplamaya koyuldu, bir yandan da kin duymaksızın kayınpederini düşünüyordu. Kayınpederi, ağır eliyle kızın sırtına bir şaplak indirir ve:

— E, iyi misin, keyfin yerinde mi bakalım? Soluk alıyor musun? İyi iyi, keyfine bak! –diye sorardı kıs kıs gülerek.

Gelini için söyleyecek başka sözü yoktu anlaşılan, okşamak niyetiyle indirdiği şaplaklarsa, atları da böyle şap şap vurarak sevdikleri için biraz üzüyordu Natalya'yı.

"Haydut" diye geçirdi aklından, kayınpederi hakkında kendisini düşmanca şeyler düşünmeye zorlayarak.

İspinozlar ötüyor, kanaryalar cıvıldıyor, ağaçların yaprakları ipek gibi usulca hışırdıyor, kentin öbür ucunda bir çoban kaval çalıyor, fabrikanın yükseldiği Vatarakşa kıyısından aydınlık sessizliğin içinde ağır ağır yüzen insan sesleri geliyordu. Bir çatırtı oldu; Natalya irkilip başını kaldırdı, tepesinde, elma ağacının budağında bir kuş kapanı asılıydı, bir kanarya ince dalların arasında çırpınıyordu.

"Bu kapanı kim kurmuş olabilir? Nikita mı acaba?"

Kuru bir dal çıtırtısı geldi bir yerden.

Eve dönüp, annesinin odasına baktığında onun uyanmış, kaşlarını hayretle kaldırarak kolunu başının altına koymuş, sırtüstü yattığını gördü.

— Kim var orada... ne istiyorsun? –diye endişeyle sordu, dirseğinin üzerinde doğrularak.

— Yok bir şey, bak kahvaltıda yersin diye frenküzümü topladım sana.

Karyolanın yanındaki masanın üstünde hemen hemen boşalmış büyük bir kvas* sürahisi duruyordu, masa örtüsüne kvas dökülmüştü, sürahinin kapağı yerdeydi. Annesinin ciddi, parlak gözleri mavimsi bir gölgeyle çevrelenmişti, ama Natalya'nın göreceğini zannettiği gibi, gözyaşlarından şişmemişti; gözleri de sanki koyulaşmış, derinleşmişti ve her zaman biraz kibirli olan bakışları bugün yabancı duruyor, uzaktan, dalgın dalgın bakıyordu.

— Sivrisinekler uyutmuyor, gidip ambarda uyuyacağım, –diyordu annesi, çarşafla boynunu örterken.– Yiyip bitirdiler. Sen niye erkenden kalktın? Islak otlarda niye yalınayak yürüyorsun? Eteğin ıslanmış. Üşüteceksin...

Annesi, soğuk ve isteksiz, kafasındaki birtakım düşüncelerin arasından konuşuyordu. Kızın endişesi yavaş yavaş yerini bir kadının kötülük düşünen, düşmanca ve kıskanç merakına bırakıyordu.

— Uyandım, seni düşündüm... rüyamda seni gördüm.

— Ne düşündün? –diye sordu anne, tavana bakarak.

— Ne bileyim işte, yalnız uyuyorsun, bensiz...

Sanki annesinin yanakları kızarmış gibi geldi Natalya'ya ve gülümseyerek "Korkak değilim," dediğinde gülümsemesi de eğreti gibi göründü.

— Hadi canım git, seninki uyanmış, duyuyor musun ayak sesleri geliyor, –dedi annesi gözlerini kapatıp.

Natalya merdivenden yavaş yavaş çıkarken iğrenerek, nerdeyse kinlenerek şöyle düşünüyordu:

"Adam geceyi onun odasında geçirmiş, kvası içen de o. Boynu leke içinde, sivrisinek ısırığı filan değil, öpülmekten olmuş. Petya'ya bundan söz etmeyeyim. Ambarda yatmak istiyormuş. Bağırıyordu bir de..."

---

* Kvas, bozaya benzeyen bir Rus içeceğidir. (ç.n.)

— Neredeydin? –diye sordu Pyotr, karısının yüzüne keskin bakışlarını dikerek. Natalya, kendisini suçlu hissederek bakışlarını yere indirdi.

— Frenküzümü topladım, annemin yanına uğradım.

— E, nesi varmış annenin?

— Bir şeyi yok gibi...

— Öyledir, –dedi Pyotr, eliyle kulağını tutup,– öyledir!

Sonra gülümseyerek, koyu sarı tüylerle kaplı çenesini ovuşturarak derin bir iç çekti:

— Barskaya ahmağı "Bağırmalara, gözyaşlarına inanma," derken doğru söylüyormuş anlaşılan.

Sonra sert bir ifadeyle:

— Nikita'yı gördün mü? –diye sordu.

— Görmedim.

— Nasıl görmezsin? Bahçede kuş yakalıyor.

— Ay, –diye korkuyla bağırdı Natalya,– ben de böyle sırtımda gecelikle dolaştım!

— Buyur işte...

— Ne zaman uyur bu çocuk?

Pyotr çizmesini giyerken yüksek sesle homurdandı, karısı ise yan gözle ona bakarak gülümsedi ve:

— Kambur falan ama sevimli... –dedi.– Aleksey'den daha sevimli...

Kocası bir kez daha, ama bu kez daha alçak sesle homurdandı.

...Her gün doğumunda, sürüsünü toplayan çoban, akçaağaç kabuğundan yapılmış uzun borusunu hazin hazin öttürürken nehrin öte yakasından baltaların sesi gelmeye başlardı ve mahalleliler ineklerini, koyunlarını sokağa salarken gülüşerek birbirlerine şöyle derlerdi:

— Sabahın köründe başladılar gene kesmeye...

— Açgözlülük, huzurun en gaddar düşmanıdır.

İlya Artamonov bazen kentin üşengeç soğukluğunu artık yendiğini düşünüyordu; Dryomovlular önünde say-

gıyla kasketlerini çıkarıyorlar, Prens Ratskiyler hakkında anlattıklarını dikkatle dinliyorlardı, ama hemen hemen her zaman birinden biri:

— Bizim beyler daha basit, daha yoksul ama sizinkilerden daha ciddi! –demeden de duramıyordu.

Akşamları, bayram günlerinde, Barskiy'in Oka kıyısındaki lokantasının gür ağaçlı güzel bahçesinde otururken Dryomov'un zengin, güçlü insanlarına:

— Benim işimden hepiniz kazançlı çıkacaksınız, –diyordu Artamonov.

Pomyalov, yüzünde yaltaklanmak için mi, yoksa ısırmak için mi olduğu anlaşılamayan kısacık bir köpek sırıtmasıyla:

— İnşallah, –diye karşılık veriyordu. Buruşuk yüzü, kenevire benzeyen sakalının arasında çok iyi gizlenemiyor, gri burnu her şeyi kuşkuyla kokluyor, birer palamut tanesini andıran gözleri ise sinsice alay eder gibi bakıyor.

— İnşallah, –diye yineliyor Pomyalov,– gerçi sen yokken de fena yaşamıyorduk, seninle de aynı şekilde yaşarız.

Artamonov suratını asıyor:

— İmalı konuşuyorsun, dostça değil konuşman, –diyor.

Barskiy bir kahkaha atıyor ve:

— O, hep öyledir! –diye bağırıyor.

Barskiy'in yüzünün yerinde cimrice ve özensizce yapıştırılmış kırmızı et parçaları var sanki, koca kafası, boynu, yanakları, elleri, her yanı ayı postunu andıran kalın kıllarla kaplı, kulakları görünmüyor, gereksiz gözleri yağ torbaları arasına gizlenmiş.

— Benim bütün gücüm yağa gitti, –diyor ve güdük dişlerle dolu ağzını geniş geniş açarak kahkahalarla gülüyor.

Araba tamircisi Voroponov, çok açık renk gözlerini Artamonov'a dikiyor, kuru bir sesle öğüt veriyor:

— İşler yapılmalı, ama Tanrı'ya olan görevler de unutulmamalı. "Marfa, Marfa, yemek pişiriyorsun, ama asıl ihtiyacın bu değil," deniyor kitapta.

Voroponov'un açık renk ve içi boş gibi görünen gözleri, sanki bir şeyler fark ediyormuş ve birazdan olağanüstü bir söz söyleyerek herkesi şaşkına çevirecekmiş gibi bakıyor. Bazen bir şey söylemeye başlayacak gibi oluyor:

— Elbette İsa da ekmek yiyordu, dolayısıyla Marfa...

— Tamam, tamam, –diye onu susturuyor kilise kayyumu, sepici Jiteykin,– nerelere gittin öyle, dur bakalım!

Voroponov, gri kulaklarını oynatarak susuyordu, İlya ise sepiciye:

— Benim yaptığım işten anlıyor musun? –diye soruyordu.

— Ne anlayacağım? –diye samimi olarak şaşkınlığını belirtiyordu Jiteykin.– İş senin işin, anlayacak olan da sensin, ne tuhaf adamsın be! Sen seninkini bilirsin, ben de benimkini.

Artamonov koyu bira içiyor ve ağaçların arasından donuk bir şerit halinde akan Oka'ya ve daha sol tarafa, köknar ormanının ve bataklıkların içinden yeşil bir yılan gibi kıvrıla kıvrıla gelen Vatarakşa'nın Oka'ya yandan katıldığı yere bakıyordu. Orada, burunda, altın sırmalı kumun üstünde, yongalar yağlı yağlı parlıyor, tuğlalar kırmızı kırmızı görünüyor, kapaksız bir tabuta benzeyen et rengi, uzun fabrika binası ezilmiş söğüt çalılarının arasında uzanıyordu. Çatısı henüz boyanmamış mat sacla kaplı ambar güneşte parlıyor, iki katlı evin sarı kütük duvarları, altın sarısı çatı kirişlerini kızgın göğe doğru yükseltmiş, sanki balmumu gibi eriyor. Aleksey pek doğru olarak evin uzaktan gusliye* benzediğini söylemişti. Aleksey, orada, kentin delikanlılarından ve kızlarından biraz uzakta yaşıyor; Aleksey'le geçinmek zor, ateşli ve öfkeli bir çocuk. Pyotr ona göre daha ağır, Pyotr'da bulanık, durulmamış bir şey var; cesur bir insanın ne kadar çok şey yapabileceğinin henüz farkında değil.

Artamonov'un yüzünden bir gölge geçiyor, gür kaşlarının altından gülerek bakıyor kentlilere; ucuz insanlar bun-

* Gusli, şekil olarak bizdeki kanuna benzeyen eski bir Rus çalgısıdır. (ç.n.)

lar, iş konusunda hırsları az, gerçek anlamda coşkuları hiç yok, diye düşünüyor.

Geceleri, kent ölü gibi uyurken Artamonov, nehrin kıyısından, avluların gerisinden hırsız gibi gizlice dul Baymakova'nın bahçesine geliyor. Sıcak havada sivrisinekler vızıldıyor; sanki hıyarların, elmaların, dereotunun lezzetli kokusunu toprak üstünde onlar dağıtıyormuş gibi. Ay, gri bulutların arasından hızla kayıyor, gölgeler nehri okşuyor. Çitin üstünden bahçeye atlayan Artamonov, usulca avluyu geçiyor, karanlık ambara giriyor, ambarın köşesinden ürkek bir fısıltı karşılıyor kendisini:

— Geldiğini gören olmadı ya?

Artamonov, giysilerini çıkarırken öfkeyle söyleniyor:

— Gizlene gizlene gelmek gücüme gidiyor! Çocuk muyum ben ya?

— Sana kim sevgili bul dedi?

— Ben bulmadım ki, Tanrı gönderdi.

— Ay, neler diyorsun sen, zındık! İkimiz de Tanrı'ya karşı geliyoruz...

— Peki, tamam! Sonra konuşuruz bunları. Of Ulyana, sizin buradaki insanlar da...

— Boş ver, sıkma canını, –diye fısıldıyor kadın ve doymak bilmeyen bir açgözlülükle uzun uzun okşayarak adamı teselli ediyor, dinlendikten sonra ise, insanları anlatıyor: Kimden korkmak gerekir, kim akıllıdır, kim namussuzdur, kimin elinde fazla para vardır.

— Voroponov'la Pomyalov, sana çok miktarda kereste lazım olduğunu bildiklerinden çevredeki ormanları satın alıp seni köşeye sıkıştırmak istiyorlar.

— Geç kaldılar, prens ormanlarını bana sattı.

Etraf zifiri karanlık, birbirlerinin gözlerini bile görmüyorlar, boğuk bir fısıltıyla konuşuyorlar. Kuru ot ve kurutulmuş akçaağaç dalları kokuyor, bodrumdan nemli, hoş bir serinlik yükseliyor. Kasabanın üstüne kurşun gibi ağır bir

sessizlik boca edilmiş sanki; bazen bir sıçan geçiyor koşarak, yavruları ses çıkarıyor, Nikola Kilisesi'nin çan kulesindeki kırık çan her saat başı karanlığa hüzünlü, hasta gibi titreyen sesler bırakıyor.

— Çok hoş, etine dolgun bir kadınsın! –diyor Artamonov hayranlıkla, kadının sıcacık ve tombul vücudunu okşarken.– Ne güçlü kadınsın! Niye az doğurdun?

— Natalya'dan başka iki tane daha oldu, çok zayıftılar, öldüler.

— Demek ki, kocanda iş yokmuş...

— İnanmazsın, –diye fısıldıyor kadın,– aslında senden önce ben aşkın ne olduğunu bilmezdim. Arkadaşlık ettiğim kadınlar anlatırlardı da inanmazdım, utandıklarından uyduruyorlar diye düşünürdüm. Aslında ben de kocamın yanında utançtan başka bir şey bilmezdim, yatakta kütük gibi yatardım. Tanrı'ya dua ederdim, uyusun da bana dokunmasın diye. İyi bir insandı, sakin, akıllı, ama Tanrı ona aşk yeteneği vermemişti...

Ulyana'nın anlattıkları Artamonov'u hem kışkırtıyor hem de şaşırtıyor, kadının tombul göğüslerini güçlü elleriyle okşarken şöyle homurdanıyordu:

— Öyleleri de varmış demek, bense bunu bilmezdim ve her erkeğin kadınlara karşı zayıf olduğunu sanırdım.

Bütün kentin zekâsından ve okuryazarlığından dolayı saygı duyduğu, gündüzleri her zaman düzgün, sakin ve zeki bu kadının yanında kendini daha güçlü ve daha akıllı hissediyor. Bir keresinde onun genç kız gibi okşamalarından duygulanan Artamonov şöyle demişti:

— Nelere katlandığını anlıyorum. Çocuklarımızı düşünmeden evlendirdik, asıl benim seninle evlenmem lazımdı...

— Çocukların iyi insanlar, durumumuzu öğrenseler de dert olmaz, ama eğer kenttekiler öğrenecek olurlarsa...

Ulyana'nın tüm bedeni ürperdi.

— Bir şey olmaz, –diye fısıldadı İlya.

Bir gün Ulyana merakla sordu:

— Söylesene, sen bir adam öldürdün, hiç düşlerine girmiyor mu o adam?

Umursamadan sakalını kaşıyan İlya:

— Yo, benim uykum ağırdır, düş görmem, –diye karşılık verdi.– Hem niye düşüme girecekmiş? Nasıl biri olduğunu görmedim bile. Bana vurdular, zor ayakta duruyordum, birisinin kafasına gülleyi indirdim, sonra da öbürüne, üçüncüsü ise kaçtı.

Derin bir iç çekip kalbi kırılmış gibi mırıldandı:

— Karşına aptallar çıkar, onların hesabını da Tanrı'ya sen verirsin...

Birkaç dakika konuşmadan yattılar.

— Uyudun mu?

— Hayır.

— Hadi git, birazdan ortalık aydınlanmaya başlayacak; inşaata mı gideceksin? Of, benim yüzümden canın çıkıyor senin de...

— Korkma, acı patlıcanı kırağı çalmaz, –diye övündü Artamonov giyinirken.

Sabahın erken saatlerinin sedefli alacakaranlığında, serinlikte yürüyor; ellerini arkasında, kaftanının altında birleştirmiş kendi toprağında dolaşıyor; kaftanın eteği horoz kuyruğu gibi havaya kalkmış; Artamonov ağır ayaklarıyla yongaları eziyor, bir yandan da düşünüyor:

"Oleşka'yı biraz çayıra salıp serbest bırakmak lazım, hırsı diner, ağzının köpükleri söner. Zor olsa da iyi bir çocuk."

Kumun ya da bir yonga yığınının üstüne uzanıyor ve hemen uykuya dalıyor. Yeşile çalan gökyüzünde gün tatlı tatlı alevleniyor; işte güneş, ışınlarını tavus kuşunun kuyruğu gibi gururla dünyanın üzerine açtı, ardından kendisi de altın rengiyle ortaya çıktı; işçiler uyandılar ve yayılmış koca gövdeyi görür görmez:

— Burada! –diye birbirlerini uyardılar.

Elmacıkkemikleri dışarı fırlamış Tihon Vyalov, omzunda demir küreği, pırıl pırıl parlayan gözleriyle Artamonov'a öyle bir bakıyor ki, sanki üzerinden atlamak istiyor da buna bir türlü cesaret edemiyor gibi.

İnsanların karınca misali telaşı, bağırışlar, çekiç sesleri yüzü göğe dönük yatan koca adamı uyandırmıyor, kör testere gibi horluyor, toprak işçisi çevresine bakınarak, kafasını bir yere çarpmış da yaralanmış gibi gözlerini kırpıştırarak çekip gidiyor. İşte Aleksey, sırtında keten gömleği ve mavi pantolonuyla evden çıktı, havada yürür gibi hafif adımlarla yüzmeye gidiyor ve ayağının altındaki yongaları çıtırdatıp uyandırmaktan korkarcasına dikkatle dayısının uzağından geçiyor. Nikita, daha ortalık ağarırken arabayla ormana gitti; hemen hemen her gün ormandan iki araba yükü kadar besili toprak getirip bahçe için açtığı yere döküyor. Daha önce akçaağaç, üvez ağacı, kuşkirazı dikmişti; şimdi ise kumda derin çukurlar açıyor, içlerini ormandan getirdiği toprakla, ınille, kille dolduruyor, burayı meyve ağaçları için hazırlıyor. Bayram günlerinde Tihon Vyalov ona yardım ediyor.

— Bağ bahçeyle uğraşmak zararsız iştir, günah değildir, –diyor Tihon Vyalov.

Pyotr Artamonov eliyle kulağını çekiştirerek dolaşıyor, çalışmaları kontrol ediyor. Ağacın içine işleyen testere tatlı tatlı hırıldıyor, itilip çekilen rendeler ıslık çalıyor, baltalar tok sesler çıkararak kesiyor, duvarda keyifli sıva şaplakları duyuluyor ve bileme makinesi baltaların ağızlarını yalarken hıçkırıyor. Dülgerler, bir kirişi hep birden havaya kaldırırken "Dubinuşka" şarkısını* söylüyorlar, çınlayan genç bir ses öne çıkıyor:

---

* "Dubinuşka", işçilerin hep birlikte ağır bir şey kaldırırken, taşırken söyledikleri bir şarkıdır. (ç.n.)

Vaftiz babası Zahariy, Marya'ya gitti,
Marya'nın suratına bir yumruk indirdi...

— Şarkıyı çok kaba söylüyorlar, –dedi Pyotr toprak işçisi Vyalov'a. Kuma diz çökmüş olan Vyalov:

— Şarkı dediğin hep aynıdır... –diye yanıtladı.

— Nasıl yani?

— Sözlerin ruhu yoktur.

"Ne garip adam," diye düşündü Pyotr, Vyalov'un yanından uzaklaşırken. Bu arada da babasının Vyalov'a işçileri denetleme görevi teklif ettiğini anımsadı. Bu adam, babasının ayağının dibine bakarak:

— Yo, ben bu işe yaramam, insanları yönetemem, –diye karşılık vermişti.– Sen beni kapıcı olarak işe al...

Babası adama esaslı bir küfür etmişti.

...Soğuk, ıslak sonbahar gelmiş, bahçeler pas rengine bürünmüş, kapkara demir gibi görünen ormanlar da kızılımsı sarı lekelerle pas tutmuştu; nemli bir rüzgâr soluk renkli, çiğnenmiş yongaları önüne katıp nehre doğru sürükleyerek ıslık çalıyordu. Her sabah ambara sert kıllı atlar koşulmuş, keten yüklü arabalar geliyordu. Pyotr, ağır gelsin diye ıslatılmış "terli" keteni araya sokuşturmasınlar, adi keteni "uzun lifli keten" fiyatına satmasınlar diye sakallı, asık suratlı köylüleri kuşkuyla izleyerek malları kabul ediyordu. Köylülerle işi zordu; sabırsız Aleksey onlarla hırlaşıp duruyordu. Babaları Moskova'ya gitmiş, peşinden güya bir manastır ziyareti için kaynanası da yola çıkmıştı. Akşamları çay içerken, yemek yerken öfkeyle yakınıp duruyordu Aleksey:

— Burada yaşamak çok sıkıcı, buralıları sevmiyorum...

Bunu her yaptığında Pyotr'u kızdırıyordu.

— Sen çok iyisin de sanki! Satışıyorsun önüne gelene. Övünmeyi seviyorsun.

— Övünülecek bir şeyim var ki övünüyorum.

Kıvırcık saçlarını sallayarak omuzlarını kaldırıyor, göğsünü şişiriyordu ve kibirle gözlerini süzerek kardeşlerine, yengesine bakıyordu. Natalya ondan uzak duruyordu, sanki bir şeyden korkar gibi onunla kuru ve soğuk konuşuyordu.

Öğle yemeğinden sonra kocasıyla Aleksey tekrar işe gittiklerinde Natalya, Nikita'nın keşiş hücresine benzeyen küçük odasına giderdi ve elinde dikişiyle pencerenin önüne, kamburun kendisi için akçaağaçtan özene bezene yaptığı koltuğa otururdu. Kâtiplik görevini yerine getiren kambur sabahtan akşama dek yazı yazar, hesap yapardı; ama Natalya geldiği zaman işe ara vererek ona prenslerin nasıl yaşadıklarını, seralarında hangi çiçekleri yetiştirdiklerini anlatırdı. Nikita'nın genç kız sesini andıran ince sesi heyecanla ve tatlılıkla çınlar, mavi gözleri kızın yüzünün yanından pencereye bakardı; Natalya ise dikişinin üzerine eğilerek, kendisiyle baş başa, yalnız kalmış bir insan gibi dalgın ve suskun otururdu. Birbirlerinin yüzüne hemen hemen hiç bakmadan bir saat, iki saat otururlardı, ancak Nikita, bazen dikkatle ve sanki elinde olmayarak yengesini mavi gözlerinin şefkat dolu sıcaklığıyla sarar ve köpek kulağını andıran iri kulakları fark edilecek kadar pembeleşirdi. Nikita'nın süzgün bakışı, Natalya'yı arada bir kayınbiraderine bakmak ve tuhaf, lütufkâr bir şekilde gülümsemek zorunda bırakırdı; bazen Nikita, bu gülümsemede, kendisini heyecana düşüren bir tür tahmin, bir kuşku hissederdi, bazen de bu gülümseme ona hem kırgın hem de kırıcı gelir, bakışlarını suçlu suçlu yere indirirdi.

Pencerenin ardında yazın solan renklerini yıkayan yağmur şırıldıyor, camlara vuruyor, Aleksey'in haykırışı ve daha geçenlerde avlunun bir köşesinde zincire vurulmuş olan ayı yavrusunun böğürtüsü duyuluyor, işçi kadınlar taraklarda parça parça keten tarıyorlar. Aleksey gürültüyle içeri giriyor; şapkasını ensesine yatırmış, ıslak, çamurlu bir halde ama

yine de bir ilkbahar gününü anımsatıyor; arada gülerek Tihon Vyalov'un baltayla parmağını kestiğini anlatıyor.

— Sanki kazara oldu, ama mesele açık, askere gitmekten korkuyor. Ben olsam koşa koşa giderdim, yeter ki buradan kurtulayım.

Ve kaşlarını çatarak ayı yavrusu gibi homurdanıyor:

— Cehennemin dibine, iblislerin yanına geldik...

Sonra kesin, buyurucu bir dille elini uzatıyor:

— On beş kapik ver, kente gidiyorum.

— Ne yapacaksın?

— Seni ilgilendirmez.

Giderken şarkı söylüyor:

Kız yolda koşuyor,
Sevdiğine çörek götürüyor...

— Of, bu oynadığı oyunlar kim bilir neye mal olacak! –diyor Natalya.– Kız arkadaşlarım onu sık sık Olgunka Orlova'yla birlikte görüyorlarmış; kız daha yeni on beşini bitirdi, anası yok, babası sarhoşun teki...

Natalya'nın bunları söylemesi Nikita'nın hoşuna gitmiyor, kızın sözlerinde çok fazla keder, çok fazla endişe ve kıskançlık gibi bir şey hissediyor.

Kambur hiçbir şey demeden pencereden bakıyor, ıslak havada çam dalları sallanıyor, yeşil iğne yapraklardan cıvayı andıran yağmur damlaları sağa sola sıçrıyor. Bu çamları o dikti; evin etrafındaki bütün ağaçlar onun elleriyle dikildi...

Pyotr içeri giriyor, asık suratlı ve yorgun.

— Çay içme vakti, Natalya.

— Erken daha.

— Vakit geldi, diyorum sana! –diye bağırıyor, karısı gidince onun yerine oturup homurdanmaya devam ediyor:

— Bu işi tamamen benim omuzlarıma yıktı babam. Tekerlek gibi dönüyorum, ama nereye gittiğimi bilmiyorum. Eğer işler gerektiği şekilde yürümezse canıma okur benim...

Nikita, yumuşak ve dikkatli bir dille Aleksey'den ve Orlova adlı kızdan söz ediyor, ama galiba onun söylediklerine dikkatini vermeyen kardeşi, ilgisizce elini sallıyor.

— Kızlarla uğraşacak zamanım yok benim! Karımı bile ancak geceleri uykumun arasında görüyorum, gündüz ise baykuş kadar kör gözlerim. Ne saçma şeyler geçiyor aklından...

Sonra kulağını çekiştirerek ihtiyatlı bir şekilde şöyle diyor:

— Bu fabrika işi bizim işimiz değil. Bozkıra gitsek, orada toprak alsak, köylülük etsek daha iyiydi bizim için. Gürültüsü patırtısı daha az, faydası daha çok olurdu...

İlya Artamonov eve neşeli, gençleşmiş olarak geri döndü. Sakalını kısaltmış, geniş omuzları daha çok ortaya çıkmıştı; gözleri pırıl pırıl parlıyordu, tepeden tırnağa yeni yapılmış pulluk gibi olmuştu sanki.

— İşlerimiz asker adımlarıyla yürümeli. Size de çocuklarınıza da torunlarınıza da yeter. Üç yüz yıl yetecek iş. Toprağı süsleyip püslemek biz Artamonovlar'dan uzak olsun!

Gelinini bakışlarıyla yokladı ve:

— Şişmanlıyor musun, Natalya? –diye bağırdı.– Oğlan doğurursan iyi bir armağan veririm.

Akşam yatmaya hazırlanırken Natalya kocasına:

— Keyfi yerindeyken baban iyi biri oluyor, –dedi.

Kocası yan gözle ona bakıp, soğuk bir şekilde:

— Bir de iyi olmasaydı, sana armağan sözü verdi, –dedi.

Ancak iki üç hafta sonra Artamonov suskunlaşmış, dalgınlaşmıştı; Natalya, Nikita'ya sordu:

— Babanın kızdığı bir şey mi var?

— Bilmiyorum. Anlayamazsın onu.

Aynı akşam çay içerken Aleksey ansızın çok açık bir ifadeyle ve yüksek sesle:

— Babacığım, beni askere gönderin, –dedi.

— Ne-re-ye? –diye sordu İlya bir an duraklayıp.

— Burada yaşamak istemiyorum ben...

— Dışarı çıkın! –diye buyurdu Artamonov çocuklarına, fakat Aleksey kapıya yöneldiğinde:

— Sen dur Oleşka! –diye bağırdı.

Elleri arkasında, kaşlarını oynatarak uzun uzun Aleksey'i süzdü, sonra:

— Ben de sanıyordum ki, benim bir şahinim var!

— Buraya alışamıyorum.

— Yalan söylüyorsun. Senin yerin burası. Annen seni bana emanet etti, hadi şimdi çık!

Aleksey, ayakları bağlıymış gibi ağır ağır yürüdü, dayısı onu omzundan tuttu:

— Seninle böyle konuşmamam gerekir aslında, babam benimle konuşurken yumruğunu kullanırdı. Hadi şimdi git.

Sonra bir kez daha seslenip, ciddi bir şekilde ekledi:

— Artık yetişkin bir adam olmalısın, anladın mı? Bundan sonra senden böyle laflar duymak istemiyorum...

Yalnız kalınca sakalını avcunun içine sıkıştırıp, gri renkli sulu karın yere düşüşünü seyrederek uzun süre pencerenin önünde dikildi, dışardaki hava bodrumdaki kadar karanlık olunca kente gitti. Baymakova'nın evinin kapısı kapalıydı, pencereyi tıklattı, kapıyı Ulyana açtı ve halinden hoşnutsuz bir şekilde:

— Niye bu saatte geldin? –diye sordu.

İlya, yanıt vermeden ve üstünü çıkarmadan odaya geçti, şapkasını yere attı, masanın başına geçip oturdu, parmaklarını sakalının arasına daldırıp dirseklerini masaya dayayarak Aleksey'i anlattı.

— Bizden değil, yabancı ne de olsa, kız kardeşim beyle işi pişirmişti, işte sonuç ortada.

Kadın, pencere kapaklarının sıkı sıkı kapalı olup olmadığına baktı, mumu söndürdü; köşede, ikonaların önünde gümüş bir kap içindeki kandil mavi ışıklar saçarak hafif hafif yanıyordu.

— Bir an önce evlendir, ayağını bağlamış olursun, –dedi Ulyana.

— Evet, öyle yapmak lazım. Bir tek bununla bitmiyor ki iş. Pyotr'da da hiç heves, istek yok, al sana bir dert daha! Heves olmayınca ne doğurursun ne öldürürsün. Sanki iş kendi işi değil de hâlâ beylere çalışıyor, hâlâ toprak kölesi gibi davranıyor, istek duymuyor, anlıyor musun? Nikita için bir şey demem, o sakat; aklında yalnızca bahçeler, çiçekler var onun. Aleksey işe dört elle sarılır sanıyordum...

Baymakova onu teselli ediyordu:

— Ortada fol yok yumurta yokken kendini telaşlandırıyorsun. Bekle biraz, çark daha hızlı dönecek, her şey yoluna girecek, hepsi geçecektir.

Odanın sıcak sessizliğinde yan yana oturarak gece yarısına dek konuştular, bir köşede mavimsi donuk bir ışık bulutu sallanıyor, ürkek bir ateş çiçeği titriyordu. Artamonov, çocuklarının iş konusunda heveslerinin olmamasından yakınırken kentlileri de unutmuyordu:

— Zayıf ruhlu adamlar.

— Başarılı olduğun için senden hoşlanmıyorlar, biz kadınlar başarılı insanı severiz, başkasının başarısı bizimkilerin gözüne batıyor.

Ulyana Baymakova teselli etmeyi ve sakinleştirmeyi iyi biliyordu.

— Ölesiye korktuğum bir şey var, ya senden hamile kalırsam... –dediğinde ise İlya Artamonov'un tek yaptığı ayağa kalkıp, kadını kucaklayarak hoşnutsuz bir homurtuyla:

— Moskova'da bir çırpıda halledіveriyorlar böyle şeyleri, –demek oldu.– Ah ah, erkek olmalıymışsın sen...

— Güle güle canım, hadi git artık!

İlya Artamonov, onu sımsıkı sarılarak öptükten sonra gitti.

...Maslenitsa bayramında* Yerdanskaya, Aleksey'i geniş ve alçak bir köylü kızağına koyup, dayak yemiş, üstü başı yırtılmış, baygın bir halde kentten getirdi. Yerdanskaya ve Nikita, Aleksey'in vücudunu rendelenmiş ve votkayla karıştırılmış yabanturpuyla uzun uzun ovdular, Aleksey tek kelime etmeden sadece inliyordu. Artamonov, gömleğinin kollarını bir sıvayıp bir indirerek, dişlerini gıcırdatarak odanın içinde vahşi hayvan gibi oradan oraya koşup duruyordu, Aleksey kendine geldiğinde ise yumruğunu sallayarak bangır bangır bağırmaya başladı:

— Seni kim bu hale getirdi, söyle?

Aleksey, öfke dolu şiş gözünü kederle aralayıp, soluğu kesilerek, kan tükürerek ve hırıldayarak şöyle dedi:

— Bir de sen vur...

Natalya korkmuş, bağıra bağıra ağlıyordu. Kayınpederi bu kez de onun üzerine yürüdü, bağırmaya başladı:

— Kapa çeneni! Çık dışarı!

Aleksey sanki kopartmak istiyormuş gibi başını ellerinin arasına alıp inledi.

Sonra ellerini indirip, yana devrildi, hırıldayan, kan içindeki ağzını açıp öylece kaldı; yatağın yanındaki masada bir mum göz kırpar gibi yanıyor, hurdahaş olmuş vücudun üzerine gölgeler yayılıyor, Aleksey gitgide kararıp şişiyormuş gibi görünüyordu. Kardeşleri ayakucunda suskun ve üzgün dikiliyor, babası odada dolaşıyor ve sanki birisiyle konuşuyor, bu konuştuğu kişiye:

— Yoksa dayanamayacak mı, ha? –diye soruyordu.

Ama sekiz gün sonra Aleksey, balgamlı balgamlı öksürerek, kan kusarak ayağa kalktı; sık sık hamama gitmeye başladı, terliyor, biberli votka içiyordu; gözlerinin içinde koyu, kasvetli bir ateş yanıyordu, bu ateş gözlerini daha da güzelleştirmişti. Kendisini kimin dövdüğünü söylemek

---

* Maslenitsa, Büyük Perhiz'den önceki bir hafta boyunca kutlanan, Slav mitolojisinin bir dizi unsurunu koruyan geleneksel bir Slav bayramıdır. (ç.n.)

istemiyordu, ama Yerdanskaya, dövenlerin Stepan Barskiy, iki itfaiyeci ve Voroponov'un Mordovalı kapıcısı olduğunu öğrendi. Artamonov, bunun doğru olup olmadığını sorduğunda Aleksey:

— Bilmiyorum, –diye cevap verdi.

— Yalan söylüyorsun!

— Görmedim; arkamdan gelip kafama kaftan gibi bir şey attılar.

— Bir şey saklıyorsun sen, –diyordu Artamonov. Aleksey, alev alev yanan gözlerle babasının yüzüne kötü kötü baktı ve:

— İyileşiyorum, –dedi.

— Daha çok yemek ye! –diye tavsiyede bulundu Artamonov ve sakalının içine doğru:– Bu işi yapanların evlerini kundaklamalı, pençelerini yakmalı... –diye mırıldandı.

Aleksey'e karşı daha dikkatli, kaba da olsa daha şefkatli olmuştu; çocuklarını işe heveslendirme niyetini gizlemiyor, onları hevese getirmek için gözlerine sokar gibi göstere göstere çalışıyordu.

— Her işi yapın, hiçbir işi hor görmeyin! –diye öğüt veriyor ve yapmasa da olabilecek pek çok işi yapıyordu, her işte gözünü dört açan bir vahşi hayvan becerikliliği gösteriyordu ve bu becerikliliği ona, güce karşı direncin nerede daha fazla olduğunu belirleyip kırma olanağı veriyordu.

Gelininin hamileliği normal olmayan bir şekilde uzamıştı, Natalya iki gün sancı çektikten sonra üçüncü gün bir kız bebek doğurduğunda da hayal kırıklığına uğradı ve:

— Ola ola bu mu oldu... –dedi.

— Verdiği lütuf için Tanrı'ya şükret, –dedi Ulyana sert bir şekilde,– bugün Ketenci Yelena günü.

— Öyle mi?

Kilise takvimini kaptı, göz attı ve çocuk gibi sevindi:

— Beni kızının yanına götür!

Gelininin göğsüne bir çift yakut küpe ve beş tane on rublelik koyduktan sonra:

— Al bakalım! –dedi.– Oğlan doğurmadın ama olsun!

Sonra Pyotr'a:

— E, söyle bakalım lodos balığı sevindin mi? Sen doğduğunda ben sevinmiştim!

Pyotr, karısının kanı çekilmiş, bitkin, nerdeyse tanınmaz hale gelmiş yüzüne korkuyla bakıyordu; yorgun gözleri kara çukurlara kaçmıştı, insanlara ve eşyalara oradan sanki uzun zaman önce unuttuğu bir şeyi hatırlar gibi bakıyordu; heyecandan ısırdığı dudaklarını dilinin ağır hareketleriyle yalıyordu.

— Neden konuşmuyor? –diye sordu Pyotr kaynanasına.

— Bağıracağı kadar bağırdı zaten, –dedi Ulyana, Pyotr'u odadan çıkarırken.

İki gün boyunca gece gündüz karısının feryatlarını dinlemiş, önceleri ona acımış, karısının öleceğinden korkmuştu, ama sonra feryatlardan kulakları sağırlaşıp, evdeki telaştan serseme dönünce ne korkacak ne de acıyacak hali kalmıştı. Sadece karısının ulumaya benzer haykırışının erişemeyeceği uzak yerlere gitmeye çalışıyordu, ama bundan kaçamıyordu; keskin çığlıklar, alışılmamış düşünceler uyandırarak kafasının içinde bir yerde çınlıyordu. Nereye giderse gitsin her yerde elinde baltası ya da demir küreğiyle Nikita'yı görüyordu. Kambur bir şey kesiyor, yontuyor, çukur kazıyor, bir köstebek gibi sessizce bir yerlere koşuyordu; sanki bir daire içinde koşup duruyormuş, bu yüzden de hep karşısına çıkıyormuş gibi geliyordu Pyotr'a.

— Doğuramayacak galiba, –demişti Pyotr, kardeşine. Kambur, küreği kuma saplayıp sormuştu:

— Ebe ne diyor?

— Avutuyor. Doğuracak diyor. Sen neden titriyorsun?

— Dişim ağrıyor.

Doğumun olduğu gün akşamleyin evin kapısının önünde Nikita ve Tihon'la otururken dalgın dalgın gülümseyerek anlatıyordu:

— Kaynanam bebeği kucağıma verdi, sevinçten ağırlığını bile hissetmedim, nerdeyse kızımı tavana hoplatacaktım. Anlamak zor: Şuncacık bir şey ama eziyeti ne kadar büyük...

Tihon Vyalov, yanağını kaşıyarak her zamanki gibi şöyle dedi:

— İnsanın bütün acıları şuncacık şeyler yüzündendir.

— Nasıl yani? –diye ciddi bir ifadeyle sordu Nikita; kapıcı esnedikten sonra kayıtsızca şu yanıtı verdi:

— Öyle işte...

Akşam yemeği için evden çağırdılar.

Bebek çok iri doğmuştu ve ağırdı, ama beş ay sonra kömür gazından zehirlenerek öldü, annesi de bebekle birlikte zehirlenmişti, nerdeyse o da ölüyordu.

— E, ne yapalım! –diye teselli ediyordu babası Pyotr'u mezarlıkta.– Bir daha doğurur. Artık burada bir mezarımız olacak, yani demir derine atıldı. Seninle birlikte olan da yakınında olan da, toprağın üzerindeki de altındaki de senindir, insanı güçlü yapar bu!

Pyotr, karısına bakarak başını salladı; Natalya, biçimsiz bir şekilde sırtını kamburlaştırmış, ayağının dibinde Nikita'nın kürekle vurarak dikkatle düzelttiği küçük tepeciğe bakıyordu. Yanaklarından akan gözyaşlarını parmaklarıyla o kadar hızlı siliyordu ki, sanki parmaklarının şişmiş, kıpkırmızı olmuş burnunu yakacağından korkuyor ve:

— Tanrım, Tanrım... –diye mırıldanıyordu.

Aleksey, yazıtlarını okuduğu haçların arasında dolaşıyordu; zayıflamıştı, yaşından daha büyük görünüyordu. Köylülerinkine benzemeyen, koyu renk saçlarla çevrili yüzü yanmış, tütsülenmiş gibi görünüyordu; kara kaşlarının altında derinlere kaçmış küstah gözleri herkese kötü kötü bakıyor, boğuk bir sesle mağrur ve sanki mahsus anlaşılmaz bir şekilde konuşuyordu, tekrar soru sorduklarında ise:

— Anlamıyor musun? –diye bağırıyordu.

Ve küfrü basıyordu. Kardeşlerine karşı davranışlarında hoş olmayan, alaycı bir şey belirmişti. Natalya'ya, bir işçi kıza çıkışır gibi çıkışıyor, Nikita sitem ederek ona "Yok yere Natalya'nın kalbini kırıyorsun!" dediğinde ise:

— Ben hasta bir adamım, –diye karşılık veriyordu.

— Natalya yumuşak başlı bir kız.

— İyi işte, aldırmaz, katlanır o zaman.

Aleksey, hastalığından sık sık ve her zaman neredeyse gururla, sanki hastalık onu diğer insanlardan farklı kılan bir erdemmiş gibi söz ediyordu.

Dayısıyla yan yana mezarlıktan çıkarken şöyle dedi:

— Bir aile mezarlığı yaptırmalıyız, bunlarla birlikte yatmak ölüye bile utanç verir.

Artamonov güldü.

— Yaptırırız. Kilisemiz, mezarlığımız her şeyimiz olacak; okul, hastane açacağız, görürsün!

Vatarakşa'nın üstündeki köprüden geçerlerken köprüde parmaklığa tutunmuş, boz renkli, dilenci gibi yırtık giysiler içinde, kendini içkiye vermiş memur kılıklı bir adam duruyordu. Adamın sert beyaz sakalların uzadığı pörsümüş yüzünde tüylü dudakları, kararmış dişlerinden geriye kalanları ortaya çıkararak kımıldıyor, ıslak, küçük gözleri donuk donuk parlıyordu. Artamonov başını çevirdi, tükürdü, ama Aleksey'in alışılmadık bir tatlılıkla bu sefil adama başıyla selam verdiğini fark edip sordu:

— Bu da kim?

— Saatçi Orlov.

— Belli belli, tam Orlov!*

— Akıllı adamdır, –dedi Aleksey ısrarla.– Köşeye sıkıştırdılar adamı...

Artamonov yan gözle yeğenine baktı ve bir şey demedi.

---

* Orlov soyadı Rusçada "kartal" anlamına gelen "orel" sözcüğünden gelmektedir. (ç.n.)

Kuru ve sıcak bir yaz başlamıştı, Oka'nın ötesindeki ormanlar yanıyordu; gündüz toprağın üstünde yakıcı, hareli beyaz bir duman bulutu duruyor, geceleri çıplak ay tatsız bir kırmızı renk alıyor, karanlıkta ışığını kaybetmiş yıldızlar sarı çivi başları gibi görünüyor, donuk gökyüzünü yansıtan nehrin suyu, yeraltından çıkan soğuk ve yoğun bir duman selini andırıyordu.

Artamonovlar, akşam yemeğini yedikten sonra yakıcı sıcakta zor nefes alarak bahçede, yarım daire şeklinde sıralanmış akçaağaçların arasında çay içiyorlardı; ağaçlar iyi tutmuştu, ama nakışlı yapraklarının oluşturduğu süslü şapkalar bu sisli gecede gölge ve serinlik veremiyordu. Ocak çekirgeleri cır cır ötüyor, tek boynuzlu demir böcekleri vızıldıyor, semaver ötüyordu. Natalya, bluzunun üst düğmelerini açmış, hiç konuşmadan çay dolduruyordu, göğsünün derisi tereyağı gibi tatlı bir renkteydi; kambur, başını eğmiş oturuyor, kuş kafesi yapmak için ağaç dallarını yontuyor, Pyotr parmaklarıyla kulak memesini tutuyor, usulca:

— İnsanlara sataşmak iyi bir şey değil, oysa babam kızdırıyor onları, –diyordu.

Aleksey, kuru kuru öksürerek kentten yana bakıyor, boynunu öne doğru uzatarak sanki bir şey bekliyordu.

Kentte sızlanır gibi çan çalmaya başlamıştı.

— Tehlike çanı mı bu? Yangın mı çıktı yoksa? –diye sordu Aleksey, elini alnına koyup yerinden fırlayarak.

— Yok canım, zangoç saati çalıyor.

Aleksey ayağa kalkıp gitti, Nikita ise bir an sustuktan sonra yavaşça:

— Yangını diline doladı, –dedi.

— Hırçınlaştı, –dedi Natalya temkinli.– Oysa ne kadar neşeliydi...

Pyotr, bir ağabeye yakışır ciddiyetle kardeşine ve karısına sitem etti:

— İkiniz de ona aptal aptal bakıp duruyorsunuz; acımanız kalbini kırıyor. Biz gidip yatalım Natalya.

Gittiler. Kambur bir süre arkalarından baktıktan sonra ayağa kalktı, kuru otların üstünde yattığı kameriyeye gitti, eşiğe oturdu. Kameriye, çimlerle kaplı bir tepenin üzerindeydi, buradan, duvarın üstünden kentin koyu renk bir yığın oluşturan evleri görünüyordu, çan kuleleri ve yangın kulesi evlere bekçilik ediyordu. Hizmetçi kız masadaki kap kacağı topluyor, fincanlar şıngırdıyordu. Duvarın yanından dokumacılar geçti, birisi bir balık ağı taşıyordu, diğeri kovanın demirini gümbürdetiyordu, üçüncüsü kavı tutuşturmaya, çubuğunu yakmaya çalışarak çakmaktaşını çakıyordu. Köpek hırlamaya başlamıştı, Tihon Vyalov'un sakin sesi karanlığa bir darbe vurdu:

— Kimdir o?

Toprağın üstünde davul derisi gibi gergin bir sessizlik vardı, dokumacıların ayaklarının altında kumun çıkardığı zayıf çıtırtı bile bu sessizlikte hoş olmayan bir açıklıkla yankılanıyordu. Gecelerin sessizliği Nikita'nın çok hoşuna giderdi. Sessizlik ne kadar tam, ne kadar derin olursa Nikita tüm hayal gücünü Natalya'nın çevresinde o kadar çok yoğunlaştırır, her zaman biraz ürkek ya da şaşkın bakan sevimli gözleri de o kadar çok parlardı. Kendisine mutluluk veren çeşitli olaylar uydurmak da kolay olurdu: Çok zengin bir gömü bulur, onu Pyotr'a verirdi, Pyotr da ona Natalya'yı verirdi. Ya da haydutlar saldırır, öyle olağanüstü kahramanlıklar gösterirdi ki, babası ve kardeşi, yaptıklarının ödülü olarak Natalya'yı kendi elleriyle ona verirlerdi. Bir hastalık gelir, hastalıktan sonra bütün aileden kala kala ikisi, o ve Natalya kalırlardı, o zaman Natalya'nın mutluluğunun kendisinin ruhunda gizli olduğunu kanıtlardı kıza.

Kentteki ev yığınının üstünde, bahçelerin hareketsiz kara bulutlarının içinden başka bir kara bulutun daha ortaya çıkarak göğün koyu gri sisine doğru ağır ağır yükseldiğini fark ettiğinde vakit gece yarısını geçmişti; bir dakika sonra

bu kara bulut alt kısmından kıpkırmızı bir ışıkla aydınlandı, bunun bir yangın olduğunu anladı, eve koştu ve Aleksey'in hızla merdivenden ambarın çatısına çıktığını gördü.

— Yangın! –diye bağırdı Nikita. Kardeşi:

— Biliyorum. Ne var? –diye karşılık verdi yukarı tırmanırken.

— Ne bileyim, bekliyordun da sen, –diye anımsattı kambur ve şaşkın bir halde avlunun ortasında dikildi.

— Bekliyormuşum! Ne var yani? Bu kurak havalarda yangın çıkar her zaman.

— Dokumacıları uyarmak gerek...

Ancak Tihon'un çoktan uyardığı dokumacılar neşeyle bağrışarak peş peşe nehre doğru koşuyorlardı.

Çatıda ata binmiş gibi oturan Aleksey:

— Yanıma gel, –diye seslendi. Uysalca yukarı çıkarken kambur:

— Nataşa korkmasa bari, –diyordu.

— Pyotr sırtına bir kambur daha çakar diye hiç korkmuyor musun sen?

— Nedenmiş o? –diye sessizce sordu Nikita ve şu sözleri işitti:

— Gözlerini karısından ayırmadığın için olmasın sakın.

Kambur uzun süre hiçbir şey söyleyemedi, sanki çatıdan aşağı kayıyordu ve birazdan düşecek, yere çarpacaktı.

— Neler söylüyorsun sen? Aklını başına topla, –diye mırıldandı.

— Tamam, tamam! Gözümle görüyorum... Korkma, – dedi Aleksey uzun zamandır konuşmadığı bir neşeyle; elini alnına siper etmiş, ateşin kalın dillerinin sallanarak sessizliği nasıl dalgalandırdığına, sessizliği boğuk boğuk uğuldattığına bakıyor ve heyecanla anlatıyordu:

— Barskiyler yanıyor. Evlerinin avlusunda yirmi fıçı kadar katran var. Yangın komşulara sıçramaz, bahçeler engel olur.

Nikita, uzaklara, ateşle yırtılan karanlığa bakarak "Kaçmalı," diye düşünüyordu; orada, kızıla çalan havada demirden dövülmüş ağaçlar vardı, kızıla çalan toprağın üzerinde oyuncak gibi küçücük insanlar telaşla koşuşuyorlardı, bu insanların ateşin içine ucu metal çengelli uzun, ince sırıkları daldırdıkları bile görünüyordu.

— Güzel yanıyor, –diyordu Aleksey övgüyle.

"Manastıra gideceğim," diye düşünüyordu kambur.

Avluda uykulu ve öfkeli bağırıyordu Pyotr, ona yanıt veren Tihon Vyalov'un sözleri havada tembel tembel yüzüyordu ve evin penceresinde Natalya, sanki bir çerçevenin içinde gibi dikilmiş, haç çıkarıyordu.

Nikita, yangın yerinde çöken fırın bacalarının kara sütunlarını saran kömür yığını, altın ışıklar saçan bir kor haline gelene dek çatıda kaldı. Sonra yere indi, avlu kapısından çıktı ve ıslak, ise bulanmış, şapkasız, ceketi yırtılmış babasıyla karşılaştı.

— Nereye gidiyorsun? –diye görülmemiş bir öfkeyle bağırdı İlya Artamonov, Nikita'yı avludan içeri itti ve çatıda Aleksey'in beyaz gölgesini görünce daha da sert bir şekilde:

— Senin orada ne işin var? İn aşağı, –diye buyurdu.– Seni aptal, sağlığına dikkat etmen lazım senin...

Nikita bahçeye geçti, orada babasının penceresinin altındaki bir sıraya ilişti ve kısa bir süre sonra kapıyı hızla çarpan babasının alçak, ama boğuk bir sesle:

— Kendini mahvetmek, beni de rezil etmek mi niyetin, ha? Geberteceğim seni... –dediğini duydu.

Aleksey, bağırarak karşılık verdi:

— Bana sen akıl verdin.

— Kapa çeneni! Sen dua et ki, o alçağın dili yok...

Nikita ayağa kalktı ve usulca, ama hızlı adımlarla bahçenin köşesine, kameriyeye gitti.

Sabah çay sofrasında babası anlatıyordu:

— Kundaklama; yangını çıkaran da şu ayyaş saatçiymiş. Öldüresiye dövmüşler adamı. Onu batıran Barskiy'miş galiba, oğluna, Stepka'ya da hıncı varmış. Karanlık bir iş.

Aleksey sakin sakin süt içiyordu, Nikita ise titrediğini hissettiği ellerini dizlerinin arasına sokup iyice sıkıştırdı. Babası, onun bu hareketini fark etti ve:

— Ne büzülüp duruyorsun? –diye sordu.

— Keyfim yok, iyi değilim.

— Hiçbiriniz iyi değilsiniz ki. Bir tek ben sağlamım...

Sonuna kadar içip bitirmediği çayını öfkeyle iterek çıkıp gitti.

Artamonov'un işi, insanları hızla çevresinde topladı; fabrikadan iki verst ötede, ender bulunur köknar ormanının ortasında süpürgeotuyla kaplı tepelerde, avlusuz, çitsiz, uzaktan arı kovanına benzeyen alçak, küçük kulübeler yapıldı. Artamonov, yalnız ve bekâr işçiler için fazla derin olmayan bir hendeğin, daha doğrusu adı unutulmuş bir nehrin kurumuş yatağının tepesinde tek tarafa eğimli çatısının üstünde üç bacası olan, sıcaklığı korumak amacıyla pencereleri küçük, uzun bir baraka yaptırdı; baraka bu küçük pencereler yüzünden at ahırına benziyordu ve işçiler ona "Beygir Sarayı" adını takmışlardı.

İlya Artamonov, gün geçtikçe daha övüngen, daha gürültücü bir adam oluyordu, ama bir zenginin kibrine sahip değildi; işçilerle ilişkilerinde basit davranıyor, onların düğünlerine katılıyor, çocuklarının vaftiz babası oluyor, bayramlarda yaşlı dokumacılarla sohbet etmeyi seviyordu. Dokumacılar, köylülere eski ekim alanlarına ve yanmış orman alanlarına keten ekmelerini tavsiye etmesi yönünde akıl veriyorlardı Artamonov'a. Yaşlı dokumacılar, kaderin büyük bir lütuf gösterip yüzüne güldüğü bir köylü olarak gördükleri yumuşak başlı patronlarına hayranlık duyuyorlar ve gençlere:

— Bakın, iş böyle yapılır işte! –diyorlardı.

İlya Artamonov ise çocuklarına:

— Köylülerle işçiler, kentlilerden daha akıllıdır, –diyordu.– Kentlilerin bedenleri zayıftır, akılları karışıktır, kentli insan açgözlüdür, ama cesur değildir. Her şeyleri küçüktür, çürüktür. Kentliler, hiçbir şeyde doğru ölçüyü bilmezler, köylü ise kendini gerçeğin sınırları içinde sağlam bir şekilde tutar, oraya buraya koşup durmaz. Ve onun gerçeği basittir: Tanrı, ekmek, çar gibi şeyler. Tepeden tırnağa basittir köylü, onun peşinden gidin. Sen Pyotr, işçilerle kuru kuru konuşuyorsun, hep işten söz ediyorsun, işe yaramaz bu, çok basit, önemsiz konularda da laflamalısın. Şaka yapmak gerekir; neşeli insanın dedikleri daha iyi anlaşılır.

— Şaka yapmayı beceremiyorum, –dedi Pyotr ve alışkanlıkla kulağının ucunu çekiştirdi.

— Öğren. Şaka bir dakikada yapılır, ama etkisi bir saat sürer. Aleksey de insanlarla konuşma konusunda beceriksiz, gürültücü ve kavgacı.

— Onlar da dalavereci ve tembeller, –dedi Aleksey heyecanla.

— İnsanlar hakkında çok şey bilirsin de sanki, –diye çıkıştı Artamonov. Ama bir yandan da bıyık altından güldü ve güldüğü fark edilmesin diye eliyle ağzını kapattı; Aleksey'in mezarlık konusunda kentlilerle nasıl gözü pek ve akıllıca tartıştığını hatırladı: Dryomovlular, Artamonov'un işçilerinin kendi mezarlıklarına gömülmesini istemiyorlardı. Pomyalov'dan bir kızılağaç korusunun büyük bir bölümünü satın almaları ve kendi mezarlıklarını kurmaları gerekmişti.

Tihon Vyalov, Nikita'yla birlikte ince, cılız ağaç dallarını keserken şöyle diyordu:

— Mezarlığa "pogost"* deniyor. Sözcükleri yerli yerinde kullanmıyoruz. "Pogost" deniyor, ama orada insanlar sonsuza kadar konuk oluyorlar. Asıl "pogost" evlerimiz ve kentlerimizdir.

---

* Rusçada "gostit" fiili, konuk olmak anlamına gelir, buradasözcük benzetmesi yapılıyor. (ç.n.)

Nikita, Vyalov'un rahat ve becerikli iş yaptığını, yaptığı işlerde her zaman damdan düşercesine söylediği üstü kapalı sözlere göre daha fazla mantık olduğunu görüyordu. Tıpkı babası gibi, o da her işte en zayıf direnme noktasını çabucak bulur, gücünü boşa harcamaz ve kurnaz davranırdı. Ancak aralarında açıkça belli olan bir fark vardı: Babası her işe hararetle sarılır, Vyalov ise istemiyormuş da lütfen yapıyormuş gibi, daha iyi işler yapma yeteneğine sahip olduğunu bilen bir adam gibi çalışırdı. Konuşması da öyleydi: Az, lütfeder gibi, manidar, umursamaz nüanslarla ve imalı konuşurdu. Sanki:

— Ben daha neler neler bilir, neler neler söylerim, –der gibiydi.

Nikita, Vyalov'un sözlerinde her zaman içinde bu adama karşı bir kızgınlık, korku ve rahatsız edici, şiddetli merak uyandıran imalar hissederdi.

— Çok şey biliyorsun sen, –dedi Vyalov'a bir keresinde, beriki acele etmeden yanıtladı:

— Çünkü yaşıyorum. Biliyorum, bunda bir kötülük yok, kendim için biliyorum. Bildiklerim, bir cimrinin sandığında saklı, onları hiç kimse göremez, için rahat olsun...

Tihon'un insanlara ne düşündüklerini sorduğu görülmüş bir şey değildi; o sadece parlak kuş gözlerini ısrarla karşısındakine diker, karşısındaki yabancının düşüncelerini adeta emer ve durup dururken bilinmesi hiç de gerekli olmayan bir şey söyleyiverirdi. Nikita, Vyalov'un dilini ısırmasını, parmağını kopardığı gibi dilini de koparmasını isterdi bazen. Vyalov, askerlikten kurtulmak için sağ elinin parmağını keseceğine sol elinin yüzükparmağını kesmişti. Babası, Pyotr ve herkes Vyalov'un aptal olduğunu düşünüyordu, ama Nikita'ya öyle gelmiyordu. Nikita'nın bu elmacıkkemikleri dışarı fırlamış, anlaşılmaz köylü karşısında duyduğu korkuyla karışık merak her geçen gün büyüyordu. Vyalov'un Nikita'yla birlikte korudan dönerken ansızın:

— Sen de kuruyup gidiyorsun. Garip adamsın, söyle kıza, belki acır haline, iyi bir kıza benziyor, –dediğinde bu korkusu iyice artmıştı.

Kambur olduğu yerde kalakalmıştı; korkudan kalbi durmuş, ayakları taş kesilmişti, şaşkın şaşkın:

— Neyi söyleyeyim, kime söyleyeyim? –diye mırıldandı.

Vyalov, kamburun yüzüne şöyle bir göz atıp bir adım ilerledi, Nikita gömleğinin kolundan tuttuğunda Tihon nefretle Nikita'nın elini itti.

— Hadi canım, niye numara yapıyorsun?

Nikita, korudan söktüğü akçaağacı omzundan yere atıp, Tihon'un pürtüklü suratına bir yumruk atmak, onu susturmak istiyordu, ama beriki, uzaklara gözünü dikerek, gözlerini kısarak sıradan bir şeyden söz eder gibi sakin sakin konuşmaya devam ediyordu:

— İyi kalpli birisi değilse de şansına belki öyle gibi görünebilir. Kadınlar meraklıdır, hepsi başka bir erkeği denemek, şekerden daha tatlı bir şey var mı diye öğrenmek isterler. İstediğimiz çok bir şey mi? Bir iki kere yeter de artar bile, hem tatmin olursun hem de sağlıklı. Sense kuruyup gidiyorsun. Şansını bir dene, söyle bakalım, belki kabul eder.

Nikita, Tihon'un sözlerinde dostça bir acıma duygusu hissetti; bu, onun için yeni, bilmediği ve boğazını acı acı yakan bir şeydi, ama aynı zamanda da Tihon, sanki onu soyuyor, çırılçıplak bırakıyordu.

— Saçmaladın, –dedi.

Kentte ikinci sabah ayinine çağıran kilise çanları çalıyordu. Tihon, omzundaki ağaçları hoplattı ve demir küreğini yere vura vura, hep aynı şekilde sakin sakin konuşarak yürüdü:

— Benden çekinme. Sana acıyorum, sen hoş, meraklı bir adamsın. Siz Artamonovlar, hepiniz çok meraklısınız... Sen kambursun ama karakter olarak hiç kambura benzemiyorsun.

Nikita'nın korkusu yakıcı bir keder içinde eridi, kederden gözleri donuklaştı, sarhoş gibi tökezledi, yere uzanmak ve dinlenmek istedi; usulca:

— Bundan kimseye söz etme, –dedi.

— Dedim ya, sandıkta kilitli diye.

— Unut. Ona da söyleme.

— Ben onunla konuşmuyorum ki... Neden konuşayım onunla?

Eve kadar hiç konuşmadan gittiler. Kamburun mavi gözleri daha iri, daha yuvarlak ve daha hüzünlü olmuştu; insanlarla göz göze gelmeden, omuzlarının üstünden bakıyordu, daha da suskun ve fark edilmez olmuştu. Ancak Natalya bir şeyler sezmişti:

— Niye böyle üzgün üzgün dolaşıyorsun? –diye sorduğunda Nikita:

— İşim çok, –diye yanıtladı ve hızla uzaklaştı. Natalya'nın kalbi kırıldı, kayınbiraderinin kendisine karşı eskisi gibi sevecen olmadığını ilk kez hissetmiyordu. Sıkıcı bir yaşantısı vardı. Dört yılda iki kız bebek doğurmuştu ve yine hamileydi.

— Hep kız doğuruyorsun, ne yapayım kızları? –diye homurdanmıştı kayınpederi, Natalya ikinciyi doğurduğunda hiçbir armağan vermemiş, Pyotr'a da yakınmıştı:

— Bana erkek torun lazım, damat değil. Ben bu işi elin adamları için mi kurdum?

Kayınpederinin her bir sözcüğü kadına kendini suçlu hissettiriyordu; kocasının da kendisinden hoşnut olmadığını biliyordu. Geceleri, onun yanında yatarken pencereden uzak yıldızlara bakıyor ve karnını okşayarak içinden:

"Tanrım, ne olur oğlan olsun..." diye dua ediyordu.

Ama bazen kocasına ve kayınpederine:

"Mahsus, size inat kız doğuracağım işte!" diye bağırmak istiyordu.

Bütün insanları kendisine karşı daha şefkatli hale getirecek, herkesi şaşırtacak, hiç kimsenin beklemediği iyi bir şey

ya da hepsini korkutacak kötü bir şey yapmak istiyordu. Ama ne iyi ne de kötü bir şey geliyordu aklına.

Şafak sökerken kalkarak mutfağa iniyor, aşçı kadınla birlikte çayın yanına yiyecek bir şeyler hazırlıyor, çocukları beslemek için koşarak yukarı çıkıyor, sonra kayınpederine, kocasına, kayınbiraderlerine çay servisi yapıyor, tekrar kızların karnını doyurmaya gidiyor, sonra dikiş dikiyor, herkesin çamaşırlarını onarıyor, öğle yemeğinden sonra çocuklarla birlikte bahçeye çıkıyor ve akşam çayına dek orada oturuyordu. Fingirdek mekikçi kızlar bahçeye uğruyorlar, kızlarının güzelliğini öve öve göklere çıkarıyorlardı. Natalya gülümsüyordu, ama övgülere inanmıyordu, çocukları güzel gelmiyordu ona.

Kendisine karşı en şefkatli davranan tek kişi olan Nikita, bazen ağaçların arasında bir an görünüp kaybolurdu, ama artık yanında oturması için çağırdığında:

— Kusura bakma, zamanım yok, –yanıtını veriyordu suçlu suçlu.

Farkına varmadan kalbini kıran bir düşünce oluşmuştu Natalya'nın kafasında: Kamburun kendisine gösterdiği yakınlık sahteydi; kocası, kendisini ve Aleksey'i izlemesi için peşine bekçi olarak takmıştı onu. Aleksey'den çekiniyordu, çünkü ondan hoşlanıyordu; kayınbiraderi istese, ona karşı koyamayacağını biliyordu. Ancak Aleksey istemiyordu, hatta Natalya'nın farkında bile değildi; bu durum da kadının gücüne gidiyordu ve içinde küstah, kıpır kıpır hareketli Aleksey'e karşı düşmanlık uyandırıyordu.

Saat beşte çay içiyor, sekizde akşam yemeği yiyorlardı, sonra Natalya çocukları yıkıyor, karınlarını doyuruyor, uykuya yatırıyordu, diz çökerek uzun uzun dua ediyordu ve bir erkek bebeğe hamile kalmak umuduyla kocasının yanına yatıyordu. Eğer kocası onu istiyorsa, uzandığı karyoladan:

— Yeter artık, gel yat, –diye söyleniyordu.

Duasını yarıda kesip, hızlı hızlı haç çıkararak kocasının yanına gidiyor, uysalca yatıyordu. Arada bir, çok ender olarak Pyotr şaka yapardı:

— Niye bu kadar çok dua ediyorsun? Her şeyi kendine isteme, başkalarına bir şey kalmayacak sonra...

Gece bebeğin ağlamasına uyanarak karnını doyurup, uyuttuktan sonra pencereye gider ve kendisini, annesini, kayınpederini, kocasını, fark etmeden geçip gitmiş zor bir günün ona verdiği şeyleri sözcüklere dökmeden düşünerek bahçeye, gökyüzüne bakardı. Alışılmış sesleri, işçi kadınların neşeli ya da hüzünlü şarkılarını, fabrikadan gelen çeşit çeşit takırtıyı, hışırtıyı, fabrikanın arı vızıltısını duymamak tuhafına giderdi; bu aralıksız, telaşlı uğultu bütün gün odaları doldururdu, bu uğultunun yankıları odalarda dolaşır, ağaçların yapraklarında hışırdar, pencerelerin camlarından içeri girmeye çalışırdı; işin hışırtısı, kendisini dinlemeye zorlar, düşünmesine engel olurdu.

Gecenin sessizliğinde, tüm canlıların uykulu suskunluğunda ise Nikita'nın Tatarlar tarafından tutsak edilen kadınlarla ilgili anlattığı hikâyeler, münzevi ve çilekeş kadınların hayat hikâyeleri aklına gelirdi; mutlu, neşeli bir hayata ilişkin masalları da hatırlardı, ama belleği daha çok incitici, acı veren şeyleri fısıldardı kulağına.

Kayınpederi ona boşluğa bakıyormuş gibi bakardı, bu iyiydi yine de, çünkü sofada ya da odada Natalya'yla göz göze geldiğinde göğüslerinden dizine kadar keskin bakışlarıyla onu arsızca yoklar, kötü kötü homurdanırdı.

Kocası sert ve soğuk bir adamdı, onun bazen kendisine, sanki arkasında saklı olan bir şeyi görmesine engel oluyormuş gibi baktığını hissederdi. Üstünü çıkardıktan sonra genellikle yatmaz, yatağın kenarında bir elini şilteye dayayarak, öbür eliyle de kulağını çekiştirerek ya da dişi ağrıyormuş gibi yanağını ovuşturarak uzun zaman otururdu. Çirkin suratı bazen kederle, bazen öfkeyle kırışırdı, bu

anlarda Natalya yatağa yatıp yatmamakta kararsız kalırdı. Kocası çok az konuşurdu, sadece evle ilgili şeylerden ve çok ender olarak söz ederdi, Natalya için anlaşılmaz olan köylülerin ve toprak sahiplerinin yaşamını giderek daha az hatırlar olmuştu. Kışın bayramlarda, Noel döneminde ve Maslenitsa'da kocası onu kente gezmeye götürürdü; kızağa çok iri bir at olan kara yağız aygırı koşarlardı. Aygırın kan damarlarıyla çizgi çizgi olmuş sarı, bakır rengi gözleri vardı; öfkeli öfkeli başını sallar, burnundan gürültülü soluklar salıverirdi. Natalya bu hayvandan korkardı, Tihon Vyalov:

— Bey atıdır, başkasının emrine girdiğinden kızgın, – deyip onu daha da çok korkuturdu.

Annesi sık sık uğruyordu; Natalya, onun özgür yaşantısını, gözlerindeki neşeli pırıltıyı kıskanıyordu. Kayınpederinin, annesiyle gençler gibi şakalaştığını, oynaşına hayran hayran bakarken nasıl kendini beğenmiş bir edayla sakalını okşadığını, annesinin ise adamın önünde güzelliğiyle övünerek kalçalarını sallaya sallaya dişi tavus kuşu gibi dolaştığını gördüğünde bu kıskançlık daha da şiddetli ve kırıcı oluyordu. Annesinin dünürüyle olan ilişkisi kentte çoktandır biliniyordu, bu yüzden kınayıp ondan yüz çevirmişlerdi; itibar sahibi insanlar, Natalya'yla arkadaş olsalar bile kızlarının, bu ahlaksız kadının kızı, yabancı, karanlık bir adamın gelini, kibirli, asık suratlı bir adamın karısı olan Natalya'ya gitmesini yasaklamışlardı; genç kızlık yaşamının küçük sevinçleri Natalya'ya şimdi büyük ve parlak şeyler olarak görünüyordu.

Eskiden o kadar dürüst olan annesinin şimdi insanları kandırdığını, ikiyüzlülük ettiğini görmek ağırına gidiyordu; annesi galiba Pyotr'dan çekiniyordu ve bunu fark etmesin diye onu pohpohluyor, becerikliliğini övüyordu; Aleksey'in alaycı bakışlarından da çekiniyor olmalıydı, onunla tatlı tatlı şakalaşıyor, fısıldaşıyor, sık sık armağanlar getiriyordu; isim gününde, üzerinde birkaç koyun ve çiçeklerle süslü bir

kadın figürü olan porselen bir saat armağan etmişti; sanatçı elinden çıkma bu güzel saat herkesi hayran bırakmıştı.

— Saati borç karşılığında bırakınışlardı bana, topu topu üç gümüş ruble eder, eski bir saat, işlemiyor, –diye açıklamıştı annesi.– Alyoşa evlendiği zaman evini süsler...

"Ben de süsleyebilirdim," diye geçirmişti Natalya içinden.

Annesi ev işlerini ayrıntısıyla soruyor, can sıkıcı bir şekilde akıl öğretiyordu:

— Normal günlerde masaya peçete koyma, bunların bıyıkları, sakalları yüzünden peçeteler leke içinde kalır.

Baymakova, daha önceleri hoşlandığı Nikita'ya artık dudaklarını büzerek bakıyor, onunla hile yaptığından kuşkulanılan bir kâhyayla konuşur gibi konuşuyor ve kızını uyarıyordu:

— Bana bak, pek yüz verme buna, kamburlar kurnaz olurlar.

Natalya, kocasının kendisine güvenmediğini ve kambura onu izleme görevi verdiğini söyleyerek birkaç kez annesine şikâyet etmeye niyetlendi, ancak her seferinde bir şey Natalya'nın bunu söylemesine engel oldu.

Ama hepsinden kötüsü, Natalya'nın bir erkek çocuk doğuramayacağından kaygılanan annesinin ona kocasıyla arasındaki gece ilişkilerini sorduğu, hem de hiç utanıp sıkılmadan açık açık sorduğu, ıslak gözlerinin gülümseyerek süzüldüğü, sesini alçaltarak mırıl mırıl konuştuğu, merakıyla onu ciddi şekilde telaşlandırdığı o andı ve kayınpederinin:

— Dünür, arabayı hazırlatayım mı? –diye sorduğunu duymak Natalya'yı sevindirmişti.

— Yürüsem daha iyi olur.

— Tamam, seni geçireyim.

Kocası hayallere dalmış gibi şöyle diyor:

— Kayınvalide akıllı kadın; babamı avcunun içine almış. Onun yanında bize daha yumuşak davranıyor babam. Keşke evini satsa da bizim yanımıza taşınsa.

"Buna hiç gerek yok," demek istiyor Natalya, ama cesaret edemiyor ve sevilen, mutlu biri olduğu için annesine daha çok güceniyor.

Bahçeye bakan pencerenin önünde ya da bahçede elinde dikişiyle otururken Tihon'la Nikita'nın sohbeti çalınıyor kulağına bölük pörçük. Hamamın yanındaki yemişlikle uğraşıyorlar ve kapıcının sakin sözleri fabrikanın uğultusu arasından sızıp geliyor.

— Can sıkıntısını insanlar kendileri yaratır; küme halinde üst üste yığılıp sıkışırlar ve sıkıntı başlar.

"Ne kadar doğru!" diye düşünüyor Natalya, ama Nikita'nın tatlı sesi şöyle diyor:

— Saçmalıyorsun. Ya topluca söylenen şarkılar, oynanan oyunlar ne olacak? İnsanlar olmazsa eğlence olmaz.

"Bu da doğru," diye hayret ederek onaylıyor Natalya.

Çevresindeki herkesin, söylediği sözden emin, tereddütsüz konuştuğunu, herkesin bir şeyleri iyi bildiğini görüyor; özellikle de aralıksız birbirini izleyen basit, kesin sözlerin herkese sağlam gerçeğin bir parçasını ayırdığını ve insanların söyledikleri sözlerle hem birbirlerinden farklı olduklarını hem de saatlerinin altın ve gümüş zincirleriyle oynarcasına sözcüklerle oynayarak kendilerini onlarla süslediklerini görüyor. Onun böyle sözcükleri yok, düşüncelerine giydirecek bir şeyi de yok ve belli belirsiz, sonbahar sisi gibi donuk düşünceleri onu sıkıyor, keder ve sıkıntıyla gitgide daha çok "Ben aptalın biriyim, hiçbir şey bilmiyorum, hiçbir şey anlamıyorum..." diye düşünüyor ve bu düşünceler yüzünden zihni köreliyor.

— Ayı demek, balın nerede olduğunu bilen demektir,* –diye mırıldanıyor Tihon ahududu çalılarının arasında.

"Öyledir," diye içinden geçiriyor Natalya ve irkilip, Aleksey'in, çok sevdiği ayı yavrusunu öldürdüğü aklına

* Rusçada ayı anlamına gelen "medved" sözcüğü bal anlamındaki "med" ve bilmek anlamındaki "vedat"tan geliyor. (ç.n.)

geliyor: Daha on üç aylık olan evcil ve sevimli ayı yavrusu avluda köpek gibi koşuyor, mutfağa giriyor ve arka ayaklarının üzerinde kalkarak usulca mırıldanıp, komik gözlerini kırparak ekmek istiyordu. Çok komikti, iyi huyluydu, yapılan iyilikten anlıyordu. Herkes onu seviyordu, Nikita onunla ilgileniyor; keçeleşmiş, topak topak olmuş postunu tarıyor, nehre yıkanmaya götürüyordu, ayı da onu o kadar çok seviyordu ki, Nikita bir yere gittiğinde hayvan kafasını yukarı kaldırıp endişeyle havayı kokluyor, burundan gürültülü soluklar vererek avluda koşuyor, bakıcısının kaldığı yazıhanenin kapısını zorluyor, pencere camlarına abanıyor, çerçeveyi kırıyordu. Natalya onu buğday ekmeği ve melasla beslemeyi seviyordu, hayvan ekmek parçalarını bir tasın içindeki melasa bandırmayı da öğrenmişti; sevinç içinde böğürerek ve tüylü ayaklarının üstünde sallanarak ekmeği dişli, pembe ağzına sokuyor, tatlıya bulaşmış, yapış yapış olmuş pençesini yalıyor, iyilik dolu küçük gözleri mutluluktan parlıyordu ve kafasını Natalya'nın dizlerine koyup kendisiyle oynamaya çağırıyordu. Bu sevimli hayvanın artık söylenen bazı şeyleri anladığından söz edilebilirdi.

Ama bir gün Aleksey ona votka içirdi, sarhoş olan ayı oynuyor, taklalar atıyordu, hamamın damına tırmandı ve bacayı yerinden sökerek tuğlaları aşağı yuvarlamaya başladı; işçiler toplanmışlar, ayı yavrusuna bakarak kahkahalar atıyorlardı. O günden sonra Aleksey, insanlara eğlence olsun diye hemen hemen her bayramda ayıya içki içiriyordu; hayvan içki içmeye öyle alışmıştı ki, içki kokan bütün işçilerin peşine düşüyordu ve Aleksey'in üstüne atılmadan avludan geçmesine izin vermiyordu. Hayvanı zincire vurdular, ama kulübesini kırdı, boynunda zincirle ve zincirin diğer ucuna bağlı kütükle pençelerini ve başını sallayarak avluda dolaşmaya başladı. Yakalamak istediler, Tihon'un bacağını tırmaladı, genç işçi Morozov'u yere düşürdü ve kalçasına pençe atarak Nikita'yı yaraladı. O zaman Aleksey, ucu sivri

sırığı kaptığı gibi koştu, hayvanın karnına sapladı, Natalya ayının arka ayaklarının üstüne oturduğunu, çevresinde kudurmuş gibi bağıran insanlardan af dilercesine pençelerini salladığını pencereden gördü. Birisi yaranmak için Aleksey'in eline keskin bir dülger baltası tutuşturdu, keçi sakallı kayınbiraderi sıçrayarak baltayı ayının pençelerinden önce birine, sonra diğerine indirdi; ayı böğürdü, kesilmiş pençelerinin üzerine yığıldı, akan kan sağda ve solda basıla basıla ezilmiş toprakta koyu kırmızı lekeler oluşturdu. Hayvan acı acı böğürerek başını baltanın yeni darbesine uzattı, o zaman Aleksey, bacaklarını iyice açıp baltayı ayının ensesine odun kırar gibi indirdi, ayının suratı yerdeki kan birikintisine girdi, balta öyle derine, kemiklerin içine kadar girmişti ki, Aleksey, hayvanın tüylü gövdesine ayağını dayayarak baltayı kafatasından zor çıkarabildi. Ayıya yazık olmuştu, ama daha da acı olan, korkusuz, becerikli, neşeli kayınbiraderinin beş para etmez bir kızla düşüp kalkması ve onu, yani Natalya'yı gözünün görmemesiydi.

Becerikliliği, cesareti nedeniyle kayınbiraderini herkes övüyordu, kayınpederi omzunu okşayarak bağırıyordu:

— Bir de hastayım diyorsun ha? Ah seni gidi seni...

Nikita avludan kaçtı, Natalya ise o kadar çok ağladı ki, kocası hayret ve öfkeyle:

— Yanında adam öldürseler o zaman ne yapacaksın acaba? –diye sordu.

Sonra küçük bir çocuğu azarlar gibi bağırdı:

— Kes artık, aptal kadın!

Natalya'ya sanki kocası ona tokat atmak istiyormuş gibi geldi ve gözyaşlarını tutarak, onunla geçirdikleri ilk geceyi anımsadı. O zamanlar kocası ne kadar içten, ne kadar çekingendi. Bütün kocalar karılarını dövdükleri halde kocasının onu daha hiç dövmediğini anımsadı ve hıçkırıklarına engel olarak şöyle dedi:

— Bağışla, çok acıdım.

— Bana acıman lazım, ayıya değil, –diye karşılık verdi kocası alçak sesle ve daha tatlı bir dille.

Kocasının sertliğinden ilk kez yakındığında, annesi ona hiç unutamayacağı şu sözleri söylemişti:

— Erkek, arıdır; erkekler için biz çiçeğiz, bizden bal toplarlar, bunu anlamak, sabretmeyi öğrenmek lazım canım. Erkekler her şeye hâkimler, onların işleri, uğraşları bizimkilerden daha fazla, kiliseler, fabrikalar inşa ediyorlar. Baksana, kayınpederin bomboş yerde neler yaptı...

İlya Artamonov, işini geliştirmek ve büyütmek için delicesine bir hızla çalışıyordu, fazla zamanının kalmadığını seziyordu sanki. Mayıs ayında, Aziz Nikolay gününden kısa bir süre önce fabrikanın ikinci kısmı için buhar kazanı gelmişti. Kazan, Oka'nın kumluk sahiline, yeşil renkli Vatarakşa'nın bataklık suyunun tembel tembel Oka'ya katıldığı yere yanaşan bir mavnayla getirilmişti. Zor bir iş onları bekliyordu: Kazanı yüz elli sajen* uzunluğundaki kumluk zeminde sürükleyerek taşımak gerekiyordu. Artamonov, Aziz Nikolay gününde votkanın ve ev birasının da ikram edildiği zengin bir bayram yemeği verdi işçilere; avluda masalar hazırlandı, kadınlar masaları ince köknar, akçaağaç dallarıyla, ilkbaharın ilk çiçeklerinden buketlerle süslediler, kendileri de çiçekler gibi rengârenk giyinip kuşandılar. Patron, ailesi ve birkaç konuğuyla birlikte yaşlı dokumacıların arasında oturuyor, ağzı bozuk mekikçi kızlarla şakalaşıyor, çok içiyor, insanları son derece ustaca eğlenmeye teşvik ediyor, kırlaşmış sakalını eliyle sıvazlayarak heyecanla:

— Hadi çocuklar! Yaşamıyor muyuz yoksa? –diye bağırıyordu.

Ona ve hareketlerine hayranlık duyuyorlardı, bunu hissediyordu ve böyle olmanın sevinciyle daha da çok sarhoş oluyordu. Artamonov, bu güneşli ilkbahar günü gibi, otların ve yaprakların körpe yeşilini çok şık bir şekilde giyinmiş,

* 2,13 metrelik Rus uzunluk ölçüsü. (ç.n.)

akçaağaçların ve altın yaldızlı ince mumlara benzeyen iğne yapraklarını mavi göğe uzatmış genç çam ağaçlarının kokusuna bürünmüş toprak gibi parlıyor, ışıldıyordu. İlkbahar bu yıl erken gelmişti, hava sıcaktı, kuşkirazları ve leylaklar çiçek açmıştı. Her şey bayram havasındaydı, her şey neşe doluydu; insanlar da bugün sanki içlerindeki bütün iyilikleri çiçek açar gibi ortaya dökmüşlerdi.

Ufak tefek, zayıf, mumdan yapılmışa benzeyen küçük yüzünü yeşilimsi beyaz sakalının içine saklamış, yıkanmış bir ölü kadar beyaz bir ihtiyarcık olan yaşlı dokumacı Boris Morozov, altmışlık bir köylü olan en büyük oğlunun omzuna dayanarak ayağa kalkmış, etsiz, kemikli elini sallayarak var gücüyle bağırıyordu:

— Bana bakın bana, doksan yaşındayım, doksandan da fazla! Askerdim, Pugaçov'la* dövüştüm, Moskova'da isyana katıldım, veba yılında, ya-a! Bonapart'la savaştım...

— Peki, kimi sevip okşadın? –diye bağırdı Artamonov ihtiyarın kulağına, dokumacı sağırdı.

— İki eş, ötekilerden başka. Baksana, yedi delikanlı, iki kız, on dokuz torun, beş de torun çocuğu, dokuyup durdum işte! Hepsi buradalar, senin yanında yaşıyorlar, bak şurada oturuyorlar...

— Bir tane daha! –diye bağırıyordu İlya.

— Yeter. Üç çarla üç çariçe gördüm. Kaç patronla çalıştım, hepsi öldü, bense hayattayım! Kilometrelerce bez dokudum. Sen, İlya Vasilyev, sen çok uzun yaşamalısın. Sen patronsun, sen işi seviyorsun, o da seni. İnsanları kırmıyorsun. Sen, ağacımızın bir dalısın, yürümeye devam et! Başarı senin nikâhlı karındır, yüz verip de terk eden sevgilin değil! Var gücünle yürü. Çok yaşa derim birader, çok yaşa...

Artamonov, ihtiyarı kollarına alıp havaya kaldırdı ve:

---

* Yemelyan İvanoviç Pugaçov, 1773-1775 yıllarında Rusya'da Don Kazaklarının çıkarttığı isyanın elebaşıdır. (ç.n.)

— Teşekkürler, ufaklık!. Seni kâhya yapacağım... –diye dokunaklı bir şekilde bağırarak öptü.

İnsanlar avaz avaz bağırıyor, kahkahalar atıyorlardı; başlarının üstünde havaya kaldırılmış yaşlı ve sarhoş dokumacı, iskelet kollarını havada sallıyor, ince, cırlak sesiyle kıkırdıyor ve:

— Her şeyi başka bu adamın, –diyordu.

Ulyana Baymakova, yanaklarından akan içli gözyaşlarını çekinmeden, utanmadan siliyordu.

— Ne kadar neşeli, –dedi kızı. Ulyana, burnunu silerken şu yanıtı verdi:

— Öyle bir adam ki, Tanrı onu neşe için yaratmış...

— Öğrenin çocuklar, insanlarla nasıl yaşanır görün, –diye bağırıyordu Artamonov çocuklarına.– Bak Petruha!

Yemek bittikten, masalar toplandıktan sonra kadınlar şarkı söylediler, erkekler kuvvet denemeye giriştiler, değnek çekiştiler, güreştiler; Artamonov her yere yetişiyor, dans ediyor, güreşiyordu; şafak sökene dek eğlendiler, güneşin ilk ışıklarıyla birlikte yetmiş kadar işçi, başlarında patronları, gürültülü bir kalabalık halinde şarkılarla, ıslıklarla, sarhoş bir durumda omuzlarında kalın merdaneler, meşe ağacından manivelalar ve ipler taşıyarak sanki soyguna gider gibi Oka'ya doğru yürüyorlardı, peşlerinden de kumda topallayarak yaşlı dokumacı geliyor ve Nikita'ya:

— Tuttuğunu koparır o! Bilirim ben, bilirim... –diye mırıldanıyordu.

Kafasız bir öküzü andıran kırmızı, bodur ucubeyi mavnadan selametle kıyıya indirdiler; iplerle sardılar ve oflayarak, bağırarak kuma döşedikleri tahtaların üzerinde hareket eden merdanelerle hep birlikte taşıdılar; kazan öne doğru sallanıyordu. İnsanların neşe dolu gücü karşısında sanki kocaman, aptal ağzını hayretle açmış gibi geldi kazan Nikita'ya. Babası, kafası dumanlı bir halde kazanın taşınmasına yardım ediyor ve:

— Daha yavaş, hey, daha yavaş! –diye büyük bir gayretle bağırıyordu.

Sonra demir canavarın kırmızı böğrüne bir şaplak indiriyor:

— Kazan geldi, kazan! –diyordu.

Fabrikaya yüz elli sajenden daha az mesafe kalmıştı ki, kazan dikine sallanmaya başlayıp, öndeki merdaneden hiç acele etmeden kayarak küt suratını kuma gömdü. Nikita, kazanın yuvarlak ağzının babasının ayaklarına doğru gri bir toz bulutu üflediğini gördü. İnsanlar, altına merdaneyi sokmaya çalışarak ağır gövdenin etrafını öfkeyle sardılar, ama artık halleri kalmamıştı; kazansa inatla kuma yapışmıştı, insanların çabalarına teslim olmayarak daha da derine gömülüyordu sanki. Artamonov, elinde manivelayla:

— Hadi babayiğitler, hep birlikte! U-uh... –diye bağırarak işçilerin arasında dolaşıyordu.

Kazan isteksizce kımıldadı ve bütün ağırlığıyla tekrar yere oturdu, Nikita ise babasının her zamankinden farklı yürüyerek işçi kalabalığının arasından çıktığını, yüzünde de daha önce hiç görmediği bir şey olduğunu, bir elini sakalının altına sokup boğazını tutarak, öbür eliyle de körler gibi havayı yoklayarak yürüdüğünü gördü; yaşlı dokumacı sıçrayarak peşinden geliyor ve:

— Toprak ye, toprak... –diye bağırıyordu.

Nikita babasının yanına koştu. Babası hıçkırdı, Nikita'nın ayağının dibine kan tükürdü ve boğuk bir sesle:

— Kan, –dedi.

Yüzü kül gibi oldu, gözleri korkuyla kırpışıyordu, çenesi titriyordu ve iri, dolgun vücudu korku içinde büzülmüştü.

— Bir yerini mi vurdun? –diye sordu Nikita, kolundan tutup. Babası ona doğru eğilerek sendeledi, çarpıp itti ve:

— Galiba damar çatladı... –diye yanıtladı alçak sesle.

— Toprak ye, diyorum...

— Rahat bırak, çekil git!

Tekrar çokça kan tüküren Artamonov, şaşkın bir halde mırıldandı:

— Kanıyor. Ulyana nerede?

Kambur, eve koşmak istiyordu, ama babası onu omzundan sıkıca tutmuştu; başını eğmiş, ayaklarını kumda sürükleyerek, işçilerin öfkeli bağırışları arasında zar zor duyulan hışırtıyı ve gıcırtıyı dinliyormuş gibi yürüyordu.

— Bu nasıl iş böyle? –diye sordu ve derin bir nehrin üzerine atılmış bir sırığın tepesindeymiş gibi dikkatli adımlar atarak eve doğru yürüdü. Baymakova, merdivende kızıyla vedalaşıyordu. Nikita, Ulyana'nın güzel yüzünün babasına baktığı anda tuhaf bir şekilde, sanki çark gibi önce sağa, sonra sola döndüğünü ve benzinin attığını fark etti.

Babası gitgide daha sık hıçkırarak, kan tükürerek beceriksizce bacaklarını büküp, merdiven basamağına çöktüğü sırada:

— Buz getirin, –diye bağırdı Ulyana. Nikita, rüyadaymış gibi Tihon'un sesini duyuyordu:

— Buz sudur; su kanın yerini tutmaz...

— Toprak çiğnemesi lazım...

— Tihon, hemen ata atla, papazı çağır...

— Kaldırın, götürün, –diye emir veriyordu Aleksey; Nikita, babasını dirseğinden tuttu, ama birisi ayak parmaklarına öyle kuvvetli bastı ki, bir an gözleri görmez oldu, ama daha sonra insanların babasının daracık odasında ve avluda yaptıkları her şeyi hastalık derecesinde bir açgözlülükle aklına yazarak daha keskin bir şekilde görmeye başladı. Tihon, avluda büyük siyah bir ata binmişti, atı idare edemiyordu; at kapıya doğru gitmiyor, sıçrıyor, hırçın suratını yukarı kaldırarak, insanları sağa sola kaçırarak dönüp duruyordu. Gökyüzünde yangın gibi gözleri kör edercesine parlayan güneş atı ürkütmüş olmalıydı; sonunda ileri fırladı, dörtnala koştu, ama kırmızı kazanın önünde Tihon'u yere atıp, yan tarafa doğru kaçtı ve horuldayarak, kuyruğunu sallayarak avluya geri döndü.

— Çocuklar, koşun... –diye bağırıyor birisi.

Aleksey pencerenin kenarında koyu renk sivri sakalını çekiştirerek oturuyor. Meymenetsiz, köylüye benzemeyen yüzü uzamış, sanki tozla kaplanmış gibi, insanların başlarının üstünden gözünü kırpmadan yatağa bakıyor, orada babası yatıyor ve kendine ait olmayan bir sesle:

— Yanıldım, demek ki gücümü iyi hesaplayamadım, –diyor.– Tanrı'nın dediği olur. Çocuklar size emrediyorum: Ulyana'yı anneniz belleyeceksiniz, duyuyor musunuz beni? Sen Ulya, onlara yardımcı ol, Tanrı aşkına... Ah! Yabancıları çıkarın odadan...

— Sus sen, konuşma, –diye ağır ve hazin bir şekilde inliyor Baymakova, Artamonov'un ağzına bir buz parçası koyarken.– Yabancı kimse yok burada zaten.

Artamonov buzu yutuyor ve kararsızca iç çekerek şöyle diyor:

— Benim günahımın hesabını sormak size düşmez, ama onun hiçbir suçu yok. Natalya, sana sert davrandım, neyse ne yapalım. Erkek çocuk lazım bize! Petruha, Oleşa iyi geçinin. İşçilerle konuşurken birazcık tatlı dilli olun. İyi insanlar onlar. Seçilmiş insanlar. Sen Oleşa, şu kızla, şu seninkiyle evlen... Ne yapalım!

Pyotr, dizlerinin üzerine çöktü:

— Babacığım, bizi bırakma, –diye yalvarıyor ama Aleksey, onun sırtını dürtüklüyor ve:

— Ne diyorsun sen? Yok bir şey, inanmıyorum ben... –diye fısıldıyor.

Natalya, bakır bir tasın içinde mutfak bıçağıyla buz kırıyor, kırılan buzların çıtırtısına bakırın şangırtısı ve Natalya'nın hıçkırıkları eşlik ediyor. Nikita, kadının gözyaşlarının buzun üstüne düştüğünü görüyor. Odaya sızıp, aynada yansıyan sarı bir güneş ışını, gece mavisi duvar kâğıtlarındaki uzun bıyıklı, kırmızı Çinlileri silmeye çalışarak şekilsiz bir leke halinde duvarda titriyor.

Nikita, kendisini hatırlamasını bekleyerek babasının ayakucunda dikiliyor. Baymakova, kâh tarakla İlya'nın gür, kıvırcık saçlarını tarıyor, kâh dudaklarının köşesindeki kanı, alnındaki ve şakaklarındaki teri peçeteyle siliyor, donuklaşan gözlerine doğru bir şey fısıldıyor, dua okur gibi hararetle fısıldıyor, İlya ise bir elini onun omzuna, öbürünü dizine koymuş, ağırlaşan diliyle son sözlerini mırıldanıyor:

— Biliyorum. İsa yardımcın olsun. Kenttekine değil, kendi mezarlığımıza, bizim mezarlığımıza gömün beni. Orayı istemiyorum, onlar...

Sonra çok büyük, içinden kaynayıp taşan bir kederle fısıldıyor:

— Ah, yanlış yaptım, Tanrım... Yanlış yaptım...

Uzun boylu, sırtı hafifçe kambur, sakalı İsa'nın sakalına benzeyen, bakışları hüzünlü bir papaz geldi.

— Biraz bekle, peder, –dedi Artamonov ve tekrar çocuklarına döndü:

— Çocuklar, malları bölüşmeyin! Birlikte, dostça yaşayın. İş, düşmanlığı sevmez. Pyotr, sen en büyüklerisin, hepsinin sorumluluğu senin üzerinde, duydun mu? Hadi gidin artık...

— Nikita, –diye hatırlattı Baymakova.

— Nikita'yı sevin. Nerede o? Gidin... Sonra... Natalya da...

Öğleden sonra, güneş henüz tepede sakin sakin parlarken kan kaybından öldü. Başı hafifçe yukarı kalkmış, balmumu rengindeki yüzünü asmış yatıyordu, yüzü kaygılıydı ve yarı aralık gözleri göğsünde uysalca kavuşmuş geniş ellerine dalgın dalgın bakıyor gibiydi.

Evdeki herkes sanki bu ölüme üzülmekten ve korkmaktan çok şaşırmış gibi geliyordu Nikita'ya. Baymakova dışında herkeste bu anlamsız şaşkınlığı hissediyordu. Baymakova, hiçbir şey söylemeden, gözyaşı dökmeden merhumun yanında oturuyordu; sanki donmuştu, hiçbir şey

duymuyordu, ellerini dizlerine koymuş, gözünü ayırmadan kar gibi bir sakalla süslenmiş donuk yüze bakıyordu.

Pyotr'un sanki boyu uzamıştı, babasının yattığı ve Nikita'yla şişman bir rahibenin sırayla Zebur okudukları odaya girerken gereksiz ve yersiz bir şekilde yüksek sesle konuşuyordu; Pyotr, babasının yüzüne soru sorar gibi bakıyor, haç çıkarıp, iki üç dakika kadar dikildikten sonra usulca dışarı çıkıyordu, sonra tıknaz vücudu bahçede, avluda bir görünüp bir kayboluyordu, sanki bir şey arıyordu.

Aleksey, telaşla koşuşturuyor, cenaze işlerini ayarlıyor, ata binip kente gidiyor, geri dönüyor, odaya koşuyor, Ulyana'ya cenaze töreni hakkında, cenazeden sonra verilecek yemek ve yapılacak ayin hakkında sorular soruyordu.

— Dur biraz, –diyordu Ulyana ve Aleksey, ter içinde, yorgun ortadan kayboluyordu. Natalya geliyordu, çekinerek ve acıyarak annesine çay içmesini, yemek yemesini söylüyordu; annesi dikkatle dinledikten sonra:

— Dur biraz, –diyordu.

Nikita, babası sağken onu sevip sevmediğini bilmezdi, ondan sadece korkardı; her ne kadar bu korku, ona soğuk davranan, kambur oğlunun yaşayıp yaşamadığının bile nerdeyse hiç farkında olmayan bir adamın coşkuyla çalışmasını hayranlıkla izlemesine engel oluşturmasa da ondan korkardı. Ama şimdi babasını gerçek anlamda, derinlemesine seven tek kişi kendisiymiş gibi geliyordu Nikita'ya, belli belirsiz bir kederle dolu, güçlü bir adamın bu şekilde beklenmedik ölümünden sert ve kaba bir biçimde kalbi kırılmış hissediyordu kendini; hatta bu keder ve kalp kırıklığı yüzünden soluk alması bile zorlaşmıştı. Zebur okuma sırasını beklerken köşede, bir sandığın üzerinde oturuyor, Zebur'un tanıdık sözlerini aklından geçiriyor ve çevresine bakınıyordu. Odayı ılık bir loşluk doldurmuştu, bu loşlukta mumların sarı alevleri canlı çiçekler gibi sallanıyordu. Duvarlara orantılı bir biçimde uzun bıyıklı Çinliler yapış-

mıştı. Çinliler omuzlarındaki uzun sırıkların uçlarına takılı deriden yapılmış çay sepetleri taşıyorlardı. Her bir duvar kâğıdı şeridinde bir sırada ikişerden on sekiz Çinli vardı, bir sıra tavana doğru gidiyor, diğeri ise aşağıya iniyordu. Duvara ayın yağlı ışığı düşüyordu, bu ışıktaki Çinliler daha canlıydılar, hızlı hızlı yukarı ve aşağı gidiyorlardı.

Nikita, Zebur sözlerinin tekdüze akışı arasında birden yavaşça sorulan şu ısrarlı soruyu duydu:

— Sahiden öldü mü? Tanrım...

Bunu soran Ulyana'ydı ve Ulyana'nın sesi o kadar acı doluydu ki, rahibe okumayı bırakıp suçlu suçlu:

— Öldü, anacığım, Tanrı'nın emriyle öldü... –diye yanıtladı.

Son derece dayanılmaz bir durumdu, Nikita ayağa kalktı ve rahibeye duyduğu derin kırgınlığı da yanında götürerek gürültüyle odadan çıktı.

Sokak kapısının önündeki tahta sırada Tihon oturuyordu; büyük bir yongadan parmaklarıyla küçük parçalar koparark kuma sokuyor ve ayağıyla vurarak görünmeyecek kadar derine itiyordu. Nikita, hiçbir şey söylemeden yanına oturup bu yaptığı işe bakmaya koyuldu; Tihon'un yaptığı iş, kentin delisi Antonuşka'yı getirdi Nikita'nın aklına: Uzun saçlı, esmer yüzlü, bir bacağı dizinden çıkık, yusyuvarlak baykuş gözlü bu delikanlı, sopayla kumun üstüne daireler çizer, dairelerin ortasına yongalardan ve çırpılardan birtakım kafesler yapardı, yapar yapmaz ayağıyla bastırır, kumun, tozun içine gömerdi, bunu yaparken de burnundan gelen çirkin sesiyle bir şarkı tuttururdu:

İsa dirildi, dirildi!
Araba tekerini yitirdi.
Butırma, ninni de ninni, bustarma,
Ninni de ninni, İsa.

— Nasıl bir iş bu, ha? –dedi Tihon ve bir şaplak indirip ensesindeki sivrisineği öldürdü; elini dizine sildi, nehrin üstündeki bir aksöğüt dalına takılı kalmış aya baktı, sonra bakışlarını kazanın şişman gövdesi üzerinde durdurdu.

— Bu yıl sivrisinekler erken çıktı, –diye sakin sakin devam etti.– Al işte sivrisinek bile yaşıyor da...

Kambur, bir şeyden korkmuş gibi, Tihon'un sözünü tamamlamasına izin vermedi ve:

— Ama sen sivrisineği öldürdün, –diye hatırlattı öfke içinde.

Ve hızla kapıcının yanından uzaklaştı, birkaç dakika sonra ne yapacağını bilemeyerek tekrar babasının odasına gitti, rahibenin yerini alıp okumaya başladı. Kederini Zebur'un sözlerine akıttığından Natalya'nın içeri girdiğini duymadı bile, birden arkasında Natalya'nın sakin deniz şıpırtısını andıran sesi duyuldu. Kız onun yanına her yaklaştığında, olağanüstü, belki de korkunç bir şey söyleyebileceğini ya da yapabileceğini hissederdi, şimdi şu saatte bile istemeden bir şey söyleyeceğinden korktu. Başını eğdi, kamburunu daha da sivriltip, kesik kesik çıkan sesini alçalttı; o sırada dokuzuncu ayetin sözleriyle birlikte iki sesin hıçkırıklara karışan sözleri de akmaya başladı.

— Koynundan haçını aldım, boynuma takacağım.

— Anneciğim, ben de aslında yalnızım.

Nikita, bu ağlamaklı fısıltıyı duymamak için sesini tekrar yükseltti, ama yine de kulak kabartıyordu konuşulanlara.

— Tanrı günahımıza göz yummadı...

— Yabancı bir yuvada tek başına...

— "Huzurundan nasıl ayrılayım ve hiddetinden nasıl kaçayım?" –diye korku ve umutsuzluk feryadını gayretle okuyordu Nikita, ama belleği ona hüzünlü bir atasözünü fısıldıyordu: "Sevmeden yaşamak acıdır, seversen de iki kat acıdır"; ve Natalya'nın çektiği acının onun mutluluğu için umut ışığı yaktığını utanarak hissediyordu.

Sabah Barskiy'le birlikte boş bakışlı, tostoparlak bir adam olan ve gerçekten de çiğ hamurdan yapılmış gibi göründüğü için "Az Pişmiş" adıyla anılan Belediye Başkanı Yakov Jiteykin kentten arabayla geldiler; ölüyü ziyaret edip, önünde eğildiler ve ikisi de hafifçe kararmış olan yüze korku ve kuşkuyla baktılar, besbelli onlar da Artamonov'un ölümüne şaşırmışlardı. Daha sonra Jiteykin, ısıran, iğne gibi batan bir sesle Pyotr'a:

— Duyduğumuza göre, babanızı kendi mezarlığınıza gömmek istiyormuşsunuz. Öyle mi? –dedi.– Pyotr İlyiç, bunu yaparsanız, bizimle görüşmek istemiyormuşsunuz, dostça yaşamayı kabul etmiyormuşsunuz gibi bir şey anlaşılır ve hem bize hem de kentimize karşı ayıp olur. Öyle değil mi?

Aleksey, dişlerini gıcırdattı ve:

— Kov şunları! –diye fısıldadı kardeşine.

— Vaftiz annesi, –diye homurdandı Barskiy, Ulyana'dan medet umarak.– Bu nasıl iş böyle? Ayıptır!

Jiteykin, Pyotr'u sorguya çekiyordu:

— Size bu fikri veren Papaz Gleb değil mi? Yo, vazgeçin bundan, babanız ilimizin ilk fabrikatörü, yeni bir işin kurucusu, kentin ileri gelen bir şahsiyeti ve ziynetiydi. Polis müdürü de hayret ediyor, sizin Ortodoks olup olmadığınızı bile sordu.

Pyotr'un onu susturmaya çalıştığını hiç fark etmeden aralıksız konuşuyordu, Pyotr, sonunda bunun, babasının kararı olduğunu söylediğinde Jiteykin birdenbire sustu.

— Öyle olsa da olmasa da toprağa verilirken geliriz.

Ama konuştuğu konu için gelmediğini herkes anlamıştı. Jiteykin, Ulyana'yı duvar dibine sıkıştırıp, mırıl mırıl bir şeyler söyleyen Barskiy'in yanına gitmeye davrandı, ama Jiteykin daha yanlarına gitmeye fırsat bulamadan Ulyana:

— Aptalın birisin sen vaftiz babası, defol! –diye bağırdı.

Ulyana'nın dudakları, kaşları titriyordu, mağrur bir şekilde başını yukarı kaldırıp, Pyotr'a şöyle dedi:

— Bu ikisiyle birlikte Pomyalov ve Voroponov, fabrikayı kendilerine satmak için sizleri ikna etmemi istiyorlar benden, karşılığında bana para vereceklermiş...

— Dışarı çıkın... baylar! –dedi Aleksey, kapıyı göstererek.

Jiteykin öksürerek ve gülümseyerek Barskiy'i dirseğinden kapıya doğru itti, Baymakova ise sandığın üstüne çökmüş:

— Adamın anısını bile silmek istiyorlar... –diye yakınarak ağlıyordu.

Aleksey, Artamonov'un ölü yüzüne bakarak ağırbaşlı ve öfke dolu bir ifadeyle:

— Daha kötü olacağım, bu herifler gibi yaşamayacağım! Onlar gibi olmaktansa kafamı kırarım daha iyi, –dedi.

Yan gözle babasına bakan Pyotr da:

— Alışverişin de tam zamanını bulmuşlar, –diye söylendi.

Natalya, Nikita'nın yanına gelerek yavaşça:

— Sen niye bir şey söylemiyorsun? –diye sordu.

Nikita, hatırlandığı için duygulanmış, hem de Natalya'nın hatırlamış olmasına sevinmişti ve sevinç gülümsemesine engel olamayıp usulca:

— Ben ne diyeyim... Biz seninle... –dedi.

Ama Natalya dalgın bir şekilde Nikita'nın yanından uzaklaştı.

İlya Artamonov'un cenaze törenine hemen hemen kentin bütün ileri gelenleri katıldılar, uzun boylu, zayıf, çenesi çıplak ve favorileri ağarmış bir adam olan polis müdürü de gelmişti, kumda Pyotr'un yanında topallayarak çalımlı çalımlı yürüyordu, şu sözleri iki kez aynen tekrarladı:

— Merhum, bana Prens Georgiy Ratskiy tarafından mükemmel biri olarak tavsiye edilmişti ve bu tavsiyeyi son derece haklı çıkardı.

Ama kısa bir süre sonra Pyotr'a:

— Cenazeleri tepeye çıkarmak da zor iş! –dedi.

Dedi ve yan yan yürüyerek kalabalıktan ayrılıp, tıraşlı dudaklarını iyice sıkarak çam ağacının altındaki gölgede,

kentlilerden ve işçilerden oluşan kalabalığın resmigeçitte önünden geçtiği bir komutan gibi dikildi.

Pırıl pırıl bir gündü, güneş, sarı ve yeşil yağlı lekeleri andıran yaprakların arasında rengârenk insan kalabalığını aydınlatarak parlıyordu; kalabalık, iki kum tepesinin arasından ağır ağır üçüncü tepeye çıkıyordu. Bu tepe, yaşlı, eğri bir çamın geniş dallarının altında mavi göğe uzanan birkaç düzine mezar haçıyla süslenmişti. Kum, insanların ayaklarının altında çıtırdarken elmas ışıltısıyla parlıyordu, insanların başlarının üstünde papazların kalın sesleriyle okudukları ilahiler dalgalanıyordu, en arkada tökezleyerek, sıçrayarak aptal Antonuşka yürüyordu; kaşsız, yusyuvarlak gözleriyle ayaklarının dibine bakıyordu, eğilerek yoldan ince çırpılar topluyor, onları koynuna sokuyor ve cırlak sesiyle kendi ilahisini söylüyordu:

İsa dirildi, dirildi,
Araba tekerini yitirdi...

Dindar insanlar bu sözleri söylemesini yasaklayarak onu döverlerdi, şimdi de polis müdürü parmağıyla tehdit edip bağırdı:

— Kapa çeneni, aptal...

Kentte Antonuşka'yı sevmezlerdi, Mordovalı ya da Çuvaş'tı, bu yüzden de İsa hatırına meczup olduğunu düşünmeleri olanaksızdı, ama felaket habercisi olduğunu kabul ederek ondan korkarlardı. İşte cenaze töreninden sonra verilen yemekte Artamonovlar'ın avlusunda göründüğünde ve masalar arasında "Kuyatır, kuyatır, şeytan çan kulesinde, ay ay, yağmur yağacak, ıslak olacak, kayamas kara kara ağlıyor!" diye saçma sapan sözler haykırarak dolaştığında da ferasetli bazı insanlar şöyle fısıldaştılar:

— Bu demektir ki, şans Artamonovlar'ın yüzüne gülmeyecek!

Bu fısıldaşma Pyotr'un kulağına çalındı. Bir süre sonra Tihon Vyalov'un meczubu avlunun bir köşesinde sıkıştırdığını gördü ve kapıcının sakin ama meraklı sorularını duydu:

— Kayamas da ne demek? Bilmiyor musun? Defol git! Hadi hadi, defol şurdan...

...Bir yıl, dağlardan inen bulanık sonbahar seli gibi hızla akıp geçti; kayda değer hiçbir şey olmadı, sadece Ulyana Baymakova'nın saçları iyice ağardı, şakaklarındaki hüzünlü yaşlılık çizgileri derinleşti. Aleksey çok belirgin şekilde değişti, daha yumuşak, daha sevecen oldu, ama yine de hoş olmayan bir aceleciliği vardı, herkesi neşeli şakalarıyla, alaycı sözleriyle adeta kamçılıyordu. Aleksey'in işe karşı küstahlık derecesindeki ilgisizliği Pyotr'u çok kaygılandırıyordu. Aleksey, tıpkı kendi elleriyle öldürdüğü ayıyla daha önceleri oynadığı gibi fabrikayla da oynuyordu sanki. Beylerin kullandığı eşyalara düşkünlüğü tuhaftı; odasında Baymakova'nın armağan ettiği saatten başka birtakım gereksiz, ama güzel şeyler ortaya çıkmıştı, duvarında halka olmuş dans eden kızları anlatan boncukla işlenmiş bir tablo asılıydı. Aleksey tutumlu bir insandı, bu saçma sapan şeylere neden bu kadar çok para harcıyordu ki? Ayrıca son moda, pahalı şeyler giymeye başlamıştı. Koyu, sivri sakalına özenle bakıyor, yanaklarını sinekkaydı tıraş ediyordu ve basit, köylü görünümünü giderek yitiriyordu. Pyotr, kardeşinde hiç ona ait olmayan, anlaşılmaz bir şey olduğunu hissediyordu, onu kuşku dolu bakışlarla sezdirmeden inceliyordu ve kuşkuları giderek artıyordu.

Pyotr, insanlar konusunda olduğu gibi işe karşı da ihtiyatlı ve ürkekti. Yavaş, acele etmeyen bir hareket tarzı edinmişti ve ayı gözlerine benzeyen gözlerini kırpıştırarak sanki yanına gittiği şeyin ondan kaçıp uzaklaşacağını bekliyormuş gibi sessizce, usulca yaklaşıyordu işe. Bazen işle ilgili tasalardan yorgun düşerek kendini kaygı verici bir can

sıkıntısının soğuk bulutu içinde hissediyordu ve bu saatlerde fabrika gözüne taştan yapılmış, ama canlı bir hayvan gibi görünüyordu. Toprağa kanat misali gölgeler düşürüp, baca şeklindeki kuyruğunu yukarı dikip yere abanmış, yüzü anlamsız ve korkunç, pencereleri gündüz buzdan dişler gibi parlayan, kış akşamları ise demirden gibi görünen ve öfkeden kıpkırmızı kesilen bir hayvan. Sanki fabrikanın içinde gizlediği gerçek işi, verstlerce uzunlukta bez dokumak değil, Pyotr Artamonov'a düşman olan başka bir şeydi.

Babasının ölüm yıldönümünde, mezarlıkta yapılan ayinden sonra bütün aile Aleksey'in aydınlık, güzel odasında toplanmıştı. Aleksey heyecanla şöyle dedi:

— Babam bize dostça yaşamayı vasiyet etmişti; öyle de yapmalıyız, burada tutsak gibi yaşıyoruz.

Nikita, yanında oturan Natalya'nın, hayretle kayınbiraderine bakıp irkildiğini fark etti; Aleksey ise çok yumuşak bir sesle devam ediyordu:

— Ama dostça yaşasak da birbirimize engel olmamalıyız. İş, hepimiz için bir tane, ama her birimizin de kendi yaşamı var. Doğru değil mi?

— Ee? –diye ihtiyatla sordu Pyotr, kardeşinin başının üstünden bakarak.

— Orlova adlı bir kızla yaşadığımı hepiniz biliyorsunuz, artık onunla evlenmek istiyorum. Hatırlıyor musun Nikita, suya düştüğünde bir tek o acımıştı sana?

Nikita, evet anlamında başını salladı. Hemen hemen ilk kez Natalya'yla bu kadar yakın oturuyordu ve bu durum, hareket etmek, konuşmak ve diğerlerinin konuşmalarını dinlemek istemeyecek kadar güzel bir şeydi. Natalya, nedense irkilip dirseğiyle onu hafifçe ittiği zaman masanın altına, onun dizlerine bakarak gülümsedi.

— O benim alın yazım, ben öyle düşünüyorum, –diyordu Aleksey.– Onunla farklı bir yaşam sürebilirim. Eve getirmek istemiyorum, onunla geçinemeyeceğinizden korkuyorum.

Ulyana Baymakova, derin bir kederle yere bakan gözlerini kaldırıp Aleksey'in imdadına yetişti.

— Onu iyi tanırım, elinden her iş gelen ender biridir. Okuryazardır. Küçük yaşlardan beri sarhoş babasını da kendisini de geçindirdi. Yalnız bildiğini okur; Natalya onunla geçinemez belki.

— Ben herkesle iyi geçinirim, –dedi kırgın bir sesle Natalya; kocası ise yan gözle ona baktıktan sonra kardeşine:

— Senin bileceğin iş gerçekten de, –dedi.

Aleksey, Baymakova'ya dönüp, evini ona satmasını teklif etti:

— Evi ne yapacaksın?

Pyotr, kardeşinin teklifini destekledi:

— Sen bizimle oturursun anne.

— E, o zaman gideyim de Olga'yı sevindireyim, –dedi Aleksey. O gittikten sonra Pyotr, Nikita'nın omzuna vurdu ve:

— Ne yapıyorsun, uyukluyor musun yoksa? Ne düşünüyorsun? –diye sordu..

— Aleksey iyi yapıyor...

— Öyle mi dersin? Göreceğiz. Sen ne diyorsun anne?

— Elbette Olga'yla evlenmesi iyi bir şey, geçinip geçinemeyeceklerine gelince, bunu kim bilebilir ki? Olga, farklı bir kız, aklı biraz kıt gibi.

— Böyle bir akrabamız olacağı için teşekkürler, –diye güldü Pyotr.

Ulyana, sanki her şeyin anlaşılmaz bir şekilde titrediği ve iyi görünmediği bir karanlığa bakıyormuş gibi:

— Belki de söylemek istediğim tam olarak bu değildi, –diyordu.

— Kurnaz kızdır; babasının çok eşyası vardı, satıp parasını içkiye harcamasın diye eşyaları benim eve sakladı. Oleşa onları geceleri bana taşıyordu, ben de sonra ona armağan etmiş gibi yapıyordum. Aleksey'in odasın-

daki eşyaların hepsi kızın çeyizidir. Bunların içinde pahalı olanlar da var. Yine de çok fazla sevmem; kaprisli, başına buyruk, inatçı bir kız.

Pyotr, arkasını kayınvalidesine dönmüş pencereden bakıyordu, bahçede sığırcıklar dünyadaki her şeyi taklit ederek cıvıldaşıyorlardı, Tihon'un "Sığırcıkları sevmem, şeytana benzerler," sözü aklına geldi. Şu Tihon aptalın biriydi, çok aptal olduğu için de dikkati çekiyordu.

Baymakova, hep aynı şekilde sakin, isteksiz, anlaşılan aklı başka yerde konuşuyor; Olga Orlova'nın annesinin büyük toprak sahibi bir adamın zevke, eğlenceye düşkün karısı olduğunu, Orlov'la daha kocası hayattayken beraber olduğunu ve beş yıl kadar onunla birlikte yaşadığını anlatıyordu.

— Orlov, ustaydı; mobilya yapar, saat tamir ederdi, ağaçtan heykelcikler oyardı, bir tanesi bende duruyor, çıplak bir kadın heykeli; Olga, annesinin heykeli olduğunu düşünüyor. İkisi de içki içerlerdi. Kocası ölünce evlendiler, aynı yıl kadın sarhoş halde yüzerken boğuldu...

— Baksana, insanlar nasıl âşık oluyorlar, –dedi birden Natalya. Bu yersiz sözler Ulyana'yı sitemle kızına bakmak zorunda bıraktı, Pyotr:

— Aşktan değil, sarhoşluktan söz ediliyor, –diyerek gülümsedi.

Herkes susuyordu. Natalya'yı gözleyen Nikita, annesinin anlattığı öykünün onu heyecanlandırdığını, kadife masa örtüsünü parmaklarıyla durmadan mıncıkladığını, iyilik dolu yüzünün hafifçe kızarıp tanınmayacak kadar hırçınlaştığını görüyordu.

Nikita, akşam yemeğinden sonra bahçede, leylak ağaçlarının arasında, Natalya'nın penceresinin altında otururken başının üstünde Pyotr'un dalgın sözlerini işitti:

— Aleksey açıkgöz, akıllı çocuk.

O anda Natalya'nın yürek paralayan haykırışı duyuldu:

— Siz hepiniz akıllısınız. Bir tek ben aptalım. Aleksey doğru söyledi: Tutsağız! Ben de sizin yanınızda tutsak olarak yaşıyorum...

Nikita korkudan, merhametten donakaldı, iki eliyle birden oturduğu tahta sıraya yapıştı, bilmediği bir güç onu ayağa kaldırdı, orada, tepesinde ise sevdiği kadının sesi, içinde ateşli umutlar uyandırarak gittikçe daha yüksek perdeden çınlıyordu.

Kocasının sözleri ansızın içinde bir öfke ateşi yaktığında saçını örüyordu Natalya. Vurmak, koparmak isteyen ellerini arkasına sıkıştırıp duvara yaslanmıştı; sözcükleri yutarak, hıçkırarak, ağzından çıkan sözlere kulak vermeden, şaşkına dönmüş kocasının seslenmelerini duymadan konuşuyordu, evde bir yabancı olduğunu, hiç kimse tarafından sevilmediğini, hizmetçi gibi yaşadığını söylüyordu.

— Sen beni sevmiyorsun, benimle hiçbir konuda konuşmuyorsun, taş gibi üzerime abanıyorsun, hepsi bu! Neden sevmiyorsun beni, senin karın değil miyim? Neyim eksik, neyim kötü, söyle! Bak, annem babanı nasıl seviyordu, yüreğim kıskançlıktan çatlardı...

— Sen de beni öyle sev, –dedi Pyotr. Pencerenin kenarına oturmuş, loş köşede duran karısının çirkinleşmiş yüzüne dikkatle bakıyordu. Karısının sözlerini aptalca buluyordu, ama üzülmekte haklı olduğunu şaşkınlık içinde hissediyor ve bunun yerinde bir üzüntü olduğunu anlıyordu. Hepsinden kötüsü de bu üzüntüde uzun sürecek bir geçimsizlik tehlikesinin, zaten yeterince çok olan kaygı ve endişelerin yenilerini ortaya çıkaracak bir tehdidin bulunmasıydı.

Karısının, geceliğinin içinde beyaz, kolsuz görüntüsü titriyor ve kaybolacakmış gibi yayılıyordu. Natalya, sanki salıncakta sallanırken bir havaya yükselip, bir aşağı iner gibi, kâh fısıldıyor, kâh haykırıyordu.

— Aleksey'e bak, yavuklusunu nasıl seviyor... Aleksey'i sevmek kolay zaten, neşeli biri o, beyler gibi giyiniyor, ya

sen? Hiç kimseye güzel bir laf etmeden dolaşırsın, hiç gülmezsin. Aleksey'le canciğer olurdum, ama onunla tek bir laf konuşmaya bile cesaret edemedim; kambur kardeşini, o iğrenç sinsiyi başıma nöbetçi diktin...

Nikita ayağa kalktı, başını eğerek, omuzlarına takılan ağaç dallarını elleriyle iterek bahçenin derinlerine doğru ölü gibi yürüdü.

Pyotr da ayağa kalktı, karısının yanına geldi, tepesindeki saçlardan tuttu ve başını geriye doğru çekip, gözlerinin içine baktı:

— Aleksey'le ha? –diye alçak, ama kalın bir sesle sordu. Karısının sözlerinden o kadar hayrete düşmüştü ki, ona kızamıyor, vurmak istemiyordu; karısının, hayatının sıkıcı olduğunu söylerken haklı olduğunu giderek daha iyi anlıyordu. Sıkıntısını anlıyordu. Ama onu sakinleştirmesi lazımdı ve bunu yapmak için de karısının ensesini duvara vurdu, bir yandan da:

— Sen ne dedin aptal kadın? –diye usulca soruyordu.– Aleksey'le mi dedin?

— Bırak, bırak beni, bağırırım yoksa...

Öbür eliyle kadının boğazına yapışıp sıktı, karısının yüzü hemen kızardı, hırıldamaya başladı.

Pyotr, karısını duvara itti:

— Aşağılık kadın, –dedi ve uzaklaştı; Natalya da duvardan uzaklaştı ve kocasının yanından geçerek salıncağa gitti; bebek uzun süredir mızırdanıyordu. Pyotr'a sanki karısı onun üstünden atlamış gibi geldi. Önünde koyu mavi bir gökyüzü parçası sallanıyor, bir yandan öbür yana kayıyor, yıldızlar sıçrıyordu. Hemen yanı başında karısı oturuyordu, ayağa kalkmadan suratına elinin tersiyle vurabilirdi. Natalya'nın yüzü anlamsızdı, sanki donakalmıştı, ama yanaklarından yavaşça, tembelce yaşlar akıyordu. Gözyaşı perdesinin ardından köşeye bakarak küçük kızını emziriyor, bebeğin memeyi emmediğini, yatay duran meme ucunun

bebeğin dudakları arasından kaydığını, bebeğin ağzını boşa şapırdattığını ve başını iki yana oynattığını fark etmiyordu. Geceki karabasandan sonra silkinip kendine gelen Pyotr:

— Memeni düzelt, görmüyor musun? –dedi.

— Bu evde bir sinek gibiyim, –diye mırıldandı Natalya. – Kanatsız bir sinek...

— Ben de öyleyim, ben de yalnızım; ikinci bir Pyotr Artamonov yok.

Söylediği şeyin asıl söylemek istediği olmadığını, hatta gerçek olmayan bir şey söylediğini belli belirsiz hissetti. Oysa karısını sakinleştirmek ve tehlikeyi kendisinden uzaklaştırmak amacıyla özellikle o çok basit gerçeği; karısının hemen anlaması, boyun eğmesi ve bu zamana dek kendisinde görmediği kadınca aptal şikâyetlerle, gözyaşlarıyla ona engel olmaması için çok basit, inkâr edilemeyecek kadar açık gerçeği söylemesi gerekiyordu. Karısının, kızını nasıl özensiz, beceriksiz hareketlerle yatırdığına bakarak şöyle diyordu:

— Benim bir işim var! Fabrika, ekin ekmeye de patates dikmeye de benzemez. Bir iştir bu. Ya senin kafanda ne var?

İlk başta bu belli belirsiz gerçeğe yaklaşmaya çalışarak sert ve etkileyici bir edayla konuşuyordu, ama sonra gerçek kaçıp gitmiş, sesi de neredeyse sızlanır gibi çıkmaya başlamıştı.

— Fabrika işi basit bir iş değil, –diye tekrarladı, sözcüklerin tükendiğini, söyleyecek sözü kalmadığını hissederek. Karısı, sırtı ona dönük ayakta durmuş salıncağı sallarken ağzını açıp bir şey söylemiyordu. Tihon Vyalov'un hafif, sakin sesi imdadına yetişti:

— Hey Pyotr İlyiç!

— Ne var? –diye sordu Pyotr, pencereye giderek.

— Az yanıma gel, –dedi kapıcı ciddi bir edayla.

— Kaba herif! –diye homurdandı Pyotr ve karısına sitem etti:– Görüyorsun işte. Gece bile rahat yok, sen de suratını ekşitip duruyorsun burada...

Tihon, onu başı açık, şapkasız bir halde, gözleri heyecandan parlayarak kapıda karşıladı, ayın pırıl pırıl aydınlattığı avluya bir göz attı ve yavaşça:

— Nikita İlyiç'i biraz önce ipten indirdim... –dedi.

— Neyi indirdin? Nereden indirdin?

Pyotr, sanki yerin dibine yuvarlanıyormuş gibi merdivene çöktü.

— Oturma, kalk yanına gidelim, seni istiyor...

Pyotr, ayağa kalkmadan fısıltıyla sordu:

— Niye yapmış bunu, ha?

— Kendine geldi, üstüne su serptim. Hadi kalk gidelim...

Tihon, patronunu kolundan tutup kaldırdıktan sonra bahçeye götürdü.

— Hamamda, soyunma kısmında yapmış, çatı arasından, kirişten ipi atmış, sonra da...

Pyotr:

— Bunu neden yapmış? Babamı özlediğinden mi? –diye tekrarladıktan sonra yere yapışmış gibi durdu.

Kapıcı da durdu:

— Onun gömleklerini öpecek hale gelmişti... –dedi.

— Hangi gömlekleri, ne diyorsun sen?

Çıplak ayaklarıyla toprağı yoklayan Pyotr, kapıcının köpeğine dikkatle bakıyordu; köpek çalıların arasından çıkmış, kuyruğunu sallayarak soru sorar gibi gözlerini ona dikmişti. İçini boşalmış hissettiğinden ve Nikita'ya ne diyeceğini bilmediğinden kardeşinin yanına gitmeye korkuyordu.

— E, siz de gözleriniz kapalı yaşıyorsunuz, –diye söylendi kapıcı, Pyotr onun başka neler diyeceğini bekleyerek susuyordu.

— Natalya Yevseyevna'nın gömlekleri, burada asılıydı, yıkanmış kuruyordu.

— Peki neden o... Dur be sen de!

Pyotr, bir kadın gömleğini öpen kardeşinin kısacık, kambur görüntüsünü gözünde canlandırıp köpeği ayağıyla

itekledi; bu, hem gülünç bir şeydi, hem de tiksinerek tükürmek zorunda bırakmıştı onu. Ama yakıcı bir kuşku bir anda serseme çevirdi, şaşkına döndürdü; kapıcıyı omuzlarından tutup sarstı, dişlerinin arasından:

— Öpüşüyorlar mıydı? Gördün mü, söyle? –diye sordu.

— Ben her şeyi görürüm. Natalya Yevseyevna'nın haberi bile yok bir şeyden.

— Yalan söylüyorsun.

— Niye yalan söyleyeyim? Senden ödül falan beklediğim yok.

Ve Tihon, kardeşinin başına gelen felaketi patronuna sanki karanlığın içinden aydınlığı baltayla kesip çıkarır gibi birkaç sözcükle anlattı. Pyotr, kapıcının söylediklerinin gerçek olduğunu anlıyordu, çoktandır kendisi de bu gerçeği kardeşinin mavi gözlerinin bakışlarında, Natalya'ya hizmet etmesinde, Natalya için duyduğu ufak ama sürekli kaygılarda belli belirsiz fark ediyordu.

— Demek öyle, –diye fısıldadı ve yüksek sesle düşündü: – Bunu anlayacak zamanım yoktu ki.

Sonra Tihon'u öne doğru itti ve:

— Gidelim, –dedi.

Nikita'nın ilk kendisini görmesini istemiyordu ve hamamın alçak kapısından içeri girerken, daha kardeşini karanlıkta fark etmeden Tihon'un arkasından titreyen bir sesle:

— Sen ne yapıyorsun böyle, Nikita? –diye sordu.

Kambur yanıt vermedi. Pencerenin önündeki tahta sırada hayal meyal görünüyordu, karnına ve bacaklarına donuk bir ışık düşüyordu. Sonra Pyotr, Nikita'nın başını öne eğip, kamburunu duvara dayayarak oturduğunu, sırtındaki ıslak gömleğin yakasından eteğine kadar yırtıldığını, göğsündeki çıkıntıya yapıştığını, kafasındaki saçların da ıslandığını, elmacıkkemiğinin üstünde yıldız şeklinde koyu renk bir yara olduğunu ve bu yaradan yol yol kan sızdığını fark etti.

— Kan mı o? Yaralandın mı? –diye fısıldayarak sordu Pyotr.

Tihon aptal gibi yüksek bir sesle:

— Hayır, ben aceleden azıcık çarpıp yaraladım, –diye karşılık verdi ve bir adım yana çekildi.

Kardeşinin yanına gitmekten korkan Pyotr, kendi sözlerini başkasının ağzından çıkıyormuş gibi dinleyerek kulağını tutuyor, şikâyet ediyor, sitem ediyordu:

— Ayıp. Tanrı'ya karşı ayıp, kardeşim. Ah Nikita, sen...

— Biliyorum! –diye hırıldayarak, kendisine ait olmayan bir sesle yanıtladı Nikita.– Dayanamadım. Bırak beni. Manastıra gideyim. Duyuyor musun? Bütün kalbimle rica ediyorum...

Islık çalar gibi öksürdükten sonra sustu.

Duygulanan Pyotr, tekrar sessizce ve şefkatle sitem etmeye başladı ve sonunda şöyle dedi:

— Natalya meselesinde de kuşkusuz şeytan aklını karıştırmış...

— Ah Tihon ah, –dedi ulur gibi bir sesle Nikita ve marazi bir şekilde haykırdı.– Senden rica etmiştim Tihon, bir şey söyleme diye. Bari ona söylemeyin, Tanrı aşkına! Alay edecek, kalbi kırılacak. Her şeye rağmen bana acıyın! Hayatım boyunca sizin için Tanrı'ya hizmet edeceğim. Sakın söylemeyin! Hiçbir zaman söylemeyin. Tihon, bunların hepsini yapan sensin...

Başını doğal olmayan bir şekilde düz tutup hareket ettirmeden mırıldanıyordu, bu da korkunç bir şeydi. Kapıcı şöyle dedi:

— Bu olay olmasa susardım. Benden hiçbir şey öğrenmeyecek zaten...

Giderek daha çok duygulanan, bu duruma kendisi de hayret eden Pyotr:

— Yemin ederim, hiçbir şey bilmeyecek, –diye kesin söz verdi.

— Teşekkür ederim! Ben de manastıra gideceğim.

Daha sonra Nikita uykuya dalmış gibi sustu.

— Acıyor mu? –diye sordu ağabeyi; yanıt alamayınca tekrarladı:

— Boynun, diyorum, acıyor mu?

— Bir şey yok, –dedi hırıltıyla Nikita.– Gidin siz.

— Sen kal, –diye fısıldadı Pyotr kapıcıya, yanından kapıya doğru gerilerken.

Ama bahçeye çıkıp da terli toprağın ılık, baygın kokularını derin derin içine çektiğinde, rahatsız edici düşüncelerin saldırısı karşısında duygusallığı hemen yok oldu. Kırma taşların ayaklarının altında gıcırdamamasına dikkat ederek bahçe yolunda yürüyordu, derin bir sessizlik gerekliydi, yoksa bu düşünceleri kavrayamazdı. Çokluğuyla ürküten düşmanca düşünceler sanki içinde doğmuyor, dışardan, gecenin loşluğundan saldırıyor, bu loşluğun içinde bir görünüp bir kayboluyor gibiydi. Biri diğerinin yerini o kadar çabuk alıyordu ki, Pyotr, onları yakalayacak ve sözcüklerin içine hapsedecek zamanı bulamıyordu; tek yakalayabildiği, onu, Natalya'yı, Aleksey'i, Nikita'yı, Tihon'u gözle görülemeyecek kadar hızlı dönen ve ortasında tek başına kendisinin durduğu karışık bir halka halinde birbirine bağlayan kurnazca desenler, ilmekler, düğümlerdi. Sözcüklerle düşündüğü en basit şey şuydu:

"Kayınvalidem en kısa zamanda bize taşınmalı, Aleksey'i de göndermeli. Natalya'yı sevip okşamak lazım. 'Baksana, nasıl âşık oluyorlar,' diyor. Zaten öbürü de aşkından değil, sakatlığı yüzünden boynuna ilmeği geçirmiştir. Keşiş olmaya gitmesi iyi olur, insanların arasında yapacak bir işi yok. Bu da iyi oldu. Tihon, ne aptal adam, bana daha önce söylemeliydi."

Ancak, onu gecenin koyu ve nemli alacakaranlığına endişeyle bakmak zorunda bırakarak şaşırtan ve ürküten anlaşılmaz ve söze dökülmez düşünceler aslında bunlar

değildi. Uzakta, işçi mahallesinde, hüzünlü bir şarkı incecik bir dere gibi belli belirsiz ışıldayarak kıvrılıp bükülüyordu. Sivrisinek vızıltıları duyuluyordu. Pyotr Artamonov, içindeki endişeyi olabildiğince çabuk yok etmek, bastırmak gerektiğini açıkça hissediyordu. Yatak odasının penceresinin altındaki leylak ağaçlarının yanına nasıl geldiğini fark etmemişti, yüzünü ellerinin arasına alıp, dirseklerini dizlerine dayayarak ve kara toprağa bakarak uzun süre oturdu; ayaklarının altındaki toprak kımıldıyor, sanki çökmeye hazırlanıyormuş gibi kabarıyordu.

"Nikita bu kumlu toprağın nasıl üstesinden geldi, hayret edilecek şey. Manastıra gidecek, bahçıvanlık yapar orada. Onun için iyi olur."

O sırada karısının yanına geldiğini fark etmediğinden, karşısında sanki topraktan fırlamış gibi beyaz bir görüntü ortaya çıkınca korkuyla yerinden sıçradı, ama tanıdık ses onu biraz olsun yatıştırdı:

— Bağırdığım için bağışla beni, Tanrı aşkına... –dedi Natalya.

— Ne yapalım, Tanrı bağışlar, ben de bağırdım, –dedi Pyotr büyüklük göstererek. Karısı yanına geldiği için, kavganın açtığı çatlağı yapıştıracak, kapatacak yumuşak sözcükler aramasına artık gerek kalmadığı için mutluydu.

Oturuyordu, Natalya kararsız bir şekilde yanına çöktü, yine de karısını avutacak bir iki laf etmesi gerekirdi. Pyotr:

— Ne kadar çok sıkıldığını anlıyorum, –dedi.– Bizim evimizde neşe olmaz. Neye neşeleneceğiz? Babam, neşeyi çalışmakta bulurdu. Ona göre, yalnızca insan diye bir şey yoktu, dilencilerin ve patronların dışında herkes işçiydi. Herkes iş için yaşardı. İşe kendini kaptırınca da insanlar gözüne görünmezdi.

Gereksiz bir şey söylemekten korkarak dikkatli konuşuyordu ve kendi sözlerine kulak verdiğinde ciddi, iş bilir bir insan, gerçek bir patron gibi konuştuğunu düşünüyordu.

Ama bu sözlerin sadece görünüşte birtakım sözler olduğunu, düşünceleri ortaya koymadan onların üzerinden kayıp gittiğini, bu düşünceleri dişleriyle parçalayacak güçte olmadığını hissediyordu ve sanki birisinin bir dakika sonra onu içine itebileceği bir çukurun kenarında oturuyor, konuşmasını dinleyen birisi:

"Yalan söylüyorsun," diye fısıldayıp duruyordu.

Karısı tam o sırada başını omzuna koydu ve:

— Sen ömrümün sonuna dek bana aitsin, bunu nasıl anlamazsın? –diye fısıldadı.

Hemen karısına sarıldı, ateşli fısıltılarına kulak verirken göğsüne bastırdı.

— Anlamamak günahtır. Bir genç kız aldın, sana çocuk doğuruyor, sense sanki yoksun, bana karşı duygusuzsun. Günahtır Petya. Sana benden yakın kim var, zor zamanında kim sana acıyıp üzülüyor?

Sanki karısı onu havaya kaldırmış, havada döndürüp, tatlı bir halsizlik içinde bırakmıştı; iç açıcı bir serinliğe dalan Pyotr, neredeyse minnettarlıkla konuşmaya başlamıştı:

— Söylemeyeceğim diye ona söz vermiştim, ama yapamayacağım!

Sonra Nikita'yla ilgili kapıcıdan duyduğu her şeyi karısına hızlıca anlattı.

— Senin gömleklerini öpüyormuş, hani şu bahçede kurumaya bıraktıklarını, işte bu derece beyni bulanmış! Sen bilmiyor muydun, fark etmiyor muydun bunu?

Kolunun altında karısının omzu kuvvetlice titredi.

"Ona acıyor mu acaba?" diye düşündü Pyotr, ama Natalya, telaşla ve öfkeyle yanıt verdi:

— Asla, onun benden böyle bir şey beklediğini hiç fark etmedim! Ah, kapalı kutu! Kamburlar kurnaz olur zaten.

"İğreniyor mu? Yoksa rol mü yapıyor?" diye sordu kendi kendine Artamonov, sonra karısına:

— Sana sevgi gösteriyordu... –diye anımsattı.

— E, ne var bunda? –diye meydan okur gibi bir yanıt verdi kadın.– Tulun da sevgi gösteriyor.

— Ama ne de olsa Tulun bir köpek.

— Beni izlesin, kayınpederimden, Aleksey'den korusun diye köpek gibi peşime taktın onu, biliyorum! Ah, ondan ne kadar iğreniyordum, ne kadar incitici buluyordum onu...

Natalya'nın kalbinin kırıldığı, öfkelendiği ortadaydı, vücudunun titremesinden, gömleğini tutup çekiştiren parmaklarının hareketlerinden hissediliyordu bu durum, ama bu öfke Pyotr'a aşırı gibi geliyordu, karısına son darbeyi indirdi:

— Tihon onu ipten aldı. Hamamda yatıyor.

Karısı, saklamadığı, açık bir korkuyla:

— Hayır... Ne diyorsun sen? Aman Tanrım... –diye bağırdıktan sonra gevşemiş, kolunun altında çökmüştü.

"Demek, yalan söylüyordu," diye hükmetti Pyotr; ama karısı, sanki alnına yumruk yemiş gibi kafasını geriye atıp, öfkeyle hıçkırarak fısıldamaya başladı:

— Ne olacak şimdi? Babanın ölümüyle insanların dilinden birazcık kurtulmuştuk, şimdi tekrar hakkımızda ileri geri konuşmaya başlayacaklar, Tanrım, nedir bizim günahımız? Kardeşinin biri boynuna ip geçiriyor, diğeri kim olduğu belirsiz âşığıyla evleniyor, nedir bu böyle? Ah Nikita İlyiç! Nedir bu yaptığın edepsizlik? Ama aşk olsun! Tam isabet ettirdi taş yürekli...

Rahat bir nefes alan koca, karısının omzunu kuvvetlice okşadı.

— Korkma, hiç kimse hiçbir şey öğrenmeyecek. Tihon söylemez, Nikita onun dostu, hepimizden de memnun ayrıca. Nikita, manastıra gitmeye hazırlanıyor...

— Ne zaman gidecekmiş?

— Bilmiyorum.

— Of, bir an önce gitse bari! Ben şimdi onun yüzüne nasıl bakarım?

Pyotr, kısa bir süre sustuktan sonra:

— Yanına gitsen, bir baksan... –diye öneride bulundu.

Ancak karısı sanki iğne batmış gibi sıçrayıp nerdeyse bağırıyordu:

— Ay, yollama beni, gitmem! İstemiyorum, korkuyorum...

— Neden? –diye sordu hemen Pyotr.

— Kendini asmaya kalkan biri. Gitmem, istediğini yap... Korkarım.

— Hadi gidip yatalım! –dedi Artamonov, gücünü toplayan ayaklarının üstünde dikilerek.– Bugün epeyce acı çektik.

Karısının yanında yavaş yavaş yürürken bugünün ona kötülerle birlikte iyi bir şey armağan ettiğini ve Pyotr Artamonov'un bugüne dek kendini nasıl bilirse bilsin, çok akıllı ve açıkgöz biri olduğunu, biraz önce ruhunu karanlık düşüncelerle sırnaşıkça rahatsız eden birini ustaca aldattığını hissediyordu.

— Elbette sen benim en yakınımsın, –diyordu karısına.– Senden daha yakın kimim var? Sen de öyle olduğunu düşün, o zaman her şey yoluna girer...

Bu geceden sonraki on ikinci günün sabahında Nikita Artamonov, şafak sökerken yoğun çiy yüzünden kararmış yumuşak kumlu patikada, elinde değneği, kamburunun üstünde deriden dikilmiş torbası hızlı adımlarla yürüyordu. Sanki akrabalarının onu uğurladıkları anın anılarından bir an önce kaçmak için acele ediyordu. Herkes uykusunu alamadan uyanıp mutfağın yanındaki yemek odasında toplanmış, ağırbaşlılıkla oturuyor, ölçülü ve dikkatli bir şekilde konuşuyorlardı. İçlerinden hiçbirinin Nikita Artamonov için söyleyecek içten tek bir sözü olmadığı çok açıktı. Pyotr sevecen, hatta kârlı iş yapmış bir adam gibi neşeliydi, bir iki kez:

— Artık ailemizde günahlarımız için dua edecek biri olacak... –dedi.

Natalya, çevresiyle ilgilenmeden bütün dikkatini vererek çay dolduruyordu, fare kulağını andıran küçük kulakları fark edilecek derecede yanıyor, buruşmuş gibi görünüyordu, kaşlarını çatmıştı ve sık sık odadan dışarı çıkıyordu; annesi düşüncelere dalmış susuyor, parmağını ıslatarak şakaklarındaki kır saçları düzeltiyordu, bir tek Aleksey, onun için hiç alışılmadık bir şekilde heyecanlanıyor, omuzlarını yukarı kaldırarak sorular soruyordu:

— Buna nasıl karar verdin Nikita? Aniden mi, ha? Hiç anlayamıyorum...

Aleksey'in yanında ufak tefek, sivri burunlu bir kız olan Orlova oturuyordu ve koyu renk kaşlarını kaldırmış, yüzüne uymayacak kadar iri, bir kız için fazla keskin bakışlı, çok sık kırpıştırdığı, bu yüzden de Nikita'nın hoşuna gitmeyen gözleriyle herkesi teklifsizce süzüyordu.

Bu insanların arasında oturmak Nikita için zordu ve:

"Pyotr ya herkese söylerse? Bir an önce salıverseler bari..." diye korku içinde düşünüyordu.

İlkönce Pyotr vedalaşmak için ayağa kalktı, yanına geldi, kucakladı ve titrek, çok yüksek bir sesle:

— Hadi, kardeşim, hoşça kal... –dedi.

Baymakova Pyotr'u durdurdu:

— Ne yapıyorsun? Önce biraz sessizce oturup, sonra dua ederek vedalaşmamız gerekir.

Bunların hepsi hızlıca yapıldı, Pyotr tekrar kardeşinin yanına geldi ve:

— Hakkını helal et, –dedi.– Yatırılacak paranın miktarını yaz, hemen gönderelim. Ağır işleri üstlenme. Hoşça kal. Bizim için daha çok dua et.

Baymakova, Nikita'yı kutsadıktan sonra üç defa alnından ve yanaklarından öptü, ağlıyordu nedense; Aleksey sımsıkı sarılıp gözlerinin içine baktı ve:

— Tanrı yardımcın olsun, –dedi.– Her birimizin gideceği kendine ait bir yol var. Ben yine de durup dururken neden böyle bir karar verdiğini anlayamıyorum...

En son Natalya geldi yanına, ama tam yaklaşmadan elini göğsüne koyup iyice eğildi, usulca:

— Hoşça kal, Nikita İlyiç... –dedi.

Göğüsleri hâlâ dik, genç kız göğsü gibiydi, oysa üç çocuk emzirmişti.

İşte hepsi bu kadardı. Ha bir de Orlova vardı. Tahta parçası gibi sert, küçük, sıcak elini uzattı, yüzü yakından daha da sevimsizdi.

— Yoksa saçlarınızı kestirip rahip mi olacaksınız? –diye aptalca bir soru sordu.

Avluda otuz kadar yaşlı dokumacı Nikita'yla vedalaştı, kulağı sağır ihtiyar Boris Morozov kafasını sallıyor:

— Asker, bir de rahip, dünyadaki en birinci hizmetkârdır, o kadar! –diye bağırıyordu.

Nikita babasıyla vedalaşmak için mezarlığa uğradı, mezarın önünde diz çöktü ve dua etmeden düşünceye daldı, hayat nasıl da dönüvermişti! Arkasından güneş doğduğunda ve mezarın çiyle yıkanmış çimlerine hırçın köpek Tulun'un kulübesine benzeyen köşeli, geniş bir gölge düştüğünde yere kapanan Nikita:

— Affet baba, –dedi.

Sabahın hassas sessizliğinde sesi boğuk ve kısık çıkmıştı; kambur, kısa bir süre susup yüksek sesle yineledi:

— Affet baba.

Sonra bir kadın gibi hıçkırarak acı acı ağlamaya başladı, biraz önceki açık ve çınlayan ses dayanılmaz şekilde acınacak bir hale gelmişti.

Nikita mezarlıktan bir verst kadar uzaklaştığında kapıcı Tihon'u gördü birden; omzunda küreği, kuşağına taktığı baltasıyla yolun kenarındaki çalılıklarda nöbetçi gibi dikiliyordu.

— Gidiyorsun demek? –diye sordu.

— Gidiyorum. Senin ne işin var burada?

— Üvez ağacı çıkarmak istiyorum, kapıcı kulübemin yanına, pencerenin önüne dikeceğim.

Hiç konuşmadan birbirlerine bakarak bir an durdular, Tihon buğulanan gözlerini yana çevirdi.

— Hadi yürü, biraz geçireyim seni.

Konuşmadan yürüdüler. İlk konuşmaya başlayan Tihon oldu.

— Ne kadar çok çiy düşmüş. Zararlı çiy bu, kuraklığa, ürünün kötü olmasına yol açar.

— Tanrı korusun.

Tihon Vyalov anlaşılmaz bir şey söyledi.

Nikita biraz ürkek:

— Ne dedin? –diye sordu. Bu adamdan her zaman ruhunu tırmalayan özel sözler beklerdi.

— Belki korur, diyorum.

Ancak Nikita, toprak işçisinin yinelemek istemediği bir şey söylediğinden emindi.

— Tanrı'nın yardımına inanmıyor musun yoksa? –diye sitemle sordu Nikita.

— Niye inanmayayım? –diye sakince yanıtladı Tihon.– Şimdi yağmur yağması lazım. Mantarlar için de çiy zararlı. Oysa iyi bir efendi her şeyi zamanında yapar.

Nikita, iç çekip başını salladı.

— İyi düşünmüyorsun sen, Tihon...

— Yo, iyi düşünüyorum. Ben gözümle değil, aklımla düşünürüm.

Elli adım kadar yine konuşmadan yürüdüler. Nikita, ayaklarının dibine, kendi geniş gölgesine bakıyordu; Vyalov, her adım atışında parmağıyla baltanın sapına vuruyordu.

— Bir yıl sonra seni görmeye gelirim Nikita İlyiç, tamam mı?

— Gel. Meraklısındır sen.

— Bak bu doğru.

Tihon şapkasını çıkardı, durdu:

— E, o zaman hoşça kal, Nikita İlyiç! –Sonra yanağını kaşıyarak düşünceli bir şekilde ekledi:

— Hoşuma gidiyorsun, gönlüme göresin. Uysal birisin. Babanda akıl üstündü, sende ise ruh, maneviyat.

Nikita, değneğini yere atıp, torbasını düzeltmek için kamburunu silkeledikten sonra hiçbir şey söylemeden Tihon'a sarıldı; Tihon ise kaba bir şekilde sımsıkı kucaklayıp yüksek sesle, üstüne basa basa:

— Geliyorum yani, –dedi.

— Teşekkür ederim.

Yolun birden çam ormanına doğru kıvrıldığı yerde Nikita dönüp arkasına baktı, Tihon şapkasını koltuğunun altına sokmuş, küreğine dayanarak sanki hiç kimseyi geçirmeye niyeti yokmuş gibi yolun ortasında duruyordu; sabah rüzgârı hafif hafif esiyor ve çirkin kafasındaki saçları kımıldatıyordu.

Tihon uzaktan aptal Antonuşka'ya benziyordu nedense. Nikita Artamonov bu karanlık adamı düşünerek adımlarını hızlandırdı, aklında ise onun sözleri sırnaşıkça çınlıyordu:

İsa dirildi, dirildi,
Araba tekerini yitirdi.

II

Artamonovlar, kilise inşaatını ancak babalarının ölümünün dokuzuncu yılında bitirdiler ve kiliseyi İlya peygamberin adıyla kutsadılar. İnşaat yedi yıl sürmüştü; işlerin bu yavaşlığının suçlusu Aleksey'di.

— Tanrı bekler, biryere yetişmeyecek ya, acelesi yoktur onun, –diye çirkin bir de şaka yapmıştı ve kilise için alınmış tuğlayı bir keresinde fabrikanın üçüncü kısmına, diğerinde de hastane inşaatına harcamıştı.

Kilisenin kutsanmasından sonra, babalarının ve çocukların mezarlarının başında cenaze ayini yapan Artamonovlar, ayine gelenlerin mezarlıktan dağılmasını beklediler ve Ulyana Baymakova'nın aile mezarının başında, akçaağaçların altındaki tahta sırada oturduğunu nezaketen görmemiş gibi yaparak, acele etmeden eve doğru yürüdüler; acele etmelerine gerek yoktu, din adamları, tanıdıklar, hizmetçiler ve işçiler için verecekleri tören yemeği saat üçteydi.

Soluk bir gündü; gökyüzü, sonbahardaki gibi somurtkandı; yağmur yağacağını haber veren nemli bir rüzgâr köknarların tepe dallarını sallayarak yorgun bir at gibi horulduyordu. Kızıla çalan sarı bir şerit halindeki kumlu yolda koyu renk insan figürleri fabrikaya doğru inerken iki yana yalpalıyorlardı; bir yarım daire üzerine yerleştirilmiş üç fabrika binası, kasılarak ileri uzatılmış birer kırmızı parmak gibi toprağa yapışmıştı.

Bastonunu sallayan Aleksey:

— Rahmetli babamız nasıl çalıştığımızı görse ne kadar sevinirdi! –dedi.

Kardeşinin sözlerini onaylamak istemeyen Pyotr, biraz düşündükten sonra:

— Çarın öldürülmesine de üzülürdü, –diye karşılık verdi.

— Üzülmek pek hoşuna gitmezdi onun. Hem çarın aklıyla değil, kendi aklıyla yaşıyordu.

Aleksey kasketini başına iyice geçirip durdu, kadınlara baktı; ufak tefek, koyu renk, sade elbisesi içinde derli toplu karısı ezile ezile yumuşamış kumda hafif adımlarla yürürken şalının ucuyla gözlüğünü siliyor, omuzları ve kolları boncuklu siyah ipek bir pelerin giymiş olan iriyarı Natalya'nın yanında köy öğretmeni gibi duruyordu; Natalya'nın başındaki koyu eflatun başlık kızıla çalan kabarık saçlarını zarif bir şekilde örtüyordu.

— Karın gün geçtikçe güzelleşiyor.

Pyotr bir şey demedi.

— Nikita yıldönümüne gelmedi yine. Bize kızgın mıdır, nedir?

Rutubetli günlerde Aleksey'in göğsü ve bacakları ağrıyordu; hafifçe aksayarak, bastonuna dayanarak yürüyordu. Cenaze ayininin bıraktığı can sıkıcı etkiyi ve bu soluk günün hüznünü yumuşatmak istiyordu; her konuda inatçı biri olarak kardeşini konuşturmak niyetindeydi.

— Kayınvaliden ağlamak için mezarda kaldı. Hâlâ unutamadı. İyi bir kadıncağız. Tihon'un kulağına, onu beklemesini ve gelirken eşlik etmesini fısıldadım; nefes darlığından yakınıyor, zor yürüdüğünü söylüyor.

En büyük Artamonov alçak sesle, isteksizce tekrarladı:

— Zor.

— Uyukluyor musun sen? Zor olan ne?

— Tihon'a yol vermek lazım, –diye yanıtladı Pyotr, yan tarafa, üzerlerindeki köknarlarla öfkeden diken diken olmuş gibi görünen tepelere bakarak.

— Niye? –diye hayretle sordu kardeşi.– Namuslu, düzgün bir köylü, tembel de değil...

— Aptalın biri, –diye ekledi Pyotr.

Kadınlar yetiştiler; Olga, ufak bedeninden beklenmeyecek kuvvetli, hoş bir sesle kocasına:

— İlya'yı liseye vermesi için Nataşa'yı kandırmaya çalışıyorum, ama o korkuyor, –dedi.

Hamile olan Natalya, besili ördek gibi, iki yana yalpalayarak yürüyordu; büyük olmanın verdiği bir edayla, ağır ağır ve burnundan konuşarak şöyle dedi:

— Bence lise zararlı bir modadır. Yelena'ya baksana, mektup yazarken öyle sözcükler kullanıyor ki ne dediğini anlamıyorsun bile.

— Herkesi okutmak lazım, okutmak! –diye kesin bir açıklama yaptı Aleksey, kasketini çıkarıp, terleyen alnını ve vaktinden önce saçları dökülerek dazlak kalan başını silerken; saçlarının şakaklarından tepesine kadar sivri köşeler halinde dökülmüş olması yüzünü iyice uzatıyordu.

Natalya, kocasına soru sorar gibi baktı:

— Pomyalov, okuya okuya insanlar vahşileşiyor derken doğru söylüyor, –dedi.

— Evet, –dedi Pyotr.

— İşte görüyorsunuz! –diye haykırdı Natalya memnun bir halde, ama kocası düşünceli bir şekilde ekledi:

— Okutmak lazım.

Kardeşi ve Olga gülmeye başlamışlardı; Natalya onlara sitem etti:

— Niye gülüyorsunuz? Unuttunuz mu yoksa, ölü ayininden dönüyorsunuz.

Natalya'nın koluna girip daha hızlı yürümeye başladılar, Pyotr ise adımlarını yavaşlatmıştı:

— Ben annemi bekleyeceğim.

Sevimsiz herif Tihon Vyalov, Pyotr'un canını sıkmıştı. Ayinden önce Pyotr, mezarlıkta dikilmiş, uzaktaki fabrikaya

bakarak, övünmeden, sadece gördüğü şeyden söz ederek yüksek sesle kendi kendine:

— İşler büyüdü, –demişti.

Hemen o anda omzunun arkasında eski toprak işçisinin sakin sesini duymuştu:

— İş, mahzendeki küf gibidir, kendi gücüyle büyür.

Pyotr hiçbir şey söylememiş, hatta dönüp bakmamıştı bile, ama kapıcının sözlerindeki açık ve kırıcı münasebetsizlik onu çileden çıkartmıştı. İnsan çalışıyor, yüzlerce insana bir parça ekmek veriyor, gece gündüz işini düşünüyor, işi için kaygılanırken kendini görmüyor ve hissetmiyor ve birden bir kara cahil çıkıp, işin patronun aklıyla değil, kendi gücüyle yaşadığını söylüyor. Ve bu insan müsveddesi durmadan ruhla, günahla ilgili bir şeyler geveliyor.

Artamonov, yolun kenarında kesilmiş çam ağacının yaşlı kütüğüne ilişti, kulağını çekiştirdi ve "Ruhunu düşünecek zaman yok," diye bir gün Olga'ya dert yandığını anımsadı.

— Ruhun senden ayrı mı yaşıyor? –diye tuhaf bir soru sormuştu Olga.

Bu sözlerde kadınca bir şaka var gibi gelmişti Pyotr'a, ama Olga'nın kuşa benzeyen yüzü ciddiydi; koyu renk gözleri gözlüğünün ardından tatlı tatlı parlıyordu.

— Anlamıyorum, –demişti Pyotr.

— Ben de ruhtan, insandan ayrı bir şey, sanki bir evlatlık gibi söz edilmesini anlamıyorum.

— Anlamıyorum, –diye tekrarlamıştı Pyotr ve Olga'yla konuşma isteğini kaybetmişti; ona çok yabancı gelen, pek az anlayabildiği bu kadından sadeliği yüzünden yine de hoşlanıyordu, ama görünürdeki sadeliğinin altında kurnazlığın gizlendiği düşüncesini de aklından çıkarmıyordu.

Tihon Vyalov ise hiçbir zaman hoşuna gitmemişti. Tihon'un elmacıkkemikleri çıkık, lekeli suratını, tuhaf gözlerini ve kızıla çalan sarı saçlarının arasına gizlenmiş, kafatasına yapışık kulaklarını, adamakıllı uzamış sakalını, hızlı

olmasa da çevik yürüyüşünü, çirkin, bodur vücudunu görmek hoşuna gitmezdi. Sakinliğinden de hoşlanmaz, sanki bu sakinliğe imrenirdi; işindeki titizliği bile kızdırırdı onu. Tihon makine gibi çalışırdı, hemen hemen hiçbir zaman azarlama fırsatı vermezdi, ama bu da kızmasına neden oluyordu Pyotr'un. Her geçen yıl fabrika işinin içine iyice giren bu adamın kendini Artamonovlar'ın yaşam çarkının gerekli bir parçası gibi hissettiğini görmek gittikçe tatsız bir hal alıyordu. Tıpkı köpekler ve atlar gibi çocukların da sevgisi tuhaftı. Zincirle bağlanan ve bu yüzden hırçınlaşan yaşlı kurt köpeği Tulun, Tihon'dan başka hiç kimseyi yanına yaklaştırmazdı; büyük oğlu, delişmen İlya da babasından ve annesinden çok kapıcının sözünü dinlerdi.

Artamonov, Vyalov'u gözünün önünden uzaklaştırmak için ona kilise bekçiliği, orman bekçiliği görevlerini teklif ediyordu; Tihon, olumsuz anlamda kafasını sallıyor ve:

— Ben o işe uygun değilim, –diyordu.– Eğer benden bıktıysan, biraz dinlen, beni bir aylığına bırak, Nikita İlyiç'e gideyim.

Aynen böyle söylemişti: Biraz dinlen. Bu aptalca ve küstah söz, bataklıkların ötesinde bir yerde, yoksul bir orman manastırında gizlenen kardeşini de anımsatarak Pyotr'da endişe ve kuşku uyandırıyordu: Tihon, Nikita'yı ipten kurtardıktan sonra onunla ilgili anlattığından başka yüz kızartıcı bir şey daha biliyor, sanki yeni felaketler bekliyor olmalıydı, parlayan gözleri, "Bana dokunma, ben sana gerekliyim," diyordu.

Üçüncü defadır manastıra gidiyordu: Sırtına torbasını asıyor, eline sopasını alıyor, acele etmeden yola koyuluyor; sanki toprağa lütufta bulunmak için üzerinde yürüyor, zaten her şeyi lütfeder gibi yapıyor.

Tihon, geri döndüğünde Nikita'yla ilgili sorulara pek az, inandırıcı olmaktan uzak yanıtlar verirdi; insan, onun bildiği her şeyi söylemediğini düşünürdü hep.

— İyi. Saygı görüyor. Selamlara, armağanlara teşekkür etmemi söyledi.

— Ne diyor peki? –diye Tihon'un ağzını arıyordu Pyotr.

— Bir keşiş ne diyecek ki?

— Bir şeyler diyordur yine de, –diye sabırsızlıkla soruyordu Aleksey.

— Tanrı'dan söz ediyor. Hava durumuyla ilgileniyor, yağmurlar vakitsiz yağacak diyor. Sivrisineklerden dert yanıyor; onların orada çok sivrisinek var. Sizleri soruyor.

— Ne diyor peki?

— Kaygılanıyor, acıyor.

— Bize mi? Ne için?

— Her şey için. Siz koşarak yaşıyormuşsunuz, oysa o duruyormuş, size huzursuz olduğunuz için acıyor.

Aleksey:

— Ne saçma! –diye bağırarak kahkahayla güldü.

Tihon'un gözbebekleri eridi, bakışları boşaldı.

— Ne düşündüğünü bilmiyorum, söylediklerini aktarıyorum. Ben saf biriyim.

— Evet ya safsın! –diye alaycı bir dille doğruladı Aleksey.– Tıpkı aptal Anton gibi.

Rüzgâr hoş kokulu bir ılıklıkla Pyotr Artamonov'u sardı ve ortalık aydınlandı; bulutların arasındaki çok derin mavi çukurdan güneş göründü. Pyotr, güneşe baktı, gözleri kamaştı ve daha derin bir şekilde düşüncelerine gömüldü.

Kırıldığı bir şey de, Nikita'nın manastıra bin ruble yatırdıktan ve yaşadığı sürece kendisine yılda yüz seksen ruble verilmesi şartını koştuktan sonra babasından kalan mirasın kendine ait kısmından kardeşleri lehine feragat etmiş olmasıydı.

— Bu armağanın nedeni ne? –diye homurdanıyordu Pyotr, ama Aleksey sevinmişti:

— Zaten parayı ne yapacak? Asalaklara, keşişlere içyağı mı alacak? Yo, iyi bir karar vermiş. Bizim işimiz, çocuklarımız var.

Natalya bile duygulanmıştı.

— Bize karşı işlediği suçu yine de unutmamış! –dedi memnuniyetle, bir yandan da pembe yanağına akan gözyaşını siliyordu parmağıyla.– İşte Yelena'nın çeyiz parası çıkmış oldu.

Kardeşinin bu davranışı Pyotr'un içine işlemişti, kentte Nikita'nın manastıra gidişi konusunda kötü niyetli sözler ediliyordu ve Artamonovlar açısından kırıcı sözlerdi bunlar.

Pyotr, açıkgöz kardeşinin işin en kolay kısmını üstlendiğini gördüğü halde Aleksey'le iyi geçiniyordu. Aleksey, Nijniy-Novgorod'daki panayıra, yılda iki üç kez de Moskova'ya gidiyordu ve eve döndüğünde başkent sanayicilerinin üstün başarılarıyla ilgili hikâyeleri ballandıra ballandıra anlatıyordu.

— Debdebe içinde yaşıyorlar, asillerden kötü değil durumları.

— Bey gibi yaşamak kolaydır, –diye laf dokunduruyordu Pyotr, ama bunu anlamayan kardeşi hayranlıkla anlatmaya devam ediyordu:

— Tüccarın biri bir ev dikivermiş, katedral sanırsın! Çocukları okumuş, iyi eğitim almış.

Gerçi yaşlanmıştı ama gençliğindeki canlılık, hareketlilik geri gelmişti ve atmaca gözleri neşeyle parlıyordu.

— Niye hep suratını asıp duruyorsun? –diye soruyordu kardeşine, hatta akıl öğretiyordu:– İnsan işini şakalaşarak yapmalı, iş sıkıntıdan hoşlanmaz.

Pyotr, babasıyla Aleksey arasında benzerlikler buluyordu; ama Aleksey, gün geçtikçe daha anlaşılmaz biri oluyordu onun için.

— Ben hasta bir adamım, –diye hatırlatıp duruyordu, ama sağlığını korumuyor, çok içki içiyor, geceler boyu kumar oynuyordu, galiba kadınlar konusunda da kötü huyluydu. Yaşamındaki en önemli şey neydi? Sanki ne kendisi

ne de yuvasıydı. Baymakova'nın evi uzun zamandır esaslı bir onarım gerektiriyordu, ama Aleksey bunu önemsemiyordu. Çocukları zayıf doğmuş ve beş yaşına varmadan ölmüştü; bir tek İlya'dan üç yaş büyük, kemikleri dışarı fırlamış, sevimsiz Miron yaşıyordu. Aleksey de, karısı da gereksiz eşyalara karşı garip bir açgözlülük hastalığına tutulmuşlardı, odaları bey evlerindeki çeşit çeşit mobilyayla tıka basa doluydu ve ikisi de bunları hediye etmeyi severdi; Natalya'ya porselen süsleri olan tuhaf bir dolap, kayınvalideye de büyük bir deri koltukla Karelya akçaağacından yapılmış, pirinç süsleri olan görkemli bir karyola armağan etmişlerdi; Olga, boncukla çok güzel tablolar işlediği halde kocası vilayete yaptığı yolculuklardan aynı şekilde boncukla işlenmiş tablolar getirirdi ona.

Pyotr, kardeşinin armağan ettiği pek çok çekmecesi olan, zarif oymalı kocaman masayı aldıktan sonra:

— Tuhaf şeyler yapıyorsun, –demişti, ama Aleksey, eliyle masaya vurarak bağırmıştı:

— Konuşuyor! Böyle şeyler artık yok, bunu Moskova'dakiler de anladılar.

— Keşke gümüş alsaydın, asillerde gümüş çoktur...

— Dur bakalım, hepsini alacağız! Moskova'da...

Aleksey'e inanılacak olursa, Moskova'da yarım akıllı insanlar yaşıyor, bu insanlar herkes gibi işleriyle uğraşacaklarına beyler gibi yaşamaya çalışıyorlar, bunun için de asillerin malikânelerinden çay fincanlarına kadar alabildikleri her şeyi satın alıyorlardı.

Pyotr, kardeşinin evine misafirliğe gittiğinde kendini hep evindekinden daha rahat hissediyordu; bu da onun kalbini kırıyor, kıskanmasına neden oluyordu ve tıpkı Olga'da hoşuna giden şeyin ne olduğunu anlamadığı gibi bunu da anlamıyordu. Olga, Natalya'nın yanında hizmetçi gibi görünüyordu, ama gaz lambalarına karşı aptalca bir korku yoktu onda, üniversite öğrencilerinin intihar eden insanların

bedenlerindeki yağı eriterek gazyağı yaptıklarına da inanmıyordu. Olga'nın yumuşacık sesini duymak hoştu, gözleri de güzeldi; gözlük, gözlerindeki sevgi dolu ışıltıyı gizlemiyordu, ama Olga, işlerden ve insanlardan söz ederken sıkıcı, çocuksu, uzaktan, umursamazca konuşuyordu; bu da insanı şaşırtıyor ve kızdırıyordu.

— Sence suçlu yok yani, öyle mi? –diye alaycı bir şekilde soruyordu Pyotr, Olga şu yanıtı veriyordu:

— Suçlular var da ben suçlamayı sevmiyorum.

Pyotr, ona inanmıyordu.

Olga, kocasına karşı sanki onun büyüğüymüş gibi davranıyor ve kendini ondan daha akıllı sayıyordu. Aleksey buna gücenmiyordu, ona "teyze" diyordu ve arada hafiften kızıyor:

— Bırak artık teyze, bıktım! –diyordu.– Ben hasta bir adamım, beni birazcık şımartsan ne zararı olur sanki?

— Epeyce şımardın, yeter artık!

Olga, Pyotr'un kendi karısının yüzünde görmek istediği şekilde gülümsüyordu kocasına. Natalya örnek bir eş, becerikli bir ev kadınıydı, mükemmel hıyar ve mantar turşusu yapar, reçel kaynatırdı, evdeki hizmetçiler bir saat mekanizmasındaki çarklar kadar düzgün çalışırlardı; Natalya, kaymak bağlamış süt gibi dingin bir sevgiyle bıkmadan usanmadan severdi kocasını. Tutumlu bir kadındı.

— Şu anda bankada ne kadar paramız var? –diye sorardı ve:– Bana bak, banka iyi mi, batırmasın paramızı! –diye kaygılanırdı.

Paraları eline aldığı zaman güzel yüzü ciddileşir, koyu kırmızı dudakları sımsıkı kapanırdı, gözlerinde ise yağ gibi koyu ve yakıcı bir şey belirirdi. Renk renk kirli kâğıt paraları sayarken onlara tombul parmaklarıyla öyle dikkatli dokunurdu ki, sanki paraların sinek gibi elinden uçup gitmesinden korkardı.

Yatakta Pyotr'u okşamalarına doyurduktan sonra:

— Aleksey'le kazancınızı nasıl bölüşüyorsunuz? –diye sorardı.– Sana eksik para vermiyor ya? O ne açıkgözdür! Karısı da o da açgözlüdürler. Her şeyi kaparlar, her şeyi!

Çevresini dolandırıcılar sarmış gibi hissederdi ve:

— Tihon'dan başka hiç kimseye güvenmiyorum, –derdi.

— Demek ki, bir aptala güveniyorsun, –diye yorgun yorgun mırıldanırdı Pyotr.

— Aptal, ama vicdanlı.

Pyotr, onunla birlikte ilk kez Nijniy Novgorod panayırına gidip de, Rusya çapındaki bu dev panayırın büyüklüğünden hayrete düşünce karısına:

— Nasıl? –diye sormuştu.

— Çok iyi, –diye yanıtlamıştı karısı.– Her şey bol, her şey bizdekinden ucuz.

Daha sonra alınması gerekenleri saymaya başlamıştı:

— İki pud* sabun, bir sandık mum, bir çuval tozşeker, bir çuval da kesmeşeker...

Sirkte otururken artistler sahneye çıktıklarında gözlerini kapatmıştı.

— Ah, arsızlar, çıplaklar! Ay, bunlara bakınam doğru mu benim, çocuk için de iyi mi acaba? Beni bu korkunç şeylere getirmeseydin keşke, belki de bir oğlan bebeğe hamileyim!

Böyle anlarda Pyotr Artamonov, içinde tek bir balığın; yağlı, aptal yeşilsazan balığının yaşadığı Vatarakşa Nehri'nin çamuru gibi yeşilimsi ve koyu bir sıkıntının onu boğduğunu hissederdi.

Natalya, yine eskisi gibi bol bol ve gayretle dua ediyordu, duasını bitirip yatağa devrildikten sonra kocasını tombul bedeninin zevkine varmaya çağırıyordu. Teninden salamura, turşu, isli balık, jambon kavanozlarının durduğu kiler kokusu yayılıyordu. Pyotr, karısının aşırı derecede gayret gösterdiğini, okşamalarının kendisini harap ettiğini giderek daha çok hissediyordu.

---

* Pud, 16,3 kiloluk eski bir Rus ağırlık ölçüsüdür. (ç.n.)

— Dur, yoruldum, –diyordu Pyotr.

— Tamam, iyi uykular o zaman, –diye uysalca karşılık veriyordu karısı ve hemen uykuya dalıp, şaşırmış gibi kaşlarını kaldırıyor, kapalı gözleriyle sanki çok güzel, daha önce hiç görmediği bir şey görüyormuş gibi gülümsüyordu.

Pyotr, çok açık bir şekilde ve canı sıkılarak Natalya'yı istemediğini anladığı anlarda karısının ilk erkek evladını doğurduğu o korkunç günü hatırlamaya zorluyordu kendisini. Kayınvalidesi korku ve gözyaşları içinde onu havası çok bunaltıcı bir odaya götürdüğünde karısının sancıları on dokuzuncu saati bulmuştu. Buruş buruş olmuş yatakta kıvranırken dayanılmaz acıdan çirkinleşmiş gözlerini fal taşı gibi açmış, ter içinde, kendine hiç benzemeyen perişan haldeki karısı onu bir yırtıcı hayvan ulumasıyla karşılamıştı:

— Petya, elveda, ölüyorum. Oğlan olacak... Pyotr, beni affet...

Isırılmaktan şişmiş dudakları neredeyse kımıldamıyordu ve sözler sanki boğazından değil, bacaklarına kadar inmiş, biçimsiz bir şekilde şişmiş, patlamaya hazır karnından geliyordu. Morarmış yüzü de şişmişti; yorulmuş bir köpek gibi soluk alıyordu ve şişmiş, buruş buruş olmuş dilini aynı bir köpek gibi dışarı çıkarıyordu, kafasına yapışmış saçlarını çekiştiriyor, kendisine inanmak istemeyen ya da razı olmayan birisini inandırmaya, onu alt etmeye çalışarak saçlarını yoluyor, durmadan böğürüyor, uluyordu:

— O-oğlan...

Rüzgârlı bir gündü, pencerenin ardında kuşkirazı ağacı sallanıyor, hışırdıyor, camlarda gölgeler titreşiyordu. Pyotr, gölgelerin sıçradığını gördü, hışırtıyı duydu ve deliye döndü:

— Perdeleri kapatın! Görmüyor musunuz? –diye bağırdı.

— U-uy-y... –diye çığlık atan bir kadın sesiyle birlikte korku içinde kaçıp uzaklaştı.

Bir buçuk saat sonra kayınvalidesi, mutluluktan ve yorgunluktan dili tutulmuş bir halde onu tekrar karısının yata-

ğına götürdü; Natalya, kocasını bir çilekeşin pırıl pırıl parlayan bakışıyla karşıladı ve zayıf, sarhoş gibi peltek bir dille:

— Oğlan. Oğlumuz, –dedi.

Pyotr, yanağını karısının onızuna dayamış, şöyle mırıldanıyordu:

— Eh, bunu mezara kadar unutmayacağım, böyle bil ana! Teşekkür ederim...

Tüm korkusunu, tüm sevincini katarak karısına ilk kez ana demişti; Natalya gözlerini yummuş, ağır, güçsüz eliyle kocasının başını okşamıştı.

— Tosuncuk, –diyordu çilli suratlı, gaga burunlu ebe, sanki kendisi doğurmuş gibi gururla bebeği göstererek. Ama Pyotr, oğlunu görmüyordu, gözlerinin yerindeki kara çukurlarla karısının ölü yüzü görmesine engel oluyordu:

— Ölmeyecek, değil mi?

— Daha neler, –dedi çilli ebe neşe içinde bağırarak,– bundan ölünse ebeler olmazdı.

Tosuncuk şimdi dokuz yaşını sürüyordu, uzun boylu, sağlıklı bir çocuktu, geniş alınlı, kısa, kalkık burunlu yüzünde koyu mavi, iri gözleri ciddi ciddi parlıyordu, tıpkı Aleksey'in annesiyle Nikita'nın gözleri gibi. Bir yıl sonra bir oğlan daha, Yakov doğdu, ama geniş alınlı İlya, beş yaşından beri evin en hatırı sayılır kişisi olmuştu. Herkes tarafından şımartılan İlya, hiç kimseyi dinlemiyor ve şaşırtıcı bir azimle tehlikeli durumlara düşerek her aklına geleni yapıyordu. Yaramazlıkları nerdeyse her zaman birazcık sıra dışı yaramazlıklar oluyordu ve bu durum, babasında gurura yakın bir duygu uyandırıyordu.

Pyotr, bir keresinde oğlunu samanlıkta yakaladı. Oğlan eski bir çamaşır teknesine el arabasının tekerleğini takmaya çalışıyordu.

— Ne olacak bu?

— Vapur.

— Yürümez ki.

— Benimki yürür! –dedi oğlan dedesinin ateşli ses tonuyla. Pyotr, onu yaptığı işin faydasızlığına inandıramadı, ancak inandırmaya çalışırken şöyle düşünüyordu:

"Dedesinin karakteri."

İlya, amaçlarına ulaşmakta azimli bir çocuktu, ama yine de çamaşır teknesiyle el arabasının iki tekerinden vapur yapmayı başaramadı. O zaman çamaşır teknesinin iki yanına kömürle tekerlek çizdi, tekneyi nehre götürdü, suya bıraktı ve tekne çamura saplanıp kaldı. Ancak korkmadı, hemen çamaşır yıkayan köylü kadınlara:

— Hey kadınlar! Çıkarın beni, boğulacağım yoksa... –diye bağırdı.

Annesi, çamaşır teknesini kırmasını söyledi İlya'ya, birkaç da tokat attı; o günden sonra çocuk, annesine tıpkı iki yaşındaki kız kardeşi Tanya'ya bakar gibi, bir şey görmeyen boş gözlerle bakmaya başladı. Elinden iş gelen bir küçük adamdı, her zaman bir şeyler yontar, keser, kırar, düzeltirdi ve bunları izleyen babası:

"İşe yarayacak. İnşaatçı olacak," diye düşünürdü.

İlya, bazen günlerce babasını görmezden gelir, sonra birden yazıhaneye gider, dizlerinin üstüne çıkar:

— Bir şeyler anlat, –derdi buyurur gibi.

— Zamanım yok.

— Benim de zamanım yok.

Babası, gülümseyerek kâğıtları kenara iterdi.

— O zaman dinle: Bir zamanlar köylüler...

— Köylüler hakkında her şeyi biliyorum; gülünç bir şey anlat.

Babası gülünç bir şey bilmiyordu.

— Büyükannenin yanına gitsene sen.

— O hapşırıyor bugün.

— O zaman annenin yanına git.

— O da beni yıkamaya kalkar.

Artamonov gülüyordu; oğlu, onda hafif, güzel bir gülümseme uyandıran tek varlıktı.

— O zaman Tihon'a giderim, –derdi İlya, babasının dizlerinden atlamaya çalışarak, ama babası onu tutar, bırakmazdı.

— Peki, Tihon ne anlatıyor?

— Her şeyi.

— Neyi yani?

— O her şeyi biliyor, Balalına'da yaşamış. Orada mavnalar, kayıklar yapılıyormuş...

İlya bir gün bir yerden düşüp yüzünü yaraladığında, annesi onu döverken bir yandan da:

— Çatılara tırmanma, sakat kalacaksın, kambur olacaksın! –diye bağırmıştı.

Öfkeden kıpkırmızı kesilen oğlan, ağlamamış, ama annesini:

— Dayak at da öleyim, görürsün sen o zaman gününü! –diye tehdit etmişti.

Annesi bu tehdidi babasına anlattığında, o gülmüş ve:

— Sen dövme onu, bana gönder, –demişti.

Oğlan gelmiş, ellerini arkasına koyup, kapının önünde durmuştu; oğluna karşı meraktan ve şefkatten başka bir şey hissetmeyen Pyotr:

— Annene niye öyle kaba karşılıklar veriyorsun? –diye sormuştu.

— Ben aptal değilim, –diye öfkeyle yanıtlamıştı çocuk.

— Kabalık edince aptal olmuyor musun yani?

— Ama o dövüyor beni. Tihon, "Sadece aptallar dayak yer," dedi.

— Tihon mu? Tihon kendisi de...

Ancak Pyotr, her nedense kapıcıya aptal demekten çekinmişti; kapının önündeki küçük adama dikkatle bakarak, ne diyeceğini bilmeksizin odada dolaşıyordu.

— Sen de kardeşin Yakov'u dövüyorsun.

— Aptal o. Canı yanmaz, şişkonun teki.

— Ne yani, şişman olunca dövmek mi gerekiyor?

— Açgözlülük ediyor.

Pyotr, oğlunu terbiye etmeyi beceremediğini, oğlunun da bunu anladığını hissediyordu. Belki de kulağını çekmek daha basit ve daha yararlı olabilirdi, ama bu son derece sevimli, saçları perçem perçem havaya kalkmış kafaya el kaldıramıyordu. Bu mavi gözlerin üzerine dikilmiş bekleyen bakışı altında ceza vermeyi düşünmek bile hoş değildi. Üstelik güneş de engel oluyordu buna; İlya'nın da en büyük yaramazlıkları hep güneşli günlerde yapacağı tutuyordu. Çocuğa bildik nasihatler ederken, kendisinin de aynı sözleri dinlediği zamanları; bu sözlerin yüreğine işlemediğini, aklında kalmadığını, sadece can sıkıntısı ve kısa süren bir korku yarattığını anımsıyordu. Yediği dayakları, hatta hak ederek yediği dayakları unutmak ise zordu, bunu Pyotr Artamonov da iyi biliyordu.

İkinci oğlu toparlacık, kırmızı yanaklı Yakov, yüz olarak annesine benziyordu. Çok fazla, hatta sanki bundan zevk alıyormuş gibi ağlardı; gözünden yaşlar akmadan önce sık sık nefes alır, yanaklarını şişirir ve yumruklarıyla gözlerini ovuştururdu. Korkaktı, çok fazla, sanki doymayacakmış gibi yemek yerdi, yemekten ağırlaşınca ya uyur ya da şikâyete başlardı:

— Anne, benim canım sıkılıyor! –diye.

Kızları Yelena sadece yazın eve geliyordu, sanki yabancı, başka bir beyin kızı gibiydi.

İlya yedi yaşında Papaz Gleb'den okuma yazma öğrenmeye başladı, ama kâtip Nikonov'un oğlunun Zebur'dan değil, "Bizim Sözümüz" adlı resimli bir kitaptan okuma yazma öğrendiğini öğrenince babasına:

— Ben okumayacağım, dilim ağrıyor, –dedi.

— Paşa Nikonov bizim dilimizde okuma öğreniyor, bense yabancı bir dilde*, –diye açıklama yapmadan önce onu güzellikle, tatlılıkla uzun uzun sorguya çekmeleri gerekmişti.

* Zebur, eski Slavdiliyle yazılmıştır. (ç.n.)

Ancak bu çok hareketli çocuk bazen bir şeye takılır, çam ağacının altındaki tümsekte, Vatarakşa Nehri'nin bulanık yeşil suyuna kurumuş kozalaklar atarak saatlerce tek başına otururdu.

"Canı sıkılıyor," diye tahmin yürütürdü babası.

Kendisi de haftalarca, aylarca fabrikanın gürültüsünden kulakları sağır bir durumda yaşar, dönüp durur ve birden belirsiz düşüncelerin yoğun sisi içine düşer, sıkıntıyla kör gibi nereye gideceğini şaşırır ve onu neyin daha fazla kör ettiğini anlayamazdı: İşiyle ilgili kaygılar mı, yoksa bu kaygılardan, özellikle de tekdüzeleşmiş kaygılardan duyduğu sıkıntı mı? Böyle günlerde biriyle karşılaşır ve yan bakışı yüzünden, isabetsiz bir sözü yüzünden karşılaştığı bu adamdan nefret etmeye başlardı; bu soluk günde de Tihon Vyalov'dan nerdeyse nefret ediyordu.

Vyalov, kayınvalidesinin kolundan tutmuş, yaklaşıyordu. Bir yandan da:

— Biz Vyalovlar büyük bir aileyiz... –diye anlatıyordu.

Pyotr, Baymakova'nın yanına gidip, koluna girdikten sonra:

— Niye onlarla birlikte yaşamıyorsun? –diye sordu. Tihon bir şey demedi, bir adım yana çekildi; Artamonov, soruyu ısrarla ve sert bir şekilde tekrarladı. O zaman renksiz gözlerini kısarak umursamadan şu yanıtı verdi kapıcı:

— Kimse kalmadı ki artık, bizimkilerin hepsini yok ettiler.

— Ne demek, yok ettiler? Kim yok etti?

— İki erkek kardeşimi Sivastopol'e sürdüler, onlar orada öldüler. Ağabeyim, özgürlüğe kavuşunca ne yapacağını şaşıran köylülerin çıkardıkları bir isyana bulaşmış, babalarının da isyanla ilgisi varmış, zorla patates yedirdiklerinde patates yemeyi kabul etmemiş; kırbaçlamak istemişler, ama o saklanmak için kaçmış, buzun altına düşüp boğulmuş. Annemin daha sonra ikinci kocası balıkçı Vyalov'dan da iki çocuğu olmuş, ben ve kardeşim Sergey...

— Peki, kardeşin nerede? –diye sordu Ulyana, ağlamaktan şişmiş gözlerini kırpıştırarak.

— Öldürdüler onu.

— Ölü duası okur gibi anlatıyorsun, –dedi Artamonov öfkeyle.

— Ulyana İvanovna merak etti de... Biraz üzülmüştü, ben de...

Sözünü bitirmeden eğildi, yoldaki kuru dalı alıp kenara fırlattı. İki dakika kadar konuşmadan yürüdüler.

— Kardeşini kim öldürdü? –diye sordu birden Artamonov.

— Kim öldürür? Birisi çıkar öldürür, –dedi sakin bir şekilde Tihon, Baymakova ise iç geçirip ekledi:

— Yıldırım da öldürür...

...Yazın ortasında zor günlerdi, toprağın üstünde ve sarımsı duman rengi gökyüzünde bunaltıcı, acımasız yakıcı bir sessizlik vardı; her yanda turbalıklar ve ormanlar yanıyordu. Kuru, sıcak bir rüzgâr birdenbire azgınca saldırıyor, yırtıcı hayvan gibi tıslıyor ve ıslık çalıyor, kuru yaprakları ağaçlardan, geçen yıldan kalma kızılımsı iğne yaprakları çamlardan koparıyor, kum bulutlarını havalandırıyor, toprağın üstünde yongalarla, kendir kabuklarıyla, tavuk tüyleriyle birlikte kumları önüne katıp kovalıyordu; üstlerinden giysilerini soymaya çalışarak insanları itiyor, yangınları daha da alevlendirerek ormanlara saklanıyordu.

Fabrikada işçilerin çoğu hastaydı; Artamonov, iğlerin vızıltısı ve mekiklerin hışırtısı arasından kuru, derinden gelen bir öksürük duyuyor, tezgâhların önünde bezgin, sinirli yüzler görüyor, ağır, uyuşuk hareketler gözlemliyordu; üretim miktarı düşmüş, ürün kalitesi fark edilir şekilde kötüleşmişti; devamsızlıklar hızla artmıştı, köylüler daha fazla içki içmeye başlamışlardı, kadın işçilerin çocukları hastaydı. Pembe bebek yüzlü, neşeli marangoz, ihtiyar Serafim, durmadan küçük tabutlar yapıyor, sık sık da bu dünyadaki

yaşam ödevini bitirmiş yetişkinler için soluk köknar tahtalarından barınaklar hazırlıyordu.

— Bir eğlence düzenlemeliyiz, –diye ısrar ediyordu Aleksey,– insanları neşelendirmek, yüreklendirmek lazım!

Karısını da alıp panayıra giderken bir kez daha tavsiyede bulundu:

— Hele sen bir eğlence düzenle, bak gör insanlar nasıl canlanırlar! Neşe bütün dertlerin dermanıdır, inan bana!

— Sen ilgilen, –diye emir verdi karısına Pyotr.– Her şey iyisinden, bol bol olsun.

Natalya memnun olmamış, homurdanmaya başlamıştı, Pyotr öfkeyle:

— Ne var? –diye sordu.

Karısı, burnunu protesto eder gibi gürültüyle önlüğünün ucuna sildikten sonra yanıtladı:

— Tamam, anladım.

Eğlenceye, ayinle başlandı. Rahip Gleb, ayini çok ciddi ve resmi bir şekilde yönetti; rahip, daha da zayıf ve kuru görünüyordu; çatlak sesi her zamankinden farklı dualar okurken sanki son gücüyle yalvarıyormuş gibi acıklı çıkıyordu; veremli dokumacıların gri suratları iyice asılmış, dindarca bir huşu içinde keçeleşmişti; kadınların çoğu hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Rahip kederli gözlerini puslu göğe kaldırdığında, insanlar da onun ardından yumuşak başlı rahibin gökyüzünde onu tanıyan ve duyan birini gördüğünü düşünerek, pusun içinden görünen donuk, çıplak güneşe bakıyorlardı yalvarırcasına.

Ayinden sonra kadınlar masaları sokağa çıkardılar, fabrikanın bütün işgücü, koyun etli, yağlı erişte çorbasıyla ağzına kadar dolu tahta çanakların başına ağırbaşlılıkla oturdu. Her bir çanağın çevresinde on kişi oturuyordu, her masada bir kova dolusu ev yapımı sert bira ve üç litrelik votka şişesi duruyordu; bunlar, ruhsal yönden çökmüş, yorgun, bitkin insanları hemen coşturdu. Yeryüzünü kızgın bir şapka

gibi örten sessizlik sarsıldı, bataklığa, orman yangınlarına doğru geri çekildi; kasaba neşeli seslerle, tahta kaşıkların tıkırtısıyla, çocukların gülüşleriyle, kadınların bağırışlarıyla, gençlerin konuşmalarıyla uğuldamaya başladı.

Zengin ve bol yemeğin başında üç saat kadar oturdular; sonra sarhoş olanları evlerine götürüp bırakan gençler, tertemiz giyinmiş marangoz Serafim'in çevresinde toplandılar. Serafim'in kaba ketenden çivit mavisi gömleği ve aynı renk pantolonu defalarca yıkanmaktan gök mavisi olmuştu; sivri burunlu, sarhoş, pembe yüzü coşkuyla parlıyor, yaşına göre genç görünen canlı gözleri ışıldıyordu. Bu neşeli tabut ustasında adına* uygun düşen göksel bir sevinç, bir tür heyecan vardı. Tahta sıraya oturmuş, guslisini sivri dizlerinin üstüne koymuş, yabanturpu kökü gibi eğri, esmer parmaklarıyla tellere dokunarak kör dilencilerin makamından yapmacık bir hüzünle, burnundan söyleyerek bir şarkı tutturmuştu:

İşte sizlere arkadaşlar, bir masal eğlence niyetine
Anlaması da artık kalmış sizin ferasetinize!

Sonra ortalarında kendi kızı, iri göğüslü, bakışlan kibirli, güzel mekikçi Zinaida'nın da olduğu kızlara göz kırpıp, daha yüksek perdeden, daha kederli söylemeye devam etti:

Bak işte oturuyor İsa ışıklı cennette,
Hoş kokulu göklerin serinliğinde,
Altın çiçekli, yüksek ıhlamurun altında,
Oturuyor ıhlamur kabuğundan bir tahtta.
Dağıtıyor gümüş ve altın,
Dağıtıyor değerli taşlar,
Tüm zengin insanlara ödül olarak,
Onlar, yani zenginler,

* Serafim, Hıristiyan geleneğinde Tanrı'ya en yakın, en yüksek melek rütbesidir. (ç.n.)

İyilik yaptıklarından fakirlere,
Sevdiklerinden fakir kardeşlerini,
Doyurduklarından dilencileri ve sakat insanları.

Serafim, kızlara tekrar göz kırptı ve ansızın sesi bir oyun havasına geçiverdi; kızı, Çingeneler gibi ellerini başının arkasında kavuşturup göğüslerini titreterek bir çığlık attı ve babasının çın çın öten şarkısı ve tellerden dökülen sesle oynamaya başladı.

Kim gümüş almışsa,
Onun ayaklarını kırar!
Kim altın almışsa,
Onu ateşlerde yakar!
Yakutlar, incilerse
Hep göze batar!..

Guslinin sesini ve Serafim'in neşeli şarkısını delikanlıların ıslıkları bastırdı, sonra kızlar ve kadınlar bir oyun havası söylemeye başladılar:

Denizden hızlı gemiler geliyor,
Güzel kızlara armağanlar getiriyor!

Znaida ise ayağını yere vurarak tiz bir sesle şarkıya eşlik ediyordu:

Paşka'dan Palaşka'ya
Kaba bezden gömleklik;
Tereşka'dan Matryoşka'ya
Akçaağaç çiçeğinden iki küpe.

İlya Artamonov, yaşlılarınki gibi cavlak kafası uzun boynunun üstünde rahatsız bir şekilde sağa sola dönüp

duran, sağlıksız, soluk yüzünde ise gri, ürkek gözleri açgözlülükle fıldır fıldır dönen, çöp gibi zayıf Pavel Nikonov'la bir kereste yığınının üzerinde oturuyordu. Gök mavili ihtiyarcık, İlya'nın çok hoşuna gitmişti, guslinin sesini de Serafim'in ateşli, gülünç şarkısını da dinlemek hoştu; ama al basma bluzlu bu kadın ansızın alev gibi ortaya çıkmış, dönmeye başlamıştı ve kuvvetli ıslıklara, uyumsuz, cırtlak bir şarkı söylenmesine yol açarak her şeyi yerle bir etmişti. Nikonov alçak sesle:

— Zinaidka, ahlaksız kadının biridir, herkesle düşüp kalkar. Senin babanla da. Babanın ona nasıl sarılıp sıkıştırdığını kendi gözlerimle gördüm, –dediğinde bu kadın ona kesinlikle iğrenç gelmişti.

— Niye sıkıştırsın ki? –diye anlamayarak sormuştu İlya.

— Bilirsin işte!

İlya gözlerini yere indirmişti. Kızları neden sıkıştırdıklarını biliyordu ve bunu arkadaşına sorduğu için canı sıkılmıştı.

Nikonov'un fısıltısını dinlemeden, tiksiniyormuş gibi:

— Yalan söylüyorsun, –demişti. Bu yılgın ve ürkek çocuk, uyuşukluğu ve fabrikada çalışan kızlarla ilgili anlattığı hikâyelerin sıkıcı ve tekdüze olması yüzünden hoşuna gitmiyordu, ama Nikonov, avcı güvercinlerinden iyi anlıyordu, İlya ise güvercinleri seviyor ve zayıf bir çocuğu fabrika mahallesinin çocuklarından korumanın verdiği zevki de biliyordu. Ayrıca Nikonov, her ne kadar yalnızca tatsız şeyleri görse de gördüğü şeyi iyi anlatırdı ve her konuda konuşurdu; tıpkı küçük kardeşi Yakov gibi, bütün insanlardan şikâyet ediyormuş gibi konuşurdu.

İlya, birkaç dakika daha oturup eve gitti. Orada, bahçede, tozdan grileşmiş ağaçların kızgın gölgesinde çay içiyorlardı. Büyük masanın etrafında konuklar oturuyordu: Sessiz rahip Gleb, makinist Koptev, Çingene gibi kıvırcık siyah saçlı, tertemiz yıkanmış kâtip Nikonov. Nikonov'un yüzü, çizgileri silinecek kadar çok yıkanmıştı, nasıl bir yüz oldu-

ğunu anlamak zordu. Bıyığının üstünde küçük bir burnu, alnında bir yumru vardı; gülümsemesi, dar göz çukurlarını titrek deri kıvrımlarıyla örterek burnuyla alnındaki yumru arasında yayılırdı.

İlya, babasının yanına oturdu, bu neşesiz adamın arsız bir mekikçi kadınla düşüp kalktığına inanmıyordu. Babası, hiçbir şey söylemeden ağır eliyle onun omzunu okşadı. Hepsi de sıcaktan bitkindi, ter içindeydiler, isteksiz konuşuyorlardı; sadece Koptev'in sesi, buz gibi soğuk, billur bir kış gecesindeki gibi çın çın ötüyordu.

— İşçilerin mahallesine gidecek miyiz? –diye sordu annesi.

— Olur, gidip giyineyim, –dedi babası, masadan kalktı ve eve gitti; bir dakika sonra İlya, babasının arkasından koştu, kapıda ona yetişti.

— Ne var? –diye tatlılıkla sordu babası. Oğlan da babasının gözlerinin içine bakarak sordu:

— Zinaida'ya sarıldın mı, sarılmadın mı?

Babası korkmuş gibi geldi İlya'ya; bu onu şaşırtmadı, babasının her şeyden korkan ürkek bir adam olduğunu, bu yüzden de az konuştuğunu düşünürdü. Sık sık babasının ondan da korktuğunu hissederdi, işte şimdi de korkuyordu. Korkmuş bir adamı yüreklendirmek için:

— Ben inanmıyorum da, soruyorum sadece, –dedi.

Babası onu antreye doğru itti ve koridordan ite ite kendi odasına soktu, kapıyı içerden sıkıca kapattı, burnundan soluyarak sinirlendiğinde hep yaptığı gibi bir köşeden öbür köşeye yürümeye başladı.

— Buraya gel, –dedi büyük Artamonov, masanın yanında durarak. Küçük Artamonov yanına geldi.

— Ne dedin sen?

— Pavluşka öyle diyor, ama ben inanmıyorum.

— İnanmıyorsun demek? Pekâlâ.

Pyotr, oğlunun geniş alınlı başına, ciddi, soğuk yüzüne gözlerini dikmiş bakarken öfkelenmek için kendini zor-

luyordu. Oğlunun, kendisi gibi bir çocuğun aptalca bir gevezeliğine inanmaması, inanmadığı gibi, bunu söyleyerek onu teselli etmesi iyi mi, yoksa kötü mü diye düşünürken kendi kulağını çekiştirip duruyordu. Oğluna ne söylemek ve nasıl söylemek gerektiğini bilemiyordu, İlya'yı dövmeyi de kesinlikle istemiyordu. Ama bir şey yapmak gerekiyordu, en kolay ve en anlaşılır olanı yapmaya, dayak atmaya karar verdi. O zaman sözünü pek de dinlemeyen elini ağır ağır kaldırıp, parmaklarını oğlunun sert saçlarına daldırdı ve çekerek söylenmeye başladı:

— Aptallara kulak asma, dinleme onları!

Sonra çocuğu geri itti ve:

— Git, –diye buyurdu.– Git odanda otur. Anladın mı?

Oğlan başını yana eğip, sanki başkasının kafasını taşıyormuş gibi kapıya doğru yürüdü, babası ise ona bakarak kendini teselli ediyordu:

"Ağlamıyor. Canını yakmadım zaten."

Sinirli görünmeye çalışıyordu:

— Şuna da bak! İnanmıyormuş! Gösterdim işte sana gününü.

Ama bu da oğluna duyduğu acımayı, onun adına duyduğu küskünlüğü ve kendi kendisinden duyduğu hoşnutsuzluğu bastırmadı.

"İlk defa yaptım bunu," –diye düşünüyordu, kırmızı, kıllı eline kötü kötü bakarak.– "Ama beni on yaşımdan önce yüz kere dövmüşlerdir herhalde."

Ama bu da içini rahatlatmıyordu. Artamonov, pencereden bulanık sudaki yağ damlasını andıran güneşe bir göz atıp, işçi mahallesindeki gürültüye kulak verdikten sonra isteksiz isteksiz eğlenceye bakmaya gitti ve yolda Nikonov'a usulca:

— Üvey oğlun benim İlya'nın aklına aptalca şeyler sokuyor... –dedi.

— Ben onu kamçılarım, –dedi kâtip bu işi yapmaya tümden hazır, hatta sanki zevkle yapacakmış gibi.

— Dilini tutmasını sağla, –diye ekledi Pyotr ve Nikonov'un boş yüzüne yan gözle bakıp, içi rahat "İşte bu kadar basit," diye düşündü.

İşçi mahallesi, patronlarını gürültüyle ve keyifle karşıladı; yarı sarhoş gülümsemeler pırıl pırıl parlıyordu, bağıra çağıra pohpohlamalar yapılıyordu; Serafim, yeni çarıklar, Mordov usulü kırmızı şeritlerle bağlanmış beyaz ayak bezleri içindeki ayaklarını yere vurarak Artamonovlar'ın önünde dönüyor ve methiyeler düzüyordu:

Ay, kimdir bu gelen?
O'dur bu gelen!
Kimdir getirdiği?
Onunkidir getirdiği!

Ak sakallı, uzun saçlı, papaza benzeyen İvan Morozov kalın sesiyle:

— Senden memnunuz. Biz memnunuz, –diyordu.

Bir diğer ihtiyar Mamayev heyecanla bağırıyordu:

— Artamonovlar beyler gibi ilgileniyorlar adamlarıyla!

Nikonov ise Koptev'e herkesin duyacağı şekilde:

— Hatırşinas insanlar velinimetlerinin değerini bilirler! –diyordu.

Pembe ipekli gömlek giymiş olan yusyuvarlak Yakov:

— Anne, beni itiyorlar! –diye şikâyet ediyordu. Annesi onu elinden tutuyor, kadınlara kibirle gülümsüyor:

— Sen şu ihtiyara baksana, nasıl dans ediyor... –diye oğlunu kandırmaya çalışıyordu.

Gök mavili marangoz yorulmak bilmeden dönüyor, zıplıyor, nükteler saçıyordu:

Eh, vur ayağını!
Vur daha çok vur!
Çarık daha hafif çizmeden,
Kadın daha tatlı kızdan!

Artamonov, kendisine yönelik övgüleri ilk kez duymuyordu, bu övgülerin içtenliğine inanmamak için pek çok nedene sahipti, ama yine de bunlar onu gevşetiyor, memnun ediyordu; kıs kıs gülerek şöyle diyordu:

— Tamam, tamam, teşekkür ederim! Ne var ki bunda, dostça yaşayıp gidiyoruz işte.

Bir yandan da "Yazık, babasına nasıl övgüler düzüldüğünü görmüyor İlya," diye düşünüyordu.

İçinde iyi bir şey yapmak, insanları sevindirmek ihtiyacı duydu; bir an düşünüp, kulağını çekiştirdi ve:

— Çocuk hastanesini iki kat büyütmek lazım, –dedi.

Serafim kollarını genişçe açıp geri sıçradı.

— Duydunuz mu? Patrona bir hurra patlatalım!

İnsanlar, ahenksiz, ama yüksek sesle hurra diye bağırdılar; çevresi kadınlarla çevrili olan Natalya duygulanmıştı, uzata uzata konuşarak şöyle dedi:

— Hadi hanımlar gidin, üç fıçı bira daha getirin, Tihon'a söyleyin de versin size, hadi!

Bu sözler, kadınların hayranlığını daha da artırdı; Nikonov ise başını sallayarak dokunaklı bir şekilde konuşuyordu:

— Piskopos karşılar gibi...

— An-ne, çok sıcak, –diye mızırdanıyordu Yakov.

Kara sakallı, erik gibi iri gözlü ateşçi Volkov, bu sevinci biraz bozdu; Volkov, sol kolunda beceriksizce taşıdığı çok zayıf, sıcaktan pelte gibi olmuş, morarmış derisinde kabuk bağlamış yaralar olan bir bebekle Natalya'nın önüne atladı ve isterik bir şekilde bağırmaya başladı:

— Ben ne yapayım şimdi? Karım öldü. Sıcak yüzünden öldü, ah! Elimde bu kaldı, ben ne yapayım şimdi?

Deli gibi bakan gözlerinden sarı sarı yaşlar akıyordu; ateşçiyi iterek Natalya'nın yanından uzaklaştıran kadınlar adeta özür diler gibi:

— Sen ona bakma, görüyorsun aklı başında değil, – diyorlardı.– Karısı sürtüğün biriydi, hem de veremliydi. Zaten kendisi de iyi değil.

— Bebeği alın elinden, –dedi Artamonov öfkeyle ve hemen birkaç çift kadın eli bebeğin pelteleşmiş vücuduna uzandı, ama Volkov sunturlu bir küfür savurup koşa koşa uzaklaştı.

Her şey genel olarak bir bayramın olması gerektiği şekilde çok güzel, rengârenk ve neşeliydi. Yeni işçi yüzlerini fark eden Artamonov, nerdeyse gururla:

"İşçi sayısı artıyor, babam da görseydi keşke..." diye geçirdi içinden.

Karısı birden:

— İlya'yı zamansız cezalandırdın, senin ne kadar sevildiğini göremedi çocuk, –dedi.

Artamonov, yan gözle Zinaida'ya bakıp bir şey söylemedi. Zinaida, on kadar kızın önünde yürüyor ve sevimsiz, tiz bir sesle şarkı söylüyordu:

Yanımda yürüyor,
Tatlı tatlı bakıyor,
Galiba beni sevmek istiyor,
Ah istiyor!

"Kaltak," –diye düşündü Artamonov.– "Şarkısı da berbat."

Saatini çıkarıp baktı ve nedense yalan söyledi:

— Eve gidiyorum, Aleksey'den telgraf gelmiş olmalı.

Yolda oğluna ne söylemesi gerektiğini düşünerek hızlı hızlı yürüdü, çok ciddi, yeterince de şefkatli bir şey buldu, ama İlya'nın odasının kapısını usulca açtığında hepsini unutmuştu. Oğlu, bir sandalyenin üstünde diz çökmüş, dirseklerini pencerenin kenarına dayamış, kızıllaşmış sisli gökyüzüne bakıyordu; yarı karanlık hava küçük odayı boz bir tozla doldurmuştu; duvarda, büyük bir kafesin içinde bir karatavuk kırıldanıyor, uyumaya hazırlanarak sarı gagasını temizliyordu.

— E, ne yapıyorsun, oturuyor musun?

İlya irkildi, başını çevirip baktı, acele etmeden sandalyeden indi.

— Ya işte böyle! Her türlü saçma sapan şeye kulak ver bakalım sen.

Oğlan başını eğmiş dikiliyordu; babası, bunu mahsus, yediği dayağı anımsatmak için yaptığını anladı.

— Niye eğiyorsun başını? Dik tut.

İlya, kaşlarını kaldırdı, ama babasına bakmadı. Karatavuk hafiften ıslık çalarak tünekten tüneğe zıplamaya başladı.

"Kızıyor," –diye düşündü Artamonov, İlya'nın yatağına ilişip, parmağıyla yastığa vurarak.– Boş lafları dinlemeye hiç gerek yok, –dedi.

— Söylerlerse ne yapayım? –diye sordu İlya.

Çocuğun ciddi, güzel sesi babasını sevindirmişti; Pyotr, daha tatlı, daha cesur konuşmaya başladı:

— Söylesinler, sen dinleme! Unut! Yanında pis bir laf ederlerse unut gitsin.

— Sen unutuyor musun?

— Başka ne yapayım? Duyduğum her şeyi hatırlayacak olsam, halim nice olurdu?

Özenle daha basit sözcükler seçerek, acele etmeden konuşuyordu; bu sözcüklerin gerekli olmadığını çok iyi biliyordu ve basit sözcüklerin karanlık bilgeliği içinde şaşırıp kalınca derin bir iç çekti ve:

— Yanıma gel, –dedi.

İlya ihtiyatla yaklaştı. Babası, onu dizlerinin arasına sıkıştırıp, elini geniş alnına hafifçe bastırdı ve oğlunun başını kaldırmak istemediğini hissederek gücendi.

— Ne o, naz mı yapıyorsun? Yüzüme bak.

İlya, gözlerinin içine baktı, ama bu, daha da kötü oldu, çünkü aynı anda da:

— Beni niye dövdün? –diye sordu.– Zaten Pavluşka'ya inanmadığımı söylemiştim sana.

Büyük Artamonov hemen yanıt vermedi. Oğlunun bir mucize sonucu kendisiyle eşit, akran olduğunu, onun bir yetişkin insan durumuna eriştiğini ya da yetişkin bir insanı kendi yaşına indirdiğini hayretle gördü.

"Yaşına göre pek de alıngan," diye şöyle bir geçirdi içinden ve oğlunu kendisiyle bir an önce barıştırma isteğiyle hızlı hızlı konuşarak ayağa kalktı.

— Ben senin canını acıtmadım. Öğretmek içindi. Babam beni nasıl döverdi bir bilsen. Annem de. Seyis, kâhya, Alman oda hizmetçisi. Kendi anan baban dövünce o kadar üzücü, kırıcı olmaz, bunu bir yabancı yapınca çok acı gelir. Kendi insanının eli hafiftir!

Kapıdan pencereye altı adımlık odada gidip gelirken oğlunun bir soru daha sormasından neredeyse ödü koparak bu konuşmayı bir an önce bitirmek için acele ediyordu.

Karyolanın başucuna dayanmış olan oğluna bakmadan:

— Burada gereksiz şeyler görecek, duyacaksın, –diye mırıldanıyordu.– Seni okutmamız lazım. Vilayete göndermemiz lazım. Okumak istiyor musun?

— İstiyorum.

— Tamam o zaman...

Oğlunu okşamak istiyordu, ama bir şey buna engel oluyordu. Babası ve annesi kalbini kırdıktan sonra onu sevip okşuyorlar mıydı, onu da anımsayamıyordu.

— Hadi git, dolaş. Ama Paşka'yla arkadaşlık etme.

— Onu kimse sevmiyor.

— O kadar berbat birini niye sevsinler.

Artamonov, kendi odasına inip pencerenin önünde dikilirken düşüncelere dalmıştı: Oğluyla arasında geçenler hiç iyi olmamıştı.

"Şımarttım onu. Korkmuyor."

İşçi mahallesi tarafından karmakarışık bir gürültü, kızların keskin çığlığı ve şarkıları, boğuk bir uğultu, akordeonun gıcırtısı geliyordu. Avlu kapısının önünden açık ve net bir şekilde Tihon'un sözleri duyuldu:

— Evde ne işin var evlat? Şenlik dururken sen niye evdesin? Okula mı gideceksin? İyi olur. "Cahil adam, dünyaya gelmemiş demektir," derler. Sen olmayınca canım sıkılacak evlat.

Artamonov, haykırmak istiyordu:

"Yalan söylüyorsun, asıl benim canım sıkılacak! Şuna bak, patronunun oğluna nasıl da yaltaklanıyor, alçak herif!" diye geçirdi içinden öfkeyle.

Pyotr, oğlunu kente, Papaz Gleb'in kardeşinin, yani İlya'yı liseye hazırlayacak öğretmenin yanına gönderdikten sonra gerçekten de içinde bir boşluk hissetti ve evde canı sıkılmaya başladı. Bu, sanki yatak odasındaki kandilin sönmüş olması kadar rahatsız edici ve alışılmadık bir şeydi; Pyotr, bu kandilin mavimsi ışığına o derece alışkındı ki, ışık herhangi bir nedenle sönecek olsa gece boyu gözüne uyku girmezdi.

İlya, gitmeden önce arkasında sanki bilerek kötü bir hatıra bırakmayı istiyormuş gibi çok fazla yaramazlık yaptı; annesine, kadıncağızı ağlatacak derecede küstahlık etti, Yakov'un bütün kuşlarını kafeslerinden salıverdi, ona vereceğini söylediği karatavuğu ise Nikonov'a hediye etti.

— Niye bu kadar edepsizlik ediyorsun? –diye sordu babası, ancak İlya, cevap vermeyip sadece başını yana eğdi ve Artamonov'a sanki oğlu, unutmak istediği konuyu tekrar aklına getirerek onu kızdırmak istiyormuş gibi geldi. Ruhunda bu küçük adamın ne kadar çok yer işgal ettiğini hissetmek tuhaftı.

"Acaba babam da benim için bu kadar kaygılanır mıydı?"

Belleği, kendi babasını hiçbir zaman yakın, sevilen bir adam olarak değil, sadece ondan çok daha fazla Aleksey'e önem veren sert bir patron olarak hissettiği yanıtını hiç kuşku duymadan veriyordu.

"Ya ben nasılım, daha iyi bir baba mıyım?" diye soruyordu Artamonov kendisine ve iyi mi kötü mü olduğunu

bilmediği için hayret ediyordu. Düşünceler, münasebetsiz zamanlarda ansızın ortaya çıkarak ve iş sırasında hücuma geçerek ona engel oluyordu. İş, gürültüyle büyüyor, yüzlerce gözle patrona bakıyor, her zaman büyük bir dikkat gerektiriyordu; ama İlya'yla ilgili bir şey hatırlar hatırlamaz iş konusundaki düşünceler, tezgâhtaki çözgüyü bozan çürük bir iplik gibi kopuyordu ve sıkı düğümlerle onları tekrar bağlamak için büyük bir çaba harcamak gerekiyordu. İlya'nın yokluğuyla oluşan boşluğu, küçük oğluna karşı ilgisini artırarak doldurmaya çalışıyordu, büyük bir kızgınlıkla ve sıkıntıyla Yakov'un onu avutmadığı kanısına varıyordu.

— Babacığım, bana keçi alsana, –diyordu Yakov; her zaman bir şey isterdi.

— Keçiyi ne yapacaksın?

— Üstüne binip gezeceğim.

— Başka bir şey bulamadın mı? Cadılar biner keçiye.

— Ama Yelenka bana resimli bir kitap hediye etmişti, kitapta güzel bir çocuk keçiye biniyordu...

Babası düşünüyordu:

"İlya olsa resme inanmazdı. Hemen bana cadı masalı anlat diye tuttururdu."

Yakov'un işçi çocuklarını kızdırıp sonra da:

— Beni dövüyorlar, –diye şikâyet etmesi hoşuna gitmiyordu Artamonov'un.

Büyük oğlu da çatak ve kavgacı bir çocuktu, ama işçi mahallesindeki arkadaşlarından sık sık dayak yese bile hiçbir zaman hiç kimseyi şikâyet etmezdi; üstelik bu, korkak ve tembeldi, sürekli bir şeyler emer, bir şeyler çiğnerdi. Bazen Yakov'un hareketlerinde anlaşılmaz ve adeta kötü bir şey olurdu: Çay sofrasında annesi bardağına süt koyarken bluzunun kolu içi sıcak su dolu bir bardağa çarpmış ve bardak devrilince de yanmıştı.

Yakov, övünerek ve geniş geniş sırıtarak şöyle demişti:

— Dökeceğini anlamıştım zaten.

— Anlamıştın ve bir şey söylemedin; hoş değil bu yaptığın, –demişti babası.– Bak annenin ayakları yandı.

Yakov, gözlerini kırpıştırarak, burnundan sesli sesli soluyarak hiçbir şey söylemeden ağzındakini çiğnemeye devam ediyordu; birkaç gün sonra ise babası, onun avluda soluğu kesilerek birisine:

— Onu dövmek istediğini anladım; yürüdü, yürüdü, ta yanına kadar gitti, arkasından öyle bir yumruk indirdi ki! –dediğini duydu.

Pencereden bakan Artamonov, oğlunun yumruğunu havada sallayarak heyecan içinde mendebur Pavluşka Nikonov'la konuştuğunu gördü. Yakov'u çağırdı, Nikonov'la arkadaşlık etmesini yasakladı, biraz da öğüt vermek istedi ama akları leylak renginde, gözbebekleri ise çok açık renk olan gözlerine bakınca iç çekti ve:

— Hadi git, boş gözlü... –diye oğlunu gönderdi.

Yakov, kaygan bir yolda yürüyormuş gibi dikkatli, dirseklerini böğürlerine dayamış, ellerini öne uzatmış, sanki ellerinin üstünde rahatsız edici, ağır bir şey taşıyormuş gibi yürüyordu.

"Hımbıl. Biraz da aptal," diye hükmetti babası.

Uzun boylu, pek konuşkan olmayan kızında da sıkıcı, Yakov'la ortak bir şey vardı. Kızı yatarak kitap okumayı severdi, çay sofrasında bol bol reçel yerdi, öğle yemeğinde ise ekmek parçalarını tiksiniyormuş gibi iki parmağıyla tutup didikler, çorbanın içinde sinek yakalamaya çalışıyormuş gibi kaşığını tabağın içinde dolaştırıp dururdu; çok kanlı, kıpkırmızı dudaklarını büzerdi ve bir genç kıza hiç yakışmayan bir ses tonuyla annesine sık sık:

— Şimdi böyle yapılmıyor. Bu artık moda değil, –derdi.

Babası ona "Bilgin hanım, gömleğinin bezinin nasıl dokunduğuna göz atmak istemez misin?" dediğinde:

— Lütfedersiniz, –yanıtını vermişti.

Bayramlık elbisesini giymiş, Aleksey Amcası'nın armağanı olan şemsiyeyi almış, uslu uslu peşine düştüğü babasını

elbisesinin bir yere takılmamasına dikkat ederek izlemişti. Birkaç kez hapşırmış, işçiler çok yaşa dediğinde kızararak, hiçbir şey söylemeden, gülümsemeden, onlara kibirle başını sallamıştı. Artamonov işin nasıl yapıldığını anlatıyordu, ama kısa bir süre sonra kızının tezgâhlara değil, ayaklarının altına baktığını fark edince, çok koşuşturmalı işine karşı kızının gösterdiği ilgisizliğe canı sıkılıp susmuştu. Dokuma atölyesinden avluya çıkarken yine de:

— E, ne diyorsun? –diye sormuştu.

— Çok tozlu, –diye yanıtlamıştı kız, elbisesini gözden geçirerek.

— Ne kadar az şey görmüşsün, –diye gülmüştü Pyotr ve öfkeyle bağırmıştı:

— Niye eteğini yukarı kaldırıp duruyorsun? Avlu temiz, ayrıca eteğin de kısa.

Kız, eteği tutan iki parmağını ürkekçe çekmiş ve suçlu suçlu:

— Çok yağ kokuyor da, –demişti.

Artamonov'u en sinirlendiren de hep bu iki parmak olurdu ve:

— Bana baksana sen, o iki parmakla çok fazla şey tutamazsın! –diye homurdanırdı.

Havanın kötü olduğu bir gün Yelena divana uzanmış kitap okurken babası yanına ilişip ne okuduğunu sordu.

— Bir doktorla ilgili.

— Demek bilim kitabı.

Ama kitaba göz atınca sinirlendi.

— Niye yalan söylüyorsun? Şiir bu. Bilim kitabını şiirle mi yazıyorlar?

Kız, telaşla ve karmakarışık bir şekilde "Tanrı, şeytana bir Alman doktoru ayartması için izin vermiş, şeytan da daha alt kademeden bir şeytanı doktorun yanına yollamış," diye bir masal anlattı. Artamonov, kulağını çekiştirerek, bütün iyi niyetiyle bu masalı anlamaya çalışıyordu; ama

kızının ders verir gibi bir sesle konuşmasını dinlemek ona gülünç ve sinir bozucu geliyor, bu da anlamasına engel oluyordu.

— Doktor içkiye düşkün müymüş?

Yelena'nın bu soruya bozulduğunu gördü ve kızının anlattıklarını dinlemekten vazgeçerek öfkeyle şöyle dedi:

— Ne saçma şey. Masal gibi. Doktorlar şeytana inanmaz. Nerden geçti bu kitap senin eline?

— Makinist verdi.

Pyotr, Yelena'nın arada bir gri kedi gözleriyle dalgın dalgın önüne baktığını hatırladı ve kızını uyarma gereği duydu:

— Koptev senin dengin değil, onunla pek senli benli olma.

Evet, Yelena ve Yakov, İlya'dan daha sıkıcı, daha renksizdiler, bunu giderek daha iyi görüyordu. Oğluna duyduğu sevginin yerini yavaş yavaş Pavel Nikonov'a karşı nefretin aldığını da hiç fark etmedi. Bu sıska oğlanla karşılaştığında "Bu uyuz yüzünden..." diye geçiriyordu içinden.

Çocuk dış görünüşüyle itici geliyordu ona. Nikonov, sırtını kamburlaştırıp yürürdü, kafası ince boynunun üstünde endişeyle dönerdi; çocuk koştuğunda bile Artamonov onun korkak bir yankesici gibi sinsice yaklaştığını düşünürdü. Pavel çok çalışırdı, üvey babasının çizmelerini ve giysilerini temizler, odun kırar, su taşır, odun taşır, mutfaktaki bulaşık suyu kovasını sürükleye sürükleye dışarı çıkarır, erkek kardeşinin bezlerini nehirde yıkardı. Bir serçe gibi telaşlı, üstü başı kir içinde, yırtık pırtık olan bu çocuk, herkese bir köpek gibi yılışık yılışık gülümserdi; Artamonov'u görünce de kaz boynu gibi ince boynunu bükerek, başını göğsünün hizasına kadar eğerek daha uzaktan selam vermeye başlardı. Çocuğu sonbahar yağmuru altında ya da odun kırarken ya da kışın ikide bir ayağından çıkan giyile giyile genişlemiş delik çizmesini giymeye çalışırken kaz gibi tek ayağının üstünde durmuş, soğuktan donmuş parmaklarını hohla-

yarak ısıtırken görmek Artamonov'un hoşuna bile giderdi. Morarmış elleriyle göğsünü tutarak, tirbuşon gibi büküle büküle öksürürdü çocuk.

Artamonov, oğlanın hamamın tavan arasında iki çift güvercin beslediğini öğrenince Tihon'a kuşları salıvermesini ve çocuğun tavan arasına çıkıp çıkmadığını takip etmesini söyledi.

— Damdan düşüp bir yerini kıracak. Baksana ne kadar çürük, çelimsiz bir şey.

Bir akşam yazıhaneye girerken çocuğun dökülen mürekkebi yerden bıçakla kazıdığını ve ıslak bezle sildiğini gördü.

— Kim döktü?

— Babam.

— Sen dökmüş olmayasın?

— Vallahi ben dökmedim!

— O zaman bu ağlamış surat ne?

Diz çökerek başını dayağın altına uzatan Pavel yanıt vermedi; o zaman Artamonov, çocuğu bakışıyla ezip gayet memnun:

— Layığını bulmuşsun, –dedi.

Ama bir anlığına gözleri açılıp, bu çelimsiz çocuğa karşı düşmanlığının ne kadar çocukça ve gülünç olduğunu hissedip kıs kıs güldü.

İçinden hoşgörüyle "Aman, nelerle eğleniyorum!" diye geçirdi ve yere ağır bir bakır beş kapiklik attı.

— Al, kendine kurabiye alırsın, –dedi.

Çocuk kirli parmaklarını paraya o kadar dikkatli uzattı ki, sanki bakırın elini yakmasından korkuyordu.

— Üvey baban dövüyor mu seni?

— Evet.

— E, ne yapalım, herkes dayak yer, –diye teselli etti Artamonov. Birkaç gün sonra ise Yakov, canını sıktığını söyleyerek Pavluşka'yı şikâyet etti; büyük Artamonov, oğluna inanmasa da sırf alışkanlıkla kâtibine:

— Bir sopa at sen şu üvey oğluna, –diye öğütledi.

— Atıyorum, efendim, –dedi Nikonov saygıyla.

Yazın, İlya, tanınmayacak kadar farklı giyinmiş, saçlarını kestirmiş, alnı daha da genişlemiş olarak tatile geldiğinde Artamonov, oğlunun bu hırpaniyle, bu çelimsizle arkadaşlığını ısrarla sürdürdüğünü görünce Pavel'e olan düşmanlığı daha da arttı. İlya'nın giyimi kuşamı gibi kendisi de hoşa gitmeyecek şekilde kibarlaşmıştı, babasına ve annesine "Siz" diyordu, elleri cebinde yürüyordu, evde konuk gibi davranıyordu, kardeşini ağlama nöbetlerine sokacak kadar kızdırıyordu, ablasını elindeki kitabı ona fırlatacak kadar öfkelendiriyordu, büsbütün haylazın biri olup çıkmıştı.

— Ben diyordum ya! –diye kocasına dert yanıyordu Natalya.– Okumanın edepsizliğe yol açtığını söylüyor herkes.

Artamonov, oğlunu endişeyle izleyerek susuyordu, İlya çok haylazlık etse de bunu can sıkıntısından ve kasıtlı olarak yapıyor diye düşünüyordu. Hamamın çatısında tekrar ortaya çıkan güvercinler çatıda kuğurarak dolaşıyordu. İlya ve Pavel ise eğer güvercinleri uçurmuyorlarsa bacanın yanında oturup saatlerce heyecanlı heyecanlı konuşuyorlardı. Baba Artamonov, daha geldiği ilk günlerde oğluna:

— E, anlat bakalım, neler yapıyorsun; ben sana çok anlattım, şimdi sıra sende, –demişti.

İlya, çocukların öğretmenleri nasıl kızdırdıkları hakkında çok kısacık, hiç ilgi çekmeyecek bir şeyler anlatmıştı.

— Peki, niye kızdırıyorlar?

— Bıktırıyorlar onlar da, –diye açıklamıştı İlya.

— Demek öyle. Bu iyi bir şey değil ama. Dersler zor mu?

— Hayır, kolay.

— Yalan söylemiyorsun ya?

İlya, omuz silkti ve:

— Notlarıma bakın, –dedi, gözleri ise dikkatle bahçeye, gökyüzüne bakıyordu. Babası sordu:

— Ne var, ne görüyorsun orada?

— Atmacaya bakıyorum.

Büyük Artamonov iç çekti.

— Hadi git, dolaş. Benim yanımda canın sıkıldı besbelli.

Yalnız kalınca çocukluğunda babası onunla konuşurken kendisinin de hemen hemen her zaman sıkıldığını ya da korktuğunu anımsadı.

"Öğretmenlerini kızdırıyor. Zangoç kırbaç tehdidiyle ders verirken benim aklıma böyle bir şey gelmezdi bile. Çocuklar sanki hayatı hafife alıyorlar."

Kente dönmeden önce İlya bir ricada bulundu, bu onun tek isteğiydi:

— Babacığım, ne olur Pavel'e izin verin de güvercinleri hamamın tavan arasında beslesin...

Babası, hiçbir söz vermeden:

— Herkesi sevindiremezsin, –dedi.

— Olur diyorsun yani, –diye hükmetti oğlan.– Söyleyeyim de sevinsin.

Büyük Artamonov, oğlunun pis, mendebur bir çocuğu sevindirmeye uğraşırken babasının hayatına birazcık sevinç katmaya çalışmamasına, buna zaman ayırmamasına üzülmüştü. Oğlunun gidişinden sonra kâtibin üvey oğluna karşı düşmanlığının daha da arttığını hissetti. Artık öyle olmuştu ki, Artamonov, evde, fabrikada ya da kentte bir şeye sinirlendiğinde tüm kızgınlıklarının merkezine bu hırpani çocuk gelip yerleşiyordu ve sanki bütün kötü düşünceleri, bütün kötü duyguları incecik kemiklerinin üzerine asmaya davet ediyordu. Çocuk gerçekten de küf gibi, akşam gölgesi gibi büyüyor ve sinsi bir şeytan yavrusu gibi bir görünüp bir kaybolurken giderek daha sık göze çarpıyordu.

Pastırma yazının tatlı bir günü Artamonov, yorgun ve sinirli bir halde bahçeye çıktı. Akşam oluyordu; rüzgârla süpürülüp temizlenmiş, yağmurlarla yıkanmış yeşilimsi gökyüzünde yorgun güz güneşi sıcaklık yaymadan eriyordu. Bahçenin bir köşesinde dökülen yaprakları tırmıkla topla-

yan Tihon Vyalov, kımıldanıp duruyor, bahçede hüzünlü, yumuşak bir hışırtı dolaşıyordu; ağaçların ardından fabrikanın homurtusu geliyor, gri bir duman havanın saydamlığını tembel tembel kirletiyordu. Patron, kapıcıyı görmemek, onunla konuşmamak için bahçenin karşı köşesine, hamam tarafına geçti; hamamın kapısı aralıktı.

"Orada."

Soyunma odasına dikkatlice bakınca köşede, gölgede, tahta bir sıranın üstünde düşmanının geniş karartısını gördü; başını eğmiş, bacaklarını iyice açmış, çocuk günahı işlemekle meşguldü. Bu durum bir anlığına sevindirdi Artamonov'u, ama hemen Yakov'la İlya'yı anımsadı, korku ve tiksintiyle:

— Sen ne yapıyorsun kerata? –diye homurdandı.

Pavel'in eli titremeyi kesip birden havaya kalktı, tahta sıranın yanından uzaklaştı, ağzını açtı, hafif bir çığlık attı, top gibi büzüldü ve kendini koca adamın ayaklarının dibine attı, Artamonov sağ ayağıyla çocuğun göğsüne büyük bir zevkle tekme atarak onu durdurdu; çocuktan bir kütürtü sesi geldi, hafifçe inledi, yana devrildi.

Bu tekmeyle o anda bazı pis paçavraları, onu bıktıran ağırlığı ruhundan atmış gibi geldi Artamonov'a. Ama bir dakika sonra bahçeye göz atıp, kulak kabarttı, kapıyı örttü ve eğilerek yavaşça:

— Hadi kalk, gidelim! –dedi.

Çocuk, bir kolunu öne atmış, öbürünü dizinin altına sıkıştırmış yatıyordu, bir bacağı öbüründen çok kısa görünüyordu, sanki fark ettirmeden sürünerek Pyotr'a yaklaşır gibiydi ve öne uzanan kolu normal değildi, çok uzundu. Sendeleyen Artamonov kapının sövesine tutundu, kasketini çıkardı ve bir anda alnını kaplayan teri kasketinin astarıyla sildi.

— Ayağa kalk, kimseye söylemem, –dedi fısıltıyla. Yere değen yanağının altından koyu bir kan şeridinin kıvrılarak aktığını görünce çocuğu öldürdüğünü anladı.

"Öldürdüm," dedi içinden Pyotr. Bu basit, kısa sözcük kulaklarını sağır edercesine çınladı. Artamonov, kasketi ceketinin cebine soktu, acıklı bir şekilde kıvrılmış küçük bedene gözlerini dikerek tekrar tekrar haç çıkardı; safça bir düşünce korku içinde çırpınıp duruyordu kafasında:

"Kazayla olduğunu söylerim. Kapıyı çarptım. Kapıyı. Kapı da ağır."

Döndü ve ağır ağır sıraya çöktü, Tihon elinde bahçe süpürgesiyle arkasında duruyor, renksiz gözleriyle Nikonov'a bakıyor, düşünceli düşünceli taş gibi sert yanağını kaşıyordu.

Artamonov, oturduğu sıranın kenarını iki eliyle tutarak "Bak," diye yüksek sesle söze başladı ama Tihon, başını sallayarak sözünü kesti:

— Zayıf çocuk, beceriksiz de. Ona kaç kere söyledim, çıkma oralara diye.

— Ne söyledin? –Korkuyla, ama aynı zamanda umutla sordu Pyotr.

— Paramparça olacaksın, diyordum. Sen de uyarıyordun ya onu Pyotr İlyiç, hatırlasana. Bir şeye heves edersin ama becerikli olmak da gerekir. Bayıldı mı yoksa?

Kapıcı yere çömelip Pavel'in elini, boynunu yokladı, parmağını çocuğun yanağına değdirdikten sonra kibrit çakar gibi önlüğüne silerken:

— Galiba tümden gitmiş, –dedi.– Çürüktü, başka şeye gerek var mı?

Tihon sakin konuşuyor, yavaş hareket ediyordu, her zamanki gibiydi, ama efendisi ona inanmıyor, tehdit eden, kınayan sözler bekliyordu. Ancak Tihon, tavandaki dörtgen açıklığa bakıp, güvercinlerin sesine kulak verdikten sonra tekrar sakin ve basit konuşmasına başladı:

— Kapıya basarak tırmanıyordu; bir ayağını sıraya, öbürünü kapının kenetine basıyor, sonra tavandaki deliğin kenarına tutunup kendini yukarı çekiyordu. Elleri güç-

süzdü, sıkı tutunamadı demek ki, düşerken de göğsünü kapıya çarptı.

— Görmedim, –dedi Pyotr. Kendini koruma duygusu, ilk akla gelen olasılıkları fısıldıyordu kulağına:

"Yalan mı söylüyor? İkiyüzlülük mü ediyor? Bana tuzak kuruyor, beni avcunun içine mi almak istiyor? Yoksa gerçekten tahmin etmedi mi, aptal?"

Sonuncusu daha olasıydı. Tihon aptal gibi davranıyordu, sanki alnına birisi vurmuş gibi başını sallayıp derin bir iç çekti:

— Zavallı çocukcağız, çöp gibiydi. Hem niye yaşar ki böyleleri? Gidip anasına haber vereyim. Üvey babasını boş ver, çok üzülmeyecektir, çocukcağız ona fazlalık gibi geliyordu.

Artamonov, kapıcının sözlerini çok büyük bir kuşkuyla dinliyor, bu sözlerde bir yalan yakalamaya çalışıyordu, ama Tihon, her zamanki gibi meraksız bir adam tavrıyla konuşuyordu.

— Dinle bak! –dedi kaşlarını oynatıp, kulak kabartarak: Avlunun bir yerinden kadının biri öfkeyle bağırıyordu:

— Paşka! Paşka-a...

Tihon yanağını sıvazladı.

— Al sana Paşka! Gözyaşı dökmeye hazır ol...

"Yo, aptal bu adam," diye karar verdi Artamonov ve cebinden kasketini çıkarıp, kasketin kırık siperine dikkatle bakarak bahçeye çıktı.

İki üç hafta koyu bir korku dalgasının her gün yeni, belirsiz bir belayla tehdit ederek içinde ilerlediğini, kendisini sarstığını hissederek yaşadı. İşte şimdi kapı açılacak, Tihon içeri girecek ve:

"Tabii ki, her şeyi biliyorum..." diyecekti.

Ama görünüşte her şey yolundaydı; küçük çocuğun ölümüyle ilgili olarak herkes doğurma ve gömme âdetine uygun, aklı başında ve basit davranmıştı. Nikonov, sarı

boynuna yeni, siyah bir kravat bağlamıştı, silik yüzünde alçakgönüllü bir ciddiyet vardı, sanki çoktandır hak ettiği bir ödül almıştı. Öldürülen çocuğun uzun boylu, zayıf, at suratlı anası, hiç konuşmadan, gözyaşı dökmeden oğlunu bir an önce gömmek istiyormuş gibi geliyordu Artamonov'a; kadın sürekli olarak tabutun başucundaki ince kumaştan kırmaları düzeltiyor, ölünün morarmış alnındaki dua bandının yerini değiştiriyor, gözlerini örten yepyeni kızılımsı sarı kapiklikleri parmaklarıyla usulca bastırıyor, biraz gülünç bir şekilde hızlı hızlı haç çıkarıyordu. Pyotr, ölü ayini boyunca kadının kolunun kaldıramayacak kadar yorulduğunu, iki kez kaldırmaya çalıştığı halde kırılmış gibi düştüğünü fark etti.

Evet, bu yönden her şey düzgün gitmişti; hatta Artamonov'un aşırı cömertlik ederek Tihon'u kuşkulandırmaktan çekinip cenaze töreni için verdiği az miktarda paraya bir yığın laf kalabalığıyla bıktırana kadar teşekkür etmişti Nikonovlar. Yine de kapıcının orada, hamamda kendini gösterdiği kadar aptal olduğuna inanmıyordu. İşte hamam ikinci kez bu adamı Pyotr'un yaşamına daha derinlemesine sokarak ön plana çıkartıyordu. Bu, garip ve korkunç bir şeydi. Artamonov, hamamı yakmak ya da yıkmak, kütüklerini parçalayıp odun haline getirmek gerektiğini bile düşünüyordu, ne de olsa eskiydi ve çürümeye yüz tutmuştu. Yenisini de başka bir yerde yapmak lazımdı.

Tihon'u gözünü dört açarak izleyen Artamonov, kapıcının her zamanki gibi istemeden, lütfedercesine yaşadığını görüyordu; her zamanki gibi az konuşuyordu; işçilere karşı polis memuru gibi kaba davranıyordu, işçiler onu sevmiyorlardı; iğrenir gibi davrandığı köylü kadınlara karşı daha da kabaydı; bir tek Natalya'yla farklı, sanki patronun karısıyla değil de bir akrabasıyla, teyzesiyle ya da ablasıyla konuşur gibi konuşuyordu.

Artamonov, birkaç kez merak etmiş ve:

— Tihon'a karşı neden bu kadar şefkatlisin? –diye sormuş, karısı:

— Bizlere çok alıştı da artık, –yanıtını vermişti.

Kapıcının arkadaşları olsaydı, bir yerlere gitseydi onun bir tarikatçı olduğu düşünülebilirdi; son yıllarda bu şekilde pek çok tarikatçı ortaya çıkmıştı. Ancak Tihon'un marangoz Serafim'den başka arkadaşı yoktu; severek isteyerek kiliseye gider, içinden gelerek ama her nedense çirkin bir şekilde ağzını açıp bağırmaya hazırlanıyormuş gibi dua ederdi. Artamonov, bazen kapıcının parlak gözlerine baktığında kaşlarını çatardı, bu açık renk gözlerde bir tehdit gizliymiş gibi gelirdi ona, adamın yakasından tutup "Hadi konuş!" diye sarsına isteği duyardı.

Ama Tihon'un gözbebekleri erir, belirsizleşir ve çıkık elmacıkkemikli yüzünün taş misali sakinliği Pyotr'un endişesini bastırırdı. Aptal Anton hayattayken arada bir kapıcının kulübesinde görünür ya da akşamları avlu kapısının önündeki sırada onunla birlikte otururdu ve Tihon bu deliyi sorguya çekerdi:

— Boş boş konuşup durma da şu Kuyatır kimmiş, düşün taşın onu söyle.

— Kayamas, –diye bir sevinç çığlığı atardı Anton ve şarkı söylemeye başlardı:

İsa dirildi, dirildi...

— Dur!

Araba tekerini yitirdi...

— Ne istiyorsun şu adamdan? –diye sorardı Artamonov anlamadığı bir kızgınlıkla.

— İnsan dilinde olmayan sözcükleri açıklamasını.

— Ama bir aptalın sözleri bunlar!

— Bir aptalın da kendine göre bir aklı olması lazım, – derdi Tihon ahmakça.

Bu adamla konuşmaya değmezdi. Uykusuz geçen sıkıntılı bir gece Artamonov, ölümün ağırlığını ruhunda taşıyacak güçte olmadığını hissetti ve karısını uyandırıp ona küçük Nikonov olayını anlattı. Natalya, uykulu gözlerini kırparak hiçbir şey söylemeden onu dinledi ve esnedikten sonra:

— Ben rüyalarımı unutuyorum, –dedi.

Ama birden canlandı.

— Ah, Yaşa'nın da böyle bir şey yapmasından korkarım, –dedi.

— Ne yapmasından? –diye hayretle sordu kocası; Natalya neden korktuğunu açıkladığında ise sıkıntıyla kulağını çekiştirerek "Boşuna söylemişim," diye düşündü.

O gece, kar fırtınasının hışırtısı ve ıslığı altında yalnızlığının derinleştiğini anlamasıyla birlikte cinayeti aydınlatan, onu açıklayan bir şey buldu: Ahlaksız bir çocuğu, İlya'nın tehlikeli olabilecek bir arkadaşını, oğluna duyduğu sevgi ve onun için duyduğu korku yüzünden öldürmüştü. Bu düşünce, küçük Nikonov'a duyduğu koyu nefreti anlaşılır bir neden haline getirmişti, bu da durumu biraz kolaylaştırmıştı. Ama bu yükten tamamen kurtulmak, onu başkalarının omuzlarına yıkmak istiyordu. Olağan günahların itiraf edildiği günah çıkartma sırasında anlatılamayacak olağanüstü günahını konuşmak isteğiyle Papaz Gleb'i çağırdı.

Zayıf, sırtı hafifçe kambur olan papaz, akşam gelip usulca bir köşeye oturdu; uzun bedenini her zamanki gibi daha karanlık köşelere sıkıştırdı; sanki utancından saklanıyordu. Eski, koyu renk cüppesinin içinde koltuğun koyu renk derisiyle hemen hemen birleşmiş, kaynaşmıştı ve yarı karanlık fonda sadece yüzü donuk bir leke olarak görünüyordu; şakaklarındaki saçların üzerinde eriyen kar taneleri cam tozları gibi parlıyordu ve her zamanki gibi seyrek, ama uzun sakalını kemikli elinin arasına sıkıştırmıştı.

Konuşmaya asıl konudan başlamaya cesaret edemeyen Artamonov, halkın ahlakının bozulduğunu, tembellik, ayyaşlık ederek sinirini bozduğunu söyleyerek girdi; bundan söz etmek sıkıcı gelmişti, odada dolaşırken sustu. O zaman loş köşeden papazın bir sızlanmayı andıran konuşması akıp geldi.

— Halkla kimse ilgilenmiyor, ona özen göstermiyor; halk da manevi olarak kendisine özen göstermeye alışık değil, beceremiyor da zaten. Okumuş insanlar... kınamak gibi olmasın ama bizde de okumuş insan çok değil. Onlar da sıradan bir hayata, halkın hayatına girmiyorlar. Gerçi istedikleri pek çok şey var ama asıl olan değil. İsyan etmek onlara çekici geliyor, bu yüzden de hükümetin takibine uğruyorlar. Genellikle işler yolunda gitmiyor bizim memlekette. İşte bu kuru gürültü içinde dünyanın vicdanına seslenen ve buyurucasına vicdanı uyandırmak isteyen tek bir ses gün geçtikçe daha yüksek perdeden duyuluyor. Filozof, edebiyatçı Kont Tolstoy'un sesidir bu. Çok mükemmel bir insan, sözleri küstahlık derecesinde cesur, ama gel gör ki... Ortodoks kilisesine dokunuyor...

Papaz uzun uzun Lev Tolstoy'u anlatmaya koyuldu, Artamonov bunu tam olarak anlamasa bile papazın iç çeken, alacakaranlığın içinden sakin bir dere gibi akıp gelen ve sıra dışı bir insanı nerdeyse bir masal kahramanı gibi anlatan sesi, onu kendinden alıp götürmüştü. Pyotr, papazı neden çağırdığını unutarak yavaş yavaş kendini bu adama karşı acıma duygusuna kaptırıyordu. Papaz Gleb'e açgözlü bir papaz olmadığı, herkese karşı sevecen davrandığı, kilisede ayinleri iyi yönettiği, özellikle de cenaze ayinlerini dokunaklı bir şekilde yaptığı için kent yoksullarının meczup gözüyle baktıklarını biliyordu. Artamonov bunların hepsini doğal kabul ediyordu, bir papaz böyle olmalıydı. Onun bu papaza olan ilgisi, kentteki din adamlarıyla ileri gelen insanların Gleb'e karşı ortak sevgisizlikleri, onu hor görmeleri yüzün-

den ortaya çıkmıştı. Ama bir kilise cemaatinin manevi reisi sert olmalıydı, insanın ruhuna işleyen özel sözleri bilmeli ve söylemeliydi, günah karşısında korku, günaha karşı tiksinme duygusu uyandırmalıydı. Artamonov, Gleb'in böyle bir güce sahip olmadığını biliyordu ve onun herhalde birilerini incitmekten korkarak ikircimli sözcükler kullandığı kendinden emin olmayan konuşmasını dinlerken ansızın şunları söyledi:

— Peder Gleb, bu yıl günah çıkarmaya kiliseye gelmeyeceğimi haber vermek için seni rahatsız ettim.

— Niye öyle? –diye düşünceli bir şekilde sordu papaz ve yanıtı beklemeden şöyle dedi:– Kendi vicdanınız önünde hesap verirsiniz.

Gleb bu sözleri kapıcı Tihon'un konuştuğu gibi duygusuzca söylüyormuş gibi geldi Artamonov'a. Papaz yoksulluğu yüzünden galoş giymemişti, ağır köylü çizmelerinden akan kar sularından küçük su birikintileri oluşmuştu, tabanlarını bu su birikintilerine şap şap vuruyor ve hep yakınarak, ama kınamadan konuşuyordu:

— Olup bitene bakıyorsun ve ancak bir tek şeyle avunuyorsun: Hayatın kötülükleri, sanki kötülüğün gücünü daha kolay ortadan kaldırmak için artarak bir araya toplanıyor. Hep şöyle bir gözlemim olmuştur: Küçük bir kötülük mili ortaya çıkıyor ve daha sonra ipin iğe sarılması gibi bu milin üzerindeki kötülük giderek büyüyor. Dağınık olanı ortadan kaldırmak zordur, birleşik olan ise adaletin kılıcıyla bir kerede kesilebilir...

Bu sözler Artamonov'un aklında kaldı, bunlarda teselli edici bir şey buldu: Mil Pavel'di, bütün karanlık düşünceler ona doğru akıyordu; o, bu düşünceleri kendine çekiyordu. Ve o anda yine günahının bir kısmının haklı olarak oğlunun hesabına yazılacağını düşündü. Rahat bir nefes alıp papazı çaya davet etti.

Yemek odası aydınlık ve rahattı, odanın sıcak havası lezzetli kokularla doluydu; semaver masanın üstünde keyifle

buhar püskürterek kaynıyordu; kayınvalidesi koltukta oturmuş, dört yaşındaki kız torununa tatlı tatlı şarkı söylüyordu:

Kutsal şimşek
Dağıttı armağanlarını:
Havari Pyotr'a
Verdi yaz sıcağını;
Aziz Nikolay'a
Denizlerde, göllerde egemenliği;
Peygamber İlya'ya ise
Altın mızrağı...

— Putperestlik döneminden kalma bir şey, –dedi papaz sofraya otururken ve suçlu suçlu gülümsedi.

Yatak odasında ise karısı, Pyotr'a şöyle diyordu:

— Aleksey dönmüş, gördüm onu. Moskova diye aklını kaçıracak. Of, korkuyorum...

Yazın Natalya'nın ak boynunda ve pırıl pırıl pembe yüzünde birtakım kırmızı noktacıklar ortaya çıktı; iğne batmış gibi küçük şeylerdi ama yine de onu rahatsız ediyordu, haftada iki kez yatmadan önce yanağına bal rengindeki bir merhemi bastıra bastıra sürüyordu. Bu işle uğraşırken aynanın önünde oturuyor, çıplak kollarını oynatıyordu; geceliğinin altında yuvarlak göğüsleri ağır ağır sallanıyordu. Pyotr, ellerini başının altına koymuş, sakalını tavana dikmiş yatıyor, yan gözle karısına bakıyor ve onun bir tür makineye benzediğini, sürdüğü merhemden yayılan kokunun ise haşlanmış mersinbalığı kokusunu andırdığını düşünüyordu. Natalya inandırıcı bir fısıltıyla dua ederek yatağa uzandığında ve sağlıklı bir bedenin samimi alışkanlığıyla kendisini kocasına sunduğunda Pyotr uyur gibi yapıyordu.

"Mil," –diye düşünüyordu.– "İşte ben de iğim. Dönüyorum. Peki, kim eğiriyor? Tihon ne demişti: İnsan ip eğirir, şeytan ise çuval dokur. İğrenç suratlı!"

Aleksey tarafından büyütülen iş, nehrin üstündeki kumluk tepelere gittikçe daha çok yayılıyordu; tepeler altın rengini yitiriyor, mikanın gümüş parlaklığı yok oluyor, kuvarsın keskin ışıltıları sönüyor, kumlar basıla basıla sıkışıyordu; her yıl ilkbaharda kumların üzerinde daha çok yabani ot büyüyor, otlar daha parlak yeşeriyor, patikalardaki sinirotları yapraklarını sıklaştırıyordu; dulavratotu büyük kulaklarını sallandırıyordu; fabrika çevresindeki ağaçlar çiçek tozlarını döküyordu; sonbahar yaprakları çürüyerek yağlı kumu gübreliyordu. Fabrika giderek daha büyük bir gürültüyle homurdanıyor, endişe ve kaygı soluyordu; yüzlerce iğ vızıldıyor, tezgâhlar fısıldıyordu; makineler gün boyunca soluğu kesilerek pofurduyor, kaygılı bir emek uğultusu fabrikanın üstünde dönüp duruyordu; bütün bunların sahibi olduğunu bilmek, bunun bilincinde olmak hoş bir duyguydu, hatta şaşırtıcı, gurur verici derecede hoş bir duyguydu.

Ancak bazen giderek sıklaşan bir yorgunluk sarıyordu Artamonov'u; çocukluk yıllarını, köyü, sakin ve temiz Rat Nehri'ni, uzaklardaki düzlükleri, köylülerin basit yaşamını anımsıyordu. O zaman görünmez güçlü ellerin onu yakaladığını ve döndürdüğünü, gün boyu süren gürültünün kafasını doldurarak işin telkin ettikleri dışında başka hiçbir düşünceye yer bırakmadığını, fabrika bacasından kıvrılarak yükselen dumanın çevresindeki her şeyi bezginlik ve iç sıkıntısıyla kararttığını hissediyordu.

Bu duyguya kapıldığı saatlerde ve günlerde işçiler hiç hoşuna gitmiyordu; onların giderek güçlerinin azaldığını, köylülere özgü tahammül etme, dayanma özelliğini yitirdiklerini, kadınlarda görülen çabuk sinirlenme hastalığına tutulduklarını, ölçüsüz şekilde alıngan olduklarını, küstahça karşılıklar verdiklerini düşünüyordu. İşçilerde idaresiz, istikrarsız bir şey ortaya çıkmıştı; eskiden, babasının zamanında ailelerine daha düşkün, daha dirlik düzenlik içinde, daha dostça yaşarlar, bu kadar çok sarhoş olmazlar, bu kadar

utanmazca işret âlemlerine dalmazlardı; şimdi ise her şey karışmış, insanlar daha atak, hatta daha akıllı, ama işe karşı daha özensiz, birbirine karşı daha öfkeli olmuşlardı ve her şey kötü olarak, düzenbazlık olarak görülüyor, öyle ölçülüyordu. Özellikle de gençler haylaz ve saygısızdılar, gençleri çok hızlı bir şekilde köylüye hiç benzemez bir hale getiriyordu fabrika.

Ateşçi Volkov'u vilayetteki akıl hastanesine göndermek zorunda kalmışlardı, oysaki bundan topu topu beş yıl önce yangında varını yoğunu yitirip de oynak karısıyla birlikte fabrikaya geldiğinde yakışıklı, sağlıklı bir adamdı. Bir yıl sonra karısı orda burda sürtünce Yakov onu dövmeye başlamış, sonunda kadını verem etmişti, işte şimdi ikisi de yoktu. İnsanların hızla eriyip gittikleri az olay görmemişti Artamonov. Beş yılda dört cinayet işlenmişti: İkisi kavgada, birisi intikam yüzünden, birinde de yaşlı bir dokumacı kıskançlık yüzünden mekikçi kızlardan birini bıçaklayarak öldürmüştü. Sık sık ciddi yaralanmalara yol açan kanlı kavgalar olurdu.

Bütün bunlar görünüşe bakılırsa Aleksey'i etkilemiyordu. Anlaşılmaz biri haline gelen Aleksey'de, bir yandan çocuklara neşe içinde, hünerli elleriyle düdükler, sapanlar, bir yandan da yine onlar için tabutlar yapan temiz, şakacı marangoz Serafim'le ortak bir şey vardı. Aleksey'in şahin gözleri, her şeyin yolunda gittiğine, ilerde de gideceğine duyduğu güvenle parlıyordu. Kabristanda şimdiden üç mezarı vardı; bir tek uzun kemiklerden ve kıkırdaktan çirkin bir biçimde çarçabuk üst üste yığılıvermiş gibi görünen, gıcırdayan, tıkırdayan Miron hayata sımsıkı tutunmuş yaşıyordu. Bu çocuğun parmaklarını kıtırdayıncaya kadar bükmek gibi bir alışkanlığı vardı. Daha on üç yaşında gözlük takmıştı, gözlük onun kuş gagasını andıran uzun burnunu birazcık kısaltıyor ve sevimsiz görünen çok açık renk gözlerini de biraz koyulaştırıyordu. Elinde her zaman bir kitapla dola-

şıyordu, parmağını kitabın arasına öyle bir sıkıştırıyordu ki, kitap eline yapışmış gibi görünüyordu. Babasıyla ve annesiyle akranıymış gibi konuşuyordu, hatta konuşmuyor, tartışıyordu. Bu onların hoşuna gidiyordu, ama Pyotr, yeğeninin kendisini sevmediğini hissederek ona aynı duyguyla karşılık veriyordu.

Aleksey'in evindeki her şey ciddiyetten ve ağırbaşlılıktan uzaktı; büyük Artamonov, kendi yaşamıyla kardeşinin yaşamının arasındaki farkın hemen hemen bir manastırla panayır barakası arasındaki fark gibi olduğunu görüyordu. Aleksey'in ve karısının kentte dostları yoktu, ama sandık odasını andıran, eski, tangır tungur eşyayla tıka basa dolu odalarında erdemlerinden kuşku duyulacak birtakım insanlar bayram günlerinde bir araya gelirlerdi; alaycı ve kötü bir adam olan altın dişli fabrika doktoru Yakovlev; ayyaş ve kumarbaz, şamatacı teknisyen Koptev; Miron'un, polis tarafından üniversitede okuması yasaklanmış bir öğrenci olan öğretmeni; bu adamın kısa ve kalkık burunlu karısı sigara içer ve gitar çalardı. Başka birtakım adam kırıntıları da vardı, bunların hepsi aynı şekilde papazlara, yöneticilere küstahça küfürler savururlardı ve her birinin kendisini çok akıllı saydığı da besbelliydi. Artamonov, bunların has adamlar olmadığını bütün varlığıyla hissediyor, büyük ve önemli bir işin yarısına sahip olan kardeşinin bu insanlara neden gerek duyduğunu anlamıyordu. Onların bağırış çağırışlarını dinlerken papazın yakınmasını anımsıyordu:

"Çok şey istiyorlar, ama en önemlisini istemiyorlar."

Bu en önemli şeyin ne olduğunu ve nerede olduğunu kendisine sormuyordu, en önemli şeyin iş olduğunu biliyordu.

Kardeşinin en çok sevdiği kişi görünüşe bakılırsa şamatacı Çingene Koptev'di; Koptev sarhoş gibi görünürdü, azimli, hatta sanki zekice bir şey vardı bu adamda, herkesten çok o konuşurdu:

— Bunlar boş şeyler, felsefe! Al işte sanayi! Teknik, – derdi.

Ancak büyük Artamonov, Koptev'de sapkın, yıkıcı bir şey olduğundan kuşkulanıyordu.

— Tehlikeli bir adam, –dedi kardeşine; Aleksey şaşırmıştı:

— Koptev mi? Amma da yaptın. Yiğittir, iş bilir, öküz gibi çalışır, akıllıdır! Keşke onun gibi binlerce olsa!

Sonra gülerek ekledi:

— Bir kızım olsaydı onunla evlendirirdim, işe iyice bağlardım!

Pyotr, suratını asarak kardeşinin yanından uzaklaştı. Pyotr, kâğıt oynamadıkları zamanlarda yatak kadar geniş ve yumuşak olan çok beğendiği bir koltukta tek başına otururdu; kulağını çekiştirerek insanlara bakar ve içlerinden hiçbiriyle uzlaşmak niyetinde olmayıp, hepsiyle tartışmak isterdi; sadece bütün bu insanların onun iş hayatında en kıdemli kişi olduğunu görmezden gelmeleri yüzünden değil, aynı zamanda başka birtakım nedenlerle de tartışmak isterdi. Bu nedenler açık değildi onun için, konuşmayı beceremezdi ve ancak arada bir ıkına sıkına ağzından bir laf çıkardı:

— Papaz Gleb bana bir konttan söz ediyordu da...

Koptev hemen pavkırırdı ona:

— Konttan size ne, size ne yani? O kont, köylü Rusya'nın son nefesidir...

Bağırıyor ve Pyotr'a doğru saygısızca parmağını uzatıyordu, onu dinleyen diğerleri de evsiz barksız, oradan oraya dolaşan Çingene kabilesine benziyorlardı.

"Güve," –diye geçirdi içinden Pyotr.– "Asalak bunlar."

Bir gün şöyle dedi:

— "İş ayı değil ki, ormana kaçsın,"* sözü doğru değil. İş ayıdır, işten kaçmanın bir yararı yoktur, seni yakalamıştır ve bırakmaz. İş, insanın efendisidir.

---

* Bir işin acele etmeden yapılabileceğini, bugün bitmezse ertesi güne kalabileceğini belirten bir Rus atasözü. (ç.n.)

— Öyle ya, –diye hemen ürümeye başlamıştı Koptev.– Nerde söylüyorlar bunu? Kim söylüyor? Buyurun işte bir tehlike!

Aleksey ise alaycı bir tavırla sordu:

— Ne yapıyorsun, Tihon'un düşünceleriyle mi ilgileniyorsun?

Bu sözler Pyotr'u çok sinirlendirdi ve evde karısına şöyle dedi:

— Yelena'yı gözünden ayırma, şu Çingene Koptev kızın etrafında dolaşıp duruyor. Aleksey de ona pek hoşgörülü davranıyor. Yelena, yağlı bir parça, ama böyle birisi için değil. Koca bakmaya başla kıza.

— Burada ona uygun koca ne gezer, –diyordu Natalya endişeli bir halde.– Vilayette aramak lazım koca adaylarını. Hem daha erken...

— Sen bakmaya başla, yoksa sakatlayacaklar kızını, – diyerek güldü Artamonov ve bu sözüyle karısının da şuh bir kahkaha atmasına neden oldu.

Kısa süreliğine kaçmayı, fabrikayla ilgili işlerin dar çemberini kırıp dışına çıkmayı başardığında kendisini yine insanlara karşı sevgisizliğin ve kendinden hoşnutsuzluğun gri dumanı içinde hissediyordu. Bir tek ışık lekesi vardı, oğluna duyduğu sevgi, ama bu sevgi de küçük Nikonov'un gölgesiyle örtülüyor ya da cinayetin gölgesi altında uzaklaşıp derinlere kaçıyordu. İlya'ya bakarken bazen ona "Bunu senin için duyduğum korku yüzünden yaptım," deme gereği duyuyordu.

Aklı kurnazlığa pek ermiyordu ve bu korkuyu cinayetten bir saniye önce duyduğunu gizleyemiyordu, ama bir tek bu korkunun birazcık da olsa kendisini haklı çıkarabileceğinin farkındaydı Pyotr. Ancak İlya'yla konuşurken arkadaşından söz etmeye bile çekiniyor, kahramanlık görünüşü vermek istediği bir suçu kazara ağzından kaçırmaktan korkuyordu.

Oğlunun hızla büyüdüğünü, ama bu büyümenin başka bir yönde olduğunu görüyordu. İlya sakinleşmişti, annesiyle

daha yumuşak konuşuyordu, kendisi gibi lise öğrencisi olan Yakov'u kızdırmıyordu, küçük kız kardeşi Tatyana'yla ilgilenmeyi seviyordu, Yelena'yla kırıcı olmadan dalga geçiyordu, ama söylediği her şeyde kuşkulu, düşünceli bir soğukluk, bir kayıtsızlık fark ediliyordu. Pavel Nikonov'un yerini Miron almıştı, kuzenler nerdeyse hiç ayrılmıyorlar, ellerini kollarını sallayarak durmaksızın konuşuyorlardı; bahçede, kameriyede oturup birlikte ders çalışıyorlar, kitap okuyorlardı. İlya evde hemen hemen hiç durmuyordu, çay içerken şöyle bir görünüyor ve kente, amcasına ya da Miron ve dağınık saçlı, esmer Goritsvetov'la birlikte ormana gidiyordu; bu ufak tefek, sokulgan, dulavratotu gibi batıcı çocuk iki yana yalpalayarak yürürdü, gözleri alay eder gibi hareketliydi ve şaşı gibi görünürdü.

— Böyle bir çıfıtla arkadaşlık hevesine ne demeli, –dedi Natalya oğluna iğrenir gibi; Pyotr Artamonov, oğlunun çizilmiş gibi incecik kaşlarının titrediğini gördü.

— Çıfıt, aşağılayıcı bir söz anneciğim. Siz de biliyorsunuz ki, Aleksandr bizim Papaz Gleb'in yeğenidir, dolayısıyla da Rus'tur. Lisede de birincidir...

Annesi nefretle:

— Çıfıtlar her yerde ön plana çıkarlar, –dedi burnundan soluyarak.

— Nerden çıkarıyorsunuz? –dedi İlya.– Kentte dört Yahudi var, eczacı dışında hepsi yoksul.

— Kırk da çıfıt yavrusu var. Vorgorod'da çıfıtlar her yerde, panayırda da onlar...

İlya kırıcı bir ısrarla tekrarladı:

— Çıfıt kötü bir söz.

O zaman annesi, çay kaşığıyla fincan tabağına vurup, kıpkırmızı kesilerek bağırmaya başladı:

— Bana akıl mı öğretiyorsun? Nasıl konuşacağını bilmiyor muyum ben? Kör değilim, bu dalkavuğun herkesi, Tihon'u bile nasıl pohpohladığını görüyorum: Bu yüzden

çıfıt gibi dalkavuk diyorum, dalkavuklar ise tehlikelidir. Ben böyle bir dalkavuk tanıyordum...

— Yeter! –diye sert bir şekilde lafa karıştı Pyotr, Natalya ise ağlamaya hazır bir halde:

— Nedir bu Pyotr İlyiç, hiç laf da söylenmiyor! –diye yakındı.

İlya suratını asmış susuyordu, annesi ise ona:

— Seni ben doğurdum, –diye hatırlattı.

— Teşekkür ederim, –dedi İlya, boş fincanı iterek; babası yarı gözle ona baktı ve kulağını çekiştirerek güldü.

Karısının sözlerinden, eskiden gaz lambalarından korktuğu, daha geçende de Olga'nın hediyesi olan, patlayacağını sandığı tuhaf cezveden korkmaya başladığı gibi oğlundan da korktuğunu anlıyordu: Annenin oğluna karşı duyduğu korkuya benzer bu gülünç şeyi baba da oğluna karşı hissediyordu. Delikanlı anlaşılmaz biriydi, aslında delikanlıların üçü de anlaşılmazdı. Kapıcı Tihon'da eğlenceli buldukları ne vardı? Akşamları avlu kapısının önünde Tihon'la otururlardı ve büyük Artamonov, köylünün ikna edici sesini duyardı:

— Öyledir. Yükün az olursa kolay yürürsün. Açılara gelince, onlara inanmayın. Gökte nasıl açı olabilir? Gökte duvar yok ki.

Lise öğrencileri kahkahayı patlatırlardı. İlya kadife gibi yumuşak ve az, Miron kuru ve acı acı gülerdi, Goritsvetov ise onlar kadar hevesli gülmezdi ve her zaman birden gülmeyi keserek arkadaşlarına:

— Durun, bu hiç de komik değil, –derdi.

Sonra Tihon'un anlaşılmaz, karışık konuşması tembel tembel uğuldardı:

— Çocuklar siz insanın ne olduğunu öğrenin daha çok. Kim hangi görevle dünyaya gelmiştir, kimin nasıl bir kaderi vardır? İşte sihirbazlık yapılması gereken şey budur. Bir de sözcükler. Sözcükleri tam olarak anlamak gerekir. İşte sizler,

sen de öbürü de "sonunda" diyorsunuz sık sık, yuvarlak bir laf. Oysa hiçbir şeyin sonu yoktur!

Ve Tihon Vyalov, Pyotr'un bildiği, her zamanki vecizeyi tekrarlardı:

— İnsan ip eğirir, şeytan çuval dokur, bu böyle sonsuz şekilde devam eder.

Gençler kahkahadan kırılır, Tihon da tok bir sesle güler, iç çeker:

— Sizi gidi acemi bilginler sizi! –derdi.

Akşamın alacakaranlığında gençler, gün ışığında olduklarından daha küçük görünürlerdi; Tihon ise şişer, yayılır ve gündüzkinden daha aptalca konuşurdu.

İlya'nın Tihon'la sohbetleri, Artamonov'un kapıcıya karşı düşmanlığını artırarak aklına birtakım belli belirsiz kuşkular sokuyordu. Oğluna soruyordu:

— Tihon'da ne buluyorsun?

— İlginç bir adam.

— Nesi ilginç? Aptallığı mı?

İlya usulca:

— Aptallığı da anlamak gerekir, –diye yanıt vermişti.

Yanıt Artamonov'un hoşuna gitmişti.

— Doğru, aptallıklar içinde yaşıyoruz.

Ama hemen "Bunlar Tihon'un sözleri!" diye düşünmüştü.

Oğlu onda birtakım olağanüstü umutlar uyandırıyordu; İlya'nın ellerini ceplerine sokup, hafif hafif ıslık çalarak pencereden avludaki işçilere baktığını, acele etmeden atölyede dolaştığını ya da hafif adımlarla işçi mahallesine gittiğini gördüğü zaman hoşnutlukla şöyle düşünürdü:

"Uyanık bir patron olacak. Benim gibi başlamayacak işe, beni arabaya koştular, hadi çek bakalım, dediler."

Oğlunun konuşkan olmaması biraz canını sıkıyordu, konuşursa kısacık, sanki önceden düşünüp hazırladığı sözlerle konuşuyordu, bunlar da sohbete devam etme isteği uyandırmayan sözler oluyordu.

Artamonov, "Biraz soğuk," diye düşünüyordu ve gürültücü geveze Goritsvetov'a da, uyuşuk, tembel Yakov'a da, gençlere özgü konuşma tarzını çabucak kaybederek kitap diliyle konuşan, hayattaki her bir olayın kitaplarda yazılı kesin bir kuralı olduğunu bilen bir memuru andıran küstah Miron'a da İlya iyi ki benzemiyor diye kendini avutuyordu.

Tatil haftaları hiç anlamadan çabucak geçivermişti, çocuklar artık gitmeye hazırlanıyorlardı. Natalya nasihatler ederek Yakov'u uğurluyor, baba Artamonov ise İlya'ya asıl söylemek istediklerinden bambaşka şeyler söylüyordu. Ama bir sivrisinek bulutunu andıran işle ilgili tekdüze düşünceler içinde yaşamanın sıkıcı bir şey olduğunu nasıl söyleyebilirdi ki zaten? Bu konuda çocuklarla konuşulmazdı.

Büyük Artamonov, günlük yaşamında kar, yağmur, çamur, sıcak ve toz kadar sıradan, kaçınılmaz olaylara hiç benzemeyen bir şeyle karşılaşmayı o kadar çok istiyordu ki, sonunda böyle bir şey buldu ya da bunu icat etti. İlin ormanlık, kuytu bir köşesinde ilerlerken dolu yağışıyla, kulakları sağır eden gök gürültüsüyle ve yağmur bulutlarının mavi patlamalarıyla bir haziran fırtınasına yakalandı. Karanlıkta zor seçilen dar orman yolunu bir anda sel basmıştı, atların ayaklarının altındaki toprak arabanın tekerleklerini dingile kadar örterek eriyip akıyordu. Soğuk, mavi ateşin eriyip kaynayan toprağı tehdit ederek bir anlığına aydınlatması; yolun iki yarında ise karanlığın içinden, yağmurun cam perdesi boyunca kapkara ağaçların korkudan sıçrayarak havaya uçmaları insanı dehşete düşürüyordu. Gözle görülmeleri olanaksız hale gelen atlar burunlarından soluyarak, toynaklarıyla suyu şapırdatarak durmuştu; kısa boylu şişman arabacı Yakim, ürkekçe tatlı sözler söyleyerek atları sakinleştiriyordu. Ormanı buzlu bir gürültüyle dolduran dolu hızla yağmış, yerini milyonlarca ağır damlasıyla yaprakları kamçılayan, karanlığı öfkeli bir ulumayla dolduran yoğun bir sağanağa bırakmıştı.

— Popov'lara gitmeli, –dedi Yakim.

Ve işte Artamonov, sıcacık bir odadaki masanın başında kuru, hoş bir yarı karanlıkta, başkasına ait dapdaracık bir giysinin içinde kımıldamaya korkarak, utanarak, rüyadaymış gibi oturuyordu; nikelajlı semaver ötüyor, kızılımsı sarı saç örgülerini başının üstünde sarık gibi toplamış, koyu renk, geniş elbiseli, ince, uzun bir kadın bardaklara çay dolduruyordu. Kadının gri gözleri solgun yüzünde çok güzel parlıyordu; yumuşacık sesiyle yakın zaman önce hayatını kaybeden kocasını, yurtluğunu satmak ve kente taşınıp orada özel bir okul açmak istediğini yakınmadan, çok basit, çok sakin bir şekilde anlatıyordu.

— Bunu bana kardeşiniz tavsiye etti. Ne kadar ilginç bir insan, ne kadar canlı, kendine özgü biri.

Pyotr, çevresini saran her şeyi dikkatlice inceleyerek imrendiğini gösteren bir ses çıkardı. Gençliğinde babasıyla birlikte vilayette dolaşırken sık sık bey evlerine giderdi, ama bu evlerde hiçbir şey özel olarak dikkatini çekmezdi, insanlardan ve eşyalardan sıkılırdı, oysaki bu evde hiçbir şey onu sıkmıyordu; burada sevgi dolu, kutsal bir şey vardı. Buzlu cam abajurun içindeki büyük lamba süt beyazı ışığıyla masadaki tabakları, bardakları, gümüşleri ve gözlerinin üstünde yeşil bir siperlik bulunan küçük kızın düzgün taranmış koyu renk saçlı başını aydınlatıyordu; küçük kızın önünde bir defter vardı, ince bir kalemle resim yapıyordu ve annesinin akıcı konuşmasının duyulmasını engellemeden yavaşça bir şeyler mırıldanıyordu. Oda büyük değildi, mobilyalar sıkışık bir şekilde yerleştirilmişti ve bütün eşyalar sanki odanın içinden çıkmış, burada boy atmış gibiydi, ama her birinin ayrı bir yaşamı vardı ve her biri kendisiyle ilgili bir şeyler anlatıyordu, tıpkı duvarlardaki çok parlak üç tablo gibi; Pyotr'un karşısındaki tabloda beyaz bir masal atı gururla boynunu eğmişti; yelesi inanılmaz derecede uzundu, nerdeyse yere değiyordu: Her şey şaşırtıcı şekilde rahat ve

sakindi, ev sahibesinin sesi uzaktan gelen hüzünlü bir şarkı gibi duyuluyordu. İşte böyle bir ortamda kötü bir şey yapmadan ömür boyu kaygısız yaşayabilirdi insan; eş olarak böyle bir kadına sahip olan, ona saygı gösterebilir, onunla her konuda konuşabilirdi.

Teras kapısının ardında kapkara gökyüzü, yarım daire şeklindeki renk renk camların arasından Artamonov'u artık korkutmadan mavimsi bir ışıkla patlıyor, parlayıp sönüyordu.

Artamonov, sevgi dolu bir huzur ve rahatlık izlenimiyle bu rahatlığı yaratan gri gözlü, sakin kadının hayalini de yanına alarak şafakta yola çıktı. Arabada hem altın rengi güneşin hem de rüzgârla yırtılmış kirli bulut lekelerinin yansıdığı su birikintilerinden yüzercesine geçerken hüzün ve gıptayla "İşte yaşamak bu," diye düşünüyordu.

Bu tanışıklıktan nedense karısına söz etmedi, Aleksey'den de sakladı bunu; ama yine de birkaç hafta sonra kardeşine uğradığında Popova'yı Olga'yla kanepede yan yana otururken görünce bozuldu; kardeşi onu kanepeye doğru itekledi:

— Vera İvanovna, işte benim kardeşim, –dedi.

Kadın gülümseyerek elini uzattı:

— Biz tanışıyoruz zaten.

— Nasıl olur? –diye bağırdı Aleksey hayretle.– Ne zaman tanıştınız? Niye söylemedin bana?

Pyotr, kardeşinin şaşkınlığında kötü bir şey hissetti ve sakalının kılları anlaşılmaz bir şekilde oynadı; kulağını çekiştirerek yanıtladı:

— Unuttum.

Parmağını uzatıp arsızca onu gösteren Aleksey:

— Baksanıza, nasıl da kızardı, –diye bağırıyordu.– Yok yavrum, pek ustaca kıvırdın! Bu kadını bir kere gören bir daha unutabilir mi acaba? Bakın, kulakları kaşınıyor, uzuyor!

Popova kızmadan, gücenmeden, tatlı tatlı gülümsüyordu.

Yüksek, kesme kadehlerde buzlu ballı, alkollü içki içiyorlardı; içkiyi Olga'ya hediye olarak bu kadın getirmişti, kehribar sarısı renkteki içki neşeyle dili gıdıklıyor, Pyotr'a çok cesur bazı sözcükler telkin ediyordu, ama bunları söyleyecek fırsat bulamıyordu, kardeşi hiç ara vermeden, telaşla şakıyıp duruyordu:

— Yo, Vera Nikolayevna satmakta acele etmeyin! Sessizliği seven birine satmak lazım, insanın ruhunun dinleneceği bir yer orası. Peki, kaç para verecek bu adam size? Toprağınız yok, orman deseniz az, hem de işe yaramaz, orman tavşanlardan başka kimin işine yarar?

Pyotr:

— Satmamalısınız, –dedi.

Popova, düşünceli bir şekilde içkisinden bir yudum aldı ve:

— Neden? –diye sordu.– Satınam lazım, –diyerek de iç çekti.

Olga'nın dikkatli bakışı ve dudaklarının gülümsemesini gizleyerek titremesi Pyotr'un hoşuna gitmedi, suratını asarak içkisini içti ve Popova'nın yanıtını suskunlukla karşıladı.

İki gün sonra yazıhanede Aleksey, eşyalarının karşılığında Popova'ya para vermek niyetinde olduğunu söyledi Pyotr'a.

— Yurtluğu beş para etmez, ama eşyaları...

— Alma, –dedi Pyotr çok kararlı bir şekilde.

— Neden? Eşyaların değerini biliyorum...

— Alma.

— Ama niye? –diye bağırdı Aleksey.– Bu işten anlayan biriyle giderim yanına.

Pyotr, olmaz anlamında başını sallıyordu; kardeşini bu işten vazgeçirmeyi çok istiyordu ama itiraz edecek bir neden bulamayınca birden:

— Yarı yarıya alalım; sen yarısını, ben yarısını, –diye teklif etti.

Aleksey, ağabeyinin gözünün içine bakarak güldü.

— Garip şeyler yapmaya başladın desene.

— Zamanı gelmiş demek ki, –dedi Pyotr Artamonov yüksek sesle.

— Yanlış adres! –diye uyardı kardeşi.– Ben denedim, balık kadar soğuk biri.

Artamonov, Popova'yla iki üç kez görüştükten sonra onunla ilgili hayaller kurmaya başlamıştı. Kadını kendisiyle yan yana koyuyordu ve hayret edilecek derecede kolay, rahat, dışı güzel, içi hoş ve sakin, her gün işi savsaklayan bir yığın insanı görmek zorunda olmadığı bir yaşam ortaya çıkıveriyordu karşısına hemen; her zaman bir şeylerden hoşnutsuz olan bu insanlar kâh bağırır, şikâyet ederler, kâh aldatmaya çalışarak yalan söylerlerdi, yapış yapış yalakalıkları, tıpkı çok kötü gizledikleri ama giderek artan düşmanlıkları gibi sinirlendirirdi Artamonov'u. Bütün bunların dışında, ağını giderek daha geniş şekilde ören kırmızı, yağlı fabrika örümceğinden uzakta bir yaşam tablosu kolayca yaratılmış oluyordu. Kendisini kocaman bir erkek kedi gibi görüyordu; sıcak ve rahattı, sahibesi onu sevip okşuyordu, başka hiçbir şeye ihtiyacı yoktu, hiçbir şeye.

Daha önce küçük Nikonov onun için nasıl çevresinde bütün ağır ve tatsız şeylerin toplandığı koyu bir nokta olduysa, şimdi de Popova, sadece güzel, hafif düşünceleri ve niyetleri kendine çeken bir mıknatıs olmuştu. Popova'nın yurtluğuna değer biçmek için kardeşiyle ve kurnaz, gözlüklü bir ihtiyarla birlikte oraya gitmeyi reddetmiş olsa da Aleksey işi ipoteğe bağlayıp geri döndüğünde:

— Rehin senedini bana sat, –diye önerdi.

Aleksey şaşkındı, memnun olmamıştı, buna neden gerek duyduğunu sordu uzun uzun, ağzını aradı, sonunda şöyle dedi:

— Bana bak, benim işime gelmez bu! Ona ödeme yapmaya gerek yok, eşyaların değeri yüksek, anlıyor musun? Üste para ver!

Pazarlıkta anlaştılar; Aleksey, suratını ekşitti ve:

— Başarılar dilerim, –dedi.– İyi bir iş.

Pyotr da iyi bir iş yaptığını hissediyordu: Kendisine bir dinlenme köşesi armağan etmişti.

— Karına söylemeyecek misin? –diye sordu kardeşi göz kırpıp.

— Sen bilirsin, –dedi Pyotr.

Aleksey, inceler gibi yüzüne baktı:

— Olga, senin Popova'ya âşık olduğunu düşünüyor, –dedi.

— Onu da ben bilirim.

— Hırlama. Bizim yaşımızdaki erkeklerin hemen hemen hepsi haylazlık eder.

Pyotr, kaba ve öfkeli bir yanıt verdi:

— İlişme bana...

Çok geçmeden Olga'nın onunla daha dostça, ama acıyarak konuşmaya başladığını hissetti; bu durum hoşuna gitmedi ve bir sonbahar akşamı Olga'nın evinde otururken sordu:

— Kocan Popova'yla ilgili saçma sapan bir şeyler söyledi mi sana?

Olga, onun tüylü elini kendi hafif eliyle okşadı ve:

— Benden laf çıkmaz, –dedi.

— Hiç kimseden de çıkmayacak, –dedi Artamonov, yumruğunu dizine vurup.– Benim içimde kalacak. Bunu anlayamazsın sen. Ona da bir şey söyleme sakın.

Popova'ya karşı şehvet duymuyordu, hayallerinde karşısına arzu ettiği bir kadın olarak değil, hoş bir ev rahatlığının, güzel, temiz bir yaşamın gerekli bir tamamlayıcısı olarak çıkıyordu. Ancak bu kadın kente taşındığında onu Aleksey'in evinde sık sık görmeye başlamış ve birden kendini çok şaşkın hissetmişti. Hasta yatan Olga'nın yatağının yanında görmüştü onu; bluzunun kollarını sıvamış, leğenin üstüne eğilmiş, havluyu ıslatıyor, eğilip doğruluyordu; genç

kızlarınki kadar küçük göğüsleriyle şaşırtıcı derecede düzgün endamlı, karşı konulamayacak kadar çekici bir kadındı. Artamonov, kapının önünde dikilmiş, hiçbir şey söylemeden yan gözle onun beyaz kollarına, sıkı baldırlarına, kalçasına bakıyordu; birden öyle sıcak bir istek sisiyle sarıldı ki, kadının kollarını kendi vücudunun çevresinde hissetti. Popova'nın selamına karşılık güçlükle boynunu eğip pencerenin yanına geçti, oflayıp puflayarak oturdu ve:

— Neyin var Olga? –diye sordu.

İlk kez bir kadın onun üzerinde bu kadar buyurucu ve yıkıcı bir etki yapıyordu; hatta bunda tehlikeli, tehdit içeren bir şey olduğunu belli belirsiz hissederek korkuyordu. Arabacıyı doktor çağırmak için gönderdikten sonra yürüyerek fabrikaya gitti.

Şubat ayının sonuydu; hafiften ısınan hava kar fırtınası çıkma tehlikesi gösteriyordu; toprağın üstünde, gökyüzünü gizleyen, geniş bir alanı Artamonovlar'ın tepesine kapanmış bir tas kadar daraltan gri bir sis asılıydı; bu tastan ıslak, soğuk bir toz dökülüyordu yavaş yavaş; bıyıkların ve sakalların üstüne ağır ağır çökerek soluk almaya engel oluyordu. Artamonov, yumuşak karın üstünde yürürken kendisini tıpkı Nikita'nın intihara teşebbüs ettiği geceki ve Pavel Nikonov'u öldürdüğü andaki gibi ezilmiş, çiğnenmiş hissediyordu. Bu iki zor anın benzerliğini anlıyordu ve üçüncüsü daha da tehlikeli görünüyordu. Bu hanımefendiyi hiçbir zaman kendisine sevgili yapamayacağı açıktı. Popova'ya karşı bir anda gönlünün akıvermesinin bu kadını sıradan kadınlar safına çekerek, içinde kendisine sevimli gelen bir şeyi yıktığını ve kararttığını şimdiden görüyordu. Bir kadının, bir eşin ne demek olduğunu çok iyi biliyordu ve bir sevgilinin, bir metresin yavan, zorunlu okşamalarının artık onu nerdeyse hiç uyarmayan bir kadından nasıl ya da ne şekilde daha iyi olabileceğini düşünmek için bir nedeni de yoktu.

"Ne istiyorsun?" –diye soruyordu kendi kendine.– "Zina yapmak mı istiyorsun? Karın var senin."

Onu tehdit eden bir şey olduğunda hep bir an önce bu tehlikeyi aşmak, onu ardında bırakmak ve geriye bakmamak için şiddetli bir istek duyardı. Bir tehditle karşı karşıya kalmak, geceleyin karanlıkta derin bir nehri kaplayan gevşek, ilkbahar buzunun üstünde durmakla aynıydı; yeniyetmeliğinde bu korkuyu yaşamıştı ve bütün bedeniyle hatırlıyordu.

Ağır, sersemleştirici bir şaşkınlık içinde geçen birkaç günün ardından uykusuz bir geceden sonra sabah erkenden avluya çıktı ve bekçi köpeği Tulun'un kanlar içinde yerde yattığını gördü; daha gün tam ağarmamıştı, kan katran gibi kara görünüyordu. Tüylü cesedi ayağıyla hafifçe kımıldattı, Tulun da dişleri sırıtır gibi dışarı fırlamış kafasını oynattı ve yuvasından fırlamış gözüyle adamın ayağına baktı. İrkilen Artamonov, kapıcı kulübesinin alçak kapısını açtı, eşikte durarak sordu:

— Köpeği kim öldürdü?

— Ben, –dedi birbirinden ayrılmış beş parmağının üstünde fincan tabağını tutan Tihon.

— Niye yaptın?

— Yine birini ısırdı.

— Kimi ısırdı?

— Serafim'in kızı Zinaida'yı.

Düşünceye dalıp kısa bir süre susan Pyotr:

— Köpeğe yazık olmuş, –dedi.

— Nasıl yazık olmaz? Onu ben besledim, büyüttüm. Ama bana da hırlamaya başlamıştı. Hoş, insanı da zincire vursak o da çıldırırdı ya...

— Doğru, –dedi Artamonov ve kapıyı arkasından sıkı sıkı kapatıp, "Bazen bu bile akıllı laflar ediyor," diye düşünerek gitti.

Fabrikanın hışırtısına ve uğultusuna kulak kabartarak avlunun ortasında dikildi. Avlunun dibinde sarı bir leke

parlıyordu, Serafim'in at ahırının duvarına bitişik evinin penceresindeki ışıktı bu. Artamonov, ışığa doğru gitti, pencereden içeri bir göz attı, Zinaida sırtında gecelikle masanın yanında, lambanın önünde oturmuş, elinde iğne bir şey dikiyordu; Artamonov içeri girince başını kaldırmadan:

— Niye döndün? – diye sordu.

Ama gözlerini yukarı kaldırıp, elindeki dikişi masaya fırlattı, gülümseyerek ayağa kalktı ve:

— Aman Tanrım! Ben de sanmıştım ki, babam geri döndü... –diye bağırdı.

— Bana bak, Tulun seni ısırdı mı?

— Hem de nasıl! –dedi övünür gibi ve ayağını sandalyenin üstüne koyup geceliğinin eteğini yukarı kaldırdı:– Baksanıza!

Artamonov, dizinin altından bağlanmış beyaz bacağa şöyle bir baktı ve kızın yanına iyice yaklaştıktan sonra:

— Peki, sabahın köründe avluda ne işin vardı? Ne dolaşıp duruyordun, ha? –diye homurdandı.

Artamonov'un yüzüne soru sorar gibi bakan Zinaida, durumu hemen anlayarak gülümsedi, şişesinin içine doğru kuvvetlice üfleyip lambayı söndürdü ve:

— Kapıyı kilitlemek lazım, –dedi.

Yarım saat sonra Pyotr Artamonov, acele etmeden, içinde tatlı bir hafiflik hissederek fabrikaya doğru yürüyordu; kulağını çekiştirerek, mekikçi kızın okşamalarındaki arsızlığı şaşkınlıkla anımsayarak sık sık yere tükürüyor ve gülümsüyordu: Sanki birini çok ustaca kandırmış, aldatmıştı...

Fabrikada çalışan kızların uçarı yaşamına bir ayının arı kovanlığına daldığı gibi dalmıştı. İlkönceleri bu yaşam, bu konuyla ilgili bütün duyduklarını aşarak sözcüklerdeki ve duygulardaki ateşli çıplaklıkla onu hayrete düşürmüştü; bu yaşamdaki her şey açıktı, kışkırtıcı bir arsızlıkla ortaya çıkıyordu, bu arsızlık üzerine şarkılar söyleniyor, gözyaşları dökülüyordu; Zinaida ve kız arkadaşları buna aşk diyorlar-

dı ve bu aşkta keskin, acımsı, içkiden daha çok sarhoş eden bir şey vardı.

Artamonov, fabrika işçilerinin, Serafim'in at ahırına sırtını vermiş kulübesine "Kapan" dediklerini, Zinaida'ya da "Pompa" adını verdiklerini biliyordu. Marangoz ise evine "Manastır" diyordu. Ocağın yanındaki tahta sıraya oturmuş, omzundan boynuna attığı işlemeli bir havlunun üzerine yerleştirdiği guslisini kıvırcık saçlı kafasını yukarı atarak, pembe küçük yüzününmimikleriyle çalarken göz kırpıyor ve:

— Eğlenin bakalım, küçük rahibeler! –diye bağırıyordu.– Bunların hepsi birer rahibedir, sen ne dersin Pyotr İlyiç? Eğlence şeytanına hizmet ederler, ben de onların başıyım, rahip gibi bir şeyim yani. At bakalım hayatın neşesine bir rublecik!

Parayı alıp ayak bezinin içine sokuyor ve guslisini çalarak şarkı söylüyordu:

Bey hanımı oturur cehennemde,
Kızarmış buz ister.
Cehennemin şeytanları budalayı,
Fırın kancalarıyla okşar!

— Ne çok mâni biliyorsun sen, –diye hayret ediyordu patron, ihtiyar ise övünerek şakalarını sürdürüyordu:

— Elek! Elek gibiyim ben; istediğin çerçöpü doldur içime, eler eler sana hemen bir mâni çıkarırım. Ben elek gibi bir adamım!

Sonra anlatıyordu:

— Bunu bana beyler öğrettiler; Kutuzovlar diye mükemmel efendilerim vardı, bir de Yapuşkin adında bir bey vardı, ayyaşın biriydi. Kendini yoksul gibi gösterir, –ne kurnazlık ama!– omuzlarında taşıdığı sandığıyla dolaşırdı, sözüm ona ufak tefek şeyler satardı, gördüğü, duyduğu her şeyi yazardı. Yazıp yazıp, sonunda çarın yanına varmış: Bak, demiş çara,

köylülerimiz ne düşünüyorlar majeste! Çar bakmış, yazıları okumuş, ruhu kararmış ve köylülerin azat edilmesini, Yapuşkin'in Moskova'da tunçtan heykelinin dikilmesini, kendisine dokunulmamasını, sağ salim Suzdal'e sürgüne gönderilmesini ve orada devletin kesesinden istediği kadar içki içirilmesini buyurmuş. Çünkü Yapuşkin halkla ilgili olarak daha pek çok gizli şey yazmış, ama bu yazdığı şeyler çarın işine gelmemiş ve bunlar örtbas edilmek istenmiş. Orada, yani Suzdal'de Yapuşkin ölene dek içmeye devam etmiş, notlarını da çalmışlar pek tabii ki.

— Atıyorsun, –diyordu Artamonov.

— Kızlardan başka hiçbir zaman hiç kimseye yalan söylemedim, benim mesleğim değil, –diyordu ihtiyar, ne zaman şaka yaptığını anlamak zordu.

— Gerçeği bilen yalan söyler, –diye şaka yapıyordu,– oysa ben yalan söyleyemem, çünkü gerçeği bilmem. Yani eğer istersen şöyle söyleyeyim, çok fazla gerçek gördüm ve gerçek, genç olduğu sürece güzel bir kadındır, derim.

Ancak gerçeği bilmese de beyler hakkında, onların eğlenceleri ve başlarına gelen felaketler hakkında, zalimlikleri ve zenginlikleri hakkında sonsuz denecek kadar çok hikâye biliyordu ve bu hikâyeleri anlatırken her zaman belli ettiği bir üzüntüyle şunları ekliyordu:

— Ama sonları geldi onların da! Yaşam noktalarından saptılar, kendi kendilerini anlamıyorlar! Tutunamadılar...

Parmağıyla başının üstünde bir çember çizmiş, sonra elini hızla indirip yerde de benzer bir çember daha çizmişti.

— Haylazlığa başladılar! –diyordu göz kırparak ve şarkı söylüyordu:

Beyler vardı bir zamanlar,
Dana eti yerlerdi.
Ve yiyip bitirdiler bu beyler,
Zavallı babalarını!

Serafim, haydutları, cadıları, köylü isyanlarını, acı bir aşk hikâyesini, geceleri tesellisiz dul kadınlara gelen ateşli yılanları anlatırdı. Bunları o kadar meraklı, heyecanlı anlatırdı ki, yerinde duramayan, kıpır kıpır kızı bile bu masalları hiç ağzını açmadan, bir çocuğun kendini hayallere kaptırmış açgözlülüğüyle dinlerdi.

Artamonov, Zinaida'da aşırı ahlaksızlığın hesaplı bir iş bilirlikle bir araya geldiğini iğrenerek gözlemlerdi. Pavel Nikonov'un iftirasını, kehanet olarak görünen o iftirayı kim bilir kaçıncı kez anımsıyordu.

"Neden bunu seçtim?" –diye soruyordu kendi kendine.– "Daha güzelleri var. Oğlum bu kadını öğrenecek olsa tam olur!"

Aynı zamanda Zinaida ve kız arkadaşlarının yaptıkları bu eğlencelere tıpkı askerlerin askerliğe baktığı şekilde, sanki kaçınılmaz bir görev gibi baktığını da fark ediyordu ve zaman zaman kızların bu arsızlıklarıyla hem kendilerini hem de başkalarını kandırdıklarını düşünüyordu. Zinaida'nın sırnaşık para hırsı ve dilenciliği kısa sürede onu kendisinden uzaklaştırdı; bu hırs kızda Serafim'den daha keskin bir şekilde ortaya çıkıyordu, Serafim, aldığı paraları nedense "şalgam şarabı" dediği "Tenerif" marka tatlı şaraba, pek sevdiği sarmısaklı sucuğa, marmelat ve yumurtalı çöreklere harcardı.

Bu hareketli, eğlenceli, becerikli yaşlı adam Artamonov'un pek hoşuna gidiyordu; Serafim'den herkesin hoşlandığını, fabrikada ona "Tesellici" diye ad taktıklarını biliyordu ve Pyotr, bu takma isimde gerçeğin alaydan daha fazla olduğunu, alayın ise sevimli bir yanı bulunduğunu görüyordu.

Daha da önemlisi, Serafim'in Tihon'la dostluğu Artamonov'a anlaşılmaz ve tatsız geliyordu, Tihon da sanki ona karşı sevgisizliğini mahsus derinleştiriyordu. Natalya, Artamonovlar'ın evindeki hizmetinin yirminci yılında Vyalov'un

isim gününü onun için önemli bir gün haline getirmeye karar verdi.

— Düşünsene, ne eşi bulunmaz bir insan Tihon! –dedi Natalya kocasına.– Yirmi yıldır hiçbir kötülük görmedik ondan. Balmumu gibi hafif hafif yanıyor.

Kapıcıya saygısını özel olarak göstermek isteyen Pyotr, armağanlarını Tihon'a kendi eliyle götürdü. Kapıcı kulübesinde çok şık giyinmiş olan Serafim karşıladı onu; Tihon başını eğmiş, patronunun çizmelerine bakarak Serafim'in arkasında duruyordu.

— Benden sana bir saat, al! Karımdan ceketlik kumaş. Bir de para.

— Paraya gerek yoktu, –diye mırıldandı Tihon, sonra da:

— Teşekkür ederim, –dedi.

Patronunu Serafim'in hediye ettiği "Tenerif" içmeye davet etti, Serafim ise hemen sözcüklerle oynamaya başladı:

— Pyotr İlyiç, sen bize değer veriyorsun, biz de sana. Ayının bal sevdiğini, demircinin de demir dövdüğünü biliyoruz; bizim için beyler ayıdır, sense demircisin. İşinin büyük ve zor olduğunu görüyoruz.

O anda Vyalov, parmaklarının arasında evirip çevirdiği gümüş saate bakarak şöyle dedi:

— İş, insanın dayanacağı bir korkuluktur; uçurumun kenarında yürür, ona tutunuruz.

— İşte bu! –diye bağırıyordu Serafim sevinerek.– Doğru! Yoksa düşerdik yani!

— Boş konuşuyorsunuz, –dedi Artamonov.– Çünkü siz patron değilsiniz. Anlayamazsınız...

Tihon'un sözleri onu kızdırdığı halde bu sözlere verecek yeterince güçlü bir karşılık bulamadı. Tihon'un ısrarlı, üstü kapalı düşüncesini bu sözlerle ilk açıklaması değildi ve bu düşünce patronu giderek daha çok sinirlendiriyordu. Kapıcının taştan yapılmış gibi duran yağlanmış kafasına bakarken ezici, mat edici sözler arıyor ve kulağını çekiştirerek sesli sesli soluyordu.

— İşler, elbette çeşit çeşit, –dedi Serafim uzlaştırıcı bir tavırla,– kötüsü var iyisi var...

— Bıçak iyidir de boğaza dayanınca tahammül edilmez, –diye söylendi Tihon.

Patron, isim günü sahibine okkalı bir küfür savurmak istiyordu, ama bu isteğine zor engel olup sert bir şekilde sordu:

— Ne diye her zamanki gibi iş hakkında abuk sabuk homurdanıp duruyorsun? Ne dediğin anlaşılmıyor...

Tihon masanın altına baktı ve:

— Anlamak zordur, –dedi.

Yine marangoz konuşmaya başlamıştı:

— Pyotr İlyiç, o sadece zararsız işleri kabul eder...

— Dur Serafim, bırak da kendisi söylesin.

O zaman Tihon, hiç kımıldamadan tepesindeki gri, avuç büyüklüğündeki dazlağını patronuna göstererek iç çekti ve:

— İş yapmayı Kabil'e şeytan öğretti... –dedi...

— Bak, nasıl da saçmalıyor! –diye bağırdı Serafim, elini dizine vurup.

Artamonov sandalyeden kalktı ve kapıcıya öfke içinde:

— Anlamadığın konularda konuşmasan daha iyi edersin, –diye tavsiyede bulundu.

Tihon'un hesabını kesmek gerektiğini düşünerek kapıcı kulübesinden öfkeyle uzaklaştı. Yarından tezi yok hesabı kapatmalıydı. Yarın değilse de bir hafta sonra. Yazıhanede Popova onu bekliyordu. Popova, tanışmıyorlarmış gibi soğuk bir şekilde selam verdi, sandalyeye otururken şemsiyesini yere vurdu ve rehin senedinin faizlerini bir kerede ödeyemeyeceğini söyledi.

Pyotr ona bakmadan:

— Önemli değil, –dedi yavaşça ve kadının şu sözlerini duydu:

— Eğer ertelemeye razı değilseniz, reddetme hakkınız var.

Popova bunu kırgın bir edayla söyledi ve şemsiyesini tekrar yere vurup o kadar beklenmedik şekilde hızla çıkıp gitti ki, ona ancak kapıyı arkasından kapattığında bakabildi Artamonov.

"Kızdı," –diye düşündü Artamonov.– "Niye kızdı ki?"

Bir saat sonra kasketini kanepeye pat pat vurarak Olga'nın yanında oturuyor ve şöyle diyordu:

— Sen söyle ona, bana faizi de parası da lazım değil onun. Para nedir ki? Üzülmesin, anlıyor musun?

Olga, rengârenk ipek yumaklarını ayırarak, boncuk kutusunu masanın üstünde oraya buraya iterek düşünceli bir şekilde:

— Ben anlıyorum da o zor anlayacaktır, –dedi.

— Sen de anlayacağı şekilde anlat. Senden bana ne?

— Teşekkür ederim, –dedi Olga. Gözlüğünün camları parladı, camların bu gülümsemesi Pyotr'u sinirlendirdi.

— Şaka yapma! –dedi Pyotr kaba bir şekilde.– Domuzumu onun bostanında otlatmayı ummuyorum, bunun peşinde değilim, bunu aklından çıkar!

Olga iç çekip, saçları düzgün taranmış başını kuşkuyla salladı ve:

— Ah, seni gidi köylü, –dedi.

Pyotr bağırdı:

— İnan bana! Ne söylediğimi biliyorum...

— Ah, biliyor musun gerçekten?

Olga ona acıyarak ahlayıp ofluyordu, Artamonov bunu hissediyordu. Olga'nın gözlerinin, gözlüğün üstünden merhametle, neredeyse tatlı tatlı baktığını görüyordu Pyotr, ama bu onu yalnızca sinirlendiriyordu. Begonyaların zarif çiçeklerinin hayvan kulaklarını andıran etli yapraklar arasında sallandığı pencerenin kenarına bakarken ona inandırıcı olacak kadar açık bir şey söylemek istiyordu, ama gerekli sözcükleri bulamıyordu.

— Yurtluğuna acıyorum. Çok güzel bir yurtluk, evet! Orada doğmuş...

— Ryazan'da doğmuş...

— Oraya alışmış, fark etmez! Benimse ruhum ilk kez orada huzur içinde uyudu...

— Uyandı... –diye düzeltti Olga.

— Ne fark eder, uyudu, uyandı...

Pyotr, kendisinin de anlamadığı bir şeyler söyleyip durdu uzun bir zaman, dirseklerini masaya dayamış dinlemekte olan Olga, Pyotr'un sözleri tükendiğinde:

— Şimdi de sen beni dinle... –dedi.

Mekikçi kızla oynaştığını bilen Natalya'nın kalbinin kırıldığını, ağladığını, ondan yakındığını anlattı. Ama Artamonov'a dokunmadı bu sözler.

— Kurnaz, –dedi gülerek,– bildiğini belli edecek tek söz etmedi bana. Sana şikâyet etti ha? Üstelik de pek sevmez seni.

Biraz düşünüp ekledi:

— Zinaida'ya "Pompa" diyorlarmış, çok doğru! İçimdeki bütün pisliği çekip aldı.

— Pis pis laflar etme, –diyerek yüzünü ekşiten Olga iç çekti.– Hatırlar mısın, sende evlatlık ruhu olduğunu söylemiştim Pyotr, düşmandan korkar gibi korkuyorsun kendinden...

Bu sözler Pyotr'un canını sıktı:

— Benimle nasıl konuşuyorsun böyle, küstahlık etme; çocuk muyum ben? Sen ne düşünürsen düşün, seninle konuşuyorum işte, ruhumu açıyorum, böyle konuşacağım başka kimse de yok. Natalya'yla konuşulmaz. Bazen onu dövmek istiyorum. Ama sen... Ah siz kadınlar!..

Kasketini giydi ve birdenbire ifade edilemez bir sıkıntıya kapılıp, karısını düşünerek dışarı çıktı. Uzun zamandır onu düşünmüyordu, her gece Tanrı'yla fısıldaştıktan sonra yapmacık bir tatlılıkla kocasının yanına yattığı halde neredeyse onun farkında bile değildi.

"Biliyor, ama hâlâ yanıma sokuluyor," –diye düşünüyordu öfkeyle.– "Domuz karı."

Karısı, Pyotr'un gözü kapalı bile tökezlemeden yürüyebileceği bildik bir patikaydı; onu düşünmek istemiyordu. Ama her yanı şişmiş, kırmızı, biçimsiz şekilde şiş bir suratla koltuğunda yavaş yavaş ölmekte olan kayınvalidesinin kendisine her geçen gün daha düşmanca baktığını anımsadı; kayınvalidesinin bir zamanlar güzel olan şimdi ise donuk ve nemli gözlerinden kederli yaşlar akıyor; çarpık dudakları kımıldıyor, ama tutuk dili ağzından sarkıyor, bir şey söyleyecek güç bulamıyor; Ulyana Baymakova, yarı canlı sol elinin parmaklarıyla dilini ağzına tıkıştırmaya çalışıyor.

"Hissediyor. Yazık."

Zinaida'yla ahlaksız ilişkisini bitirmek için yine de büyük bir irade gücü gerekti Artamonov'a. Ama bunu yapar yapmaz mekikçi kızla ilgili içki sersemi anıların yanında içini sızlatan birtakım düşünceler çıkmıştı hemen ortaya. Sanki bir başka Pyotr Artamonov daha doğmuştu, birincisiyle birlikte yaşıyor, onun peşinden yürüyordu. Bu ikincinin büyüdüğünü, hissedilir hale geldiğini ve ona her şeyde engel olduğunu, kendisine, gerçek Pyotr Artamonov'a ne yapması gerektiğini söylediğini hissediyordu. Bu ikincisi, fırsatları ustaca kullanarak köşeden aniden kopan bir rüzgâr gibi kulağına can sıkıcı, yiyip bitirici düşünceler fısıldıyordu:

"Beygir gibi çalışıp duruyorsun, ne için? Ömür boyu karnını doyuracak kadar paran var. Artık oğlunun çalışma zamanı geldi. Ona duyduğun sevgi yüzünden küçük bir çocuğu öldürdün. Bir hanımefendiden hoşlandın, çapkınlık etmeye, basit kadınlarla düşüp kalkmaya başladın."

Bunun gibi bir düşünce aklına gelince hayat hep karanlık ve sıkıcı hale geliyordu.

İlya'nın büyüyüp yetişkin biri oluşunu da her anıyla sonuna kadar izleyememişti. Fark edilmeden geçen tek olay bu değildi; Natalya, kızları Yelena'yı aynı şekilde fark ettirmeden vilayette zengin bir kuyumcunun oğlu olan kara bıyıklı, yaman bir delikanlıyla nişanlamış ve evlendirmişti;

bu arada sıcak bir haziran öğlesinde, fırtına öncesi yakıcı bir havada kayınvalidesi de sonunda ölmüş, son nefesini vermişti; daha onu yatağa yatıramadan yakınlarda bir yerde herkesi korkutan bir şimşek çakmış, gök gürlemişti.

Natalya, ellerini kulaklarına götürmüş ve:

— Pencereleri, kapıları kapatın! –diye bağırmıştı; annesinin şiş ayağı elinden kurtulmuş, topuğu boğuk bir ses çıkararak yere çarpmıştı.

Pyotr Artamonov, gri, ince kumaştan takım elbise giymiş, zayıf, hafif esmer yüzünde bıyıkları iyice fark edilen, uzun boylu, düzgün vücutlu bir adam içeri girdiğinde oğlunu hemen tanıyamamıştı sanki. Lise öğrencisi gömleği giymiş, geniş ve şişman Yakov, daha çok benziyordu kendisine. Oğulları nazik bir şekilde selam verip oturdular.

— İşte, –dedi baba, çalışma odasında dolaşırken,– işte anneanneniz de öldü.

İlya, suskun, sigara içiyordu; Yakov ise yeni, kendine ait olmayan bir sesle şöyle dedi:

— İyi ki tatile denk geldi, yoksa gelemezdim ben.

Küçük oğlunun akıldan yoksun sözlerini duymazdan gelen Artamonov, dikkatle İlya'nın yüzüne bakıyordu; oğlunun yüzü büyük ölçüde değişmiş, toparlanmıştı, biraz koyulaşmış olan perçemlerle örtülü alnı o kadar yüksek değildi, ama mavi gözleri derinleşmişti. Ciddi giysiler içindeki bu düşünceli adamın bir zamanlar saçına yapışıp çektiğini anımsamak tuhaf ve biraz da rahatsız ediciydi; böyle bir şeyin olmuş olması bile inanılmazdı. Yakov, sadece boy atmış, hareli gözleriyle eskisi gibi tombulluğunu koruyarak büyümüştü. Ağzı da hâlâ çocuk ağzıydı.

— Amma da büyümüşsün İlya, –dedi baba.– E, artık işe bakmaya başla, üç yıl kadar sonra da dümene sen geçersin artık.

İlya, sigara tabakasının kırık köşesiyle oynarken babasının yüzüne baktı:

— Yo, ben okuyacağım daha.

— Uzun mu sürecek okuman?

— Dört beş yıl kadar.

— Amma yaptın ha! Ne okuyacaksın?

— Tarih.

Oğlunun sigara içmesi, ayrıca sigara tabakasının da kötü, kalitesiz bir şey olması Artamonov'un hoşuna gitmedi, daha iyisini alabilirdi. İlya'nın okuma niyeti ve bunu gelir gelmez, daha ilk dakikalarda söylemiş olması ise hiç daha hoşuna gitmeyen bir şeydi.

Pencereyi, pencerenin ötesinde ince bir bacasından buhar çıkan, çalışan makinelerin homurtusu gelen fabrikanın çatısını gösterip, yumuşak konuşmaya gayret ederek ciddi bir şekilde:

— Al işte tarih, pofurdayıp duruyor orada! –dedi.– Onu da öğrenmek lazım. Bizim nasibimize keten dokumak düşmüş, tarih bizim işimiz değil. Elli yaşıma geldim, yerime başkasını geçirme zamanı geldi artık.

— Miron geçer, ya da Yakov. Miron mühendis olacak, –dedi İlya ve elini pencereden uzatıp sigarasının külünü silkeledi. Babası:

— Miron yeğenim, oğlum değil, –diye anımsattı.– Hadi bakalım, bunları sonra konuşuruz...

Çocuklar kalkıp gittiler, baba onları gücenmiş ve şaşkın bir bakışla uğurladı; ne yani, ona söyleyecek bir şeyleri yok muydu? Beş dakika oturmuşlardı, biri saçma sapan bir şeyler söyleyip uykulu uykulu esnemiş, öbürü sigarasıyla ortalığı dumana boğmuş ve daha gelir gelmez babasını üzmüştü. İşte avludan geçiyorlar, İlya'nın sesi duyuluyor:

— Gidip nehre bakalım mı?

— Hayır, ben yoruldum. Yolculuk beni sarstı.

"Nehir yarın da akmayacak sanki, üstelik anaları kendi anasının ölümüne üzülmüş, cenaze işleriyle uğraşırken."

Tatsız bir durumla karşılaştığında bu durumu bir an önce kendinden uzaklaştırmak, ondan kurtulmak için acele

etme alışkanlığına kapılan Pyotr Artamonov, oğluna dinlenmesi için bir hafta süre tanıdı ve bu süre içinde İlya'nın işçilerle "siz" diyerek konuştuğunu, geceleri ise avlu kapısının önünde oturarak uzun uzun Tihon ve Serafim'le sohbet ettiğini fark etti; hatta Tihon'un ölgün sesiyle nasıl aptalca laflar döktürdüğünü pencereden duydu:

— Öyledir, öyle! Dilenci olarak yaşamak, hiçbir şeysiz* yaşamak demektir. Doğrusu, İlya Petroviç, açgözlülük edilmezse herkese yeter her şey.

Serafim ise neşe içinde, tavuk gıdaklamasını andıran bir sesle:

— Biliyorum bunu! Ço-ok önceden duymuştum... – diyordu.

Yakov daha anlaşılır davranıyordu: Binadan binaya koşturuyor, kızları tatlı tatlı süzüyor, öğle tatilinde kadınlar suya girerken at ahırının çatısından nehre bakıyordu.

"Öküz," –diye geçiriyordu içinden Artamonov suratını asarak.– "Serafim'e söyleyeyim de göz kulak olsun şuna, hastalık falan kapmasın..."

Günlerden salıydı, gri, düşünceli, sakin bir gündü. Sabahın erken vaktinde toprağa hafif, tembel yağmur damlaları düşüyordu, öğlene doğru çıkan güneş isteksizce fabrikaya, iki nehrin sivri çıkıntılarına göz attı ve Natalya'nın geceleri pembe yüzünü kuştüyü yastıklara gömdüğü gibi, tombul yumuşaklığına gömüldüğü gri bulutlarla kaplandı.

Artamonov, akşam çayından önce Yakov'a:

— Ağabeyin nerde? –diye sordu.

— Bilmiyorum; tepede, çam ağacının altında oturuyordu.

— Çağır gelsin. Yo, gerek yok. Aranız nasıl, iyi geçiniyor musunuz?

Küçük oğlu:

— Fena değil, geçinip gidiyoruz işte, –derken belli belirsiz gülümsemiş gibi geldi Artamonov'a.

---

* Rusçada dilenci anlamına gelen "nişçiy" ile hiçbir şeysiz anlamına gelen "ni s çem" arasında yine bir kelime oyunu yapılıyor. (ç.n.)

— Nasıl yani? Doğru söyle...

Yakov, bakışlarını yere indirdi, bir an düşündü:

— Düşüncelerimiz pek uyuşmuyor, –dedi.

— Hangi düşünceleriniz?

— Genel olarak, hemen her konuda.

— Yani?

— O her şeyi kitaplara göre değerlendiriyor, bense aklıma, gördüklerime göre.

— Demek öyle, –dedi Artamonov, daha ayrıntılı soru sormayı beceremeyerek.

Omuzlarına yelken bezinden bir pardösü attı, eline Aleksey'in armağanı olan, topuzundaki gümüş kuş pençesi içinde malakitten bir top bulunan bastonunu aldı ve avlu kapısından çıkarken elini gözüne siper edip nehir tarafına, tepeye baktı; İlya beyaz gömleğiyle orada, ağacın altında yatıyordu.

"Kum da ıslak gibi bugün. Üşütecek, dikkatsiz çocuk."

Acele etmeden, oğluna söylemesi gereken sözlerin ağırlığını dürüstçe tartarak, gevrek sesler çıkaran otların gri saplarını ayaklarıyla ezerek İlya'nın yanına gitti. Oğlu yüzükoyun yatıyor, kurşunkalemle sayfalara vura vura kalın bir kitap okuyordu; ayak sesleri üzerine esnek bir hareketle boynunu eğdi, babasına baktı ve kalemi sayfalarının arasına koyarak kitabı gürültüyle kapattı; sonra sırtını çam ağacının gövdesine dayayıp, babasının yüzünü bakışlarıyla tatlı tatlı okşayarak oturdu. Büyük Artamonov, oflayıp puflayarak boyunduruk gibi kamburlaşmış çıplak bir ağaç köküne ilişti.

"Bugün işten söz etmeyeceğim, daha zamanımız var, gevezelik edelim yalnızca."

Ama İlya, dizlerini kollarının arasına alıp alçak sesle şöyle dedi:

— İşte böyle babacığım, ben kendimi bilime adamaya karar verdim.

— Adamak, –diye tekrarladı babası.– Papazlığa adamak gibi.

Şaka eder gibi söylemek istiyordu, ama sözlerinden sert, nerdeyse öfkeli bir ses çıktığını duydu; kendisine kızarak bastonunu kuma vurdu. O saat anlaşılmaz, gereksiz bir şey başladı; İlya'nın gözlerinin mavisi koyulaştı, düzgün kaşları oynadı, saçlarını alnından geriye attı ve sevimsiz bir inatçılıkla konuşmaya başladı:

— Fabrikatör olmayacağım, benim bu işe yeteneğim yok...

— Tihon da böyle konuşuyor işte, –dedi babası gülümseyerek.

Oğul, babasının sözlerine önem vermeyip, neden fabrikatör ve genel anlamda herhangi bir işin patronu olmak istemediğini anlatmaya koyuldu; uzun bir süre, on dakika kadar konuştu ve babası onun sözlerinde zaman zaman sanki doğru, hatta kendisinin bulanık, belirsiz düşüncelerine cevap veren hoş bir şey yakalıyordu, ama genelde oğlunun akılsızca, çocukça konuştuğunu apaçık görüyordu.

— Dur, –dedi, bastonunu oğlunun ayağının yakınında kuma vurup.– Dur bakalım, öyle değil. Saçma senin bu söylediklerin. Emir gereklidir. Halk emirsiz yaşayamaz. Çıkarı olmadan hiç kimse çalışmaz. Hep "Benim çıkarım nedir?" denir. Her şey bu iğin üzerinde döner. Baksana ne kadar çok atasözü var: "Dünürcü bir fayda beklemese tepeden tırnağa aziz olurdu." Ya da "Aziz bile çıkarı uğruna dua eder." "Makine cansızdır, ama o da yağlanmak ister."

Heyecanlanmadan konuşuyordu ve uygun atasözlerini anımsayarak konuşmasını bunların bilgelik yağıyla bol bol cilalıyordu. Sakin sakin, sözcük konusunda güçlük çekmeden, sözcükleri kolayca bularak konuşması hoşuna gidiyordu ve bu sohbetin güzel sonuçlanacağından emindi. Oğlu, kumları bir avcundan diğerine dökerken susuyordu, kumun içinden çamın boz iğne yapraklarını ayıklıyor ve onları avcundan üflüyordu. Fakat birden o da çok sakin bir şekilde:

— Bunlar benim için inandırıcı şeyler değil. Bundan sonra bu akılla yaşanamaz, –dedi.

Büyük Artamonov, bastonuna dayanarak doğruldu, oğlu ona yardım etmedi.

— Demek, baban doğru söylemiyor, öyle mi?

— Başka bir gerçek var.

— Yalan söylüyorsun. Başka gerçek yok.

Ve Artamonov, bastonunu fabrika tarafına doğru sallayarak şöyle dedi:

— Al sana gerçek! Deden onu başlattı, ben oraya ömrümü verdim, şimdi sıra sende. Hepsi bu. Sen ne sanıyordun peki? Biz çalışacaktık da sen gezecek miydin? Başkasının sırtından geçinmek mi istiyorsun? Fena fikir değil! Tarihmiş! Tükür gitsin tarihe. Tarih, kız değil, onunla evlenemezsin. Ne saçmalık, nerden çıktı bu tarih? Ne işe yarar? Ama ben haylazlık etmene izin vermeyeceğim...

Gereksiz yere sert konuşmaya başladığını hisseden Pyotr Artamonov, sözlerini yumuşatmaya çalıştı:

— Seni anlıyorum, Moskova'da yaşamak istiyorsun; orası daha eğlenceli, Aleksey de...

İlya kitabı yerden aldı, üzerindeki kumları üfledi ve:

— İzin verirseniz ders çalışacağım, –dedi.

— İzin vermiyorum! –diye bağırdı babası, bastonunu kuma saplayıp.– İzin isteme, vermem.

O zaman İlya da ayağa kalktı ve babasının omzunun üstünden rengi uçmuş gözleriyle bakarak alçak sesle şöyle dedi:

— Peki, o zaman izinsiz yapmak zorunda kalacağım.

— Yapamazsın!

— Bir adamın istediği gibi yaşamasını kimse yasaklayamaz, –dedi İlya başını sallayıp.

— Adamın mı? Sen herhangi bir adam değil, benim oğlumsun. Adammış! Üstündeki her şey bana ait.

Bu sözler ağzından kendiliğinden çıkıvermişti, bunları söylemesine gerek yoktu. Ve sesini yumuşatıp başını sitemle salladı:

— Senin için harcadığım çabaların karşılığını böyle mi ödüyorsun? –dedi.– Ah, salak seni...

İlya'nın kıpkırmızı olduğunu ve ellerinin titrediğini görüyordu. Oğlu ellerini pantolonunun ceplerine sokmak istiyordu, ama ceplerini bulamıyordu. Oğlunun gereksiz, hatta onarılmaz bir şey söylemesinden korkarak telaşla:

— Senin için bir adam öldürdüm ben... –dedi.– Belki de...

Artamonov, "belki de" sözlerini eklemişti, çünkü ilk sözcükleri söyledikten sonra onu anlamak istemeyen bir çocuğa böyle bir anda bu sözlerin söylenemeyeceğini hemen fark etmişti.

"Şimdi 'Kimi öldürdün?' diye soracak," düşüncesi geldi aklına ve tepenin kumlu yamacından hızlı adımlarla aşağıya inmeye koyuldu, oğlu ise arkasından kulakları sağır edecek bir sesle:

— Bir tek kişiyi öldürmediniz siz, fabrikanın öldürdüğü insanların yattığı koca bir mezarlık var orada, –dedi.

Artamonov durdu, başını çevirdi; İlya kolunu ileri uzatmış, gri göğün içindeki haçları gösteriyordu elindeki kitapla. Artamonov'un ayaklarının altında kumlar kütürdüyordu. Bundan birkaç dakika önce fabrika ve mezarlık hakkında kırıcı sözler duyduğunu anımsadı. Ağzından kaçırdığı sözleri gürültüye getirip oğlunun unutmasını istiyordu ve ayı gibi hızlı adımlarla bastonunu sallayarak oğlunun üstüne yürürken korkutmak isteğiyle bağırdı:

— Sen ne dedin, alçak?

İlya ağacın arkasına kaçtı:

— Aklınızı başınıza alın! Ne yapıyorsunuz?

Artamonov, bastonunu ağacın gövdesine vurdu, baston kırıldı; elinde kalan baston parçasını yeşil topuzu yukarıda, kuma eğik olarak saplanacak şekilde oğlunun ayaklarının dibine fırlatan Pyotr Artamonov:

— Tuvaletleri temizleteceğim sana! –diye bir tehdit savurdu.

Hızlı hızlı yürüdü, sağa sola yalpalayarak, aklının keder ve öfke sözcükleri arasında dolaşık bir masura gibi mekik dokuduğunu hissederek yuvarlana yuvarlana gitti.

"Kovarım. Yokluk çekince geri dönmek zorunda kalır. O zaman da tuvaletleri temizler. Evet, aptallık etmesin!" Hızla dönmekte olan düşünce yumağından bu şekilde kısa kısa düşünceler koparıyordu ve aynı zamanda da olması gerektiği gibi davranmadığını, haddini aştığını, kızgınlığını abarttığını anlar gibi oluyordu.

Oka kıyısına çıktığında kumlu bir yamaca yorgun bir şekilde oturdu, yüzündeki terleri sildi ve nehre bakmaya başladı. Küçük, sığ koyda bir çamça balığı sürüsü yüzüyor, sanki çelik iğneler suyu deliyordu. Sonra yüzgeçlerini kibirli kibirli açarak bir çapak balığı ortaya çıktı, yan döndü ve kırmızı küçük gözüyle yukarı, donuk gökyüzüne bakıp, suya birbiri ardına halkalar üfledi.

Artamonov, parmağıyla çapak balığını tehdit ederek yüksek sesle:

— Ben sana öyle bir gelecek kuracağım ki! –dedi.

Sonra sözlerinin kulağa yapmacık geldiğini duyup çevresine bakındı. Nehrin sakin akışı öfkesini alıp götürüyordu; gri ve ılık sessizlik anlamsız bir şaşkınlıkla dolu düşünceler fısıldıyordu. En şaşırtıcı olanı, çok sevdiği, yirmi yıldır her an üzerine titrediği oğlunun birdenbire, birkaç dakika içinde kötü bir sızı bırakıp içinden kayıp gitmiş olmasıydı. Artamonov, yirmi yıl boyunca her gün durup dinlenmeden sadece oğlunu düşündüğünden, ona bağladığı umutlarla ve ona duyduğu sevgiyle yaşadığından, İlya'dan olağanüstü bir şey beklediğinden emindi.

"Kibrit gibi parladı ve geride bir şey kalmadı! Nedir bu böyle?"

Gri gökyüzü hafifçe pembeleşmişti; gökyüzünün bir yerinde, giyilmekten yıpranmış kumaş üzerindeki yağlı parıltıyı andıran daha parlak bir leke belirmişti. Sonra kırık ay göründü; hava biraz daha aydınlandı ve nemlendi; nehrin üstünde hafif bir duman halinde yüzen sis yükseldi.

Artamonov eve geldiğinde karısı soyunmuş, sol ayağını sağ dizinin üstüne koymuş, yüzünü kırıştırarak tırnaklarını kesiyordu. Yan gözle kocasına bakıp sordu:

— İlya'yı nereye yolladın?

— Cehennemin dibine, –diye yanıtladı Artamonov, üstünü çıkarırken.

— Hemen de sinirleniyorsun, –diye iç çekti Natalya; kocası susuyor, burnundan sesli sesli soluyor, bile bile gürültü ediyordu. Pencerelerin camlarına doğru yağmur çiselemeye başlamıştı, bahçede ıslak bir fısıltı dolaşıyordu.

— İlya da okuyorum diye pek kibirlenmeye başladı artık.

— Anası aptal olunca.

Natalya, derin bir soluk aldı ve haç çıkararak yatağa yattı, Pyotr ise bir yandan soyunurken tadını çıkara çıkara karısına hakaret ediyordu:

— Elinden ne gelir senin? Hiçbir şey. Çocuklar senden korkmuyorlar. Ne öğrettin onlara? Tek bildiğin, yemek yiyip uyumak. Bir de suratına krem sürmek.

Karısı yüzü yastığa dönük bir halde:

— Onları okumaya kim gönderdi peki? –diye sordu.– Ben söylüyordum...

— Kapa çeneni!

Nikita'nın diktiği kuşkirazının yapraklarına giderek daha kuvvetli düşen yağmurun sesine kulak veren Artamonov da susmuştu.

"Kambur en hayırlı yolu seçti. Ne çocuk derdi ne de iş. Sadece arılar. Ben olsam arı bile üretmezdim, kim nasıl isterse öyle bal bulsun kendine."

Buzun üstünde yatıyormuş gibi dikkatlice sırtüstü dönen Natalya'nın sıcak yanağı, kocasının omzuna değdi.

— İlya'yla kavga mı ettin?

Oğluyla arasında geçenleri anlatmak utanç verici bir şeydi; şöyle mırıldandı:

— Çocuklarla kavga edilmez, sadece azarlanır onlar.

— İlya kente gitti.

— Geri gelecektir. Hiçbir yerde bedavadan doyurmazlar adamı. Yokluğun ne olduğunu öğrenince geri gelecektir. Uyu sen, beni rahatsız etme.

Bir dakika sonra şöyle dedi:

— Yakov'u okula göndermeye gerek yok artık.

Bir dakika sonra da:

— Öbür gün panayıra gideceğim. Duydun mu? –dedi.

— Duydum.

Artamonov, gözlerini kapatmış, "Bu nasıl iş böyle?" –diye düşünüyordu, ama gözünün önüne geniş alınlı bir yüz geliyor, İlya'nın gözlerindeki katlanılmaz kırıcı pırıltıyı anımsıyordu.– "İşçinin hesabını keser gibi babasının hesabını kesti, alçak! Bir dilenci gibi geri çevirdi..."

Bu kopuşun anlaşılmaz biçimde çabuk olması şaşırtıcıydı; sanki İlya ayrılmaya çoktan karar vermişti. Ama onu böyle davranmaya iten neydi? İlya'nın sert, kınayan sözlerini anımsayan Artamonov şöyle düşünüyordu:

"Miroşka iti dolduruşa getirmiştir onu. İşin insanlar için zararlı olduğu meselesine gelince, bunlar da Tihon'un düşünceleri. Salak! Dinleye dinleye kimin sözünü dinledi? Üstelik bir de okudu! Niye okudu acaba? İşçilere acıyor, babasına gelince acımak yok. Bir kenara çekilip kendi doğrularını filizlendirmek için kaçıyor."

Bu düşünce yüzünden İlya'ya kızgınlığı daha da alevlendi.

"Hayır, yalan söylüyorsun, kaçıp kurtulamazsın!"

O anda sessiz bir köşeye kaçmış olan Nikita geldi aklına.

"Hep beni işe koşuyorlar, kendileri ise kaçıyorlar."

Ama Artamonov aynı anda kendini suçüstü yakaladı: Bu doğru değildi, işte Aleksey kaçmamıştı, babasını sevdiği gibi işi de seviyordu. Hırslıydı, doymak bilmez şekilde hırslıydı, her konuda becerikli, basitti. Artamonov, bir gün fabrikada sarhoş işçiler arasında çıkan kavgadan sonra kardeşine:

— Milletin ahlakı bozuluyor, –dediğini hatırladı.

— Öyle, –diye kabul etmişti Aleksey.

— Bir şeye kızıyorlar ya neyse artık. Sanki hepsi bir çift göz olmuş bakıyorlar...

Aleksey bunu da kabul etmişti; gülerek şöyle demişti:

— Bu da doğru. Hatırlıyorum, baban senin düğününde askerlerle güreş tutarken Tihon ona tam da bu gözlerle bakıyordu. Sonra kendisi güreşmişti. Hatırlıyor musun?

— Aman Tihon da kim oluyor? Sefil herif.

O zaman Aleksey ciddi bir şekilde konuşmaya başlamıştı:

— Bu konuda sık sık konuşursun, insanlar bozuluyor dersin. Aslında bu bizim işimiz değil ki, papazların, öğretmenlerin işi, peki onlar kim? Çeşit çeşit hekimler, yöneticiler. Milletin ahlakının bozulmamasını gözetmek onların işi, mal onların malı, seninle ben de o malın alıcısıyız. Kardeşim, her şey yavaş yavaş bozuluyor. İşte sen yaşlanıyorsun, ben de aynı şekilde. Ama bir genç kıza sakın yaşama, yaşarsan kocakarı olacaksın diyemezsin ki!

"Akıl küpü, şeytanın ta kendisi," –diye geçirmişti içinden büyük Artamonov.– "Tam bir şeytan."

Ve kardeşinin ateşli, yeni tekerlemelerle süslü konuşmasını dinlerken onun canlılığına imrenmiş, tekrar Nikita'yı hatırlamıştı; babası, kamburu ailenin avutucusu olarak düşünmüştü, ama o, aptalca bir kadın meselesine takılıp kalmıştı ve işte şimdi yoktu.

Büyük Artamonov bu yağmurlu gecede pek çok şeyi tekrar tekrar düşündü. Düşüncelerinin acısı içinden daha

başka birtakım yabancı düşünceler bir duman şeridi gibi geçiyordu, bunları sanki yağmurun karanlık sesi fısıldıyordu ve bu düşünceler kendisini haklı görmesine engel oluyordu.

— Peki, benim suçum ne? –diye soruyordu hayali birine. Yanıt bulamasa da bu sorunun gereksiz bir soru olmadığını hissediyordu. Gün ağarırken birdenbire manastıra, kardeşinin yanına gitmeye karar verdi; belki orada, insanı ayartan şeylerden ve endişelerden uzakta yaşayan bir adamda teselli edici, hatta çözümleyici bir şey bulabilirdi.

Ama posta atlarının çektiği arabada manastıra doğru giderken, küçük toprak yolda sarsılmaktan bitkin düşmüş bir halde şöyle düşünüyordu:

"Öyle bir köşeye çekilmek kolay; hayır, çık sokakta koş bakalım! Hıyar kilerin serinliğinde bozulmaz, ama güneşte çabucak çürür."

Kardeşini dört yıldır görmüyordu; Nikita'yla son buluşması sıkıcı ve soğuk geçmişti: Pyotr'a, kambur sanki onun gelişine bozulmuş, memnun olmamış gibi gelmişti; kabuğuna saklanan salyangoz gibi ezilip büzülmüştü; kekre bir sesle Tanrı'dan, kendinden ve akrabalarından değil, sadece manastırın yokluklarından, manastır ziyaretçilerinden ve halkın yoksulluğundan söz ediyordu; isteksiz, gözle görülür bir tutuklukla konuşuyordu. Pyotr ona para teklif ettiğinde sessiz ve ilgisiz bir şekilde:

— Başrahibe ver, bana lazım değil, –demişti.

Bütün keşişlerin Peder Nikodim'e* saygıyla baktıkları görülüyordu; iriyarı, kemikleri fırlamış, kıllı ve bir kulağı sağır başrahip ise papaz cüppesi giymiş bir orman devine benziyordu; kara gözlerinin dehşet verici bakışıyla Pyotr'un yüzüne bakarak ve gereksiz yere yüksek sesle konuşarak şöyle demişti:

— Peder Nikodim, yoksul manastırımızın süsüdür.

---

* Nikita'nın manastırda aldığı ad. (ç.n.)

Pek yüksek olmayan bir yamaçta, bronz renkli çam ağaçlarından oluşan çitin ortasında, çamların gür dalları ve yaprakları altındaki manastır, Artamonov'u çanların tekdüze sesiyle karşıladı, çanlar akşam ayinine çağırıyordu. Sırık gibi düz ve uzun, gereksiz denecek kadar küçük, çocuk kafalı, tepesi sivri, soluk, buruşuk bir şapka giymiş kapıcı, kapıyı açtıktan sonra kekeleyerek, boğulur gibi:

— Ho-hoş... –diye mırıldandı.

Sonra bir anda ıslık çalar gibi:

— Ge-el-di-niz... –diye soluğunu bıraktı.

Göğün yarısını kapatan morumsu bir yağmur bulutu manastırın üstünde hareketsiz şekilde asılı duruyor; çevreye yoğun, nemli, boğucu bir sıkıntı yayıyordu; çanların bakır çığlığı bu sıkıntıyı yerinden kımıldatmakta güçsüz kalıyordu.

Nikita'ya gelen armağanlarla dolu sandığı arabadan indirmeye çalışan manastır misafirhanesinin uşağı suçlu suçlu:

— Tek başıma kaldıramayacağım, –dedi ve küçük, kara yumruğuyla sandığa vurdu.

Toz içinde kalmış ve yorgun düşmüş olan Pyotr, bahçeye, kardeşinin vişne ve elma ağaçlarının arasına saklanmış beyaz hücresine doğru yavaş yavaş yürüdü; yürüyor ve buraya boşuna geldiğini, panayıra gitse daha iyi olacağını düşünüyordu. Ağaç kökleriyle bozulmuş, çukurlu tümsekli orman yolu sarsmış, bütün acı düşünceleri birbirine karıştırmış, bu düşüncelerin yerini bıktırıcı bir sıkıntı ve dinlenme, unutma isteği almıştı.

"Esaslı bir âlem yapsaydım," diye düşündü.

Kardeşini genç ıhlamur ağaçlarının çevrelediği bir yarım daire içindeki sırada otururken gördü. Tanıdık bir tablodaki gibi kardeşinin karşısında on kadar manastır ziyaretçisi oturuyordu: Sırtında yelken bezinden pardösü olan, bezlerle sarılı ayağına lastik bir bot giymiş kara sakallı bir tüccar; hadıma benzeyen şişman bir ihtiyar; asker paltosu giymiş,

uzun saçlı, elmacıkkemikleri dışarı fırlamış, balık gözlü bir delikanlı; Dryomovlu fırıncı, ayyaş ve kavgacı Murzin, yargıç karşısındaki hırsız misali put gibi duruyor ve hırıldayarak şöyle diyordu:

— Doğru, Tanrı uzakta.

Nikita, insanların yüzüne bakmadan beyaz küçük asasıyla basıla basıla ezilmiş toprağa bir şeyler çiziyor:

— İnsan ne kadar alçalırsa, bizim günaha girip çürüyüşümüzle çıkan pis kokunun uzaklaştırdığı Tanrı da o kadar yükselir, –diye ders veriyordu.

"Teselli veriyor," diye düşündü büyük Artamonov ve için için güldü.

— Tanrı görür, bir şey yapmadan da inanırız; peki bir şey yapmadan iman etmenin ona ne yararı vardır? Hani nerede birbirimize yardım, nerede sevgi? Ne için dua ediyoruz? Hep küçük, saçma şeyler için. Dua etmek gerekli, bununla birlikte...

Gözlerini kaldırdı, bir an hiçbir şey söylemeden aşağıdan yukarıya doğru dikkatle kardeşine baktı. Ve sanki birine vurmak niyetindeymişçesine asasını yavaş yavaş, büyük bir ağırlık kaldırır gibi kaldırdı. Kambur ayağa kalktı, halsizce başını göğsüne eğdi, insanları haç işaretiyle kutsarken dua yerine:

— Ağabeyim de ziyaretime gelmiş, –dedi.

Saçsız ihtiyar, bakır rengi gözlerini kötü kötü yuvarlayıp Pyotr'a baktı ve gösteriş olduğu çok açık bir şekilde kollarını geniş geniş açarak birkaç kez haç çıkardı.

— Tanrı yolunuzu açık etsin, –diye ekledi Nikita.

İnsanlar otlaktan dönen sürü gibi dağıldılar, ihtiyar adam, ayağı hasta olan tüccarın kolunu tuttu, fırıncı Murzin de tüccarın öbür koluna girdi.

— Merhaba. Kutsa bakalım.

Peder Nikodim, cüppesinin siyah yeninden kanat takmış gibi görünen uzun eliyle ağabeyinin öpmek için kendisine uzanan ellerini itti ve sessiz, neşesiz bir şekilde:

— Beklemiyordum, –dedi.

Asasıyla hücresinin olduğu tarafı gösterip, ağabeyinin önüne düştü; çarparak, eğri bacaklarını sağa sola atarak, bir eli göğsünde, kalbinin üstünde yürüyordu.

— Yaşlanmışsın biraz, –dedi Pyotr utangaç bir edayla.

— Bunun için yaşıyoruz. Bacaklarım ağrımaya başladı. Yerimiz rutubetli.

Nikita daha da kamburlaşmış gibiydi; sırtının sivri köşesi ve sağ omzu yukarı kalkmış, vücudunu yere daha yaklaştırmış, boyunu kısaltıp, enini genişletmişti; keşiş, kafası kopmuş bir örümceğe benziyordu ve gıcırdayan çakıl taşlı yolda kör gibi eğri büğrü yürüyordu. Dar, tertemiz hücrede Peder Nikodim biraz irileşti, ama daha da korkunç görünmeye başladı; başlığını çıkardığında yarı çıplak, derisi yokmuş gibi görünen kemikli kafası bir ölünün kafası gibi donuk donuk parladı; şakaklarından, kulaklarının arkasından, ensesinden tutam tutam gri dalgalı saçlar sarktı. Yüzü de kemikliydi, balmumu rengindeydi; yüzündeki kemiklerin üstünde çok az et vardı; soluk gözleri yüzünü aydınlatmıyordu, bakışları, büyük ama pörsümüş burnunun ucunda toplanıyor gibiydi, kurumuş dudakları koyu şeritler halinde burnunun altında sessizce kımıldıyordu, ağzı daha da büyümüştü, yüzünü derin iki çukur halinde bölüyordu, üstdudağının üstündeki küf görüntülü gri tüyler son derece çirkindi.

Keşiş, hamam tellağına benzeyen tombul suratlı hücre uşağına, sanki bir şeye kulak kabartıyormuş gibi sessiz ve sözcükleri zor anımsıyormuş gibi ağır ağır:

— Semaver. Ekmek. Bal, –diyordu.

— Ne kadar sessiz konuşuyorsun.

— Dişlerim döküldü.

Keşiş, masanın yanındaki beyaz boyalı ahşap koltuğa oturdu.

— Yaşıyorsunuz demek?

— Yaşıyoruz.

— Tihon sağ mı?

— Sağ. Ne olur ki ona?

— Çoktandır yanıma gelmedi de.

Sustular. Nikita kolunu hareket ettirince cüppesi hışırdadı, bu hamamböceği hışırtısı Pyotr'un içindeki sıkıntıyı daha da artırdı.

— Sana birkaç armağan getirdim. Söyle de sandığı getirsinler. Şarap var içinde. Şaraba izin veriyorlar mı sizin burada?

Kardeşi iç çekip yanıtladı:

— Burası sıkı bir yer değil. İşimiz zor. İnsanlar manastıra daha sık gelmeye başladıklarından beri sarhoşlar bile ortaya çıktı. İçiyorlar. Ne yaparsın? Dış dünya soluk alıp veriyor ve zehir saçıyor. Keşişler de insan.

— Duyduğuma göre, çok gelen varmış sana.

— Akılsız olduklarından geliyorlar, –dedi keşiş.– Evet, geliyorlar. Dönüp dolaşıyorlar. İman arıyorlar, imanlı birini arıyorlar. Nasıl yaşayalım diye nasihat arıyorlar. Yaşayıp duruyoruz ama... beceremiyoruz, diyorlar. Sabırları yok.

Keşişin bu sözlerinin kendisini rahatsız ettiğini hisseden büyük Artamonov:

— Şımarıklık, –diye mırıldandı.– Toprak köleliğine katlanıyorlardı da özgürlüğe katlanamıyorlar! Gemleri gevşek.

Nikita bir şey söylemedi.

— Beylerin zamanında orada burada sürtmüyorlar, gezip dolaşmıyorlardı.

Kambur ona şöyle bir göz attı ve bakışlarını yere indirdi.

Hücre uşağı, semaveri, hoş kokulu ıhlamur balını ve üzerinden hâlâ sarhoş edici bir dumanın yükseldiği sıcacık ekmeği getirinceye kadar sözcükleri güçlükle bularak, sohbete uzun aralar vererek konuştular. Açık sarı saçlı hücre uşağının sandığın kapağını açarken yerde beceriksizce yaptığı hareketleri dikkatle izlediler. Pyotr, masanın üstüne bir kavanoz taze havyar ve iki şişe koydu.

— Porto, –diye okudu Nikita.– Bu şarabı başrahip sever. Akıllı bir adamdır. Çok şey bilir.

— Oysa ben pek az şey bilirim, –diye kışkırtırcasına bir itirafta bulundu Pyotr.

— Gerektiği kadarını sen de bilirsin, daha fazlasını niye bilesin? Gerekenden fazlasını bilmek zararlıdır.

Keşiş, yavaşça iç çekti. Pyotr, onun sözlerinde acı bir şey duyuyordu. Köşedeki kandilin az aydınlatan ışığında ve masanın üstündeki lambanın ucuz sarı camının verdiği ışıkta cüppesi kirli ve yağlı bir şekilde parlıyordu. Kardeşinin bir kadeh Madeira şarabını nasıl idareli bir açgözlülükle mideye indirdiğini fark eden Pyotr, içinden "Bunun faydasını da biliyor," diye alay etti.

Nikita her kadehten sonra kuru, aşırı beyaz parmaklarıyla ekmeğin içini koparıp bala bandırıyor ve acele etmeden çiğniyordu; yolunmuşa benzeyen kırçıl, küçük sakalı titriyordu. Şarabın keşişi sarhoş edip etmediği belli olmuyordu, ama önceki gibi burnunun ucuna bakmaya devam eden bulanık gözlerinin rengi açılmış, parlamıştı. Pyotr, kardeşine sarhoş görünmemek için dikkatli içiyordu. İçiyor ve şöyle düşünüyordu:

"Natalya'yı sormuyor. Geçen defa da sormamıştı. Utanıyor. Hiç kimseyi sormuyor. Dünyeviler. Oysa o imanlı bir insan. Onu arayan insanlar var."

Öfkeyle sakalını yeleğine sürten, kulağını çekiştiren Pyotr:

— Pek ustaca gizlendin buraya. Çok iyi, –dedi.

— Eskiden iyiydi, şimdi kötü, çok ziyaretçi geliyor. Bu kabuller...

— Kabuller mi? –Pyotr güldü.– Diş doktorundaki gibi.

— Daha tenha bir yere geçmek istiyorum, –dedi keşiş, kadehlere dikkatle şarap doldururken.

— Daha sakin, –diye ekledi Pyotr ve tekrar güldü, keşiş ise şarabı emer gibi içti, koyu renk, paçavra gibi diliyle dudaklarını yaladı ve kemikli kafasını salladı:

— Huzursuz insanların sayısı çok belirgin şekilde artıyor, –dedi.– Saklanıyorlar, kaygılardan, sorunlardan kaçmak istiyorlar...

— Ben öyle düşünmüyorum, –diye karşı çıktı Pyotr, yalan söylediğini bile bile.– "Saklanan sensin," demek istiyordu.

— Ama endişeler gölge gibi peşlerinde...

Sitemler Pyotr'un dilinde kendiliğinden kabarıyor, şişiyordu; tartışmak, hatta kardeşine bağırmak istiyordu ve oğlu aklına gelince hırçın bir sesle:

— İnsan endişeleri kendisi arıyor, sıkıntıları kendisi istiyor! İşini yap, aklınla caka satma, o zaman rahat yaşarsın!

Ama kulakları kendi düşünceleriyle sağırlaşmış olan kardeşi onun sözlerini dinlemiyordu; sanki uykudan uyanıyormuş gibi birdenbire çıkıntılı vücudunu silkeledi; cüppesi üstünden siyah incecik derecikler gibi aktı, dudaklarını çarpıtarak çok anlaşılır bir şekilde, hatta öfkelenmiş gibi konuşmaya başladı:

— Geliyorlar, akıl ver diye rica ediyorlar. Ben ne biliyorum ki, ne akıl vereyim? Ben akıllı bir insan değilim. Başrahip beni öyleymiş gibi gösterdi. Hiçbir şey bilmiyorum, haksız yere hüküm giymiş biri gibiyim. Beni "Akıl ver!" diye cezalandırdılar. Peki, niye cezalandırdılar?

"İma ediyor," –diye düşündü büyük Artamonov.– "Şikâyet etmek istiyor."

Nikita'nın kaderinden şikâyetçi olmak için nedenleri olduğunu biliyordu, daha önce de kardeşini ziyaret ettiğinde bu şikâyetleri beklerdi. Kulağını çekiştirdi ve ciddi bir tavırla kardeşinin konuşmasına engel oldu:

— Pek çok kişi kaderinden şikâyetçidir, ama bu bir işe yaramaz.

— Öyle, memnun olan pek görülmüyor, –dedi kambur bakışlarını köşeye, kandilin ışığına dikerek.

— Seni rahmetli babamız da cezalandırıyordu, "Avut!" "Avutucu ol," diye.

Nikita gülümser gibi ağzını açtı, kırçıl sakalını avcunun içinde topladı ve karanlığın içine Pyotr'u kışkırtarak hem merak hem de kuşkulu bir tehlike beklentisi uyandıran sözcükler saçarak gülümsemesini sakalıyla örttü.

— Bana ve insanlara benim ermiş olduğumu telkin ediyorlar; elbette manastırın çıkarı adına, insanları buraya çekmek için. Oysa benim için zor bir görev bu. Sıkı bir iş, kardeş! Neyle teselli edeceksin ki? Sabredin diyorum. Ama görüyorum, sabretmekten gına gelmiş herkese. Umut edin diyorum. Neyi umut edecekler? Tanrı tarafından teselli edilmiyorlar. Buraya bir fırıncı geliyor...

— Bizim Murzin, ayyaşın biridir, –dedi büyük Artamonov, bir şeyi itmek, kendinden uzaklaştırmak istiyormuş gibi.

— Kendini artık Tanrı'nın bile yargıcı sanıyor, onun için Tanrı dünyanın efendisi değil artık. Böyle haddini bilmezlerin sayısı az değil şimdi. Sakalsız bir adam daha vardı burada, fark ettin mi onu? Kötü bir adam, bütün dünyaya düşman. Geliyorlar, canıma okuyorlar. Ne diyeceksin onlara? Şaşırasın, kuşkuya düşesin diye geliyorlar.

Keşiş daha canlı konuşuyordu. Daha önceki ziyaretlerinde kardeşini nasıl gördüğünü anımsayan Pyotr, Nikita'nın gözlerini eskisi gibi suçlu suçlu kırpıştırmadığını fark etti. Kamburun daha önceki suçluluk duygusu, suçlu olan biri halinden şikâyet edemeyeceği için rahatlık veriyordu Pyotr'a. Ama artık yakınıyor, hakkında haksız yere hüküm verildiğini söylüyordu. Ve büyük Artamonov, kardeşinin ona:

"Bana hüküm giydiren sendin!" demesinden korkuyordu.

Kaşlarını çatmış, saatinin zinciriyle oynarken kendini savunacak sözler arıyordu.

— Evet, –diyordu kambur ve galiba yakındığı şeyden için için memnundu.– İnsanların hepsi sırnaşık, düşünceleri küstahça. Geçenlerde burada biri kaldı, iki hafta kadar, bir bilim adamı, henüz genç, ama sanki kendinde değildi, ürkek

bir adamdı. Başrahip bana "Sen, saflığınla, sadeliğinle onu güçlendir, ona şu şöyledir, bu böyledir de," diye telkinde bulunuyor. Ben başkalarının düşüncelerini aklında tutan biri değilim. Bu bilim adamı saatlerce sinirlerimi gerdi, konuşuyor da konuşuyor, bense sözlerini anlamıyorum ki, düşüncelerini anlayabileyim. "Şeytanı vücudumuzun hâkimi olarak kabul edemeyiz," diyor, "iki Tanrılı olmak ve İsa'nın bedenini kabul edin, ölümsüzlük kaynağını yiyin, dendiğine göre İsa'nın bedenini aşağılamak olacaktır bu. Tek olacaksa varsın Tanrı boynuzlu olsun, başka türlü yaşamak olanaksız," diyor kâfir. Canıma okudu benim, Peder Feodor'un bütün telkinlerini unuttum, "Senin bedenin değişim, ruhunsa yok oluş," diye avaz avaz bağırdım. Başrahip sonradan azarladı beni "Dini aşağılayan ne saçmalıklar etmişsin öyle?" diye. Evet, işte böyle...

Hikâye Pyotr'a gülünç gelmişti ve kardeşini zavallı bir duruma sokup büyük Artamonov'u biraz rahatlatmıştı.

— Tanrı hakkında konuşmak zordur, –diye mırıldandı.

— Zordur, –diye onayladı Peder Nikodim ve acı bir ifadeyle sordu:– Hatırlar mısın, babam, biz kaba işçileriz, bu yüce bilgi bizim için fazla, derdi.

— Hatırlıyorum.

— Evet. Peder Feodor "Kitap oku!" diye öğüt veriyor. Ben okuyorum, ama kitap benim için uzak bir orman gibi belli belirsiz, anlaşılmaz sesler çıkarıyor. Kitap günümüze cevap vermiyor. Şimdi öyle düşünceler çıktı ki, onları kitapla kavrayamazsın. Tarikatçılar her yanda türedi. İnsanlar düşünüyorlar, rüyada gibi ya da sarhoş gibi konuşuyorlar. İşte şu Murzin...

Keşiş şarabından birkaç yudum içti, ekmeği çiğnedi ve küçük bir parça ekmek içini yuvarlayıp masanın üstünde parmağıyla iterken konuşmaya devam ediyordu:

— Peder Feodor, "Bütün belalar akıl yüzündendir; şeytan azgın bir köpek gibi kışkırtır aklı, kızdırır, köpek de

vara yoğa havlar," diyor. Belki bu da doğrudur, ama kabul etmek insanın gücüne gidiyor. Burada bir doktor var, basit bir adam, neşeli biri, farklı düşünüyor, "Akıl, çocuktur, her şey onun oyuncağıdır, her şey onun eğlencesidir, bu oyuncağın nasıl yapıldığını, içini görmek ister. E, kırar da elbette..." diyor.

— Bu sözlerin tehlikeli olabilir, –dedi Pyotr. Kardeşinin sözleri, onu beklenmedik olmasıyla ve sertliğiyle şaşırtarak ve korkutarak bir kez daha allak bullak ediyor, sarsıyordu. Yine Nikita'yı bastırmak, onu aşağılamak istedi.

"Keşiş sarhoş oldu," diye içini rahatlatmaya çalıştı.

Hücrenin içinde boğucu bir hava, kömürün ve kandildeki yağın ekşimsi kokusu, Pyotr'un düşüncelerini bastıran bir koku vardı. Kare şeklindeki küçük, siyah pencerede bir bitkinin yaprakları dik dik duruyor, hareketsiz yapraklar demirden yapılmış gibi görünüyordu. Bir örümceği andıran kardeşi ise sessizce ve azimle ağını örüyordu.

— Bütün düşünceler tehlikelidir. Özellikle de basit olanlar. Tihon'u al işte.

— Yarım akıllı.

— Hayır, yanlışın var! Keskin bir zekâsı var onun. Hatta önceleri onunla konuşmaya korkardım ben, konuşmak isterdim, ama korkardım! Babam öldüğünde ise Tihon beni kendisine çok yaklaştırdı. Sen aslında babamı benim kadar sevmezdin. Bu haksız ölüm seni ve Aleksey'i üzmedi, ama Tihon'u üzdü. O zaman ben rahibenin aptallığına değil, Tanrı'ya kızmıştım ve Tihon bunu hemen fark etmişti. "İşte sivrisinek bile yaşıyor da, bir insan..."

— Sayıklıyorsun sen! –dedi sert bir şekilde Pyotr.– İçkiyi fazla kaçırdın. Hangi rahibeden söz ediyorsun?

Nikita ısrarla devam ediyordu:

— Tihon, eğer Tanrı dünyanın hâkimiyse o zaman yağmurlar ekine ve insanlara faydalı olacak şekilde zamanında yağmalı, diyordu. Ve yangınların hepsi insanlar yüzünden

çıkmaz; şimşek de ormanları yakar. Kabil neden günah işledi, biz ölelim diye mi? Çeşit çeşit sakatlığın Tanrı'ya ne faydası var; kamburlara Tanrı'nın ne ihtiyacı var örneğin?

"Hah, işte bu!" diye düşündü Pyotr, kardeşinin Tanrı'dan yakınmalarının kendisini çok rahatlattığını hissederek kıs kıs güldü; keşişin akrabalarından yakınmaması iyiydi.

— Kabil'i anlamak olanaksız. Tihon, bununla beni zincire vurdu adeta. Babamın öldüğü günden sonra bende de bu durum başladı. Manastıra giderim, geçer diye düşünüyordum. Ama hayır. Bu düşüncelerle yaşamaya devam ediyorum.

— Daha önce bu konuda bir şey söylemiyordun...

— Her şeyi birden söyleyemezsin. Ben belki de hayatım boyunca susardım, ama manastır ziyaretçileri buna engel oluyorlar. Vicdanımı rahatsız ediyorlar. Konuşmalarımda Tihon'a ait sözleri birden ağzımdan kaçırmak tehlikeli olur muydu? Hayır, her ne kadar onu sevmesem de akıllı bir adam o. Seni de düşünüyor: Adam çocukları için çalıştı, emek verdi, ama çocuklar ona yabancı, diyor.

— Daha neler, –dedi Pyotr öfkeyle.– O ne bilebilir ki?

— Biliyor. İş, kandırmacadır, diyor.

— Duyuyordum ben de... O salağı kovmak lazım, ailemiz hakkında çok şey biliyor...

Artamonov, bunu Nikita'ya, Tihon'un onu ipten kurtardığı o üzücü geceyi hatırlatmak isteğiyle, ama küçük Nikonov'u düşünerek söylemişti. Keşiş imayı anlamadı; kadehi ağzına götürdü, dilini şaraba daldırdı ve dudaklarını yalayıp kulak tırmalayan sesiyle devam etti:

— Tihon'un da kalbini biri kırmış, o da herkesten kopmuş, perişan olmuş...

Keşişi bu düşüncelerden uzaklaştırmak gerekiyordu.

— E, o zaman Tanrı'ya inanmıyor musun artık? –diye sordu ve hayret etti: Soruyu kinayeli bir şekilde sormak istemiş, ama öyle olmamıştı.

— Şimdi kimin inançlı olduğunu anlamak zor, –diye yanıtladı keşiş biraz durup.– Herkes pek çok şey düşünüyor, ama neye inandıkları belli olmuyor. İnanıyorsan düşünmeye gerek yoktur. Boynuzlu bir Tanrı'dan söz eden adam...

— Boş ver, –diye öğütledi Pyotr, etrafına bakınıp.– Bunların hepsi can sıkıntısından, işsizlikten. Hepsini demir boyunduruğa vuracaksın.

— Hayır, ikili inanç olmaz, –dedi Peder Nikodim ısrarla.

Çan kulesinde ikinci kez çan çalınıyordu; düzenli vuruşlar pencerenin siyah camını sarsıyordu. Pyotr:

— Ayine gidecek misin? –diye sordu.

— Gitmeyeceğim. Bacaklarım ayakta durmama izin vermiyor.

— Bizim için burada mı dua edeceksin?

Keşiş yanıt vermedi.

— Eh, ben uyusam iyi olacak, yol yorgunuyum.

Nikita, uzun parmaklı elleriyle koltuğun saplarına tutundu, köşeli vücudunu dikkatle kaldırdı ve:

— Mitya. Mitriy neredesin? –diye seslendi.

Tekrar yerine çökerken suçlu suçlu:

— Kusura bakma, hücre uşağının gece misafirhanede kalacağını unuttum, –dedi.– Ben gönderdim onu; rahat konuşalım istedim, hepsi muhbir bunların, jumalciler...

Misafirhanenin yolunu ağabeyine gereksiz yere uzun uzun tarif etti ve Pyotr, karanlığa, soğuk, toz gibi ince yağmurun altına çıktığında "Beni bırakmaya niyeti yoktu gevezenin," diye geçirdi içinden.

Büyük Artamonov, bir dakika sonra düşebileceği derin bir uçurumun kıyısında yürüdüğünü tanıdık bir korkuyla yine hissetti birdenbire. Adımlarını hızlandırdı, gece karanlığının ıslak tozunu parmaklarıyla tutmaya çalışarak, gözlerini ayırmadan uzağa, yağlı bir leke halinde yanan fenere bakarak ellerini öne uzattı.

"Hayır," –diye hızlı hızlı düşünüyor, yürürken tökezliyordu.– "Bunların hiçbirine ihtiyacım yok benim. Hemen yarın

gideceğim. Hiç ihtiyacım yok. Ne oldu ki zaten? İlya geri dönecek! Hayır, metanetle, sapasağlam yaşamak gerek. Hem Aleksey şu günlerde nasıl da coştu, ilerledi. Geçebilir beni."

Nikita'yı, Tihon'u düşünmek istemediğinden kendini Aleksey'i düşünmeye zorluyordu. Ama manastır misafirhanesinin sert yatağına uzandığında keşişle, kapıcıyla ilgili bunaltıcı, üzücü düşünceler sardı yine kafasını. Nasıl bir adamdı şu Tihon? Çevresindeki her şeye onun gölgesi düşüyordu, oğlunun çocukça konuşmalarında onun sözleri duyuluyordu, kardeşi bu adamın düşünceleriyle büyülenmişti.

"Ama ne tesellici!" –diye düşünüyordu kardeşi hakkında.– "Serafim de basit bir adam, ama teselli etmeyi biliyor."

Uyku tutmuyordu, sivrisinekler ısırıyordu, duvarın arkasından üç ayrı sesin mırıltıları geliyordu; Pyotr, bunların fırıncı Murzin, bacağı hasta olan tüccar ve hadım suratlı adam olduğunu düşündü.

"Kafa çekiyorlar, herhalde."

Manastır bekçisi arada bir tokmakla demir levhaya vuruyordu, sonra birdenbire sabah ayinine çağıran çanlar sanki geç kalmış gibi çok büyük bir telaşla çalmaya başladı ve bu çan sesleri altında Pyotr'un içi geçti.

Kardeşi yanına geldiğinde dün bahçedeki gibi, aşağıdan yukarıya doğru yabancı ve kötü niyetli bakış vardı gözlerinde. Büyük Artamonov acele acele elini yüzünü yıkadı, en yakın posta menziline kadar bir at verilmesini buyurdu uşağa.

— Bu acelen ne? –diye sordu keşiş hiç şaşırmadan.– Biraz kalırsın sanıyordum burada.

— İş izin vermiyor.

Çay içtiler. Pyotr kardeşine ne soracağını uzun uzun düşündü ve hatırladı.

— Buradan gitmek istiyorsun, öyle mi?

— Düşünüyorum. Bırakmıyorlar ama.

— Niye bırakmıyorlar?

— İşlerine yarıyorum. Faydam dokunuyor.

— Demek öyle. Nereye gideceksin peki?

— Belki dolaşırım.

— Hasta bacaklarla mı?

— Bacağı olmayanlar da hareket ediyor.

— Bu doğru, hareket ediyorlar, –diye kabul etti Pyotr.

Bir süre konuşmadılar. Sonra Nikita:

— Tihon'a selam söyle, –dedi.

— Başka kime söyleyeyim?

— Herkese.

— Olur. Aleksey nasıl diye sormuyorsun hiç?

— Niye sorayım? Biliyorum, o her işi becerir. Belki yakında buradan giderim.

— Kışın gitmezsin.

— Neden? Kışın da gidiyorlar.

— Doğru, gidiyorlar, –diye yine kabul etti Pyotr ve kardeşine para teklif etti.

— Ver, değirmenin onarımına harcanır. Başrahibe uğrayacak mısın?

— Zamanım yok, atı getirdiler.

İki kardeş vedalaşırken birbirlerine sarıldılar. Nikita'ya sarılmak kolay değildi. Ağabeyini kutsamadı, sağ eli cüppesinin koluna dolanmıştı; Pyotr, mahsus dolandığını düşündü. Göğsündeki çıkıntıyla onun karnına dayanan Nikita, boğuk bir sesle:

— Dün lüzumsuz şeyler söylediysem bağışla beni, –dedi.

— Boş ver, kardeşiz biz!

— Geceleri düşüne düşüne...

— Tabii tabii! Hadi, hoşça kal...

Pyotr, manastırın kapısından çıktıktan sonra dönüp arkasına baktı ve misafirhanenin beyaz duvarında kardeşinin taşa benzeyen karartısını gördü.

— Elveda, –diye mırıldandı, kasketini çıkardı, tuzluktan bolca dökülen tuz gibi incecik bir yağmur döküldü başına.

Çam ormanından geçiyorlardı, ortalık çok sessizdi, sadece çamların ince yapraklarına düşen yağmur boncuklarının camsı sesi duyuluyordu. Arabayı süren keşiş oturduğu yerde hopluyordu, al donlu atın kulakları tüysüzdü.

"Nelerden söz ediyorlar!" –diye düşünüyordu Pyotr.– "Tanrı yağmuru zamanında yollamıyor. Bunların hepsi kötülükten, kıskançlıktan, sakatlıktan. Tembellikten. İş yok, uğraş yok. İşsiz insan, sahipsiz köpek gibidir."

Pyotr, büzülerek çevreye bakındı, yağmurun gerçekten de zamansız yağdığını düşündü ve tatsız düşünceler onu yine gri bir bulut gibi sardı. Bu düşüncelerden kurtulmak için her menzilde votka içti.

Akşam, dumanlar içindeki kent uzaktan göründüğünde, soluk soluğa bir tren yolu kesti, düdük çaldı, buhara battı ve yerin altına girdi, yarım daire şeklinde bir delikte kayboldu.

III

Pyotr Artamonov, panayırda geçirdiği fırtınalı günler aklına geldiğinde müthiş bir şaşkınlık, nerdeyse korku hissederdi; belleğini canlandıran her şeyi apaçık görmesi ve gürültü, müzik böğürtüsü, şarkılar, çığlıklar, sarhoş taşkınlığı ve çılgın insanların iç parçalayan ağıtlarıyla dolu kocaman taş bir kazanın içinde kendisinin de kaynaması inanılmaz bir şeydi. Bu kazanın içindeki her şeyi silindir şapkalı, redingotlu, kıvırcık saçlı iriyarı bir adam karıştırıyor ve kaynatıyordu; mavimsi tıraşlı yüzüne patlak baykuş gözleri yapıştırılmış gibiydi; kalın dudaklarını şapırdatıyor ve Artamonov'u kucaklayarak, dürtükleyerek bağırıyordu:

— Sus budala! Rusya'nın vaftizi bu, anlıyor musun? Volga ve Oka üzerinde her yıl yapılan vaftizi!

Suratı aşçıya benziyordu, giysilerine bakınca da zengin ölülere mezarlığa kadar eşlik etmek için parayla tutulmuş, elinde meşale taşıyan adamlardan biri gibiydi. Pyotr, bu adamla kavga ettiğini, daha sonra ise birlikte içine dondurma karıştırarak konyak içtiklerini ve hüngür hüngür ağlayarak adamın:

— Rus ruhunun çığlığını duy! Benim babam rahipti, bense bir düzenbazım! –dediğini hayal meyal hatırlıyordu.

Boru gibi gür, ama yumuşak bir sesi vardı, tüm insanları duyulmamış sözlerin karanlık seline boğuyordu ve bu sözler insanları karşı konulmaz şekilde heyecanlandırıyordu.

— Bedenin çürüyüp dağılması! –diye bağırıyordu. Şeytanla savaş! Atın şu domuza kirli haracını! Bedeninin isyanını yatıştır Petya! Günah işlemeden tövbe edemezsin, kurtuluşa eremezsin. Ruhunu yıka! Hamama gidiyoruz, bedenimizi yıkıyoruz, değil mi? Ya ruhumuz? Ruh da yıkanmak istiyor. Rus ruhuna, ezgilerle dolu, aziz, yüce Rus ruhuna enginlik verin!

Pyotr da duygulanmış, ağlıyor ve:

— Öksüzdür o, üvey evlattır ruhumuz, doğru! Unutulmuştur. Acımayız ona, –diye mırıldanıyordu.

İnsanların hepsi bağırıyorlardı:

— Doğru! Çok doğru!

Dazlak kafalı, sarı sakallı, kırmızı suratlı ve leylak rengi kulaklı, toparlak, hareketli adam, topaç gibi döndü ve kadın gibi cırlayan bir sesle:

— Styopa haklı! –dedi.– Bayılıyorum sana. Üç şeyi ölümüne seviyorum: Seni, şarabı ve gerçeği. Ruhun gerçeğini!

Hem ağlıyor hem ilahi söylüyordu:

Ölümle ölümü yendin.

Pyotr, ona Aptal Anton'un sözleriyle eşlik ediyordu:

Araba tekerini yitirdi.

Kara Styopa'yı sevdiğini, naralarını hayranlıkla dinlediğini düşünüyordu, gerçi alışılmamış sözleri onu bazen korkutuyordu ama tatlı tatlı ve derinden heyecanlandırarak adeta karanlık, gürültülü bir kaostan aydınlık bir huzura kapı açan sözleri daha fazlaymış gibi geliyordu. En çok da "ezgilerle dolu ruh" sözü hoşuna gidiyordu, bu sözde çok doğru, hazin bir şey vardı ve şöyle bir tabloyla çakışıyordu: Sıradan çok sıcak bir günde Dryomov'un çerçöp dolu caddesinde uzun boylu, ak sakallı, ölüm gibi bir deri bir kemik

bir ihtiyar dikiliyor, yorgun yorgun laternasının kolunu çeviriyor; önünde ise on iki yaşlarında, buruş buruş mavi elbiseli bir kız çocuğu başını yukarı kaldırmış, gözlerini kapatmış kesik kesik bir sesle ıkına sıkına şarkı söylüyor:

Hiçbir şey beklemiyorum hayatta-an...
Özgürlük ve huzur arıyorum...

Bu kızı anımsayan Artamonov, kulakları leylak renkli adama:

— Ezgilerle dolu ruh! Bu doğru sözü söyleyen o! –diye mırıldandı.

— Styopa mı? –diye bağırarak soruyordu sarı sakallı.– Styopa her şeyi bilir! Elinde her ruhu açacak bir anahtar vardır onun!

Ve daha da çok kızaran sarı sakallı adam ciyak ciyak bağırıyordu:

— Styopa, insanların dostu, yürü! Avukat Paradizov götür bizi en girilmeyecek batakhanelere! Bana göre her şey mubah...

İnsanların dostu Styopa Paradizov, eğlence hayatına kendini kaptırmış sanayiciler grubunun çobanı ve önderiydi, güttüğü sarhoş sürüsüyle birlikte gittiği her yerde müzik gürlüyor, bazen gözyaşlarına boğulacak kadar iç parçalayan hazin şarkılar, bazen de çılgın bir dans eşliğinde cesur şarkılar çınlıyordu; müzikten geriye sadece büyük bir davula güm güm inen boğuk darbeler ve cesur bir düdüğün incecik ıslığı kalıyordu bellekte. Ağır, hüzünlü şarkılar söylendiğinde meyhanelerin taş duvarları daralıp içindekileri boğacakmış gibi oluyor, koro canlı, kıvrak şarkılar söylediğinde ve rengârenk giyinmiş gençler dans ettiklerinde ise duvarlar sanki rüzgârla sarsılıyor ve şişip genişliyordu. Ortalık insanları sevinçten hüzünlü bir hayranlığa savurarak sarsılıyordu ve Pyotr Artamonov'u öyle bir heyecan sarıyordu ki; canı

olağanüstü, müthiş bir şey yapmak, birini öldürmek ve insanların ayaklarına kapanıp, herkesin içinde:

"Mahkûm edin beni, korkunç bir idamla cezalandırın!" diye seslenerek önlerinde diz çökmek istiyordu.

Döşemesi, üzerindeki tüm küçük masalarla, insanlarla, uşaklarla birlikte yavaş yavaş dönen çılgın meyhane "Samokat"taydılar*; kuştüyü yastık gibi konuklarla, gürültüyle dolu salonun köşeleri hareketsizdi sadece. Daire şeklindeki döşeme dönüyor ve birinci köşede kudurmuş gibi bakır nefeslilerini çalan müzisyenler kümesi, öbür köşede kafalarında çelenklerle rengârenk giyimli kadınlar korosu görünüyordu; üçüncü köşede tavana asılı lambaların ışığı büfedeki tabakların ve şişelerin üzerinde yansıyordu, dördüncü köşe ise kapıyla kesilmişti, kapıdan insanlar içeri giriyor, döner daireye adımlarını atınca sarsılıyor, ellerini kollarını sallayarak düşüyorlar, bir tarafa doğru uzaklaşırken kulakları sağır eden kahkahalar atıyorlardı.

İnsanların dostu kara Styopa, Artamonov'a:

— Aptalca, ama güzel! –diyordu.– Döşeme, kirişlerin üzerinde açık parmakların üzerindeki bir tabak gibi duruyor, kirişler bir direğe tutturulmuş durumda, direğe yatay olarak bağlı, her birine bir çift at koşulmuş iki manivela var, atlar yürüyor ve zemini döndürüyor. Basit bir şey değil mi? Ama bunun bir anlamı var. Petya aklından çıkarma: Her şeyin içinde kendi anlamı saklıdır, ne çare ki!

Tavana doğru kaldırdığı parmağında yeşilimsi bir taş kurt gözü gibi parlıyordu; köpek kafalı, geniş göğüslü tüccar ise Artamonov'u kolundan tutarak ölü gözlerini onun yüzüne dikmiş bakıyor ve bir sağır gibi yüksek sesle:

— Ne diyecek Dunya, ha? Kimsin sen? –diye soruyordu.

Yanıtı beklemeden yanındaki başka birine:

— Sen kimsin? Ben Dunya'ya ne diyeceğim peki? Ha? – diye soruyordu.

---

* Samokat, kendiliğinden hareket eden demektir. (ç.n.)

Kendisini sandalyenin arkalığına doğru atıyor, burnundan soluyordu:

— Öf, öf, iblis!

Ve kudurmuş gibi bağırıyordu:

— Kalkın, başka yere gidelim!

Sonra adamın arabacı olduğu anlaşıldı, bir çift gri renkli at koşulu bir arabanın arabacı koltuğuna oturdu ve gelip geçen, karşısına çıkan herkese bağıra çağıra:

— Paula'ya gidiyoruz! Hadi, bizimle gelin! –diye ilan etmeye başladı.

Yağmur altında ilerliyorlardı, arabada beş kişiydiler, biri Artamonov'un ayaklarının üstünde yatıyor ve:

— O beni aldattı, ben de onu aldatacağım. O beni, ben de onu... –diye mırıldanıyordu.

Somun ekmeği andıran bir tepenin eteğindeki meydanda araba devrildi, Pyotr düştü, kafasını, dirseğini yaraladı ve tepenin ıslak çimlerine oturarak, kulakları leylak renkli, sarı saçlı adamın tepeden, caminin duvarına doğru tırmanırken:

— Bırakın beni, Tatar dinine geçmek istiyorum, Muhammed dinine geçmek istiyorum, bırakın! –diye bağırışını izledi.

Kara Styopa adamı ayaklarından yakaladı, aşağı sürükledi, bir yere götürdü; dükkânlardan, kervansaraydan İranlı, Tatar, Buharalı kalabalığı dışarı fırladı; sarı kaftanlı ve yeşil sarıklı bir ihtiyar Pyotr'u asasıyla tehdit etti.

— Urus, şeytan...

Bakır suratlı bir polis:

— Rezalet çıkartmak yasaktır, –diyerek Pyotr'u ayağa kaldırdı.

Arabacılar toplandı, sarhoşları arabalara bindirdiler ve götürdüler; insanların dostu, arabalardan birinde ayakta duruyor ve yumruğunu boru gibi yapmış bağırarak bir şeyler söylüyordu. Yağmur kesilmişti, ama gökyüzü hiç olmadığı kadar kararmıştı; büyük kervansaray binasının üstünde karanlığın içinden ateşten yarıklar açarak şimşekler

çakıyordu. Betankur Kanalı'nın üstündeki tahta köprüden geçerken atların toynaklarının çıkarttığı boğuk ses o kadar korkunçtu ki, Artamonov, köprünün yıkılacağını, herkesin donmuş gibi hareketsiz duran, katran gibi kapkara suda boğulacağını sandı.

Bu kopuk kopuk, dehşet verici görüntülerin içinde Artamonov kendini arıyor ve eğlenceden, taşkınlıktan çılgına dönmüş insanların arasında neredeyse hiç tanımadığı bir adam olarak buluyordu kendini. Bu adam ölümüne içiyor ve bir dakika sonra son derece sıra dışı ve en önemlisi çok sevindirici bir şeyin başlamasını, açgözlülükle bekliyordu: Ya sınırsız bir kedere düşecekti ya da sonsuza dek sınırsız bir sevince çıkacaktı.

Belleğinde göz kamaştırıcı bir leke olarak kalan en dehşet verici şey, Paula Menotti adında bir kadındı. Bu kadını duvarları çıplak, büyük, boş bir odada görüyordu; odanın üçte birini üzerinde şişeler, rengârenk cam bardaklar ve kadehler, çiçek vazoları, meyve, gümüş havyar ve şampanya kovaları bulunan bir masa işgal ediyordu. Kızılımsı sarı saçlı, dazlak kafalı, ak saçlı on kadar adam masanın başında sabırsızca oturuyordu; boş olan birkaç sandalyeden biri çiçeklerle süslenmişti.

Kara Styopa, odanın ortasında altın topuzlu bastonunu mum gibi havaya kaldırmış dikiliyordu ve:

— Hey domuzlar, kesin atıştırmayı! –diye emir veriyordu.

Birisi boğuk bir sesle:

— Hırlama, –dedi.

— Susun! –diye bağırdı insanların dostu.– Bu işi yöneten benim!

Her nasılsa birdenbire ortalık karardı, aynı anda kapının ardından boğuk davul sesleri geldi, Styopa kapıya doğru yürüdü ve kapıyı açtı; göbeğinin üzerindeki davulla şişman bir adam yalpalayarak, kaz gibi yürüyerek içeri girdi, davula kuvvetle vurdu:

— Bum, bum, bum...

Aynı şekilde ağırbaşlı, ciddi beş adam, iki büklüm olmuş, arabaya koşulu at gibi gerilmiş bir halde, ayaklarına bağlı havlulardan çeke çeke getirdikleri piyanoyu odaya soktular; siyah, parlak piyanonun üstüne göz kamaştıracak kadar beyaz ve çıplak, çıplaklığın edepsizliğiyle korkunç bir kadın uzanmıştı. Kadın, ellerini başının altına koymuş, sırtüstü yatıyordu; koyu renk dağınık saçları cilanın siyah parlaklığıyla birleşerek piyanonun kapağıyla bir gibi görünüyordu; masaya yaklaştıkça bedeninin hatları daha açık seçik görülüyordu ve koltukaltlarıyla göbeğindeki tüyler sırnaşıkça göze batıyordu.

Piyanonun küçük bakır tekerlekleri keskin çığlıklar atıyor, döşeme gıcırdıyor, davul boğuk bir sesle gümbürdüyordu; bu ağır arabaya koşulmuş adamlar durdular, doğruldular. Artamonov herkesin gülmesini bekliyordu, o zaman daha anlaşılır olacaktı, ama masanın çevresindeki herkes ayağa kalkmış, hiç konuşmadan kadının piyanonun kapağından tembel tembel kalkışını seyrediyordu; kadın sanki daha yeni uykudan uyanmış gibiydi, altında ise sanki taş yoğunluğundaki gecenin bir parçası vardı; bir masalı anımsatıyordu bu. Ayağa kalkan kadın gür saçlarını omuzlarından arkaya attı, cilanın derin parlaklığını beyaz toz lekeleriyle bulandırarak ayaklarını yere vurdu; ayaklarının vuruşları altında tellerin çıkarttığı ses duyuluyordu.

İki kişi girdi içeri: Ak saçlı, gözlüklü, yaşlı bir kadın ve fraklı bir adam; yaşlı kadın sarı dişlerini ve klavyenin iki renk tuşlarını ortaya çıkarıp oturdu, fraklı adam ise kemanını omzuna doğru kaldırdı, kızılımsı sarı gözlerini kıstı, yaya yapıştı ve kemanı kesercesine yayı çekti, piyanonun tellerinden çıkan bas sesin arasına kemanın ince, ıslık çalan sesi hızla daldı. Çıplak kadın kıvrılarak doğruldu, başını silkeledi, saçları yüzsüzce ileri fırlamış göğüslerinin üzerine yayıldı, onları örttü; sallanmaya başladı ve ağır ağır,

genizden gelen, uzak, hülyalı bir sesle alçak perdeden şarkı söylemeye koyuldu.

Herkes başını yukarı kaldırmış kadına bakarak susuyordu, herkesin yüzü aynıydı, gözleri kör olmuş gibiydi. Kadın isteksiz, sanki yarı uykuda gibi şarkı söylüyordu, aşırı parlak dudaklarından anlaşılmaz sözler dökülüyordu, yağ gibi parlak gözleri insanların başlarının üstünden sabit bir noktaya bakıyordu. Artamonov, bir kadın bedeninin bu kadar düzgün, insanı ürkütecek kadar güzel olabileceğini asla düşünmezdi. Kadın, avuçlarıyla göğüslerini ve kalçalarını okşayarak sürekli başını silkiyordu ve sanki saçları uzuyor, kendisi büyüyor, irileşiyor, sanki ondan başka hiçbir şey görünmüyormuş, sanki hiçbir şey yokmuş gibi her şeyi kendisiyle örtüyor, görünmez kılıyordu. Artamonov, kadının bir an bile kendisinde ona sahip olma duygusu uyandırmadığını, sadece korku telkin ettiğini, göğsünü daralttığını, büyülü bir korku yaydığını çok iyi hatırlıyordu. Ama emredecek olsa bu kadının peşinden gideceğini ve istediği her şeyi yapacağını biliyordu. İnsanlara bakınca bundan emin oluyordu.

"Hepsi gidecektir, hepsi."

Ayılıyordu ve fark ettirmeden gitmek istiyordu. Birinin yüksek sesle:

— Çarusa. Doğa girdabı. Anlıyor musun? Çarusa, –diye yüksek sesle fısıldadığını duyduktan sonra kesinlikle gitmeye karar verdi.

Artamonov, çarusanın bataklık bir ormandaki küçük çayırlık olduğunu, bu çayırlığın üzerinde çok güzel, ipeksi ve yeşil otlar bulunduğunu, ama adımını atar atmaz dipsiz bir bataklığa düşeceğini biliyordu. Yine de kadının çıplaklığının karşı konulmaz, boyun eğdiren gücüyle mıhlanmış ona bakıyordu. Kadının baygın, parlak bakışı üzerine düştüğünde omuzlarını oynatıyor, boynunu büküyor ve bakışlarını başka yana kaçırarak çirkin, yarı sarhoş adam-

ların, Dryomov sakinlerinin kilise çatısından düşüp ölümcül şekilde yaralanan boyacıya baktıkları gibi anlamsız bir şaşkınlıkla gözlerini fal taşı gibi açtıklarını görüyordu.

Kalın dudaklarını sarkıtıp, pencerenin kenarında oturan kıvırcık saçlı, kara Styopa, titreyen eliyle alnını sıvazlıyordu; birazdan düşecek, kafasını yere çarpacak gibi görünüyordu. Gömlek kolunun düğmesi açık manşetini nedense koparıp köşeye fırlattı.

Kadının hareketleri hızlanmış, çırpınma halini almıştı; öyle kıvrılıp bükülüyordu ki, sanki piyanonun üstünden atlamak istiyordu ve bunu yapamıyordu; bezgin haykırışları daha çok genizden gelmeye başlamış, daha öfkeli olmuştu; bacaklarının dalgalı bükülüşünü, başını sert hareketlerle oynatışını, gür saçlarının omuzlarının üstünde kanat gibi havaya kalkarak göğsüne ve sırtına hayvan postu gibi düşüşünü görmek ürperticiydi.

Ansızın müzik kesildi, kadın yere atladı, kara Styopa onu altın rengi bir sabahlığa sardı ve birlikte koşarak dışarı çıktılar, insanlar ise ellerini çırparak, birbirlerine sarılarak bağırıyor, ulur gibi sesler çıkarıyorlardı; uşaklar, kefene sarılmış ölüler gibi beyaz beyaz dolanıyorlardı ortalıkta; bardaklar ve kadehler şıngırdıyordu ve insanlar çok sıcak bir günde bunalmış gibi açgözlülükle içmeye başlamışlardı. Çirkin, yakışıksız bir şekilde yiyor ve içiyorlardı; masanın üstüne eğilmiş kafaları görmek neredeyse iğrenç bir şeydi, bu görüntü yalağın başındaki domuzları anımsatıyordu.

Kalabalık bir Çingene grubu geldi, insanların sinirini hoplatacak şekilde şarkı söyleyip dans ediyorlardı, üzerlerine salatalıklar, peçeteler atılmaya başlayınca ortadan kayboldular; Styopa onların yerine kalabalık bir kadın sürüsünü önüne katıp getirdi; bu kadınlardan ufak tefek, tombulca, kırmızı elbiseli biri Pyotr'un dizine oturup bir şampanya kadehini onun dudaklarına götürdü, kendi kadehiyle gürültüyle tokuşturdu ve:

— İçelim, kızıl sakallım, Mitya'nın sağlığına içelim! – dedi.

Güve gibi hafifti kadın, adı Paşuta'ydı. Çok ustaca gitar çalıyor ve "Rüyama girdi gök mavisi, tertemiz bir sabah," diye dokunaklı bir şarkı söylüyor, çınlayan sesi çok hüzünlü bir şekilde "Rüyama girdi geri gelmez gençliğim," sözlerini söylediğinde Artamonov, bir dost, bir baba gibi kadının başını okşuyor ve:

— Ağlama! Daha gençsin, korkma... –diye onu teselli ediyordu.

Gece ise Paşuta'ya sarılarak, öbür kadını yani Paula Menotti'yi hayalinde görmek için gözlerini sımsıkı kapatıyordu.

Ayık olduğu ender saatlerde bu Paşuta aşüftesinin kendisine son derece pahalıya mal olduğunu büyük bir şaşkınlık içinde görüyor ve "Tam bir güve!" diye düşünüyordu.

Panayır kadınlarının para sızdırma becerileri ve ahlaksız, sarhoş geceler geçirmek pahasına elde ettikleri parayı düşüncesizce harcamaları onu hayretler içinde bırakıyordu. En büyük kürk tüccarlarından biri olan köpek suratlı adamın Paula Menotti'ye on binlerce ruble harcadığını, kadının ona kendini her çıplak gösterişinde üç bin ruble ödediğini söylemişlerdi Artamonov'a. Leylak rengi kulakları olan diğer adam ise purosunu mum ışığında tutuşturduğu yüz rubleliklerle yakarken kadınların koynuna tomar tomar banknotlar sokuşturuyor ve:

— Al bakalım Alman karısı, bende bunlardan çok var, –diyordu.

Bu adam bütün kadınlara Alman karısı derdi. Artamonov da bu kadınların her birinde gür saçlı Paula'nın çıplak arsızlığını görmeye başlamıştı ve aptal ya da kurnaz, sinsi ya da küstah bütün kadınların kendisine düşman olduklarını hissediyordu; hatta kendi karısını anımsadığında onda da gizli, düşmanca bir şey olduğunu fark ediyordu.

Belleğinde çok canlı ve çok parlak bir şekilde dirilen güzel ve genç kadınların rengârenk geçidini izlerken "Güve bunlar güve," diye düşünüyordu.

Anlayamadığı bir şey vardı: İnsanlar sırf olabildiğince daha çok para biriktirmek için çalışıp çabalıyorlar, kendilerini bağlayan iş zincirlerini kulaklarını sağır edercesine şangırdatıyorlar, sonra da paraları yakıyorlar; yolsuz, ahlaksız kadınların ayaklarının dibine avuç avuç para atıyorlardı. Üstelik bu adamların hepsi evli, çocuklu, çok büyük fabrikaların sahibi olan itibarlı, koca koca adamlardı.

"Belki babam da bu zirzoplukları yapardı," diye düşünüyordu, bundan neredeyse kesin olarak emindi. Kendisini bu yaşamın, bu içki ve eğlence âleminin iştirakçisi olarak değil; rastlantıyla, elinde olmadan burada bulunan bir seyirci olarak görüyordu. Fakat bu düşünceler onu içkiden daha çok sarhoş ediyor, düşüncelerini ancak içkiyle engelleyebiliyordu. Üç hafta bu içki âlemlerinin karabasanı içinde yaşadı ve ancak Aleksey'in gelişiyle ayıldı.

Büyük Artamonov yerde, incecik, sert bir şiltenin üstünde yatıyordu; şiltenin yanında bir buz kovası, kvas şişeleri, içine bolca yabanturpu rendesi eklenmiş bir tabak lahana turşusu duruyordu. Kanepede ağzını açmış ve Natalya gibi kaşlarını yukarı kaldırmış, damarları mavi, tırnakları balık pulunu andıran beyaz ayağını yere sarkıtmış bir halde Paşuta sere serpe yatıyordu. Pencerenin ardında Rusya çapındaki bir panayır binlerce açgözlü ağzıyla bağırıp duruyordu.

Kafasının içindeki içki mahmurluğunun uğultusu ve zehirlenen bedeninin sızlamaları arasında Aleksey'in duvardan çıkıvermiş gibi ansızın geldiği geçen gecenin olaylarını ve eğlencelerini kaşlarını çatarak anımsıyordu. Aleksey, topallayarak, bastonunu yere vurarak gelmiş ve ağzından şu sözler dökülmüştü:

— Niye devrilmiş yatıyorsun böyle? Dün bütün gün, bütün gece seni aradım durdum, hoş, sabaha karşı kendim de bir yerlerde dolanmaya başladım ya.

Hemen uşağı çağırdı, limonata, konyak, buz getirmesini söyledi; hızlı adımlarla kanepenin yanına gitti, Paşuta'nın omzuna şap şap vurdu.

— Kalk bakalım, küçük hanım!

Gözlerini hemen açamayan küçük hanım:

— Cehennemin dibine git. Rahat bırak beni, –diye söylendi.

— Cehennemin dibine sen gidiyorsun, –dedi Aleksey sinirlenmeden, sonra kadını omuzlarından tutarak kaldırıp oturttu, sarstı ve kapıyı gösterdi:

— Defol!

— Dokunma ona, –dedi Pyotr; kardeşi güldü ve:

— Dert etme, çağırırız, yine gelir! –diyerek yatıştırdı ağabeyini.

Kadın uysal uysal bluzunu giyerken söyleniyordu:

— İblisler.

Aleksey, doktor gibi emirler yağdırıyordu:

— Kalk Pyotr, çıkar gömleğini, vücudunu buzla ov!

Paşuta, ezilmiş şapkasını yerden alıp saçları darmadağınık olmuş kafasına geçirdi, bu arada kanepenin üzerindeki aynaya bir göz attı ve:

— Ne harika bir kraliçe be! –dedi.

Sonra şapkayı yere, kanepenin altına fırlatıp uzun uzun esnedi:

— Hadi, hoşça kal Mitya! Unutma, Simanskiy Oteli'nde kalıyorum, numara on üç.

Pyotr, kadına acıdı, yerinden kalkmadan kardeşine:

— Bir şeyler veriver, –dedi.

— Ne kadar?

— Ver işte bir elli ruble.

— Çok değil mi?

Aleksey, kadının eline bir kâğıt para tutuşturup gönderdi, kapıyı sıkıca kapattı.

— Az verdin, –dedi Pyotr, kafa tutar gibi.– Dün aldığı şapkaya daha fazla para ödemişti.

Aleksey koltuğa oturdu, ellerini bastonunun üstünde birleştirdi, çenesini ellerine dayadı, soğuk ve buyurur gibi bir sesle:

— Ne yapıyorsun sen böyle? –diye sordu.

— İçiyorum, –diye yanıtladı ağabeyi öfkeyle, sonra ayağa kalktı ve kesik kesik sesler çıkararak vücudunu buzla ovmaya başladı.

— İç, ama aklını yitirme! Ne yapıyorsun dedim.

— Ne mi yapıyorum?

Aleksey onun yanına geldi ve karşısındaki tanımadığı biriymiş gibi bakarak, alçak sesle, ıslık çalar gibi:

— Unuttun mu yoksa? –diye sordu.– Hakkında şikâyet dilekçesi verilmiş, bir avukatın suratını dağıtmış, bir polisi de kanala itmişsin...

Kabahatlerini öyle uzun uzun saydı ki, büyük Artamonov, "Yalan söylüyor. Korkutuyor," diye düşündü.

— Hangi avukat? –diye sorduktan sonra:– Saçma, –dedi.

— Saçma değil, esmer biriydi, neydi adı?

— Biz onunla daha önce de kavga etmiştik, –dedi Pyotr ayılarak, ama kardeşi daha da sert bir şekilde devam ediyordu:

— Peki, saygıdeğer insanlara niye sövüp saydın? Kendi evindeki insanlara?

— Ben mi?

— Sen tabii! Karına küfretmişsin, Tihon'a, bana küfretmişsin, bir çocuğu hatırlıyor, ağlıyormuşsun. "İbrahim, İshak, koyun!" diye bağırıyormuşsun. Ne demek bunlar?

Pyotr korkuyla alev alev yandı, sandalyeye çöktü.

— Bilmiyorum. Sarhoştum.

Aleksey topal bir ata binmiş gibi sıçradı ve:

— Bahane değil bu! –dedi nerdeyse bağırır gibi.– Buradaki başka bir şey: "Ayıkken aklında olan sarhoşken dilindedir," derler. İşte buradaki böyle bir şey! Meyhanelerde kendi ailen hakkında avaz avaz bağırılmaz. İbrahim, kurban kesmek ve

diğer saçmalıklar ne için? İşimizin itibarını sarsıyorsun, üzerime gölge düşürüyorsun. Niye hamamdaymış gibi soyundun? İyi ki, arkadaşım Loktev bu rezalet sırasında oradaymış da konyakla seni sarhoş edip ayaklarını yerden kesmeyi akıl etmiş ve telgraf çekip beni çağırmış. Bunların hepsini o anlattı bana. İlk başta, diyor, herkes gülüyordu, ama sonra bu adam ne bağırıyor diye kulak kabartmaya başladılar.

— Herkes bağırıyor, –diye mırıldandı, kardeşinin sözlerinden bezginleşen ve tekrar sarhoş olan Pyotr. Kardeşi ise nerdeyse fısıldayarak şöyle diyordu:

— Herkes bir tek şey hakkında konuşur, sense her şeyi anlatmışsın bağıra bağıra! Neyse ki, Loktev herkesi zilzurna sarhoş etmeyi akıl etmiş. Unutulup gider belki. Ama bizim işimiz politika gibidir: Loktev bugün dostumuzdur, ama yarın acımasız bir düşmanımız olabilir.

Pyotr başını duvara iyice dayamış sandalyede oturuyordu; sokağın öfkeli gürültüsüne doymuş olan duvar titriyordu; Pyotr, bu titremenin kafasının içindeki sarhoşluk kaosunu yatıştırmasını, korkuyu kovmasını bekleyerek konuşmuyordu. Kardeşinin söylediklerinden hiçbirini hatırlayamıyordu. Kardeşinin bir yargıcın sesiyle, bir ağabeyin sözleriyle konuşması çok ağırına gitmişti; Aleksey'in söyleyeceklerini beklemek korkunç bir şeydi.

— Neyin var senin? –diye ağzını arıyordu Aleksey, sıçraya sıçraya yürümeye devam ederek.– Nikita'ya gideceğim demiştin.

— Gittim.

— Ben de gittim. Telgrafımıza orada olmadığın yanıtı gelince hemen gittim oraya. Hepimiz korktuk; dünyanın hali belli, öldürebilirler bile adamı.

— Efkârlandım, –diye itiraf etti Pyotr, sessizce, suçlu suçlu.

— Bunu başkalarına göstermek, etrafa yaymak mı gerekiyordu? Anlasana, işimize gölge düşürüyorsun sen! Orada

sözünü ettiğin kurban neyin nesidir? Sen Acem misin? Çocuklarla ne işin var? Hangi çocuk?

Pyotr, saçlarını ve sakalını iki eliyle sıvazlayarak parmaklarının arasından:

— İlya... hepsi onun yüzünden... –dedi.

Sonra ağır ağır, kararsız bir şekilde, sanki karanlıkta el yordamıyla yolu bulmaya çalışır gibi, İlya'yla arasında geçen tartışmayı Aleksey'e anlatmaya koyuldu; uzun uzun konuşmasına gerek olmadı; kardeşi rahatlamış bir şekilde yüksek sesle şöyle dedi:

— Oh! Neyse, önemli bir şey değilmiş! Loktev, Asyalılara özgü, rezil bir şey diye anlamış. Demek İlya'ydı? Kusura bakma ama bu çok aptalca bir şey ağabey. Tüccar milleti okumalı, her şeyi öğrenmeli, hayatın her noktasına girmeli, sense kalkmış...

Tüccar çocuklarının mühendis, memur, subay olması gerektiği konusunda çok uzun ve etkileyici bir konuşma yaptı. Pencereden kulakları sağır eden bir gürültü geliyordu; atlı arabalar tiyatronun önüne yaklaşıyor, soğuk içecek ve dondurma satıcıları avaz avaz bağırıyorlardı; en çok da Brezilyalıların kanal suyunun içine çaktıkları kazıkların üzerinde demir ve camdan kurdukları pavyondaki müzik dayanılmaz bir gürültü çıkarıyordu. Davul sesleri Paula Menotti'yi hatırlatıyordu.

Büyük Artamonov, bir eliyle kulağını çekiştirerek, diğeriyle limonata bardağına konyak koyarak tekrarladı:

— Efkârlandım.

— Bak, yine içiyorsun, –diye uyararak şişeyi elinden aldı kardeşi.– Benim Miron mühendislik okumak istiyor, varsın okusun! Yurtdışına gitmek istiyor, buyursun gitsin! Bunların hepsi evimize giren kazançtır, çıkan değil. Sınıfımız en büyük güçtür, sen de anla bunu...

Pyotr, hiçbir şey anlamak istemiyordu. Kardeşi hararetli hararetli konuşurken o, bu adamın, bütün ülkenin ticaretini

parmaklarında oynatan, kendisinden daha zengin ve büyük olasılıkla daha akıllı insanların saygısını ve dostluğunu bir şekilde kazandığını; öbür kardeşinin bir manastıra saklanıp, bilge ve mümin unvanı elde ettiğini; kendisinin, yani Pyotr'un ise birtakım rastlantılar sonucu perperişan bir halde olduğunu düşünüyordu. Neden? Ne için?

— Çapkınlık, ahlaksızlık ediyorlar diye saygıdeğer insanlara küfretmen de gereksiz, boş bir iş! –diyordu Aleksey artık daha yumuşak bir sesle ve yapmacık bir yakınlıkla.– Bunu ahlaksızlıktan değil, güçlerinin fazlalığından yapıyorlar. Avukat, anasının gözüdür, ama her şeyi doğru anlar, akıllı adamdır! Elbette yaşını başını almış, hatta yaşlı insanlar; onların haylazlıkları da çocukların yaramazlıkları gibi, zaten çocuklar da aynı şekilde, büyümenin verdiği güçle haylazlık ederler. Kadınlarımızın ne kadar tatsız tuzsuz, yavan ve sıkıcı olduklarını da hesaba kat! Benim Olga'yı katmıyorum, o bambaşkadır! Aptal-akıllı kadınlar vardır, kötü şeyleri gören göze karşı kördürler, Olga işte bunlardandır. Onu gücendiremezsin, kötüyü görmez, kötülüğe inanmaz. Natalya için aynı şeyi söyleyemezsin, ama insanlara onun hakkında "ev makinesi" demişsin!

— Öyle mi demişim? –diye kaşlarını çatarak sordu Pyotr.

— Bu sözleri Loktev kendisi uydurmadı ya.

Kardeşine daha pek çok şey sormak istiyordu, ama Pyotr, ona Aleksey'in artık unutmuş olabileceği şeyleri hatırlatmaktan korkuyordu. Kardeşine karşı içinde düşmanlık ve kıskançlık duygusu uyanıyordu.

"Gün geçtikçe akıllanıyor, şeytan..."

Kardeşinde kamçılanarak eğitilmiş, tırıs koşan atı andıran bir şey, bir tilki kurnazlığı görüyordu. Atmaca gözleri, seğiren üstdudağının ardında parlayan altın dişi, ağarmış, kıvrık bıyıkları, neşeli sakalı ve ellerinin kuş tırnağını andıran eğri parmakları sinirine dokunuyordu; en hoşuna gitmeyen şey de her zaman havada karmakarışık

bir şeyler çizen sağ elinin işaretparmağıydı. Demir rengi, kısa ve dar yeleği ise Aleksey'i dalavereci bir dava vekiline benzetiyordu.

Birden Aleksey'in gitmesini istedi.

— Uyumam lazım, –dedi gözlerini kapatıp.

— Akıllıca bir şey olur, –diyerek kabul etti kardeşi.– Bugün bir yere gitme artık.

Onu uğurladıktan sonra, "Çocuk gibi öğüt veriyor bana," diye düşündü Pyotr gücenerek. Köşedeki lavaboya gitti ve kendisine benzeyen, yüzü buruş buruş, gözleri korkuyla fal taşı gibi açılmış perişan bir adamın yanında sessizce hareket ettiğini, kırmızı eliyle ıslak sakalını, kıllı göğsünü sıvazladığını görünce durdu. Bunun kanepenin üstünde asılı olan aynadaki yansıması olduğuna birkaç saniye inanmadı, sonra acı acı güldü ve bir buz parçasıyla tekrar yüzünü, boynunu, göğsünü ovmaya başladı.

Giyinirken "Bir araba tutup kente gideyim," diye karar verdi, ama tam kolunu ceketin koluna sokmuştu ki, çıkarıp sandalyenin üstüne fırlattı ve parmağını zilin kemikten yapılmış düğmesine sıkıca bastı.

— Çay getir, demli olsun! –dedi uşağa.– Tuzlu bir şey, bir de konyak.

Pencereden baktı, dükkânların geniş kapıları kapanmıştı, sokakta sıcak karanlığın kaldırım taşlarına doğru yassılttığı insanlar sürünür gibi yürüyorlardı; tiyatronun girişindeki süt beyazı fener çıtırdayarak yanıyordu; yakın bir yerde kadınlar şarkı söylüyorlardı.

"Güve."

— Odanızı temizleyeyim mi? –dedi biri arkasından. Hızlı bir hareketle döndü; tek gözlü yaşlı bir kadın, kapıda elinde yer fırçası ve bezlerle dikiliyordu. Bir şey demeden koridora çıktı ve koyu renk gözlüklü, siyah şapkalı bir adamla karşılaştı; adam, aralık bir kapıdan içeri:

— Evet, evet, başka bir şey yok! –dedi.

Her şey kötüydü, her şey düşünmeye, sözcüklerdeki gizli anlamı aramaya zorluyordu. Büyük Artamonov daha sonra yuvarlak masanın başına oturdu, önünde küçük bir semaver ıslık çalıyor, başının üstündeki lambanın camı sanki görünmeyen bir el hafifçe dokunuyormuş gibi zıngırdıyordu. Belleğinde çılgınca sarhoş insanların tuhaf görüntüleri, şarkıların sözleri, kardeşinin emreden konuşmasından kırıntılar belirip kayboluyor, birinin bir ara gördüğü gözleri parlıyordu, ama kafasının içi yine de boş ve loştu; sanki incecik, titreyen bir ışık kafasını deliyor ve bu ışığın içinde insanlar çok önemli bir şeyi düşünmesine engel olarak toz tanecikleri gibi dans ediyorlar, dönüyorlardı.

Kaynar, demli çay içiyor, ağzını yakarak konyak yudumluyordu, ama sarhoşluk hissetmiyordu, sadece huzursuzluğu artıyor, canı bir yerlere gitmek istiyordu. Zili çaldı. Yüzü, saçları olmayan, kemik saplı bastonu andıran bir adam sisler içinde dalgalanır gibi geldi.

— Yeşil likör getir Vanka, yeşil, anladın mı?

— Şartröz. Baş üstüne.

— Sen Vanka mısın?

— Hayır, efendim, Konstantin'im ben.

— Hadi git.

Uşak likörü getirdiğinde Artamonov sordu:

— Asker misin?

— Hayır efendim.

— Asker gibi konuşuyorsun da.

— Benzer işler, itaat etmek gerekir ikisinde de.

Artamonov bir an düşündü, ona bir ruble verdi ve:

— Ama sen itaat etme. Hepsinin canı... sen git dondurma sat. Başka bir şey yapma.

Likör melas gibi yapışkan ve amonyak kadar keskindi. Likör sayesinde kafasındaki her şey biraz hafiflemiş, aydınlanmış, yoğunlaşmıştı ve bu yoğunlaşma devam ettiği sürece sokağın gürültüsü sakinleşmiş, bütün sesler bir araya top-

lanmış, yumuşak bir uğultu halini almış ve ardında sessizlik bırakarak uzakta bir yere doğru akıp gitmişti.

"İtaat etmek gerekir mi?" –diye düşünüyordu Artamonov.– "Kime? Ben patronum, uşak değil. Ben patron muyum, değil miyim yoksa?"

Ancak bütün düşünceleri birden durdu, korkudan kaçışarak kayboldu: Artamonov, karşısında ansızın Aleksey gibi, diğer gözü pek insanların yaşadıkları gibi kolay ve güzel yaşamasına engel olan adamı gördü; karşısında, semaverin yanında oturan geniş suratlı, sakallı adam ona engel oluyordu; adam sol elinin parmaklarını sakalına daldırmış, öbür elini yanağına dayamış sessizce oturuyordu; Pyotr Artamonov'a öyle kederli bakıyordu ki, sanki onunla vedalaşıyor, aynı zamanda da ona acıyor, bir şey yüzünden ona sitem ediyordu; bakıyor ve ağlıyordu, kırmızımsı gözkapaklarının altından acı gözyaşları akıyordu; sakalının kenarında, sol gözünün yanında ise kocaman bir sinek kımıldanıyordu; işte sinek bir ölünün yüzünde yürüyormuş gibi adamın şakaklarında ilerlemiş, gözünün içine bakarak kaşının üstünde durmuştu.

— Ne var alçak herif? –diye sordu Artamonov düşmanına; berikı kımıldamadı, karşılık vermedi, sadece dudaklarını oynattı.

— Ağlıyor musun? –diye öç alır gibi bir sevinçle bağırdı Pyotr Artamonov.– Beni yoldan çıkarttın alçak herif, şimdi de ağlıyor musun? Kendin de acıyorsun değil mi? Vay vay vay...

Masadan şişeyi kapıp, kolunu genişçe açarak adamın dazlaklaşmaya yüz tutmuş kafasına indirdi.

Kırılan aynanın çatırtısına, devrilen masadan yere yuvarlanan semaverin ve tabak çanağın gümbürtüsüne insanlar geldi, sayıları çok değildi, ama her biri ikiye bölünüyor, dağılıyordu; tek gözlü yaşlı kadın aynı anda hem semaveri yerden kaldırmak için eğiliyor, hem de dimdik duruyordu.

Yerde oturan Artamonov, şikâyet eden sesleri duyuyordu:

— Gece vakti, herkes uyuyor.

— Aynayı kırmışsınız.

— Yakışık almaz...

Artamonov kollarını açarak yüzer gibi bir tarafa doğru gidiyor ve:

— Sinek... –diye inliyordu.

Ertesi gün akşama doğru Aleksey koşarak geldi, doktorun hastaya, arabacının ata baktığı gibi dikkatle ağabeyini muayene etti, küçük bir fırçayla bıyıklarını tararken şöyle dedi:

— Anormal biçimde şişmişsin; bu halde eve gidemezsin! Ayrıca burada bana yardım edebilirsin. Sakalını kırptırman gerek, Pyotr. Hem kendine başka bir çift çizme al, seninkiler arabacı çizmesi gibi!

Büyük Artamonov, çenelerini sıkmış kardeşinin peşi sıra uysal uysal berbere gidiyordu. Aleksey, sakalını ve saçlarını ne kadar kestirmesi gerektiğini kesin ve tam olarak tarif etti; ayakkabıcıda Pyotr'a kendi elleriyle çizme seçti. Bütün bunlardan sonra aynaya bakan Pyotr, bir tezgâhtara benzediğini düşündü, ayrıca çizmeler de ayağını sıkıyordu. Ama kardeşinin doğru söylediğini, saçlarını kestirmesinin de çizmelerini yenilemesinin de gerekli olduğunu kabul ederek hiçbir şey demedi. Genel olarak kendisini düzene sokması, içki âleminden kalan, onu ciddi ve hissedilir şekilde üzen bulanık ve ezici her şeyi unutması lazımdı.

Ama kafasının içindeki duman ve zehirlenmiş, hırpalanmış bedeninin yorgunluğu arasından kardeşine bakarken giderek daha karmaşık bir duygu; kıskançlıkla saygı, gizli bir alaycılıkla düşmanlık karışımı bir duygu hissediyordu. Elinde bastonuyla küçük ve hızlı adımlar atarak oraya buraya koşan bu zayıf, keskin bakışlı adam, işle oyun oynama konusundaki doymak bilmez bir açgözlülükle alev alev yanarken kâh parlıyor, kâh dumanlanıyordu. Pyotr,

onunla panayırın en iyi lokantalarının özel odalarında ünlü tüccarlarla birlikte kahvaltı ederken, öğle yemeği yerken Aleksey'in bu zengin adamları güldürmeye, eğlendirmeye çalışan bir soytarı gibi davrandığını; ancak onların herhalde bu soytarılığı fark etmeyerek Aleksey'e açık bir sevgi ve saygı gösterdiklerini, onun saksağan cıvıltısına benzeyen konuşmasını dikkatle dinlediklerini oldukça büyük bir şaşkınlıkla görüyordu.

İriyarı, gür sakallı tekstilci Komolov, Aleksey'i havuç rengi parmağıyla tehdit ediyordu, ama öküz gözüne benzeyen gözlerini fal taşı gibi açıp, dudaklarını şapırdatarak tatlı tatlı konuşuyordu:

— Beceriklisin Oleşa, tilki gibi kurnazsın! Kandırdın beni...

— Yermolay İvanoviç! –diye heyecanla bağırıyordu Aleksey.– Rekabet işte ne yapalım, öyle değil mi?

— Doğru, öyledir. Aval aval bakma, koz birlisini oyna!

— Öğreniyorum Yermolay İvanoviç!

Komolov onaylıyordu:

— Öğrenmek lazım.

Aleksey, aynı heyecanla, ama artık elindeki çatalı sallayarak yapmacık bir sokulganlıkla:

— Beyler! –diyordu.– Geleceğin mühendisi oğlum Miron akıllı bir çocuktur, Sirakuza kentinde çok ünlü bir bilgin olduğunu anlatıyordu; bu bilgin krala, üzerine dayanacak bir şey ver bana, dünyayı yerinden oynatayım, diyormuş.

— Bak sen şu seropuzıy'a* ...

— Yerinden oynatırım diyor! Beyler! Bizim sınıfımızın da bir dayanağı var: para! Bize dünyayı yerinden oynatabilecek bilginler lazım değil, bizim aklımız bize yeter; bir tek şey lazım bize: Farklı, başka bürokratlar! Beyler! Asilzadelik eriyip gidiyor, asilzadeler bize engel değil, ama bürokratlar

* Sirakuza'yla kafiyeli bir sözcük oyunu yapılıyor, seropuzıy'ı "gri şiş göbekli" diye Türkçeye çevirebiliriz. (ç.n.)

bizim memurlarımız olmalı; bizim işimizden anlayan, kendi içimizden, tüccarlar içinden kendi adamlarımız lazım bize!

Ak saçlı, dazlak kafalı, iriyarı adamlar neşeyle onaylıyorlardı:

— Doğru söylüyorsun, seropuzıy!

Tek gözlü, sivri burunlu, bir deri bir kemik tefeci Losev, nazikçe kıkırdayarak şöyle diyordu:

— Aleksey İlyiç'te fare aklı var; neyin nerde olduğunu iyi bilir ve kemirip durur! Onun sağlığına!

Kadeh kaldırıyorlardı, Aleksey sevinç içinde herkesle kadeh tokuşturuyordu, Losev ise Komolov'un yuvarlak omzuna çocuk eli kadar küçük eliyle vuruyor ve:

— Aramızdan akıllılar çıkıyor, –diyordu.

— Hep vardı! –diye yanıt veriyordu Komolov gururla.– Benim pederim hamallıktan gelip insanların arasına girdi...

— Babanın işe zengin bir Ermeni'yi keserek başladığını söylerler, –dedi Losev gülümseyerek; gür sakallı tekstilci ise bir kahkaha attı ve:

— Yalan! –diye karşılık verdi.– Aptallıklarından böyle söyler bizim millet, şanslıysan günah işlemişsin demektir! Kuzma, senin için de pek hoş olmayan söylentiler dolaşıyor...

— Benim için de dolaşıyor, –diye doğruladı Losev iç çekerek.– Söylentiler, sinek gibidir, eh ne yapalım!

Büyük Artamonov hafifçe öksürerek dinliyor, çok yemek yiyor, daha az içmeye gayret ediyor ve bu insanların arasında bezgin bir şekilde kendini farklı türden bir hayvan gibi hissediyordu. Bu adamların hepsinin daha düne kadar birer köylü olduğunu biliyordu; hepsinde onlara karşı saygı uyandıran, babasıyla ortak, eşkıyalara özgü, masalsı bir şey görüyordu. Kuşkusuz babası hem işte hem de içki âlemlerinde onlarla birlikte olurdu, o da herhalde aynı şekilde hovardalık yapar ve paraları yonga gibi yakardı. Evet, bütün dünyayı, birbirlerini, köyü durup dinlenmeden, bütün güçleriyle yontan bu adamlar için para bir yongaydı. Ama kardeşi bu

büyük adamlara benzemiyordu ve ona duyduğu düşmanlığa karşın Pyotr bazen Aleksey'in onlardan daha zeki, daha akıllı ve hatta daha tehlikeli olduğunu hissediyordu.

— Beyler! –diye deli gibi bağırıyordu Aleksey.– Düşünün, işçilerimizin, milyonlarca köylünün ne bitmez tükenmez bir gücü var! O, hem işçidir hem de müşteri. Nerde var böylesi? Hiçbir yerde yok! Bizim ne Almanlara ne de başka yabancılara ihtiyacımız var, biz kendi kendimize yeteriz!

— Doğru, –diye onayladılar kafayı bulmuş, gürültücü adamlar.

Aleksey, yabancı malların ithalatından alınan gümrük vergilerinin yükseltilmesi gerektiğinden, toprak sahiplerinin topraklarının satın alınmasından, asillere ait bankaların zararlı olduğundan söz ediyordu, her şeyi biliyordu ve insanlar söylediği her şeyi, büyük Artamonov'u hayrete düşürerek, heyecanla kabul ediyorlardı.

"Nikita doğru söylemiş, yaşamayı iyi beceriyor bu," diye düşünüyordu kıskançlıkla.

Sağlığının bozukluğuna karşın Aleksey de çapkınlık ediyordu. Galiba uzun zamandır bir sevgilisi vardı. Moskovalı olan bu iri yapılı, tatlı sesli ve pırıl pırıl gözlü, alımlı kadın bir kız korosu çalıştırıyordu. Kırk yaşında olduğunu söylüyorlardı, ama donuk beyaz yüzüne, teninin altındaki pembeliğe bakılırsa en fazla otuzunda gösteriyordu.

— Alyoşinka, şahinim, –diyordu kadın, sivri, tilki dişlerini göstererek ve bir annenin çocuğuna yaptığı gibi Aleksey'in üzerine titriyordu.

Aleksey'in, korodaki kızlarla eğlenmekten geri durmadığını biliyor olmalıydı, bunu görüyordu elbette. Ama kardeşine karşı kadının davranışları dostçaydı. Pyotr, Aleksey'in insanlar ve işler hakkında ona danıştığını kaç kez işitmişti, bu durum onu şaşırtıyor ve babasıyla Ulyana Baymakova'yı aklına getiriyordu.

"İblis," diye düşünüyordu kardeşine bakarak.

Aleksey'in çapkınlığında bile özel bir ustalık vardı. Şişman palyaço, Alman Mayer'in sirkteki gösterisinde bir domuz vardı; uzun etekli bir redingot, silindir şapka ve şişelerden çizme giydirilmiş domuz, tüccar taklidi yaparak arka ayaklarının üstünde yürüyordu. Bu görüntü seyircileri çok eğlendiriyordu, tüccarlar da gülüyorlardı; ama Aleksey aynı görüşte değildi, hakarete uğradığını düşünmüş ve arkadaş grubunu domuzu çalmaya ikna etmişti. Hayvanın bakıcısını kandırdılar, domuzu çaldılar ve tüccarlar, Barbatenko Oteli'nin en usta aşçısının çeşit çeşit soslarla pişirdiği domuzu afiyetle yediler. Palyaçonun kederinden kendini astığı haberi* Pyotr Artamonov'un kulağına çalınır gibi olmuştu. Panayır sırasında Aleksey'de fark ettiği her şey çok rahatsız edici düşünceler uyandırmıştı Pyotr'da.

"Düzenbaz. Vicdansız. Beni sefalete düşürebilir ve bunun farkında bile olmaz. Açgözlülüğünden değil, sırf işi oyun gibi gördüğünden batırır hepimizi."

Bu tehlikenin farkına varması, aklını başına getirip, ayakları üstünde durmasını sağladı. Eve tek başına döndü, Aleksey Moskova'ya geçmişti. Aylardan eylüldü, Artamonov Dryomov'a yaklaştığı sırada hava rüzgârlı ve yağmurluydu. Posta arabasının atları, dar bir şerit halinde bataklıktan geçen yolun iki kıyısını düzgün sıralar halinde koruyan bodur akçam ormanının içinden çıngıraklarını şıngırdatarak, ayaklarını çamurlu yolda keyifle şapırdatarak hevesle koşuyordu. Gökyüzü boydan boya bulutların gri hamuruyla sıvanmıştı, mahmur kafasının içi de aynı şekilde gri ve sıkıntılıydı. Artamonov sanki yakını olan, ama kendisini canından bezdirmiş birini toprağa vermişti. Ölene acıyordu, ama onunla bir daha karşılaşmayacağını bilmek de hoşuna gidiyordu; isteklerinin, sessiz sitemlerinin belirsizliğiyle ve sağ olan, gerçek bir insanın yaşamasını engelleyen başka her şeyle içinde kuşku uyandırmayacaktı artık.

---

* Bu, 1880'lerde "Russkiy Kuryer" gazetesinde P. D. Boborikin tarafından yazılmış gerçek bir olaydır. (Rus yayıncının notu.)

"İşini yapmalı insan, işte o kadar!" –diye kendini inandırmaya çalışıyordu.– "İnsanların hepsi iş sayesinde yaşıyor. Evet öyle."

Bütün gücüyle işe sarıldı. Pastırma yazının pırıl pırıl günleri mehtaplı gecelerin hüzünlü aydınlığıyla yer değiştirerek sakin bir şekilde geçti.

Sonbahar sabahlarının inci rengi alacakaranlığında uyanan büyük Artamonov, fabrikanın ısrarla çalan düdüğünü duyuyordu; yarım saat sonra ise fabrikanın dinmek bilmez hışırtısı, fısıltısı, işin boğuk, ama kuvvetli ve kulağına alışık gelen gürültüsü başlıyordu. Şafak vaktinden akşamın geç saatlerine dek ambarların önünde keten teslimatıyla uğraşan erkekler ve kadınlar bağırıyorlardı; sayısı belirsiz Morozovlar'dan biri tarafından Vatarakşa kıyısında açılmış olan meyhanenin önünden sarhoş şarkılar duyuluyor, bir akordeon vızıldıyordu. Ağır, bir makine gibi düzgün, insanlara karşı sert Tihon Vyalov, elinde meydan süpürgesi, kürek ve baltayla avluda dolaşıyordu; acele etmeden süpürüyor, kazıyor, kırıyor, köylülere, işçilere çıkışıyordu. Mavi, her zaman tertemiz Serafim arada bir ortaya çıkıyordu. Kocasının panayırdan kendisine getirdiği zengin armağanlardan memnun, onun sessiz, sürekli sakin halinden daha da çok memnun olan Natalya da evde aynı şekilde makine gibi hareket ediyordu. Her şey yolunda gidiyordu, çok uyumlu görünüyorlardı; fabrika, insanlar, hatta atlar bile sanki zembereği yüz yıllığına kurulmuş gibi çalışıyorlardı. Ve aylar rüzgârın önüne kattığı bulutlar gibi hızla geçiyor, yılları oluşturuyordu.

Büyük Artamonov, başını boğa gibi eğerek binalarda, avluda dolaşıyor, küçük çocukları korkutarak işçi mahallesinin sokaklarında yürüyor, her yerde yeni, tuhaf bir şey hissediyordu: Bu büyük işte nerdeyse bir fazlalık gibiydi, sanki bir seyirciydi. Yakov'un işten anlaması ve zevk alıyor gibi görünmesi hoşuna gidiyordu; Yakov'un bu hali sadece

büyük oğluyla ilgili düşüncelerden dikkatini uzaklaştırmakla kalmıyor, hatta onun İlya'yla arasını da düzeltiyordu.

"Sensiz de yapıyorum, bilgin bey. Oku bakalım."

Besili, pembe yanaklı, gülümseyince sabun köpüğü misali bütün renkleri yansıtan güzel gözlü Yakov, yusyuvarlak bedenini ağırbaşlılıkla taşıyordu ve yakından tuhaf bir şekilde bir güvercini andırmasına karşın uzaktan iş bilir, becerikli bir patron gibi görünüyordu. İşçi kadınlar ona tatlı tatlı gülümsüyorlardı, o da şehvetle gözlerini kısarak onlarla tatlı tatlı konuşuyor ve kadınların yanından içindeki genç horozun ateşliliğini yapmacık ciddiyetinin altına gizlemeyi beceremeyip yan yan yürüyerek geçiyordu. Babası kulağını çekiştiriyor, kıs kıs gülüyor ve "Sana Paula'yı göstermeli, küçük budala..." diye geçiriyordu içinden.

Yakov'un, amcasının evine gittiği zamanlar Miron'la onun hırpani kılıklı, huzursuz arkadaşı Goritsvetov'un sonu gelmez tartışmalarına katılmaması Artamonov'un hoşuna gidiyordu. Miron artık bir tüccarın oğlu gibi değildi; zayıf, gaga burunlu, gözlüklü, sırtında yaldız düğmeli, omuzlarında birtakım işaretler bulunan ceketiyle bir sulh yargıcını anımsatıyordu. Asker gibi dimdik yürüyor, dik oturuyordu, kibirli, yüksekten bakarak konuşuyordu ve Pyotr, her zaman akıllı laflar ettiğini bilse de Miron'dan hoşlanmıyordu.

— Birader bu filozofi değil, cılızofi, -diyordu Miron ders verir gibi, ellerini cebine sokmuş, dirseklerini iki yana açmıştı.– Bu, cılızlıktan, beceriksizlikten kaynaklanan bir ukalalıktır.

Büyük Artamonov'a göre Goritsvetov'un konuşmaları da kötü ve aptalca konuşmalar değildi. Ufak tefek, düğmeleri açık öğrenci redingotunun altındaki siyah gömleğiyle, saçları darmadağınık, sanki birkaç gündür uyumamış gibi gözleri şiş, esmer, sivri yüzü sivilcelerle dolu Goritsvetov, hiç kimseyi dinlemeden, elini kolunu çırpınırcasına sallayarak bağırıyor ve Miron'a çatıyordu:

— Fabrikalarınızın düdüğüyle güneşin göğe yükselmesini ve makinelerin sesiyle dumanlı bir günün bataklıklardan, ormanlardan ortaya çıkmasını sağlayacaksınız, ya insanı ne yapacaksınız?

Miron kaşlarını kaldırıyor, suratını ekşitiyordu ve gözlüğünü düzelterek kuru, ölçülü bir sesle karşısındakinin beynine çivi çakar gibi:

— Bunlar cılızofi, bunlar ezberlenmiş laflar! –diyordu.– Bunlar boş laflar, temelsiz, boş düşünceler, dostum. Hayat mücadeledir; hayatta lirik şiirlere, isteri hastalarına yer yoktur, hatta bunlar gülünç şeylerdir...

Tartışmacıların sözleri, maviye çalan kır renkli güvercinler içinde beyaz güvercinler gibi göze çarpıyordu; büyük Artamonov "Evet, işte bu: Yeni kuşlar, yeni şarkılar," diye düşünüyordu.

Tartışmanın konusunu pek anlamıyordu ve Yakov'u gözlerken oğlunun, alaycı gülümsemesini gizleme isteğiyle üstdudağının üstündeki açık renk tüyleri düzelttiğini görerek memnun oluyordu.

"İlya olsaydı ne derdi acaba?" diye düşünüyordu Pyotr.

Goritsvetov bağırıyordu:

— Toprağı ve insanları demire vurup, insanı makinenin kölesi yaptıktan sonra...

Miron burnunu oynatarak ona şöyle diyordu:

— Kaygı duyduğun insan tembeldir. Yarın kurtuluşunun sanayinin gelişmesinde olduğunu anlamazsa mahvolup gidecektir...

"Hangisi haklı, hangisi daha iyi?" diye anlamaya çalışıyordu Pyotr Artamonov.

Goritsvetov'dan yeğeninden de daha az hoşlanıyordu. Bu delikanlıda kaypak, güvenilmez bir şey vardı; bir şeyden korkuyor, bağırıp duruyordu. Sarhoş gibi teklifsizce ev sahiplerinden önce sofraya oturuyor, çatal bıçağın yerini değiştirip duruyor, yakışıksız bir şekilde, hızlı hızlı, ağzını

yakarak, öksürerek yemek yiyordu; Aleksey'de olduğu gibi onda da yerinde duramayan, hırçın ve taşkın bir şey, olasılıkla da kötü bir şey vardı. Kızarmış gözlerinin koyu gözbebekleri kör gibi bakıyordu; Pyotr Artamonov'la sessizce selamlaşıyor, pürtüklü, sıcak elini ona saygısızca uzatıyor ve çabucak geri çekiyordu. Sonuçta gereksiz bir adamdı ve Miron'un bu adamla neden arkadaşlık ettiğini anlamak mümkün değildi.

— Styopa, yemeğini ye, konuşma, –diyordu Olga ona. Ciyak ciyak bağırarak yanıtlıyordu:

— Yapamam, burada zararlı saçmalıklar konuşuluyor!

Aleksey'in iki üniversitelinin tartışmalarını hiçbir şey söylemeden dikkatle izlemesi Pyotr'u şaşırtıyordu; Aleksey ancak arada bir oğluna arka çıkıyordu:

— Doğru! Güç nerdeyse iktidar da oradadır, güç ise sanayicilerde, demek ki...

Şakakları incecik çizgilerle kırışmış olan Olga, çerçevesiz, kalın camlı gözlüğünün ağırlığını taşıyan burnunun ucu kızarmış bir halde öğle yemeğinden ve çay saatinden sonra pencerenin önündeki gergefinin başına oturuyor ve hiç konuşmadan, dikkatle, sonu gelmez bir şekilde boncuklarla olağanüstü parlak çiçekler işliyordu. Pyotr, kardeşinin evinde kendi evindekinden daha rahat hissediyordu kendini; kardeşinin evi ilginçti, hem her zaman güzel şarap bulunabiliyordu burada.

Yakov'la birlikte eve dönerken baba Artamonov oğluna:

— Ne tartıştıklarını anlıyor musun? –diye soruyordu.

— Anlıyorum, –diye kısaca yanıtlıyordu oğlu.

Büyük Artamonov kendisinin anlamadığını oğlundan saklamak için sert bir dille soruyordu:

— Peki, neyi tartışıyorlar?

Yakov, her zaman isteksiz, kısacık, ama anlaşılır yanıtlar veriyordu; söylediklerinden Miron'un, Rusya'nın, tüm Avrupa'nın yaşadığı bir düzende yaşaması gerektiğini söy-

lediği, Goritsvetov'un ise Rusya'nın kendine ait bir yolu olduğuna inandığı sonucu ortaya çıkıyordu. Büyük Artamonov, oğluna bu konuda babasının da kendi düşünceleri olduğunu gösterme gereği duyuyor ve ciddi bir edayla şöyle diyordu:

— Eğer yabancılar bizden daha iyi yaşıyor olsalardı, ülkemize gelmeye çalışmazlardı...

Ancak bu, Aleksey'in düşüncesiydi, kendisininse bir düşüncesi yoktu. Bu duruma içerleyerek kaşlarını çatıyordu. Oğlu:

— İnsan aklıyla övünmeden de, bu konuşmaları yapmadan da yaşayabilir... –deyince bu içerlemesi sanki daha da derinleşmişti.

Büyük Artamonov:

— Bunlar olmadan da olabilir... –diye mırıldanıyordu.

Küçük içerlemelerin ve şaşkınlıkların darbelerini giderek daha çok hissediyordu. Bu darbeler her şeyi görmek, her konuyu düşünmek zorunda olan bir seyirci rolünde olduğunu doğrulayarak onu bir kenara itiyordu. Çevresindeki her şey fark edilmeden, ama hızla değişiyordu; her yerde, sözlerde ve işlerde yeni, rahatsız edici bir şey sırnaşık bir şekilde göze çarpıyordu. Bir gün Olga, çay masasının başında şöyle demişti:

— Gerçek, ruhunun dolması ve artık hiçbir şey istememendir.

— Doğru, –diye onaylamıştı Pyotr.

Ancak Miron, gözlüğünün camlarını ışıldatıp annesine ders vermeye koyulmuştu:

— Bu gerçek değil, ölümdür. Gerçek, iştir, eylemdir.

Miron elinde kalın bir kâğıt tomarıyla gittikten sonra Pyotr, Olga'ya:

— Oğlun sana kaba davranıyor, –dedi.

— Hiç de değil.

— Görüyorum, kabalık etti.

— O, benden daha akıllı, –dedi Olga.– Ben zaten eğitimsiz biriyim, sık sık da aptalca laflar ediyorum. Çocuklar bizden daha akıllılar genellikle.

Artamonov buna inanamıyordu, gülümseyerek şöyle dedi:

— Aptalca sözler ettiğin doğru. Ama yaşlılar bizden daha akıllılar, "Oğullarından bir, kızlarından iki misli bela bulursun," demişler. Anladın mı?

Olga'nın çocukların aklıyla ilgili sözleri çok ağırına gitmişti, yengesi elbette İlya'yı ima etmek istiyordu. Aleksey'in İlya'ya para yardımı yaptığını, Miron'un ona mektup yazdığını biliyordu, ama İlya'nın nerede, nasıl yaşadığını gururuna yedirip soramıyordu; bununla birlikte Olga, onun gururunu bildiğinden bu konuyu ustalıkla anlatıyordu. İlya'nın Arhangelsk'e gidip orada yaşadığını, şimdi ise yurtdışında olduğunu Olga'nın anlattıklarından biliyordu.

— Neyse bırak orada yaşasın. Akıllanır da ne aptallık ettiğini anlar.

Bazen İlya'yı düşünürken oğlunun inatçılığına hayret ediyordu; çevresindeki herkes akıllanırken İlya ne bekliyordu acaba?

Kardeşinin evinde sık sık kızıyla birlikte, yine aynı güzel, hüzünlü sakinliğe sahip ve kendisine yabancı gibi davranan Popova'ya rastlıyordu. Kadın onunla az ve aynen oğlunu boşu boşuna kırdığını düşündüğü zamanlar kendisinin İlya'yla konuştuğu şekilde konuşuyordu. Popova'dan çekiniyordu. Sakin anlarında Popova'nın hayali gözünün önünde canlanıyordu, ama hayretten başka bir şey uyandırmıyordu; birinden hoşlanıyorsun, onu düşünüyorsun, ama onun sana niye gerekli olduğunu anlayamıyorsun ve bir sağır dilsizle nasıl konuşamıyorsan onunla da konuşamıyorsun.

Evet, her şey değişiyordu. İşçiler bile giderek daha şımarık, daha kötü kalpli, daha cılız, kadınlarsa gün geçtikçe daha yaygaracı oluyorlardı. İşçi mahallesindeki gürültü rahatsız ediciydi; hatta akşamları sanki oradaki herkes kurt-

lar gibi uluyordu ve hatta yabani otların boy attığı kum bile öfkeyle homurdanıyordu.

İşçilerde bir yerinde duramamazlık hali, serserilik etme hevesi olduğu fark ediliyordu. Gençler durup dururken yazıhaneye geliyorlar, hesaplarının kesilmesini istiyorlardı.

— Nereye gidiyorsunuz? –diye soruyordu Pyotr.

— Başka yerlerde ne varmış gidip bakacağız.

Büyük Artamonov, kardeşine:

— Niye kuduruyorlar? –diye soruyordu. Aleksey, tilki gibi yapmacık hareketlerle alay ederek işçilerin her yerde kaynaşmakta olduklarını söylüyordu.

— Henüz bizdekiler iyi, sakinler, Petersburg'da ise... Bizim memurlar, bakanlar olması gerektiği gibi değil ki...

Daha sonra öyle küstah, aptalca bir şey söylüyordu ki, ağabeyi kaşlarını çatarak ona şöyle diyordu:

— Saçma! İktidarı çarın elinden almak beylerin işine gelir, beyler yoksullaşıyorlar. Bizlerse elimizde iktidar olmasa bile zenginleşiyoruz. Senin baban bayramlarda katranla boyanmış çizmeyle dolaşırdı, sense yurtdışından gelmiş ayakkabılar giyiyor, ipek kravatlar takıyorsun. Bizler çarın işçileri olmalıyız, domuzları değil. Çar, bize altın palamutlar veren bir meşe ağacıdır.

Aleksey dinlerken gülümsüyordu ve onu daha da çok sinirlendiriyordu. Büyük Artamonov, bütün insanların genellikle çok sık gülümsediklerini düşünüyordu; onların bu alışkanlığında hem neşesiz hem de aptalca bir şey vardı. Hiçbiri ölümsüz ihtiyar, marangoz Serafim kadar avutucu ve eğlenceli olamazdı.

Artamonov, Tesellici'yle çok iyi ahbap olmuştu. İçinde yine içki içme isteği uyandıran o sıkıntının saldırısına uğruyordu arada bir. Kardeşinin evinde içmeye utanıyordu, her zaman yabancı insanlar oluyordu orada, asıl Popova'ya sarhoş görünmek istemiyordu. Evde böyle günlerde Natalya bezgin bezgin bir köşeye saklanıyor, üzüntü içinde

susuyordu; keşke azarlasa, bağırıp çağırsaydı daha iyi olurdu, o zaman kendisi de ona bağırabilirdi. Oysa bu halde soyulmuş, parası çalınmış birine benziyordu karısı ve öfke yerine acımaya yakın bir duygu uyandırıyordu; Artamonov, Serafim'e gidiyordu.

— Canım içmek istiyor, ihtiyar!

Neşeli marangoz gülüyor, hoş karşılıyordu:

— Yazın havanın güneşli olması gibi olağan bir şey! Yoruldun, sıkıldın demek ki. Hadi gücünü topla bakalım! Seninki az buz iş mi, öyle yanaktaki sivilce misali?

Serafim, olağanüstü lezzette bir likörü patronun emrine amade tutuyor, her köşeden rengârenk şişeler çıkarıyor ve övünüyordu:

— Ben icat ettim, ama bir papaz yardımcısının dul karısı yaptı, zehir gibi bir kadın! Buyur, tadına bak, akçaağaç çiçeğinin ilkbahardaki özsuyuyla yapıldı bu likör. Nasıl buldun?

Masanın kenarına ilişip, kendi "şalgamlı" likörünü yudumlayarak gevezelik ediyordu:

— Evet, papaz yardımcısının karısı böyle işte! Çok talihsiz bir kadın. Bütün sevgilileri hırsız çıkıyor. Sevgilisi olmadan da yapamaz, damarlarında öyle bir sabırsızlık var...

— Yo, panayırda ben öyle birini gördüm ki, –diyordu Artamonov.

— Elbette! –diye hemen onaylıyordu Serafim.– Orada bütün dünyadan gelen seçme mallar olur. Bilirim!

Serafim herkesi ve her şeyi biliyordu; memurların ve işçilerin ailevi meselelerini merak uyandıracak şekilde anlatıyor, herkesten aynı sevgiyle söz ederken kızından yabancı biriymiş gibi bahsediyordu.

— Ağırbaşlı bir kadın oldu haspa. Tesviyeci Sedov'la birlikte yaşıyor, güzel de yaşıyorlar, görsen! Tencere yuvarlandı kapağını buldu.

Serafim'in evinde, onun tahtalardan yayılan reçine kokusuyla dolu küçük odasında, duvarda asılı teneke

lambanın hafif ışığının engel olmadığı ılık, loş bir ortamda olmak güzeldi.

Artamonov içkisini içtikten sonra insanlardan yakınmaya başlamıştı, marangoz ise onu teselli ediyordu.

— Zararı yok, iyidir bu! Sıvışmışlar herifler, meselenin özü bu! Adam yatmış yatmış, düşünmüş taşınmış ve gitmiş! Bırak gitsin! Canını sıkma, insanlara güven. Kendine güveniyorsun, değil mi?

Pyotr Artamonov, kendine güvenip güvenmediğini düşünerek susuyordu. Serafim'in sözcükler halinde duyulan kıvrak sesi, teselli şarkısı söylemeye devam ediyordu:

— Sen, bu kötü, şu iyi diye kimin nasıl olduğuna bakma, bunun temeli sağlam değildir, dün iyi olan bugün kötü olabilir. Pyotr İlyiç, ben iyi de kötü de her şeyi gördüm, ah ben neler gördüm neler! Bir bakarın, hah işte bu iyi bir şey derim. Oysa öyle bir şey yoktur. İşte o derim, oysa o yoktur, rüzgâr onu toz gibi alıp götürmüştür. Ama ben işte buradayım! Öyleyse ben neyim? İnsanlar arasında bir sinek, beni göremezler. Ama sen...

Serafim parmağını anlamlı anlamlı kaldırmış susuyordu.

Onun konuşmasını dinlemek, Artamonov'a iki kat zevkli geliyordu; bu sözler insanı eğlendirerek gerçekten teselli ediyordu, ama aynı zamanda Artamonov, yaşlı adamın numara yaptığını, yalan söylediğini, vicdanına göre değil, insanları teselli etme zanaatına göre konuştuğunu anlıyordu. Serafim'in numarasını anlayarak şöyle düşünüyordu:

"Kurnaz ihtiyar, anasının gözü! Bak işte Nikita bunu beceremiyor."

Sonra hayatı boyunca gördüğü böyle teselli edici insanları, arsız panayır kadınlarını, sirk soytarılarını ve akrobatları, sihirbazları, vahşi hayvan terbiyecilerini, şarkıcıları, müzisyenleri ve "insanların dostu" kara Styopa'yı hatırlıyordu. Kardeşi Aleksey'de de bu insanlarla ortak bir şey vardı. Oysa Tihon Vyalov'da yoktu. Paula Menotti'de de yoktu.

Sarhoş olunca Serafim'e:

— Yalan söylüyorsun, yaşlı şeytan! –diyordu.

Marangoz, ellerini sivri dizlerine vurarak çok ciddi bir şekilde:

— Yo-oo! –diyordu.– Düşünsene, doğruyu bilmeden nasıl yalan söyleyeyim? Sana tüm kalbimle söylüyorum: Doğruyu bilmiyorum, şu halde nasıl yalan söylerim?

— O zaman sus!

— Dilsiz miyim ben? –diye tatlı tatlı soruyordu Serafim ve küçük pembe yüzü bir gülümsemeyle aydınlanıyordu.– Ben yaşlı bir adamım, –diyordu,– kalan az zamanı doğruları bilmeden de yaşarım. Doğruyu bulmak için gençlerin çabalaması lazım, bunun için de gözlük takıyorlar. Miron Lekseyiç gözlük takıyor; tabii ki, neyin ne olduğunu, kimin nereye gittiğini iyi görüyor.

Marangozun Miron'u sevmediğini bilmek büyük Artamonov'un hoşuna gidiyordu ve Serafim, guslinin tellerine dokunarak hareketli bir şarkı söylemeye başlayınca kahkahalarla gülüyordu:

Ağaçkakan fabrikayı dolaşıyor,
Parlak gözlüğünün içinden bakıyor,
Burada en akıllı benim, diyor,
Geri kalanlar aptaldır!

— Doğru! –diye onaylıyordu Artamonov.

Kendisi de kafayı bulmuş olan marangoz ise ayağını düzgün aralıklarla yere vurarak şarkı söylemeye devam ediyordu:

Ne şahindir ne baykuş,
Kuşları gagalayan,
Aleksey İlyiç'tir bu,
Tanrı'nın kulu!

Bu da büyük Artamonov'un hoşuna gitmişti; o zaman Serafim, Yakov hakkında arsızca bir şarkıya başladı:

Yaşa Maşa'ya sarılıyor,
Hiçbir şey anlamıyor...

Bazen şafak sökene dek böyle eğleniyorlardı, sonra Tihon Vyalov kapıyı tıkırdatıyor, eğer uyuyup kalmışsa patronunu uyandırıyor ve kayıtsız bir şekilde şöyle diyordu:

— Eve gitme zamanı, birazdan düdük ötecek; işçilerin sizi görmeleri iyi olmaz!

Artamonov bağırıyordu:

— Niye iyi olmazmış? Ben patronum!

Ama kapıcının sözünü dinliyor, ağır ağır sallanarak yürüyor, yatağına yatıyor, bazen akşama kadar uyuyordu, gece ise yine Serafim'in evinde oturuyordu.

Neşeli marangoz iş başında öldü; tek gözlü sağlık memuru Morozov'un boğularak ölen oğluna tabut yapıyordu ve birden can verip yere yıkılıverdi. Artamonov, yaşlı adamı mezarına uğurlamak istedi, işçilerle tıka basa dolu kiliseye gitti, ansızın papazlıktan vazgeçerek bilinmeyen bir yere giden sessiz, sakin Gleb'in yerini almış olan sarışın Rahip Aleksandr'ın ciddi bir şekilde yönettiği ayini izledi. Kediye benzer bir adam olan fabrika okulunun öğretmeni Grekov tarafından kurulan koro kilisede çok güzel ilahiler okudu, kilisedeki gençlerin sayısı da çoktu.

Artamonov, insanların kalabalık oluşunu "pazar günü" diye açıkladı kendi kendine.

Küçük, hafif tabutu genç dokumacılar taşıdılar; daha yaşlı işçiler kenarda duruyorlardı; hiç yakışık almayacak alacalı bir bluz giymiş olan Zinaida, suratını asarak, ama gözyaşı dökmeden tabutun ardından yürüyordu, yanında geniş omuzlu, tertemiz giyimli tesviyeci Sedov vardı, kenardan kumu ağır ağır ezerek Tihon Vyalov gidiyordu. Güneş

pırıl pırıl parlıyordu, şarkıcılar güçlü ve uyumlu bir şekilde ilahi söylüyorlardı ve bu cenaze töreninde tuhaf bir şekilde kederin var olmadığı fark ediliyordu.

Yüzündeki teri silen Artamonov:

— İyi oldu cenaze töreni, –dedi. Tihon, ayaklarının altına bakarak durdu, bir an düşündü, sonra:

— Hoş adamdı; hareketliydi, şu şey gibi...

Eliyle havada bir daire çizdi.

— Yaşlı bir adam yanında bir kızla sokakta dolaşırdı da kız şarkı söylerdi ya... Avuturdu insanları.

Patronuna saygısız, onu çileden çıkaran bir sertlikle bakıp, şunları ekledi:

— İnsanları yoldan çıkarırdı, kimsenin kalbini kırmazdı, ama yaşantısı temiz değildi.

— Temizdi, temiz! –dedi patronu onun konuşmasını taklit ederek.– Bu düşüncelerle kendini zincire vurmuşsun. Bana bak, sen de Tulun gibi kuduracaksın...

Artamonov, sert bir hareketle kapıcıya arkasını dönüp eve gitti.

Henüz erkendi, öğleye yakındı, ama hava çok sıcaktı; yolun kumu ve göğün mavisi giderek daha kızgın hale geliyordu. Akşama doğru güneş buhardan beyaz bulut yığınları oluşturdu, bu bulutlar boğucu sıcağı artırarak alçaktan ağır ağır doğuya doğru yüzüyorlardı. Artamonov biraz bahçede dolaştı, kapının dışına çıktı. Tihon, katranla kapıların menteşelerini yağlıyordu; ilkbahar yağmurları sırasında paslanan menteşeler berbat şekilde gıcırdıyordu.

Artamonov, kapının önündeki sıraya ilişti ve:

— Kapı yağlamak için bula bula kutsal pazar gününü mü buldun? –diye sordu tembel tembel.– Tihon, gözlerinin aklarıyla yan yan ona bakıp alçak sesle şöyle dedi:

— Serafim zararlıydı.

— Ne bakımdan?

Artamonov'a yanıt olarak kara hamamböcekleri gibi sürünen şu tuhaf sözler duyuldu:

— Hafızası kuvvetliydi, pek çok şeyi hatırlardı. Gördüğü her şey aklında kalırdı. Zaten ne görülebilir ki? Kötülük, kargaşa, telaştan başka? İşte o da bunları herkese anlatırdı. Onun yüzünden ortalık karışmıştı. Farkındayım ben.

Menteşelerin aralarına fırçayı sokarken giderek daha çok homurdanarak konuşmaya devam ediyordu:

— İnsanlardan hafızayı çıkartmak gerek. Yoksa kötülük artar. İnsanlar yaşamalı, ölmeli; onların bütün kötülükleri, her türlü saçmalıkları da onlarla birlikte yok olmalı. Başkaları dünyaya gelince kötü hiçbir şey hatırlanmamalı, iyiler hatırlanmalı. Ben de hafızam yüzünden sıkıntı çekiyorum. Yaşlandım, huzur istiyorum. Ama nerde huzur? Huzur unutkanlıkta...

Tihon daha önce hiçbir zaman bir anda bu kadar çok ve bu kadar sinirine dokunacak şekilde konuşmamıştı. Her zamanki gibi saçma olan sözleri bu kez nedense Artamonov'a çok düşmanca gelmişti; kapıcının tutam tutam sakalını, sulu, yayılmış gözbebeklerini, kırışıklarla delik deşik olmuş taşı andıran alnını dikkatle inceleyen Artamonov, bu adamın çirkinliğinin gün geçtikçe artmasına hayret ediyordu. Kırışıklar doğal olmayan bir şekilde, sanki bir çizmenin körüğündeki katlar gibi derindi; elmacıkkemiklerinin dışarı fırladığı, yaşlılıktan cascavlak olmuş yüzü, gri süngertaşı rengini almıştı, burnu da sünger gibiydi.

"Tiridi çıktı," –diye geçirdi aklından Artamonov ve bu düşüncesi hoşuna gitti.– "Saçma sapan konuşmaya başladı. Çalışamaz artık, hesabını kesmeli. İkramiye de veririz."

Tihon, bir elinde fırça, öbür elinde küçük bir katran kovasıyla Artamonov'a yaklaştı ve fırçayla koyu kırmızı, çiğ et rengindeki fabrika binasını işaret ederek:

— Orada konuşulanları bir dinlesen, –diye homurdandı.– Züppe Sedov, tek gözlü Morozov, kardeşi Zaharka, bir de Zinaida açık açık konuşuyorlar; başkalarının kurduğu iş zararlıdır, yok etmek gerekir, diyorlar.

— Sanki senin düşüncelerin gibi bunlar, –dedi patron alaycı bir edayla.

— Benim mi? –diye hayır anlamında başını salladı Tihon.– Hayır, benim düşüncelerim değil. Ben bunları kabul etmem. Herkes kendisi için çalışırsa o zaman hiçbir kötülük olmaz. Onlarsa "Her şey bizden başladığına göre, patron da biziz!" diyorlar. Bakarsan doğru bu, Pyotr İlyiç, her şey onlarla başlıyor! Seni işe koştular, yükü düze çıkardın, şimdi de...

Artamonov, hoşnutsuzluğunu gösteren bir ses çıkardı, ayağa kalktı, ellerini ceplerine soktu ve Tihon'un başının üstünden bulutlara bakarak sözcükleri biraz karıştırsa da kararlı bir şekilde konuşmaya başladı:

— Anlıyorum tabii, bütün hayatını benim yanımda geçirdin! Ama yaşlandın, çalışmak sana zor geliyor artık...

— Serafim de bu konuda onlarla aynı düşüncedeydi, –dedi Tihon, anlaşılan patronunun söylediklerini dinlemiyordu.

— Dur da dinle! Senin artık dinlenme zamanın geldi...

— Herkesinki geldi. Başka ne olacaktı ki?

— Dur biraz... Senin zor bir karakterin var...

Tihon Vyalov, hesabının kesilip işten çıkarılacağını duyunca şaşırmadı, sakin sakin:

— E, ne yapalım... –diye mırıldandı.

— Sana ikramiye ödeyeceğim tabii ki, –diye söz verdi Artamonov, Tihon'un sakinliğine biraz şaşırarak. Tihon, tozlu çizmelerini katranla boyarken susuyordu; o zaman Artamonov tüm kararlılığıyla:

— Bu durumda, sana güle güle! –dedi.

— Öyle olsun, –diye karşılık verdi kapıcı.

Artamonov, daha serin olduğunu umut ederek nehir kıyısına gitti; Serafim orada, İlya'yla tartıştığı çam ağacının altına akçaağaç dallarından onun için taht gibi bir şey yapmıştı. Buradan fabrikanın tamamı, ev, avlu, işçi mahallesi, kilise ve mezarlık gayet iyi görünüyordu. Fabrika hastane-

sinin, okulun büyük pencereleri buz gibi parlıyordu; küçük insanlar toprağın üzerinde mekik dokur gibi gidip geliyorlar, uçsuz bucaksız iş kumaşını dokuyorlardı, daha küçük insanlar fabrika köyünün kumlarında koşuşturuyorlardı. Kilise duvarının yanında, kızılağacın dallarının arasında oyuncak gibi bir keçi sürüsü otluyordu; keçileri, çok eskilerden dokumacı Boris'in torunu tek gözlü sağlık memuru Morozov güdüyordu, fabrikada çalışan kadınlar çocukları için çokça keçi sütü alıyorlardı. Hastanenin ardında, parmaklıkla çevrilmiş, kare şeklindeki çıplak toprakta ise sarı kaftanlı, beyaz kalpaklı, deliye benzeyen küçük insanlar vardı. Fabrikanın çevresinde birçok kuş, serçe, kuzgun, alacakarga türemişti, saksağanlar beyaz böğürlerini atlas gibi parlatarak telaşla oradan oraya uçarken cır cır ötüyorlardı; mavimsi kır renkli güvercinler yerde dolaşıyorlardı, en çok da köylülerin keten getirirken mola verdikleri Vatarakşa kıyısındaki meyhanenin yanında kuş vardı.

Ama bu büyük iş bir süreden beri Artamonov'a artık ne memnuniyet ne de gurur veriyordu, onun için türlü üzüntünün, kırılmanın kaynağı oluyordu. Kardeşinin, yeğeninin ve çevresindeki diğer insanların bu işte eski bir adam olarak onu dikkate almadan pazaryerindeki Çingeneler gibi bağırıp çağırdıklarını, ellerini kollarını salladıklarını, tartıştıklarını görmek kırıcıydı. Fabrika hakkında konuşurken bile onu unutuyorlardı, kendisini onlara hatırlattığı zaman da bu adamlar sanki dediklerini kabul ediyormuş gibi onu ses çıkarmadan dinliyorlardı; ama büyük işlerde olsun, küçük işlerde olsun her şeyi kendi bildikleri gibi yapıyorlardı. Bu durum çok zaman önce, o istemediği halde fabrikada bir elektrik santralı kurduklarında başlamıştı; büyük Artamonov, bunun hem yararlı hem de tehlikesiz olduğuna kısa zamanda inanmıştı, ama yaşadığı kırgınlığı yine de unutamıyordu. Küçük küçük pek çok kırgınlığı vardı ve bunlar sayıca giderek artıyor, keskinleşiyordu.

Özellikle yeğeni küstahça ve düşmanca davranıyordu; okulu bitirmişti, Rus işi olmayan deri ceketler giyiyordu, altın çerçeveli gözlüğünden sarı ayakkabılarına kadar tepeden tırnağa parlıyor, gözlerini kısıyor, yüzünü ekşitiyor ve:

— Bunlar eski zaman işi, amca,–diyordu.– Zaman artık o zaman değil, amca.

Miron, zamandan, sert efendisinden korkan bir uşak gibi korkuyordu sanki. Ama bir tek bundan korkuyordu, geri kalan her konuda dayanılmaz derecede haddini bilmez biriydi. Hatta bir keresinde şöyle demişti:

— Amca anlasanıza, siz ve sizin gibi adamlarla Rusya daha fazla yaşayamaz.

Bu sözler Artamonov'a o kadar büyük bir darbe indirmişti ki, "Neden?" diye soramamıştı bile. Hakarete uğramış bir halde çıkıp gitmişti; birkaç haftadır da kardeşinin evine uğramıyor, fabrikada karşılaştığında Miron'la konuşmuyordu.

Miron, Vera Popova'nın kızıyla evlenmeye niyetleniyordu. Kız da saçları ağarmış, dondurulmuşa benzeyen annesi gibi boylu bosluydu. Herkes gibi bu kız da tatsız tatsız gülümseyip dururdu. Boynunu sert bir hareketle oynatır, besbelli gördüğü hiçbir şeye inanmayan arsızca açılmış iri gözleriyle her şeye dik dik bakar ve sinek vızıltısı gibi bir sesle dişlerinin arasından bir şarkı tutturup, sabahtan akşama dek rengârenk boyadığı tuvalleri ziyan ederdi. Kurdeleyle boynuna bağladığı hasır şapkası her zaman arkasında sallanırdı, saçları da saman sarısıydı; giyimine özen göstermezdi, eteğinin altından bacakları neredeyse dizine kadar görünürdü.

İşsiz güçsüz Goritsvetov da iticiydi; sağan kuşu gibi birden ortaya çıkar, kaybolur, tekrar ortaya çıkardı ve küçük, kötü bir köpek gibi herkese saldırır:

— Siz, zengin ulvi düşünceleri olan Rusya'yı ruhsuz Amerika'ya çevirmek istiyorsunuz, insanlara fare kapanı kuruyorsunuz... –diye her zamanki sözlerini söylerdi bağıra çağıra.

Artamonov bu bağırışlarda zaman zaman doğru bir şey sezer, her ne kadar bu kavruk, pire gibi zıplayan adamla ağır, her şeye karşı kayıtsız Tihon gibi birbirinden bu kadar farklı başka birini tanımasa da genellikle Tihon Vyalov'un saçmalıklarıyla aralarında ortak bir şey olduğunu düşünürdü. Goritsvetov, koşarak Yelizaveta Popova'nın yanına gider ve ona:

— Siz, kişilik sahibi bir insansınız, neden susuyorsunuz? –diye bağırırdı.

Kız gülümserdi; yüzü kibirli ve hareketsizdi, sadece sonbahar grisi gözleri gülümserdi, büyük Artamonov birtakım duyulmamış, anlaşılmaz sözler işitirdi.

— Romantizmin can çekişmesi, –diyordu Miron, bir güderi parçasıyla gözlüğünün camlarını özenle silerken.

Aleksey, Moskova'da bir yerlerde gezip dolaşıyordu; Yakov şişmanlıyor, ağırbaşlılıkla kenarda duruyor, az ama güzel konuşuyordu: Onun sözleri Miron'u da Goritsvetov'u da aynı şekilde kızdırıyordu. Yakov, Tatarlar gibi geniş bir sakal bırakmıştı ve kızılımsı sarı sakalıyla birlikte Yakov'un alaycılığı da giderek daha çok fark edilir hale gelmişti; oğlunun bu ateşli adamlara tembel tembel:

— Bey olma yolunda şapa oturacaksınız! Daha sade yaşamalısınız, –dediğini duymak hoşuna gidiyordu.

Büyük Artamonov ve –onun gözlemlerine göre– Yakov, Yelizaveta Popova'nın ansızın Moskova'ya gidip orada Goritsvetov'la evlenmesine çok gülmüşlerdi. Miron kızmıştı ve bunu gizleyemiyordu; tüccar sakalına benzemeyen sivri sakalını çekiştirerek, sakalının içinden kuru sözcüklerin ipini çekerek yapmacık olduğu besbelli bir şekilde:

— Stepan Goritsvetov gibi adamlar, soyu tükenmeye mahkûm bir kabilenin insanlarıdır, –diyordu.– Dünyanın hiçbir yerinde o ve benzerleri kadar yararsız insan yoktur.

Yakov, kışkırtıyordu:

— Ama bunlardan biri, senin gözüne kestirdiğin birini burnunun dibinden ustaca aşırıverdi! –dedi.

Omuzlarını kaldıran Miron:

— Ben romantik bir adam değilim, -diye karşılık verdi.

— Ne dedin? Ne demekmiş o? -diye sordu büyük Artamonov ve Miron, verdiği hükmü okuyan bir yargıç gibi tane tane konuşarak şunları söyledi:

— Romantik ne demektir hiç kimse anlamıyor, siz de anlamazsınız amca. Güzellik için dazlak kafaya takılan bir peruk gibi ya da ihtiyatlı olmak için hırsızın taktığı takma sakal gibi bir şeydir bu.

"Oh, kıstırdın işte burnunu," diye düşündü büyük Artamonov zevkle.

Bu küçük zevkler, onu bir kenara atarak, tek başına bırakarak işi kendi güçlü ellerine geçirmiş olan açıkgözler yüzünden yaşadığı kırgınlıkları biraz olsun kabullenmesini sağlıyordu. Ancak yalnızlıkta da acıklı ama hoş bir şey bulmuş, icat etmişti. Yalnızlık onu hayal meyal de olsa, resmi farklı, karakteri farklı yeni bir Pyotr Artamonov'la tanıştırıyordu.

Bu, iyi bir adamdı ve kalbi çok acımasızca kırılmıştı; hayat ona bir üvey annenin üvey oğluna davrandığı gibi haksız davranıyordu. Ona hiçbir sevinç yaşatmayan, sadece aptal, sıkıcı bir eş veren ve büyük, ağır bir işi omuzlarına yıkan babasının boyun eğen, ağzını açmayan uşağı olarak başlamıştı hayata. Evet, karısı onu seviyordu, karısıyla birlikte geçirdiği ilk yıl fena değildi, ama şimdi ahlaksız mekikçi Zinaida'nın bile daha eğlenceli, daha sıcak sevebildiğini biliyordu. Panayırdaki hünerli, azgın kadınları hatırlamamaksa daha iyiydi. Karısı bütün hayatını korku içinde geçiriyordu, önceleri Aleksey'den, gaz lambalarından korkardı, daha sonra elektrik lambalarından korkmaya başladı; lambalar yandığında Natalya geri kaçar ve haç çıkarırdı. Panayırda, gramofon satan dükkânda kocasını yerin dibine geçirmişti.

— Aman, gerek yok, sakın alma! -diye yalvarmıştı.- Bunun içinde bağıran belki de lanet olası şeytandır, onun ruhu gizlenmiştir içine!

Şimdi Miron'dan, Doktor Yakovlev'den, kendi kızı Tatyana'dan korkuyordu, tuhaf bir şekilde şişmanlamıştı, bütün gün yemek yiyordu. Kardeşi onun yüzünden neredeyse kendini asacaktı. Çocuklar, annelerine saygı göstermiyorlardı. Yakov'u evlenmek için ikna etmeye çalıştığında oğlu alay ederek ona:

— Anne, sen bir şeyler yesen daha iyi olur, –demişti.

Uysal ve kararsız bir şekilde:

— Ama artık canım istemiyor sanki, –diye karşılık vermişti.

Ve tekrar yemeye koyulmuştu.

Babası Yakov'a:

— Annenle niye alay ediyorsun? Evlenme zamanın geldi artık! –demişti.

— Aile kurup elimi kolumu bağlamanın hiç zamanı değil, –diye akıllıca bir yanıt vermişti Yakov.

— İyi de, niye hepiniz zamandan korkuyorsunuz? –diye sinirlenmişti babası; oğlan yanıt vermeyip omuz silkmişti.

— Babacığım, siz anlamazsınız, –diyordu o da.

Bunu yumuşak bir dille söylüyordu, ama yine de bir babanın oğlundan daha az anlaması olanaksızdı. İnsanlar yarını değil, dünü yaşarlar, insanların hepsi böyle yaşar.

Sevgili büyük oğlu kaybolmuştu. Ona olan sevgisi yüzünden hatırlamak istemediği bir şey yapmak zorunda kalmıştı.

Ayyaş kocasının zenginliğiyle şımarmış, geniş yüzlü, geniş kalçalı büyük kızı Yelena, tamamen yabancı biriydi; şatafatlı bir şekilde giyinir, parmaklarına çeşit çeşit yüzükler takar, arada sırada anasını babasını ziyarete gelirdi. Altın zincirlerini, madalyonlarını şıngırdatarak, altın saplı tek gözlüğünün içinden tok gözlerle bakarak yorgun bir sesle şöyle derdi:

— Eviniz ne kötü kokuyor; çürümüş, kokmuş bu ev; yenisini yapsanız iyi olur. Artık fabrikanın dibinde oturan kaldı mı?

Artamonov, onun annesiyle konuşmasını rastlantıyla duymuştu:

— Babam aynı mı yine? Onunla birlikte yaşamak sıkıcı olmalı, öyle değil mi? Benimki sarhoş, haylaz falan ama eğlenceli adam.

Yelena'da insanı çok sinirlendiren bir temizlik tutkusu vardı: Oturmadan önce mendilini sallayarak sandalyenin tozlarını temizlerdi, çevresindekileri hapşırtacak kadar çok parfüm sürerdi; evdeki her şeyden incitici bir şekilde iğrenmesi, kızının kendisini sinirlendirdiği her şeyin acısını ondan çıkartma isteği uyandırıyordu Artamonov'da; Artamonov, evde, hatta avluda kızının yanında iç çamaşırıyla, önü açık sabahlıkla, çıplak ayağına geçirdiği galoşlarla dolaşıyor, yemekte bir Başkırt gibi ağzını şapırdatıyor ve geğiriyordu. Kızı çileden çıkıyordu:

— Ne yapıyorsun, babacığım?

Onun istediği de zaten kızını çileden çıkartmaktı.

— Kusura bakmayın, hanımefendi! –diyordu Artamonov.– Köylüyüm ben ne de olsa.

Sonra daha da kötü geğiriyor, ağzını şapırdatıyordu.

Kız, yurtdışına gitmişti ve akşamları annesine yağlı, koyu sesiyle tembel tembel saçma sapan şeyler anlatıyordu: Yok efendim, bilmem ne şehrinde kadınlar evlerinin dış duvarlarını sabun ve fırçayla yıkıyorlarmış da, başka bir şehirde ise yaz kış öyle sis oluyormuş ki, bütün gün fenerler yandığı halde göz gözü görmüyormuş, Paris'te herkes hazır elbise satıyormuş ve o kadar yüksek bir kule varmış ki, oradan bakınca denizin öbür kıyısındaki şehirler görülüyormuş.

Yelena, küçük kız kardeşiyle tartışır, hatta kavga ederdi. Tatyana, zayıf, esmer ve alımlı olmadığı için de hırçın bir kızdı. Kısa saç örgüsü, dümdüz göğsü ve mavimsi burnu yüzünden zangocu anımsatan bir şey vardı onda. Ablasının yanında kalıyordu, liseyi bir türlü bitiremiyor, farelerden korkuyordu, çarın egemenliğini sınırlandırmak gerektiği

konusunda Miron'la aynı görüşü paylaşıyordu ve kısa bir süre önce de sigara içmeye başlamıştı. Yazın fabrikaya geldiğinde annesine bir hizmetçiye bağırır gibi bağırıyor, babasıyla dişlerinin arasından konuşuyor, gün boyu kitap okuyor, akşamları kente, amcasına gidiyor, oradan altın dişli Doktor Yakovlev'le birlikte dönüyordu. Geceleri genç kızlığın verdiği sıkıntılar yüzünden uyuyamıyor ve tabancayla ateş eder gibi terlikle duvardaki sivrisineklere vuruyordu.

Miron'un küstah konuşmalarından, ağaçkavununa benzeyen kafasındaki saçları darmadağınık, kalçası çıkık topal bir köylü olan ateşçi Vaska'nın anlamsız şarkılarına kadar Artamonov'un çevresindeki her şey yabancı, yaygaracı, meydan okurcasına aptalca bir hal almıştı; aşçı kadına kur yapan Vaska pazar günleri mutfak penceresinin altında dikilir, gözlerini kapatıp akordeon çalar, bangır bangır bağırarak şarkı söylerdi:

Oldun sen şimdi benim
Başıma bela!
Görmek istiyorum her saat
Senin suratını, güzel yüzünü!

Olga da çoktandır İlya'yla ilgili hiçbir şey anlatmıyordu, kalbi kırık bir insan olan yeni Pyotr Artamonov ise büyük oğlunu her geçen gün daha çok hatırlıyordu. İlya, dik başlılığı yüzünden hak ettiği cezayı herhalde çekmişti, Aleksey'in evinde İlya'ya karşı değişen tavır bunu gösteriyordu. Büyük Artamonov, bir akşam kardeşine uğradığında, evin girişinde üstünü çıkarırken Moskova'dan dönmüş olan Miron'un şu sözlerini duymuştu:

— İlya, hayata kitapların içinden bakan ve inekle atı ayırt edemeyen insanlardan biri.

"Yalan söylüyorsun," diye geçirmişti içinden Artamonov, yeğeninin bu düşmanca sözlerinde yine de teselli edici bir şey bularak.

— Goritsvetov'la aynı partiden mi? –diye sormuştu Aleksey.

— Daha da zararlı bir partiden, –diye yanıtlamıştı Miron.

Büyük Artamonov odaya girerken onları "Bekleyin bakalım, geri dönecek ve size ne olduğunu gösterecek," diye içinden tehdit ediyordu.

Miron hemen Moskova'yı anlatmaya, hükümetin kalın kafalılığından yakınmaya koyulmuştu; Natalya, Yakov'la birlikte geldi ve Miron, kâğıt fabrikası kurmak gerektiğinden söz etmeye başladı. Bu konuyu uzun zamandır diline dolamış, herkesi bıktırmıştı.

— Paralarımız boşu boşuna yatıyor, amca, –dedi Miron. Kulakları şişecek kadar kızaran Natalya, bağırarak itiraz etti:

— Paralar nerde yatıyormuş, kimde yatıyormuş?

Artamonov'u birden bir sıkıntı kapladı, sanki içindeki her bir şeyi tanıdığı, gözüne bomboş görünecek kadar bıktığı bir odanın kapısı, karşısında ardına kadar açıldı. Bu ani, bedensel sıkıntı dışardan sis gibi geliyor, kulaklarını tıkayarak, gözlerini kör ederek yorgunluk duygusu uyandırıyor ve hastalık, ölüm düşünceleriyle içine korku düşürüyordu.

— Canıma tak ettiniz, –dedi.– Beni ne zaman rahat bırakacaksınız?

Yakov:

— Yeterince koşuşturuyoruz zaten... –diye mırıldanıyordu.

Natalya ise:

— O kadar çok işçi doldurdunuz ki, dışarı çıkılmıyor! Sarhoşluk, ağza alınmadık küfürler... –diye bağırıyordu.

Artamonov pencereye yaklaştı, Tihon Vyalov bahçede dikiliyordu ve başını yukarı kaldırmış parmağıyla yanındaki küçük kıza elma ağacını gösteriyordu.

"Bak şu Âdem'e!" diye düşündü Artamonov, yanağı seğiriyordu; böyle uzak düşünceler arada sırada yanından

fare gibi koşarak geçerdi, bu düşüncelerin ansızın çıkıp gelmesi onu hep sevindirir, kaygılandırmadıkları, görünüp kayboluverdikleri için onları severdi hatta.

Tihon meselesi de öyleydi; Tihon bir yıldan daha uzun süre bir yerlere kaybolduktan ve ansızın tekrar ortaya çıkıp, kardeşi Nikita'nın manastırdan ayrılarak bilinmeyen bir yerde saklandığıyla ilgili tatsız haberi getirdikten sonra Aleksey'in onu yanına kapıcı olarak aldığını görünce çok içerlemişti. Pyotr, ihtiyarın Nikita'nın yerini bildiğinden ve sırf tatsız şeyler yapmayı sevdiği için kardeşinin yerini söylemediğinden emindi. Büyük Artamonov, bu adamın yüzünden kardeşiyle çok kötü tartışmıştı. Aslında Aleksey şu sözlerle kendini inandırıcı bir şekilde savunmuştu:

— Düşünsene, adam hayatı boyunca bizim için çalıştı, biz ise onu işten attık, yaptığımız iyi bir şey mi?

Pyotr, bunun kötü olduğunu biliyordu, ama Tihon'un evde olması onun için daha kötüydü. Karısı da galiba hayatında ilk kez Aleksey'den yana çıkmıştı; kendisi için alışılmadık bir kesinlikle:

— İyi bir şey değil, Pyotr İlyiç, istersen beni döv, ama iyi bir şey değil işte! –diyordu.

İkisi Olga'yla birlikte Pyotr Artamonov'u ikna etmişler ve yatıştırmışlardı. Ama içindeki kalbi kırık adam zafer kazanmış gibi seviniyordu:

"Nasıl? Senin emirlerini hiç kimse takmıyor... Görüyor musun?"

Kalbi kırık adam büyük Artamonov'un gözüne giderek daha fazla görünür, daha hissedilir oluyordu. Ağırlaşan vücudunu tepeye, çam ağacının altına dikkatlice taşıyan Pyotr, koltuğa oturup bu adamı düşünürken tüm kalbiyle acıyordu ona. Bu şanssız, anlaşılmayan, hiç kimse tarafından takdir edilmeyen, ama aslında iyi yürekli olan adamı hayalinde yaratmak hem tatlı hem de acı bir şeydi; tıpkı sıcak günlerde bataklıkların üstünde, mavi boşlukta beyaz

bir sisin ortaya çıkması gibi kolayca, hiç yoktan yaratıveriyordu bu hayali.

Bu adam, fabrikaya ve fabrikanın doğurduğu şeylere bakıyor ve:

"Daha farklı, bunlar olmadan da yaşanabilirdi," diye fısıldıyordu kulağına.

Fabrikatör Artamonov ona itiraz ediyordu:

"Tihon'un düşünceleri."

"Papaz Gleb de aynı şeyi söylüyordu, Goritsvetov da başkaları da. Evet, insanlar örümcek ağına düşmüş sinekler gibi çırpınıyorlar."

"Boş laf karın doyurmaz," diye isteksiz isteksiz itiraz ediyordu fabrikatör.

Tek kişi içindeki iki insanın bu sağır dilsiz tartışması bazen iyice alevleniyordu ve kalbi kırık adam, gaddarlaşıyor, neredeyse bağırıyordu:

"Hatırlıyor musun, hani panayırda sarhoşken insanlara itirafta bulunmuş, İbrahim'in İshak'ı kurban ettiği gibi, oğlunu kurban ettiğini, küçük Nikonov'un ise koyun yerine sana verildiğini söylemiştin, hatırlıyor musun? Doğru bu, çok doğru! Ve bu yüzden, bu gerçek yüzünden kafama şişe indirmiştin. Ah, beni ezdin, mahvettin! Sen beni de kurban ettin. Kime kurban ettin peki, kime? Nikita'nın sözünü ettiği boynuzlu tanrıya mı? Ona mı ha? Yuh olsun sana..."

Bu derece sert tartışma anlarında fabrikatör Artamonov utanç dolu, öfkeli ve acı gözyaşlarını tutmak için gözlerini sımsıkı kapatıyordu. Ama gözyaşları durmuyor, akıyordu, bu yaşları yanaklarından ve sakalından avuçlarıyla siliyor, sonra ellerini birbirine sürerek kurutuyor ve şişmiş, kızarmış ellerine boş boş bakıyordu. Sonra şişeyi kafasına dikip büyük yudumlarla Madeira şarabı içiyordu.

Ama döktüğü bu acı gözyaşlarına karşın kalbi kırık adam, insanın eli yetişmediği için kendi başına kaşıyamadığı sırtının derisini yumuşak ve oldukça sıcak, kokulu bir

sabunla sabunlanmış keseyle ovan bir tellak gibi hoş ve gerekliydi büyük Artamonov için.

...Ansızın uzakta bir yerde, Sibirya'nın da ötesinde sağlam bir yumruk havaya kalkmış ve Rusya'yı dövmeye başlamıştı.

Aleksey sekerek yürüyor, gazeteyi sallıyor:

— Yağma! Soygun! –diye bağırıyor ve kuş pençesine benzeyen elini tavana doğru kaldırarak hızlı hızlı hareket ettiriyor, homurdanıyordu:

— Günlerini göstereceğiz... göstereceğiz...

Altın dişli doktor ellerini ceplerine sokmuş, sırtını fırının sıcak çinilerine dayayarak dikiliyor ve:

— Belki de onlar bize günümüzü gösterirler, –diye mırıldanıyordu.

Bu iriyarı, bakırımsı sarışın adam, tabii ki gülümsüyordu, ne söylerse söylesin her zaman gülümserdi; hastalıklardan ve ölümlerden söz ederken bile yüzünde, kaybettiği bir kâğıt oyununu anlatırkenki gülümseme olurdu; büyük Artamonov, bu adama tanımadığı ve dilini bilmediği insanları anlayamadığı için utancından gülümseyen bir yabancıya baktığı gibi bakardı; Artamonov onu sevmezdi, ona güvenmezdi ve Kron adında sessiz bir Alman olan kentteki doktora muayene olurdu.

Endişeli bir şekilde sakalını çekiştiren, şakakları ağrıyormuş gibi yüzünü buruşturan Miron, bir köşeden öbür köşeye turna gibi odayı adımlıyor ve herkese ders veriyordu:

— İşe İngilizlerle ittifak yaparak başlamak lazım...

— Tamam da hangi işe? –diye soruyordu büyük Artamonov, ama ne ateşli kardeşi ne de akıllı yeğeni bu savaşın bir anda neden patlak verdiğini açıkça anlatamıyorlardı. Her şeyi bilen, kendinden emin insanların paniğe kapıldıklarını görmek hoşuna gidiyordu, özellikle de kardeşi komik görünüyordu, o kadar anlaşılmaz davranıyordu ki, bu bek-

lenmedik savaşın en çok Aleksey Artamonov'a dokunduğunu, onun çok önemli bir şey yapmasına engel olduğunu düşünebilirdi insan.

Kentte haçlı yürüyüş* yapıldı. Sakallı tüccarlar, yoğun şekilde yağmış olan karı ağır ayaklarıyla huşu içinde, ağırbaşlılıkla ezerek altın yaldızlı giysiler içindeki dipdiri din adamlarının arkasında kalabalık bir öküz sürüsü gibi yürüyorlardı; ikonalar ve üzerinde aziz tasvirleri olan bayraklar taşınıyordu; kentteki bütün kiliselerin ortak korosu yüksek sesle ve ağırbaşlılıkla ilahi söylüyordu:

— "*Tanrı kullarını koru...*"

Emre benzeyen duanın sözleri, yuvarlak ağızlardan beyaz bir buhar halinde çıkıyor, kalın sesli koro üyelerinin kaşlarında ve bıyıklarında kırağı halinde donuyor, uyumsuz bir şekilde ilahiye katılan tüccarların sakallarının üzerine çöküyordu. Araba ustasının oğlu, Belediye Başkanı Voroponov, çok tiz bir sesle, bastıra bastıra ve korodan çok ayrı bir şekilde söylüyordu; sedef düğme rengi gözleriyle şişman, kırmızı yanaklı belediye başkanı, Artamonovlar'ın tümüne karşı dizginlenemez düşmanlığı mal varlığıyla birlikte babasından miras almıştı.

Artamonovlar yedisi bir arada yürüyorlardı; önde Aleksey, karısının koluna girmiş topallayarak gidiyor, onu Yakov, annesi ve kız kardeşi Tatyana'yla birlikte izliyor, onların da arkasında doktorla Miron yürüyorlardı; hepsinin arkasından yumuşak çizmeleriyle büyük Artamonov geliyordu.

— Milletimiz, –diyordu alçak sesle Miron.

— Güç gösterisi, –diye karşılık verdi doktor.

Miron gözlüğünü çıkardı, mendiliyle silmeye koyuldu, doktor ise:

---

* Haçlı yürüyüş, dindar insanların Tanrı'yı yüceltmek ve onun yardımını istemek için ellerinde ikonalarla, haçlarla, üzerinde aziz tasvirleri bulunan bayraklarla yürüyerek gerçekleştirdikleri bir Ortodoks ayinidir. (ç.n.)

— Görürsünüz, öyle pataklayacaklar ki! –diye ekledi.

— Bu hammadde öyle yakın zamanda alev almaz...

— Yeter, kes! –dedi büyük Artamonov yeğenine, beriki yan gözle amcasına baktı ve parmaklarıyla yokladıktan sonra uzun burnunun üstüne gözlüğünü taktı.

— Tanrı kullarını koru! –diyordu Voroponov. "Kullarını" sözünü yüksek sesle üstüne basa basa ve ıslık çalar gibi söylüyor, hafifçe arkasına dönerek kentlilere bakıyor ve kunduz kürkü şapkasını nedense onlara doğru sallıyordu.

Pomyalov'un üçüncü kez dul kalan, arsız, rezil bir hayat sürme konusunda kentin en önde geleni, kırk yaşında olsa da diri, tombul ve iri göğüslü kızı, güzel ve gür bir sesle söylüyordu ilahiyi. Pyotr Artamonov, bu kadının Natalya'ya alçak sesle:

— Vaftiz anası, sen kocanı savaşa gönder, çok korkutucu bir görünüşü var, düşmanlar korkup kaçarlar, –dediğini duyuyordu.

Kadın, Yakov'a da:

— E, vaftiz oğlum, daha evlenmiyor musun, genç horoz? –diye soruyordu.

Büyük Artamonov başını salladı, sanki bu konuşmalar sinek gibi rahatsız ederek önemli bir şeyi düşünmesine engel oluyordu; kenara çekildi, yumuşak, temiz karın üstünde bugün alışılmadık derecede kara görünen insan seline yol vererek kaldırımda daha yavaş yürümeye başladı. İnsanlar yürüyorlar, yürüyorlar ve ağızlarından burunlarından kaynayan semaverler gibi buhar çıkarıyorlardı.

İşte taştan yüzüyle Vera Popova, kız öğrencilerinin başında yürüyor; kar taneleri ak saçlarının üstünde ışıldıyor; hiçbir şey örtmediği gür saçlı başını eğerek selam verdiğinde buz tutmuş beyaz kirpikleri titriyor. Artamonov:

"Aptal kadın. Ördeklerini güdüyor," diye içinden acıyor ona.

Tıraşlı kafaların oluşturduğu uzun bir dalga yayılarak geçti; kentteki iki okulun öğrencileriydi bunlar; yarım bölük

asker, gri, ağır bir makine gibi ilerliyordu, başlarında kentte soğukkanlılığıyla ünlü Teğmen Mavrin vardı: Bu adam, nehrin taştığı günlerden donların başladığı günlere kadar her gün Oka Nehri'ne girerdi ve Pomyalova'yla yasadışı bir ilişki içinde olup, onun parasını yediği bilinirdi.

Bıyığı Çinli bıyığına benzeyen jandarma subayı Nesterenko besili bir kaz gibi kurula kurula yürüyordu, hasta karısı ise öz kardeşi, merhum belediye başkanının oğlu, deri fabrikası sahibi Jiteykin'in koluna girmişti; Jiteykin'in, her ne kadar rahibelerle düşüp kalksa da yedi yüz tane kitap okuduğu ve çok iyi trampet çaldığı, hatta bu sanatı askerlere gizli gizli öğrettiği söylenirdi.

Daha sonra her yanı şişmanlıktan yağ bağlamış Stepan Barskiy, ayyaş damadı ve şaşı gözlü kızıyla birlikte kızakla geçti; basit halktan insanlar, küçük tüccarlar, dericiler, dokumacılar, araba tamircileri, dilenciler ve hiç kimseye gerekli olmayan birtakım sıçana benzer kocakarılar koyu bir yığın halinde uzun zamandır ilerliyorlardı. Kar, çıplak başlara tuz gibi tembel tembel dökülüyor, uzaktan Voroponov'un emir veren gaddar haykırışı duyuluyordu:

— Tanrı kullarını koru...

"Bu insanlardan Tanrı'ya ne? Anlamak mümkün değil," diye geçirdi içinden Artamonov. Kentlileri sevmezdi ve iş nedeniyle tanıdıkları dışında hemen hemen hiç ilişkisi yoktu kentte; kenttekilerin de kendisini kibirli ve sinirli sayarak sevmediklerini, ama kenti güzelleştirme konusunda hevesli olması, anacaddenin taşlarını döşetmesi, meydana ıhlamur ağaçları diktirerek güzelleştirmesi, Oka kıyısında bir bahçe ve bulvar yaptırması nedeniyle Aleksey'e çok saygı gösterdiklerini bilirdi. Miron'dan ve hatta Yakov'dan korkarlar, onları haddinden fazla açgözlü bulurlar, ikisinin de çevrelerindeki her şeyi ellerine geçirdiklerini düşünürlerdi.

Artamonov, dalgın insanların ağır yürüyüşüne bakarak kaşlarını çattı, tanımadığı pek çok insan ve farklı renklerdeki pek çok göz ona aynı düşmanlıkla bakıyordu.

Aleksey'in evinin kapısında Tihon ona selam verdi. Artamonov:

— Savaşacak mıyız, ihtiyar? –diye sordu.

Tihon, hiçbir şey söylemeden, ağır elinin tanıdık bir hareketiyle yanağını ovuşturdu. Artamonov, onunla birlikte geçen bunca zaman boyunca ilk kez bu adama güvenerek sordu:

— Ne düşünüyorsun?

— Boş işler, –diye yanıtladı Vyalov hemen, sanki bu soruyu bekliyormuş gibi.

— Sana göre her şey boş zaten, –diye mırıldandı Artamonov.

— Başka ne olacak ki? Köpek mi onlar? Biz de canavar değiliz herhalde.

Artamonov, incecik, toz halindeki karların arasından ilerledi. Kar hızlanmış ve ilerdeki insan kalabalığını, ağaçların ve çatıların oluşturduğu beyaz tepelerin arasında nerdeyse tamamen gizlemişti.

Büyük Artamonov, Tesellici Serafim'in ölümünden sonra artık eğlenmek için yeniyetme bir kıza ve kara bir keçiye benzeyen, yaşı belirsiz, zayıf bir kadın olan kilise bekçisinin dul karısı Taisya Paraklitova'ya gidiyordu. Sessiz bir kadındı ve Artamonov'un her dediğini her zaman kabul ediyordu:

— Öyle, canım! –diyordu kadın.– Evet, evet, canım, evet!

Artamonov içkiyi çok içiyor, ama yavaş sarhoş oluyordu; kafasındaki sırnaşık, can sıkıcı düşüncelerin Taisya'nın sert ve lezzetli votkalarında hemen eriyip, kaybolup gitmemesi onu kızdırıyordu. Sarhoşluğun ilk dakikaları tatsızdı; sarhoşluk, Pyotr'un kendisiyle ve insanlarla ilgili düşüncelerini daha da yakıcı, acı hale getiriyor, tüm yaşamını karamsar renklere, bataklık yeşillerine boyuyor, onlara bir kaynama hızı veriyordu; bu kaynama Artamonov'a sanki onu da döndürüyormuş, bir dakika sonra bir kenara fırla-

tıp atacakmış gibi geliyordu. Dişlerini gıcırdatarak içindeki karanlık isyana kulak veriyor, bakıyor, sonra kilise bekçisinin karısına:

— Ne susuyorsun? Ne biliyorsan anlat! –diye bağırıyordu.

Kadın, Artamonov'un dizlerinin üstüne keçi gibi zıplayıp oturuyordu, şaşırtıcı derecede hafif ve sıcak bir kadındı; sanki görünmez bir kitabı önüne açıp okumaya başlıyordu:

— Mavrina Pomyalova, teğmeni sepetledi, adam kumarda üç yüz yirmi ruble kaybetmiş yine; kadın, borç senetlerini tahsile vermek istiyor, elinde adamın senetleri var. Jandarma ise karısını hasta olduğu için değil, kentte sevgilisi olduğu için burada tutuyor...

— Saçma sapan şeyler hepsi de, –diyordu Artamonov.

— Saçma şeyler canım, hem de nasıl saçma!

Kadının kentte olup biten kirli işlerle ilgili anlattıkları Artamonov'un düşüncelerini karıştırıyor, onları bir kenara atıyor, can sıkıcı günahkâr kentlilere duyduğu düşmanlığı pekiştiriyordu. Bu düşüncelerin yerine panayırdaki hararetli içki âlemlerinden manzaralar geliyor ve bir daire üzerinde dönüyordu; kudurmuş insanlar sarhoş, ama asla doymayan gözlerini fal taşı gibi açıp oraya buraya koşuyorlar, paraları yakıyorlar ve siyahın üzerinde beyazlığıyla göz kamaştıran arsızca çıplak bir kadını arzulayarak bedenlerinin dayanılmaz azgınlığı içinde her türlü çılgınlığı hiç pişman olmadan yapıyorlardı...

Pyotr Artamonov, renk renk votkaları hiç konuşmadan sömürürcesine içiyor; kaygan, ekşi mantarları çiğniyor ve en hoş, en büyük gerçeğin, kendini para için çıplak gösteren, adı sanı bilinen önemli insanların paralarını, utanmalarını, sağlıklarını uğrunda kaybettikleri bir panayır aşüftesi olduğunu sarhoş bedeniyle hissediyordu. Onun için hayattan kala kala elinde işte bu kara keçi kalmıştı.

— Soyun! –diye böğürür gibi bağırıyordu.– Oyna!

— Müziksiz nasıl oynayım? –diyordu kilise bekçisinin dul karısı bir yandan düğmelerini çözerken.– Avcı Noskov'u çağırsak, iyi akordeon çalar...

Bu eğlencelerde zaman hiç farkına varmadan geçiyordu, bazen bulanık günler selinin içinden hiç akıl almaz bir şey ortaya çıkıveriyordu: Kışın Petersburg'dan işçilerin sarayı yıkmak, çarı öldürmek istediklerine ilişkin söylentiler gelmişti.

Tihon Vyalov homurdanıyordu:

— Kiliseleri de yıkarlar daha. Niye yıkmasınlar? Demirden değil ki halk.

Yazın bir Rus gemisinin Rus denizlerinde dolaşırken kentleri top ateşine tuttuğundan söz edilmeye başlanmıştı. Tihon:

— Niye olmasın? Alıştılar savaşmaya, –dedi.

Kentte tekrar ikonalarla yürüyüş yaptılar; Voroponov, kızıla çalan sarı redingot giymiş, elinde çarın bir resmini taşıyor ve emir verircesine:

— Tanrı kullarını koru-u! –diye bağırıyordu.

Bu kez daha yüksek sesle, hatta daha öfkeli bağırıyordu, ama "Koru-u!" diye haykırışında yine de endişeli bir yardım çağrısı duyuluyordu.

Jiteykin elinde çiftesiyle sarhoş ve şapkasız bir halde, kızarmış dazlak kafası parıl parıl parlayarak dericilerin başında yürüyor, kudurmuş gibi bağırıyordu:

— Çocuklar! Rusya'yı çıfıtlara vermeyeceğiz! Rusya kimin? Bizim!

— Bizim, –diye bağırarak onaylıyorlardı dericiler. Onlar da ayık değillerdi ve dokumacılarla, yani düşmanlarıyla karşılaşınca kavgaya tutuştular, Doktor Yakovlev'e sopayla vurdular, yaşlı eczacıyı Oka'ya attılar; Jiteykin, eczacının oğlunu uzun süre kentte kovaladı, iki kere arkasından ateş etti, ama isabet ettiremedi, bu arada terzi Bruskov'u saçmayla sırtından yaraladı.

Fabrika çalışmaya ara verdi, gençler gömleklerinin kollarını sıvayarak Miron'un ve diğer aklı başında insanların öğütlerine, kadınların bağırmalarına ve ağlamalarına karşın fırlayıp kente gittiler.

Fabrika boşaldı, ruhsuzlaştı ve buz gibi yağmurla birlikte isyan eden, uluyan ve ıslık çalan, yapış yapış karları fabrikanın bacasına yapıştıran, sonra yapıştırdığı karları üfürüp götüren rüzgârın altında sanki buruşmuş gibi oldu.

Pencerenin önünde oturan büyük Artamonov, karıncalar gibi koşarak kentten giden ve kente gelen kadın ve erkek karartılarına boş boş bakıyordu; camdan haykırmalar duyuluyordu ve insanlar neşeli görünüyorlardı. Kapının önünde bir akordeon ciyak ciyak bağırıyor, işçi kalabalığının arasında topal ateşçi Vaska Krotov şarkı söylüyordu:

Sıkış sıkış oldu dünya:
Dövüşüyoruz Japonlarla!
Onlar vuruyorlar suratımıza,
Biz de onlara ikonalarla!

Rüzgâr kentten homurtular getiriyordu, sanki kentte koca bir gölün suyuyla dolu kocaman bir semaver kaynıyordu. Avluya Aleksey'in atı girdi, atın çektiği arabanın sürücü koltuğunda tek gözlü sağlık memuru Morozov oturuyordu; şala sarınmış Olga arabadan yere atladı. Artamonov korktu ve ayaklarındaki ağrıyı unutup, yerinden fırladı, onu karşılamaya gitti.

— Ne oldu?

Tavuk gibi silkinen Olga:

— Dericiler camlarımızı kırdılar... –dedi.

Artamonov ona yol verirken güldü ve:

— Olacağı buydu işte... –diye söylendi.– O kadar gevezeliğinizin kötü sonucu! Bana bağırıyordunuz, görüyorsunuz işte! Hayır, çar...

Ve birden Olga'nın öfkeli, daha önce hiç duymadığı kadar yüksek sesle verdiği yanıtı duydu:

— Bırak canım! Şerefsiz bir adam şu senin çarın!

— Sen de çok anlarsın çarlardan, –dedi şaşkınlıkla Pyotr, kulağına dokunarak.

Her zaman sakin olan, hiç kimseyi kınamayan gözlüklü ufak tefek yaşlı kadının öfkesi onu şaşırtmıştı; kadının sözlerinde görmeden, istemeden kuyruğuna basan öküze karşı farenin ciyaklaması kadar acınası ve gereksiz olduğu halde şaşılacak derecede içten bir şey vardı. Artamonov koltuğuna oturdu, düşünceye daldı.

Birkaç haftadır Olga'yı görmüyordu, geçenlerde tartıştıktan sonra Olga'nın oğluyla karşılaşmaktan da kaçınıyordu. Pyotr Artamonov ayakları şiştiği için yazın son günlerinde yatağında yattığı sırada Voroponov, resmi bir edayla, ter içinde yanına gelmiş ve ağır, mor dudaklarını şapırdatarak çara gönderilecek telgrafı imzalamasını istemişti. Telgrafta çarın iktidarını kimseye bırakmaması ricasına yer veriliyordu. Belediye başkanının bu haddini bilmez girişimi Artamonov'u çok şaşırtmıştı, ama bunun kardeşinin, hatta Miron'un da hoşuna gitmeyeceğinden ve Voroponov'un Petersburg'dan "Ne burnunu sokuyorsun, kalın dudaklı şapşal, senin üstüne vazife mi, ne işin var yukarlarda!" gibisinden esaslı bir zılgıt yiyeceğinden emin olarak kâğıdı imzalamıştı.

Voroponov, kâğıdı redingotunun cebine koyup bütün düğmelerini ilikledikten sonra Aleksey'i, Miron'u, doktoru, Yahudiler tarafından kışkırtılan herkesi şikâyet etmeye başlamıştı. Bunların kimilerine kör, kimilerine çıkarcı diyor ve çara karşı geldiklerini söylüyordu; büyük Artamonov, onun şikâyetlerini keyifle dinliyor, kabul ediyordu, yalnızca Voroponov'un mor dudakları Vera Popova'dan hırsla söz etmeye başlayınca sert bir şekilde:

— Vera Nikolayevna'nın bu konuyla hiç ilgisi yok, – dedi.

— Nasıl ilgisi yok? Biliyoruz...

— Hiçbir şey bilmiyorsun.

— Başınıza bir bela getirsin de görürsünüz, –diye tehdit edip gitmişti belediye başkanı.

Akşamında ise yeğeniyle kızı Artamonov'a köpek gibi saldırmışlar, yaşlılığına bakmadan yüklenmişler, ürümeye başlamışlardı.

— Siz ne yapıyorsunuz, babacığım? –diye bağırıyordu Tatyana ve deli deli bakan gözleri çirkin yüzünde zıplayıp duruyordu. Yakov pencerenin önünde dikiliyor, parmaklarıyla camda trampet çalıyordu. Artamonov'a oğlu da kendisine karşıymış gibi geliyordu, Miron ise:

— O kâğıtta ne yazdığını okudunuz mu? –diye soruyordu alay ederek.

— Okumadım! –dedi Artamonov.– Okumadım, ama biliyorum, yuları it yavrularına verme yazıyor.

Miron ve Tatyana'nın sinirlendiklerini görmek hoşuna gidiyordu, ama Yakov'un suskunluğu kuşku vericiydi; oğlunun becerikliliğine güveniyor, kendisinin çıkarlarına aykırı davrandığını tahmin ediyordu, Yakov'u bu tartışmaya çekmeye ve ne düşündüğünü sormaya ise gururu izin vermiyordu. Yattığı yerden onları tersliyor, homurdanıyordu, Miron ise burnunu oynatarak beynini delercesine:

— Anlasana, çar bir düzenbaz çetesi tarafında kuşatılmış durumda ve bu çetenin yerini namuslu insanların alması gerekli... –diyordu.

Artamonov, Miron'un bu namuslu adamlardan biri olmaya göz diktiğini, babasının da Moskova'ya gidip, orada birilerinin Miron'u çarın Duma'sına* tayin etmesi için çaba harcadığını biliyordu. Turnaya benzeyen yeğeninin çara yakın olduğunu tasavvur etmek hem gülünç hem de tehlikeliydi. Ansızın içeri saçı başı darmadağınık, ceketinin düğmeleri açık bir halde koşarak Aleksey girmiş, seke seke yürümüş ve avaz avaz bağırmaya başlamıştı:

---

* Duma, Rus parlamentosuna verilen addır. (ç.n.)

— Ne yapıyorsun sen, çılgın adam?

Hizmetindeki birine bağırır gibi bağırıyordu.

— Canın cehenneme! –diye kükremişti büyük Artamonov.– Bana akıl mı öğretiyorsun? Yıkılın karşımdan! Defolun...

Bu ani öfke patlamasından kendisi bile korkmuştu.

Şimdi köşede oturmuş, Olga'nın kentteki ayaklanmayla ilgili öfkelenmeden, sakince anlattıklarını dinlerken bu tartışmayı anımsıyor ve kendisinin mi, yoksa bu insanların mı haklı olduğunu anlamaya çalışıyordu.

Onu en çok şaşırtan Olga'nın çocukça öfkeli sözleriydi. İşte Olga artık sakin, hatta duygulu bir şekilde konuşuyordu:

— Bizim dokumacılar çok iyi insanlar! Voroponov'un işçilerini ve dericileri çabucak kovaladılar. Orada kaldılar, evi koruyorlar...

Natalya ise çok korkmuş bir halde, öfkeli ve ağlamaklı bir sesle:

— Kargaşalık sizin evden çıktı zaten, –diye sızlanıyordu.– Layığınızı buldunuz. Hepsi sizin yüzünüzden.

Miron geldi ve selamlaşmadan, odada yaylanır gibi yürüyerek tehditler savurmaya başladı:

— Bütün bu Voroponovlar ve Jiteykinler halkı isyana kışkırtmanın bedelini pahalıya ödeyecekler. Öyle geçip gitmeyecek, burunlarından gelecek! İlya Petroviç Artamonov'un dostlarının verdiği ayaklanma dersleri yetmezmiş gibi bir de bunlar çıktı...

Büyük Artamonov ses çıkarmadı.

Voroponov'un dilekçesiyle çıkan rezaletten sonra Miron, onun için kesin olarak düşman olmuştu; ama fabrikanın tamamen bu adamın elinde olduğunu, Miron'un işi becerikli ve güvenli bir şekilde sürdürdüğünü, işçilerin onun sözünü dinlediklerini ya da ondan çekindiklerini, kenttekilerden daha sakin davrandıklarını görüyordu.

Rüzgâr durmuş, yoğun kar yağışının içinde yok olmuştu. Kar ağır ağır ve dümdüz, lapa lapa yağıyordu, pencereyi beyaz bir perdeyle örtmüştü, avludaki hiçbir şey görünmüyordu. Büyük Artamonov'la hiç kimse konuşmuyordu ve karısı dışında herkesin onu her şeyin; ayaklanmaların, kötü havanın, çarın acemice davranmasının suçlusu saydığını hissediyordu.

— Yaşa nerde, peki? –diye endişeyle sordu Natalya.– Yaşa, diyorum, nerde?

Miron tiksinir gibi yüzünü buruşturdu ve yengesine bakmadan:

— Herhalde kentteki kümesinde saklanmıştır, –dedi.

— Ne diyorsun? Ne kümesi? –diye korkuyla mırıldandı Natalya.

"Aptal kadın, Yakov'un sevgilisi olduğunu bilmiyor herhalde," diye düşündü Artamonov.

Birden kesin bir tavırla şöyle dedi:

— Bana bakın, nasıl isterseniz öyle yaşayın! Ne isterseniz yapın! Evet. Gerçekten anlamıyorum ben. Yaşlandım. Oysaki burada... Burada şeytan oyun oynuyor. Yaşadım, bu kadar yaşadım, hiçbir şey anlamıyorum...

IV

Yakov Artamonov, yirmi altı yaşına kadar hiçbir önemli tatsızlıkla, üzüntüyle karşılaşmadan, güzel, rahat bir yaşam sürmüştü; ama rahat yaşamayı seven insanların düşmanı olan zaman, Yakov'la çapraşık, rezil bir oyun oynamaya girişmişti. Bu durum, sabırlı bir halkı sarsan ayaklanmalardan üç yıl kadar sonra nisan ayında bir gece başlamıştı.

Yakov kanepeye uzanmış, bütün istekleri ortadan kaldıran tokluk duygusunun tadını çıkararak yatıyor ve sigara içiyordu; bu duyguyu hayatta her şeyin üstünde tutardı, hayatın tüm anlamını bunda görürdü. Bu duygu, lezzetli bir yemekten sonra da, bir kadına sahip olduktan sonra da aynı şekilde hoşuna giderdi.

Tombulca, boylu poslu bir kadın odanın ortasında, masanın yanında, cezvenin altındaki ispirto ocağının hırçın, eflatun alevine dalgın dalgın bakarak dikiliyordu; kırmızı abajurlu lambanın ışığıyla aydınlanan çıplak kolları ve çocuksu yüzü, iyi kızarmış börek kabuğu rengini alıyordu. Koyu renk dağınık saçları bir tablo güzelliğinde boynuna ve omuzlarına dökülüyordu. Polina, çıplak bedenine Buhara işi altın sarısı bir sabahlık, ayaklarına yeşil, sahtiyan terlikler giymişti. Bu kadında Rus olmayan çok hafif bir şey vardı; yüzü, yeniyetme bir erkek çocuğunun sevimli yüzüydü; dudakları tombul, gözleri ateşli, vişne gibi yuvarlaktı; ona doymuş olduğu şu anda bile Yakov'un hoşuna gidiyordu.

Tanıdığı bütün kızlardan ve kadınlardan kuşkusuz kıyaslanmayacak derecede daha iyiydi, şu ahmak karakteri olmasaydı çok çok daha iyi olabilirdi.

— Kahve istemiyorum, Portakalcık, –dedi Yakov, sigara dumanının kalın perdesi arasından; Polina ona bakmadan:

— Peki ben istiyor muyum? –diye sordu.

— Senin ne istediğini bilmiyorum, –diye yanıtladı Yakov, yorgun yorgun esneyip.

— Yo, bilirsin, –diye lafı Yakov'un ağzından kapıp, başını silkerek kopuk kopuk bir sesle konuşmaya başladı kadın. Yakov, kadının tırmalayan, iğneli sözlerini bir iki dakika dinledikten sonra doğrulup oturdu, sigarasını yere fırlattı ve ayakkabılarını giyerken iç çekti ve:

— Senin şu keyfimi kaçırma alışkanlığını anlamıyorum! –dedi.– Biliyorsun, babam ölmeden seninle evlenemem...

Her zaman olduğu gibi, o anda da Polina onu kırıcı sözlere boğdu:

— Elbette, senin tek derdin keyfin, örümcek herif! Biliyorum, keyfin için beni Tatar'a da, eskiciye de satmaya hazırsın! Namussuzun birisin...

Yakov'un en sevmediği şey, ona örümcek demesiydi, sevecen, tatlı anlarında ona başka, tuhaf bir adla seslenirdi: Tuzlu. Hiç değilse bugün kadının kavgadan uzak durabileceğini düşünüyordu, çünkü bundan iki saat önce ona yüz ruble vermişti.

— Bağırarak hiçbir şey elde edemezsin, –diye sakince uyardı kadını, şapkasını giyip, elini uzatırken.– Hoşça kal!

— Domuz! Yine izmaritleri yere atmışsın...

Dışarda nemli bir rüzgâr çırpınıp duruyor, bulutların gölgeleri su birikintilerini kurutmak istercesine yerde sürünüyor, ay bir anlığına görünüyor ve birikintilerdeki su incecik bir buzla kaplanarak bakır gibi parlıyordu. Bu yıl kış, yerini ilkbahara bırakmamakta inat ediyordu; daha dün lapa lapa kar yağmıştı.

Yakov Artamonov, ellerini ceplerine sokmuş, koltuğunun altına ağır bir baston kıstırmış acele etmeden yürüyor ve insanların ne anlaşılmaz ve tuhaf şekilde aptal olduklarını düşünüyordu. Şu sevimli aptal Polina daha ne istiyordu acaba? Hiçbir tasası olmadan rahat yaşıyor, bir sürü hediye alıyor, gayet güzel giyiniyor, ayda yüz ruble kadar para harcıyordu. Yakov, onun kendisinden hoşlandığını biliyor ve hissediyordu. E, daha ne? Niye evlenmek istiyordu?

"Reçel kavanozundaki fare kadar aptalca," diye kendi uydurduğu ve sevdiği bir sözle özetledi durumu. İnsandan sahip olduklarından başka hiçbir şey talep etmeyecek kadar basit görünüyordu hayat ona. Aslında açık olan şuydu: İnsanlar tek bir şey istiyorlardı, tam anlamıyla huzurlu olmak; gündüzün koşuşturmaları, gecenin sessizliğine ve bir kadınla baş başa kaldığın, sonra onun okşamalarından hoş bir yorgunluğa düşüp düş görmeden uyuduğun saatlere pek tatsız bir girişti sadece. Gerçekten önemli olan ve gerçek olan buydu. İnsanlar ahmaktı, çünkü hemen hemen hepsi kendilerini gizli ya da açık bir biçimde ondan daha akıllı sayıyorlardı; gereksiz pek çok şey icat ediyorlardı; belki de bunu bir tür körlük yüzünden yapıyorlardı, her biri, insanların arasında yok olmaktan korkarak, kendini onların arasında görmemekten korkarak herkesten farklı olmak istiyordu.

Daha lisede okurken kitaplar arasında şaşkına dönen, şimdi ise sosyalistlerin arasında dolanıp duran İlya da aptalın biriydi. Yakov ondan pek çok kırıcı davranış görmüştü, işte şimdi de daha yakın zaman önce Sibirya'da bir yere, İlya'ya para göndermesi gerekmişti. Annesi, gülünç olsa da dayanılmayacak kadar aptaldı; insanlarla geçinmeyi beceremeyen, sarhoş ve pis yaşlı ayı, suratsız babası daha da dayanılmaz ve çekilmez bir aptaldı. Telaş içinde seke seke yürüyen Aleksey Amcası da gülünçtü; Devlet Duması'na kapağı atmak istiyordu, bunun için gazeteleri yutarcasına okuyordu, kentteki

herkese yapmacık bir şekilde yakınlık gösteriyor ve yaşlı bir orospu gibi fabrikadaki işçilerle cilveleşiyordu. En korkunç aptal da şu gaga burunlu ağaçkakan Miron'du; Rusya'daki en akıllı adam olduğunu düşünerek kendini herhalde geleceğin bakanı olarak görüyordu ve daha şimdiden ne yapılması gerektiğini, bütün insanların nasıl düşünmesi gerektiğini sadece ve sadece kendisinin bildiğini gizlemiyordu. O da işçilerle iyi geçinmeye gayret ediyor, onlar için çeşitli eğlenceler düzenliyor, futbol takımları kuruyor, kütüphane açıyor, yani kurtları havuçla beslemek istiyordu.

İşçiler, kendileri eski püskü giysiler giyerken, çamur içinde yaşarken, içip içip sarhoş olurken mükemmel keten bezleri dokuyorlardı; onlar da bir tür özel ahmaklıkla; apaçık ortada olan, her köylüde bulunan basit, pratik kurnazlıktan bile yoksun bir ahmaklıkla topluca efsunlanmışlardı. Yakov Artamonov'un işçileri herkesten daha fazla düşünmesi gerekiyordu, çünkü her gün onlarla yüz yüzeydi ve çok eskiden, daha gençlik yıllarında işçiler onda düşmanlık duygusu uyandırmışlardı. O zamanlar kızlar yüzünden genç dokumacılarla azımsanmayacak sayıda sert kavgalar etmişti ve rakiplerinden bazıları galiba eski kırgınlıklarını bugüne dek unutmamışlardı. Daha sakalı bile çıkmamışken iki kez gece taşa tutmuşlardı onu. Annesinin o zamanlar rezaletleri ve kadınların kopardığı gürültüyü kaç kez para vererek örtbas etmesi gerekmişti. Annesi bunu yaparken gülünç bir şekilde ona akıl vermeye çalışıyordu:

— Sen ne yapıyorsun böyle horoz gibi! Evlenene kadar beklesen olmaz mı? Ya da artık bul birini, onunla yaşa! Babana şikâyet edecekler, o da İlya gibi kovacak seni...

Huzursuzluklarla geçen iki üç yıl boyunca Yakov, fabrikada tehlikeli bir şey fark etmedi; ama Miron'un konuşmaları, Aleksey Amcası'nın endişeli iç çekmeleri, küçük Artamonov'un okumayı sevmediği, ama işçi hareketini yapış yapış bir lütufkârlıkla ve saklamadıkları, öç alırcasına

sevindikleri bir tehditle anlatan, Duma'daki işçi temsilcilerinin konuşmalarını basan gazeteler, fabrikadaki insanlara karşı düşmanlık duygusu, onlara bağımlı olmak gibi kalbini kıran, incitici bir duygu telkin ediyordu Yakov'a. Bu duyguyu, onların talepleri karşısında verdiği küçük ödünlerin, gülümsemelerin ve şakaların altına ustaca gizlemeyi artık öğrendiğini sanıyordu. Sanki o, yani patron Yakov Artamonov, kendisi için çalışan işçilerin yanında hem de uzun zamandır konukmuş da onları bıktırmış, adamlar sıkıldıkları halde ağızlarını açmadan "Niye gitmiyorsun? Gitme vaktin geldi!" dercesine yüzüne bakıyorlarmış gibi arada bir şaşırsa ve utansa da aslında işler genel olarak pek fena sayılmazdı.

Bunu hissettiği zamanlar fabrikada doğrudan kendisi için son derece tehlikeli bir şeyin gizlice, görünmeden yanmakta, tütmekte olduğunu belli belirsiz hissederdi.

Yakov, insanın basit olduğundan, bu basitliğin ona her şeyden daha şirin geldiğinden ve kendisinin de hiçbir endişe verici düşünce uydurmayan, içinde böyle düşünceler taşımayan bir insan olduğundan emindi. Böylesi zehirli düşünceler insanın dışında bir yerlerde varlığını sürdürür ve insan kendini bunlara kaptırdığında endişe verici derecede anlaşılmaz biri olup çıkar. Bu duman çıkaran, tüten düşünceleri bilmemek, üfleyip körüklememek daha iyiydi. Ancak Yakov, bu düşüncelere düşman biri olarak bunların kendi dışında var olduğunu hissediyor ve bu düşüncelerin insanların genelinde olan aptallığın kördüğümlerini çözmediğini, sadece onun yaşamak istediği bütün basit ve açık şeyleri karmakarışık ettiğini görüyordu.

İhtiyar Tihon Vyalov, tanıdığı herkesten daha akıllı geliyordu Yakov'a; ihtiyarın insanlara karşı sakin tavrını, lütfeder gibi çalışmasını gördüğünde kapıcıya imreniyordu. Tihon'un sanki bir şey dinliyormuş gibi kulağını yastığa, toprağa dayayıp uyuması bile akıllıcaydı.

Yakov, ihtiyara:

— Düş görür müsün? –diye sormuştu.

— Neden göreyim? Ben kadın mıyım? –demişti Tihon ve onun bu sözlerinin altında koyu, kesin, sarsılmayacak kadar güçlü bir şey olduğunu hissetmişti Yakov.

Küçük Artamonov, Aleksey Amcası'nın evindeki tartışmaları ve konuşmaları dinlerken "Kadın düşleri," diye düşünüyor ve için için gülüyordu.

Genellikle düşünmek ona zor gelirdi, düşünmeye başlayınca da sanki çok ağır bir şey taşıyormuş gibi ağır hareket ederdi ve başını eğip ayaklarının dibine bakardı. O gece Polina'dan ayrıldıktan sonra işte böyle yürüyordu; bu yüzden de bodur, gri bir karartının önüne nasıl çıktığını ve elini havaya kaldırdığını fark etmedi. Yakov hızla dizinin üstüne çöküp, hemen paltosunun cebindeki tabancaya asıldı, saldıran adamın bacağına doğrultup ateş etti; tabancanın sesi boğuk ve zayıftı, ama adam sıçradı, omzunu tahta perdeye vurdu, böğürür gibi bir ses çıkardı ve tahta perdeye sürtünerek yere kaydı.

Yakov, ölesiye korktuğunu, bağırmak isteyip de bağıramayacak kadar çok korktuğunu ancak bundan sonra hissetti; elleri titriyordu ve ayağa kalkmak istediğinde bacaklarına söz geçiremiyordu. İki adım ötesindeki şapkasız, kıvırcık saçlı adam da aynı şekilde ayağa kalkmaya çalışarak yerde debelenip duruyordu.

Yakov, tabancayı tuttuğu elini ileri uzattı ve:

— Vururum, alçak herif, –dedi hırıldayarak. Adam geniş yüzünü ona çevirdi ve:

— Vurdunuz zaten... –diye mırıldandı.

Yakov o anda tanıdı adamı, o da hayretle:

— Noskov, sen miydin? Ah, alçak herif! Sendin demek! –diye mırıldandı.

Yakov'un korkusu yerini hemen sevince yakın bir duyguya bıraktı. Bu duyguyu doğuran, yalnızca saldırıyı şanslı

bir şekilde atlattığını bilmek değil, kendisine saldıran kişinin, Yakov'un düşündüğü gibi fabrika işçilerinden biri değil de, dışardan bir adam olmasıydı. Noskov avcıydı, aynı zamanda düğünlerde akordeon çalan yalnız bir adamdı; kilise bekçisinin karısı Paraklitova'nın evinde oturuyordu; bu geceye kadar kentte hiç kimse onun hakkında kötü bir şey duymamıştı.

— Demek, bu işlerle de uğraşıyorsun? –dedi Yakov ve etrafa bakınarak ayağa kalktı; ortalık sessizdi, sadece rüzgâr tahta perdenin üstünden ağaçların kuru dallarını sallıyor, hışırdatıyordu.

— Neyle uğraşıyormuşum ben? –diye birden yüksek sesle sordu Noskov.– Şaka yapmak, sizi korkutmak istiyordum, başka bir şey değil! Siz de hemen bam! Bunun için övgü düzmezler size! Benim de ödüm koptu...

— Ya, demek öyle? –dedi Artamonov alaycı, muzaffer bir ses tonuyla.– Hadi, kalk da polise gidelim.

— Gidemem, beni sakatladınız.

Noskov şapkasını yerden alıp içine baktı ve:

— Polisten de korkmuyorum ayrıca, –diye ekledi.

— Orada göreceğiz. Kalk!

— Korkmuyorum, –diye yineledi Noskov.– Korkudan sizin bana değil de benim size saldırdığımı neyle kanıtlayacaksınız? Bu bir!

Gülümseyen, ama Noskov'un sakinliğine biraz da şaşıran Yakov:

— Demek öyle. İkincisi neymiş peki? –diye sordu.

— İkincisi, ben sizin işinize yarayacak bir adamım.

— Masal anlatıyorsun. Masaldan alınma laflar!

Tabancasını akordeoncunun suratına doğrultan Yakov birden öfkelendi ve:

— Kafanı dağıtayım da gör gününü! –diye tehdit etti.

Noskov bakışlarını yukarı kaldırdı ve sonra tekrar şapkanın içine çevirip ciddi bir tavırla:

— Rezalet çıkarmayın, –dedi.– Zengin de olsanız hiçbir şey kanıtlayamazsınız. Şaka yapmak istedim diyorum. Babanızı tanıyorum, ona pek çok kez akordeon çaldım.

Sert bir hareketle şapkayı kafasına geçirdi, eğildi ve dişlerinin arasından söylenerek pantolonunun paçasını yukarı çekti, sonra cebinden bir mendil çıkarıp dizinin üstünden yaralanmış olan bacağını bağlamaya koyuldu. Durmadan anlaşılmaz bir şeyler mırıldanıyordu, ama beceriksiz soyguncunun garip davranışı yüzünden bir kez daha şaşkına dönen Yakov, söylediklerini duymuyordu.

Yakov Artamonov, kendisi için alışılmadık bir çabuklukla düşünüyordu: Kuşkusuz Noskov'u burada, tahta perdenin yanında bırakması, kente gitmesi, yaralıya nezaret etmesi için gece bekçisini çağırması, sonra polise gitmesi, saldırıyı haber vermesi gerekiyordu. Soruşturma başlayacak, Noskov, kilise bekçisinin karısının evinde babasının yaptığı içki âlemlerini anlatacaktı. Belki de adamın kendisi gibi haydut arkadaşları vardı, onlar da olur ya öç almaya kalkarlardı. Ama bu adamı cezasız bırakmak da olmazdı...

Hava giderek soğuyordu; tabancayı tutan eli soğuktan sızlamaya başlamıştı; polis merkezi uzaktı, merkezdekiler de kesin uyuyorlardı. Yakov, hayatı boyunca bir fıçının üstünde oturmuşçasına bacakları çarpık olan bu bodur delikanlıyı ilk anda öldürmediğine hayıflanarak ne karar vereceğini bilmeden, öfke içinde burnundan sesli sesli soluyordu. Birden hiç beklemediği için şaşırdığı şu sözleri duydu:

— Sır olsa da size açık açık söyleyeceğim, –diyordu Noskov, bacağıyla uğraşmaya devam ederek.– Ben size faydalı olmak, işçilerinizi gözetlemek için burada oturuyorum. Sizi korkutmak istediğimi belki de kasten söyledim, aslında yakalamam gereken bir adam vardı ve sizi o zannettim...

— Seni iblis, –dedi Yakov.– Ne demek istiyorsun sen?

— Şunu demek istiyorum... Sosyalistlerin kilise bekçisinin karısının evindeki hamamda toplandıklarını, yeni bir

isyandan söz ettiklerini ve kitap okuduklarını bilmiyorsunuzdur siz...

Yakov ona inandığı halde yavaşça:

— Yalan söylüyorsun, –dedi.– Peki, kim bunlar? Kimler toplanıyor?

— Bunu söyleyemem. Tutuklanırlar, öğrenirsiniz.

Noskov, çitin tahtalarına tutunarak ayağa kalktı ve:

— Bana bastonunuzu verin, bastonsuz gidemeyeceğim... –dedi.

Yakov eğilerek bastonunu aldı, ona uzattı ve çevresine bakınarak usulca:

— Öyleyse niye bana saldırdın? –diye sordu.

— Saldırmadım. Sizi başkası sandım. Siz değil, başkası lazımdı bana. Bırakın bunları. Bir yanlışlık oldu. Doğru söylediğimi yakında göreceksiniz. Bacağımı tedavi ettirmek için bana para vermelisiniz. Böyle işte...

Ve Noskov, tahta çite tutunarak, bastona dayanarak eğri bacaklarını yavaş yavaş hareket ettirmeye başladı, bostanlardan uzaklaşarak kenar mahallenin koyu renk küçük evlerine doğru yürüdü. Yürüyor ve sanki bulutların soğuk gölgelerini kovuyordu, on adım kadar gittikten sonra alçak sesle:

— Yakov Petroviç! –diye seslendi.

Yakov çok hızlı bir şekilde adamın yanına gitti, Noskov:

— Bu olaydan hiç kimseye tek kelime etmeyin! Yoksa... Anlarsınız işte, –dedi.

Bastonu salladı ve Yakov'u şaşkın bir halde bırakıp yoluna devam etti. Bir anda pek çok şeyi düşünmesi ve doğru davranıp davranmadığına hemen karar vermesi gerekiyordu. Kuşkusuz, eğer Noskov sosyalistleri gözetlemekle uğraşıyorsa faydalı, hatta gerekli bir adamdı; ama ya zaman kazanmak ve daha sonra kendi beceriksizliğinin ve yediği kurşunun acısını çıkartmak için yalan söylüyor, kandırıyorsa? Başkası sandım, korkutmak istedim derken yalan söylüyor, bu açık. Ya onu öldürtmek için işçiler tarafından parayla tutulmuş-

sa? Fabrikadaki dokumacıların içinde kavgacı, yaygaracı büyük bir grup vardı, ama bunların arasında sosyalistlerin olduğunu düşünmek zordu. Sedov, Krikunov, Maslov gibi en ağırbaşlı işçiler, en ele avuca sığmaz ortalık karıştırıcılardan birinin hesabının kesilip işten çıkarılmasını daha geçenlerde kendileri talep etmişlerdi. Hayır, Noskov, galiba yalan söylemişti. Miron'a bundan söz etmek gerekir miydi?

Yakov, Miron'a Noskov'u anlatırsa neler olacağını tasavvur edemiyordu; ama kuzeni tabii ki onu yargıç gibi ince ince sorguya çekmeye başlayacak, suçlayacak ve öyle ya da böyle mutlaka alay edecekti. Noskov muhbirse Miron bunu herhalde bilirdi. Sonunda kimin yanıldığı, Noskov'un mu, yoksa Yakov'un mu yanıldığı yine de tam olarak anlaşılmazdı. Noskov, "Doğru söylediğimi yakında göreceksiniz," demişti.

Gecenin gölgeleri içinde kaybolana dek avcının arkasından baktı. Her şey basit ve anlaşılır gibiydi: Noskov, apaçık bir niyetle, hırsızlık yapmak için saldırmış, Yakov ona ateş etmişti, ama sonrasında kötü bir düşü andıran endişe verici, karmakarışık bir şey başlıyordu. Noskov tahta çit boyunca tuhaf bir şekilde yürüyor ve tuhaf şekilde koyu paçavraları andıran gölgeler peşi sıra sürükleniyordu; gölgelerin bir adamın peşinden bu kadar ağır sürüklendiğini ilk kez görüyordu.

Düşüncelerden hırpalanmış, yorgun düşmüş olan küçük Artamonov susup beklemeye karar verdi. Noskov'la ilgili düşünceler onu rahat bırakmıyordu; kaşlarını çatıyor, kendini hasta hissediyordu ve öğleyin işçiler binalardan çıktıkları sırada yazıhanede, pencerenin önünde dikilmiş, onları inceliyor, içlerinden hangisinin sosyalist olduğunu tahmin etmeye çalışıyordu. Marangoz Serafim'den alaycı mâniler düzmeyi öğrenmiş, aksak ateşçi Vaska mıydı acaba?

Birkaç gün sonra küçük Artamonov epeydir ahırda duran atını dolaştırırken ormanın kıyısında jandarma Nes-

terenko'yu gördü. Jandarmanın üstünde İsveç ceketi, ayaklarında uzun çizmeler, elinde tüfek vardı, içi tıka basa kuş dolu av çantası yan tarafında sallanıyordu. Nesterenko, yüzü ormana, sırtı yola dönük, başı öne eğik, ellerini yüzüne doğru kaldırmış dikiliyor, sigarasını yakıyordu; güneş ceketinin kızıla çalan sarı renkli derisinin sırt kısmını parlatıyor, sırtı demir gibi görünüyordu. Yakov ne yapması gerektiğine hemen karar verdi, Nesterenko'nun yanına yaklaştı, acele acele selam verdi:

— Burada olduğunuzu bilmiyordum!

— Üç gün oldu geleli; karımın durumu giderek ağırlaşıyor da azizim!

Nesterenko bu üzücü haberi çok neşeli bir şekilde verdi ve hemen eliyle av çantasına vurup ekledi:

— Ben de işte ne yapayım! Fena değil ha, ne dersiniz?

— Noskov'u tanır mısınız, hani şu avcı olan? –diye sordu Yakov alçak sesle; subayın kızılımsı sarı kaşları hayretle yukarı kalktı, Çinli bıyıkları oynadı, bıyığının bir ucunu tuttu, gözlerini kısarak göğe baktı, bütün bunlar Yakov'da kuşku uyandırdı: "Yalan söyleyecek. Ama nasıl?"

— Noskov mu? Kim o?

— Avcı. Kıvırcık saçlı, çarpık bacaklı...

— Haa! Ormanda sanki öyle birini gördüm. İğrenç bir tüfeği var... E, ne oldu?

Şimdi subay, gözbebeğinin ortası kıvılcım gibi parlayan gri gözlerinin dikkatli, soru soran bakışını Yakov'un yüzüne dikmişti; Yakov, hemen Noskov'u anlattı. Nesterenko, onu yere bakarak, bir yandan da bir çam kozalağını tüfeğinin dipçiğiyle vura vura toprağa gömerek dinledi ve bakışlarını kaldırmadan:

— Neden polise haber vermediniz? –diye sordu.– Azizim, bu polisin işi, sizin de yükümlülüğünüz.

— Diyorum ya, işçileri gözetliyormuş adam, bu da sizi ilgilendiren bir iş...

— Tamam, –dedi jandarma, sigarasını tüfeğin gövdesine bastırıp söndürerek. Sonra yine kısık gözleriyle Yakov'un yüzüne dik dik bakarak çok ciddi bir tavırla pek anlaşılmayan bir şeyler söylemeye başladı; söylediklerinden çıkan sonuç, Yakov'un bu hırsızlık girişimini polisten gizleyerek yasalara uygun davranmadığı, ama bunu bildirmek için de artık geç olduğu şeklindeydi.

— Adamı o zaman kolundan tutup polis müdürlüğüne götürseydiniz, iş ortaya çıkmış olurdu! Tam olmasa da olurdu. Şimdi size saldırdığını nasıl kanıtlayacaksınız? Yaraladığınızı söyleyerek mi? Daha neler! Korkudan, hem rastlantıyla ya da dikkatsizlikten de birine ateş edebilir insan...

Yakov, Nesterenko'nun kurnazlık ettiğini, işi karıştırdığını, hatta korkutarak onu ya da kendini bu konudan uzaklaştırmak istediğini hissediyordu; subay korkudan ateş etme olasılığından söz edince Yakov'un kuşkusu pekişti:

"Yalan söylüyor."

— Evet, azizim. Kendini gözcü gibi göstermenin bedelini elbette ödeyecek bu herif. Neler bildiğini de sorarız kendisine.

Ve subay, elini Yakov'un omzuna koydu:

— Şöyle yapalım, siz bana bütün bunların aramızda kalacağı konusunda şeref sözü verin. Sizin çıkarınıza olur bu, anlıyor musunuz? Şeref sözü verir misiniz?

— Elbette. Rica ederim.

— Bundan ne amcanıza ne de Miron Alekseyeviç'e bahsedeceksiniz, sahi onlara daha söylemediniz değil mi? Pekâlâ. Bu işi oluruna bırakalım. Kimseye bir şey söylemek yok! Tamam mı? Avcı kendi kendisini yaraladı, sizin bu işle bir ilginiz yok.

Yakov gülümsüyordu, onunla konuşan neşeli, iyi yürekli bambaşka bir adamdı şimdi.

— Hoşça kalın, –diyordu.– Unutmayın, şeref sözü verdiniz!

Küçük Artamonov eve biraz ferahlamış olarak döndü; akşam amcası vilayete gitmesini söyledi, memnuniyetle gitti, sekiz gün sonra eve dönüp, amcasının evinde sofrada otururken Miron'un anlattığı hikâyeyi yeni bir endişeyle dinliyordu:

— Nesterenko, benim düşündüğüm kadar tembel biri değilmiş, kentte de üç kişi yakalamış, öğretmen Modestov ve birilerini daha.

— Ya bizde? –diye sordu Yakov.

— Bizde, Sedov'u, Krikunov'u, Abramov'u ve daha genç beş kişiyi. Vilayetten gelen jandarmalar tutuklasalar da tabii ki bu Nesterenko'nun işi, böylelikle karısının hastalığı bizim işimize yaramış oldu. Evet, aptal biri değil. Vurulmaktan korkuyor...

— Artık öldürmekten vazgeçtiler, –dedi Aleksey.

— Efendim, –dedi Miron.– Evet! Kentte birini daha tutuklamışlar, avcıymış...

— Noskov'u mu? –diye usulca, korkarak sordu Yakov.

— Bilmiyorum. Kilise bekçisinin karısının evinde kalıyormuş, bu devrimciler toplantılarını kadının hamamında yapıyorlarmış. Bildiğin gibi baban da o kadının evinde, onunla âlem yapardı. Kötü bir rastlantı...

— Ya evet, –dedi Aleksey, dazlak kafasını sallayıp.– Onu ne yapacağız?

Yakov'un gözleri karardı ve kuzeniyle amcasının konuştuklarını artık dinleyemez oldu. Düşünüyordu: Noskov tutuklanmıştı; onun da soyguncu değil, sosyalist olduğu ve işçilerin kendisini öldürmesi ya da dövmesi için ona emir verdikleri besbelliydi; onun, yani Yakov'un en ağırbaşlı, en sakin saydığı işçiler! Sedov, her zaman tertemiz giyinir ve artık genç sayılmaz; kibar, neşeli tesviyeci Krikunov; iyi bir şarkıcı ve elinden her iş gelen becerikli işçi, sevimli Abramov. Bu adamların da ona düşman oldukları akla gelir miydi hiç?

Şu son günlerde amcasının evi daha gürültülü, daha telaşlı gibi geliyordu Yakov'a. Hiçbir zaman hiç kimse ve hiçbir şey hakkında iyi konuşmayan, herkese alay ederek uzaktan, yabancı gözlerle bakan altın dişli Doktor Yakovlev, artık daha çok göze çarpıyor, gazeteleri tehdit edercesine hışırdatıyordu.

— Evet, –diyordu dişlerini parlatarak,– kımıldanıyoruz, uyanıyoruz! Hiç beklemediği bir anda efendisinin eve geri döndüğünü öğrenip, işten çıkarılma korkusuyla acele acele temizlik yapan, ihmal edilmiş evi süpürüp düzene sokmak isteyen tembel hizmetçi kadına benziyor insanlar.

— İki anlamlı konuşuyorsunuz, doktor, –dedi Miron, yüzünü ekşitip.– Sizin bu anarşizminiz, kuşkuculuğunuz...

Ama doktor giderek daha yüksek sesle konuşuyor, konuşması uzuyordu, söyledikleri Yakov'da endişe uyandırıyordu. Sanki herkes bir şeylerden korkuyordu, insanlar birbirlerini yeni felaketler olacağını söyleyerek tehdit ediyorlar, birbirlerini karşılıklı korkutuyorlardı; hatta insanların kendi yaptıklarından, düşündüklerinden ve söylediklerinden bile korktukları akla gelebilirdi. Yakov, bunu genel olarak aptallığın artması olarak görüyordu, kendisi ise uydurma değil, gerçek bir korkuya; görünmeyen, ama giderek anlamsızlaşan ve onu büyük, kaçınılmaz bir felakete sürükleyen bir ilmeğin boynuna geçirildiğini derisinin her noktasıyla hissederek tümüyle gerçek bir korkuya kapılıyordu.

İki ay kadar sonra, Noskov tekrar kente, Abramov ise saçları sıfıra vurulmuş, sararmış ve zayıflamış bir halde fabrikaya geldiğinde Yakov'un korkusu daha da arttı.

— Benim gibi bir ihtiyarı işe alır mısınız? –diye sordu Abramov gülümseyerek. Yakov, onu geri çevirmeye cesaret edemedi.

— Hapis hayatı zor mu? –diye sordu. Abramov, yine aynı gülümsemeyle yanıtladı:

— Çok sıkış tepiş! Tifo yöneticilerin yardımına yetişmeseydi o kadar insanı nereye koyacaklardı bilmem!

"Evet," –diye düşündü Yakov, dokumacıyı gönderdikten sonra,– "gülümsüyorsun, ama içinden ne geçirdiğini biliyorum ben..."

Aynı gece Miron, Abramov yüzünden Yakov'u yerin dibine batırdı, uşağına bağırır gibi ayağını yere vuruyor ve:

— Sen aklını mı kaçırdın? –diye avaz avaz bağırıyordu, burnu öfkeden kızarmıştı.– Hemen yarın kes hesabını...

Birkaç gün sonra sabah Oka Nehri'ne girdiği sırada Teğmen Mavrin ve Nesterenko'ya yakalandı. Suya sallandırılmış olta kamışlarının çokluğu yüzünden bıyık bırakmış gibi görünen bir sandalla yanına yaklaştılar; soğukkanlı teğmen, başını özensizce eğerek, hiçbir şey söylemeden Yakov'la selamlaştı ve hemen nehrin ortasına doğru uzaklaştı, Nesterenko ise üstünü çıkarırken sessizce şöyle dedi:

— Abramov'u işe almamakla hiç iyi etmediniz, sizi daha önceden uyaramadığım için üzülüyorum.

— O işi Miron yaptı, –diye mırıldandı küçük Artamonov, subayın sözcüklerinin kuvvetli ispirto koktuğunu hissederek.

— Öyle mi? –diye sordu Nesterenko.– Sizinle ilgisi yok muydu yani?

— Hayır.

— Yazık. Adamın faydası olabilirdi. Yemdi. Yemlik küçük balıktı yani.

Ve çıplak derisi güneşte sazan balığının pulları gibi parlayan subay bir suç ortağının gözleriyle Yakov'a bakarak tekrar:

— Peki, dostunuzu gördünüz mü hiç? Hani şu avcıyı? –diye sordu.

Nesterenko, kendini beğenmiş bir adamın sakinliğiyle gülmeye başladı.

— Size neden saldırdığını biliyor musunuz? Tüfek almak istiyormuş kendisine, bir çifte. Bunların hepsi hırs yüzün-

den, azizim, insanları yöneten de hep hırsları zaten! Sizinle ilgili hatası yüzünden boğazına sımsıkı sarıldığım zaman çok yararı olacak bu avcının.

— Hata derken, ne hatası...

— Hata, efendim, hata! –diye ısrarla yineledi subay ve suları sıçratarak, çıplak göğsünde haç işareti yaparak, at gibi adımlar atarak nehre yürüdü.

"Hepinizin canı cehenneme," diye geçirdi içinden Yakov bezgin bir halde.

Birdenbire, sanki gürültülü bir odanın kapısı örtülmüş, ölüm çıkagelmişti.

Bir gece yarısı annesi, hıçkıra hıçkıra ağlayarak Yakov'u uyandırdı:

— Çabuk kalk, Tihon ata atlayıp gelmiş haber vermeye, Aleksey Amcan ölmüş!

Yakov hemen kalktı:

— Nasıl olur! Hasta falan değildi ki... –diye gevelemeye başladı.

Sallanarak, ağır ağır soluyarak babası girdi içeri.

— Tihon, –diye homurdandı büyük Artamonov.– Tihon'un olduğu yerden iyilik bekleme zaten! Gördün mü olanları Yakov, ha? Böyle birdenbire...

Çıplak ayak, sırtında geceliğinin üstüne geçirdiği sabahlık, kulağını çekiştiriyor, tanımadığı bir yere gelmiş gibi çevresine bakınıyor ve:

— Of, of... –diyordu.

— Nasıl olur bu? –derken şaşkındı Yakov.

— Günah çıkartmadan, –dedi kocaman bir un çuvalını andıran annesi.

Üstü açık arabayla gittiler; Yakov, arabacı koltuğunda oturuyor, önde Tihon'un atın üzerinde sıçrayarak gidişine, yolda, yan tarafında ise Tihon'un gölgesinin sanki toprağa girmeye çalışıyormuş gibi yayılışına ve oynayışına bakıyordu.

Olga onları avluda karşıladı, ahırdan avlu kapısına, avlu kapısından ahıra gidip geliyordu. Üzerinde beyaz bir iç etekle beyaz bir gece bluzu vardı, ay ışığında mavimsi, saydam görünüyordu ve bedeninden avlunun çıplak taşlarına koyu bir gölge düştüğünü görmek insanın tuhafına gidiyordu.

— Benim hayatım da bitti işte, –dedi usulca. Kara köpek Kuçum, Olga'nın peşinden hiç ayrılmıyordu.

Mutfak penceresinin önündeki sırada iki büklüm bir halde Miron oturuyordu; bir elinde sigarasının dumanı tütüyordu, öbür elinde gözlüğünü sallıyordu, gözlüğün camları parlıyor, çerçevesi havada incecik altın iplik gibi ışıldıyordu; gözlüğü olmayınca Miron'un burnu daha da büyük görünüyordu. Yakov hiçbir şey demeden Miron'un yanına oturdu, babası ise avlunun ortasında dikilmiş, sadaka bekleyen dilenci gibi açık pencereden içeri bakıyordu. Olga, göğe bakarak içli bir sesle Natalya'ya anlatıyordu:

— Ne zaman olduğunu fark etmedim... Birden omuzcuğu ölü gibi soğudu, ağızcığı açıldı. Canım, son sözlerini söyleyecek vakit bile bulamadı. Dün kalbine iğne batar gibi olduğundan dert yanıyordu.

Olga sessizce anlatıyordu ve sözlerinden de sanki yere gölgeler düşüyordu.

Miron, sönmüş sigarasını attıktan sonra başını Yakov'un omzuna tos vurur gibi vurdu ve usulca:

— Onun ne kadar iyi bir insan olduğunu bilemezsin... –diye inledi.

— Elden ne gelir? –diye karşılık verdi Yakov, söyleyecek başka bir söz bulamadığından. Yengesine de bir şeyler söylemesi gerekiyordu, ama ne diyecekti? Yere bakıyor, ayağını yere sürtüyor, hiçbir şey söylemiyordu.

Babası, kesik kesik öksürüp, usulca içeri girdi, Yakov da parmaklarının ucuna basarak peşi sıra yürüdü. Amcası üzeri çarşafla örtülü olarak yatıyordu, çenesine bağladıkları başörtüsünün düğümü başının üstünde boynuz gibi yukarı

kalkmıştı, ayağının başparmakları çarşafı o kadar germişti ki, sanki yırtıp dışarı çıkmak istiyor gibiydi. Bir yanı erimiş olan ay pencereden içeri aydınlık bakışlarını gönderiyordu, tül perde kımıldıyordu; avluda Kuçum uluyordu, sanki ona karşılık verir gibi büyük Artamonov da gereksiz yere yüksek sesle:

— Kolay yaşadı, kolay öldü... –diyerek geniş hareketlerle haç çıkardı.

Yakov, pencereden avluda yengesinin yanında şimdi rahibe gibi tepeden tırnağa siyahlara bürünmüş Vera Popova'nın yürüdüğünü ve Olga'nın içli bir sesle tekrar anlatmaya koyulduğunu görüyordu:

— Uykusunda öldü...

— Oynayıp durma be! –diye hafifçe bağırdı Vyalov; kuru ot tutamlarıyla atı silerken hayvanın dudaklarıyla kulağını yakalamasına izin vermemek için başını sallıyordu; büyük Artamonov da pencereden baktı ve:

— Bağırıyor salak; hiç anlamıyor ki... –diye söylendi.

"Bir şey söylemeye gerek yok," diye düşündü Yakov, kapının önüne çıkarken, sonra siyah ve beyaz iki kadının gölgelerinin taşların tozlarını temizleyişine bakmaya koyuldu; taşlar giderek daha açık renk oluyordu. Annesi Tihon'la fısıldaşıyordu, Tihon onaylayarak başını sallıyordu, at da onaylıyordu; atın gözünün içinde bakır bir leke parlıyordu. Babası evden dışarı çıktığında annesi ona:

— Nikita İlyiç'e telgraf çekmeli, Tihon nerde olduğunu biliyor onun, –dedi.

— Tihon biliyor! –diye öfkeyle tekrarladı baba Artamonov.– Hadi git çek telgrafı Miron.

Miron kalktı, yürüdü, kapının sövesine omzunu çarptı ve eliyle söveyi sıvazladı.

— İlya'ya da çek, –dedi büyük Artamonov Miron'un arkasından; duvarda açılan karanlık kapı aralığından Miron yanıt verdi:

— İlya gelemez.

— Otuz yıl onunla yaşadım, –diye anlatıyordu Olga ve sanki söylediğine kendisi de hayret ediyordu.– Evlenmeden önce de dört yıl kadar arkadaşlık ettik. Ne yapacağım ben şimdi?

Babası Yakov'un yanına geldi.

— İlya nerede?

— Bilmiyorum.

— Yalan söylüyorsun.

— İlya'dan konuşmanın sırası değil şimdi babacığım.

Hızla avluya giren Doktor Yakovlev:

— Yatak odasında mı? –diye sordu.

"Aptal," –diye geçirdi içinden Yakov.– "Sanki diriltecek sin de."

Bu üzüntülü saatlerden kurtulmanın olanaksız olması canını sıkıyordu. Çevresindeki her şey ağır, her şey gereksizdi: İnsanlar, insanların sözleri, ay ışığında bronz gibi parlayan kızıl at ve şu sessizce üzülen kara köpek. Olga Yengesi, kocasıyla birlikte nasıl güzel yaşadığını söyleyerek övünüyordu sanki; annesi avlunun bir köşesinde yapmacık bir şekilde hıçkırıyordu, babasının gözü dalmış, yüzü donakalmıştı ve her şey olması gerekenden daha kötü, daha ağırdı.

Aleksey Amca'nın toprağa verildiği gün tabut mezara indirilip, üzerine avuç avuç sarı kum atıldığı sırada Nikita Amca mezarlığa geldi.

"Al bir tane daha," diye düşündü Yakov, kendi diktiği akçaağacın gövdesine dayanmış olan rahibin köşeli bedenine bakarak.

Babası, yüzündeki gözyaşlarını silerek kardeşinin yanına giderken:

— Geç kaldın, –dedi; rahip, kaplumbağa gibi kafasını kamburunun içine çekmişti. Dilenci gibi görünüyordu; rahip cüppesi güneşten rengini atmış, başlığı ise eski bir teneke kovanın rengini almıştı, çizmeleri yamulmuştu. Toz içinde-

ki yüzü şişmişti, mezarın çevresindeki insanların sırtlarına donuk gözlerle bakıyor, duyulmayan bir sesle babasına bir şeyler söylüyor ve ağarmış, ince sakalı titriyordu. Yakov, fark ettirmeden çevreye bir göz attı, onlarca göz merakla rahibi süzüyordu; galiba insanlar bu zengin ailenin sakat kardeşine, amcasına bakıyorlar ve bir rezalet çıkmasını bekliyorlardı. Yakov, kent halkının, Artamonovlar'ın babalarının ölümünden sonra mirasın kambura ait kısmından faydalanmak için onu manastıra kapattıklarına inandığını biliyordu.

Şişman, babacan papaz Peder Nikolay, tiz sesiyle Olga'ya nasihat ediyordu:

— Ah vah ederek ve ağlayarak Tanrımızı gücendirmeyelim, çünkü onun emri...

Olga ise içli bir sesle karşılık veriyordu:

— Ben ağlamıyorum zaten, yakınmıyorum da!

Elleri titriyordu, tuhaf, kasılır gibi hareketlerle eteğini elleyip duruyor, gözyaşlarından ıslak bir yumak haline gelmiş mendilini cebine sokmak istiyordu.

Tihon Vyalov mezarlık bekçisine yardım ederek mezarı ustalıkla örtmüştü, Miron mezarın başında taş kesilmiş bir halde dikiliyordu, kambur rahip ise hafif, dokunaklı bir sesle Natalya'ya:

— A, ne kadar değişmişsin, tanıyamadım! –dedi.

Ve parmağıyla ön tarafındaki kamburunu gösterip yersiz ve gereksiz bir şekilde:

— Beni tanımamak mümkün değil, –diye ekledi.– Bu, sen misin Yakov? Şu uzun boylu da Alyoşa'nın Miron'u mu? Demek öyle, ne güzel! Hadi, gidelim o zaman, gidelim...

Yakov mezarlıkta kaldı. Bir dakika önce işçi kalabalığının içinde Noskov'u görmüştü; avcı, topal ateşçi Vaska'yla birlikte yanından geçmişti, geçerken de Yakov'un yüzüne soru sorar gibi kötü kötü bakmıştı. Aklından ne geçiyor bu adamın? Onu vuran, öldürebilecek olan bir adam hakkında zararsız şeyler düşünmesine olanak yoktu elbette.

Pamuklu ceketinin üstündeki kumları eliyle silkeleyerek Tihon geldi yanına ve:

— Aleksey İlyiç ne kadar çalıştı çabaladı, ama yine de... –dedi.– Nikita İlyiç de zayıflamış...

— Şurada biri var... –dedi Yakov ansızın, ama sözün sonunu getirmedi.

— Ne dedin?

— İşçiler amcama acıyorlardır herhalde.

— Niye acımasınlar?

— Şurada biri var da, Noskov, hani şu avcı, –diye tekrar söze başladı Yakov.– Sana ondan söz etmeliyim...

— At bile ölünce acırsın ona, –diyordu Tihon dalgın dalgın.– Aleksey İlyiç koşarak yaşardı, koşarak da öldü. Sanki bir şey çarpmış gibi. Daha ölmeden bir gün önce bana diyordu ki...

Yakov, söylediklerinin Tihon'un kulağına girmediğini fark edip sustu. Tihon'a Noskov'dan söz etmeye karar vermişti, çünkü birine bu adamdan söz etmesi gerekiyordu; Noskov konusu Yakov'u olan biten her şeyden daha çok üzüyor, canını sıkıyordu. Bu çarpık bacaklı, aptal asker suratlı herif dün kentte bir köşeden karşısına çıkmış, kasketini çıkarmış ve kasketin içine, astarına bakarak şöyle demişti:

— Bana borcunuz var, bacağımın tedavisi için para vermeyi vaat etmiştiniz. Hem amcanız da öldü, hani onun ruhu için. Elime bir fırsat geçti, babanızı teselli etmek için çok güzel bir akordeon alabilirim...

Yakov, adamın yüzüne hayretler içinde bakıyor ve susuyordu. O zaman Noskov, ısrarla ve akıl verircesine eklemişti:

— Hem sizin yararınıza, Rusya'nın düşmanlarına karşı hizmet ettiğime göre...

— Ne kadar? –diye sordu Yakov.

Noskov birden yanıtlamadı:

— Otuz beş ruble.

Yakov parayı verdi, şaşkınlık ve korku içinde hızlı adımlarla uzaklaştı. "Beni aptal sanıyor, ondan korktuğumu düşünüyor, alçak herif! Yo, sen dur bakalım..."

Şimdi Yakov eve doğru ağır ağır yürürken tek düşündüğü, kendisine kötü bir oyun oynamak isteyen bu adamdan nasıl kurtulacağıydı.

Cenaze yemeğinin ve duasının gürültülü saatleri uzadıkça uzadı. İnsanlar diyakoz Kartsev'e ve koro şarkıcılarına merhumun ebedi anısı için ilahi söyleterek gönül eğlendiriyorlardı. Jiteykin, elindeki çatalı sallayarak münasebetsiz ve tehditkâr bir şekilde şarkı söyleyecek kadar sarhoş olmuştu:

Savaşçılar hatırlıyorlar geçmiş günleri
Ve çarpışmaları birlikte kılıç salladıkları...

Stepan Barskiy, kuştüyü yastık gibi yumuşak gövdesini arabaya tıkıştırdıklarında bağıra bağıra:

— E, Pyotr İlyiç, kardeşini gerçekten seviyormuşsun! –diye övüyordu.– Böyle bir cenaze yemeği uzun zaman unutulmaz!

Yakov, çok içmiş olan babasının sert ve alaycı bir yanıt verdiğini duydu:

— Yakında her şeyi unutursun sen, çatlarsın yakında.

Jiteykin'i, Barskiy'i, Voroponov'u ve daha birkaç itibarlı kişiyi, Miron istemediği halde babası çağırmıştı ve Miron açıkçası buna çok şaşırmıştı; cenaze yemeği masasında en fazla yarım saat oturup kalkmış ve turna gibi yürüyerek gitmişti. Onun ardından da Olga Yenge fark ettirmeden ortadan kaybolmuş, yarı sarhoş adamların manastır yaşamıyla ilgili sorgularından herhalde bıkmış olmalı ki, rahip de daha sonra bir köşeye saklanmıştı. Babası ise sanki bütün bu insanları üzmek, kırmak istiyor gibi davranmıştı. Yakov, cenaze yemeği bitene dek babasıyla kentliler arasında bir tartışma çıktı çıkacak diye beklemişti.

Popova'nın sürekli Olga Yenge'yle ilgilenmesine içerleyen annesi küsmüş ve eve gitmişti, babası ise nedense geceyi Aleksey Amca'nın çalışma odasında geçirmek istemişti. Bütün bunlar Yakov'a saçma sapan şımarıklıklar, gereksiz şeyler olarak görünüyor ve onu daha çok kızdırıyordu. Uykusunun gelmesini bekleyerek kanepede iki saat kadar yattıktan sonra avluya çıktı ve mutfak penceresinin altındaki sırada Tihon'un yanında tuhaf bir şekilde kırık bir makineye benzeyen rahibin kara bedenini gördü. Dazlak kafasında başlığı olmayınca boyu kısalmış, eni genişlemiş gibiydi, küflenmiş gibi duran yüzü çocuk yüzünü andırıyordu; bir elinde bardak vardı, yanında, sıranın üstündeyse kvas şişesi duruyordu.

— Kim o? –diye usulca sordu ve kendisi anında cevap verdi:– Yaşa'yımış. Gel, yaşlılarla otur, Yaşa!

Sonra bardağı aya doğru kaldırıp içindeki bulanık sıvıya baktı. Ay, gümüş rengi sisli ışığıyla sarıp sarmaladığı ve böylece gecenin ılık alacakaranlığı içinden tuhaf bir şekilde öne çıkarttığı çan kulesinin arkasına saklanmıştı. Çan kulesinin tepesinde mavi kadife üzerine beceriksizce dikilmiş kirli yamalar gibi bulutlar vardı. Aleksey'in sevgili köpeği, şişman suratlı Kuçum, toprağı koklayarak avluda dalgın dalgın dolaşıyordu; dolaşıyordu, toprağı kokluyordu ve ansızın başını göğe kaldırıp hafif bir sesle, soru sorar gibi uluyordu.

— Sus Kuçum! –dedi Tihon alçak sesle.

Köpek Tihon'un yanına geldi, şişman kafasını onun dizlerinin arasına sokup biraz daha uludu.

— Hissediyor, –dedi Yakov. Yakov'a karşılık vermediler, oysa o düşünmemek için konuşmak istiyordu.

— Anlıyor, diyorum, –diye ısrarla tekrarladı Yakov. Kapıcı sessizce karşılık verdi:

— Anlamaz mı?

— Suzdal'de, manastırın köpeği hırsızları kokusundan tanımıştı, –dedi rahip.

— Ne konuşuyorsunuz? –diye sordu Yakov; rahip kvasını içti, ağzını cüppesinin koluna sildi ve dişsiz ağzıyla merdivenden iner gibi yavaş yavaş konuşmaya başladı:

— Tihon'un dediğine göre, adamlar yine ayaklanma niyetindelermiş. Öyle olacağa benziyor! Herkes çok düşünceli...

— İşten canları çıktı, –dedi Tihon köpeğin kulaklarıyla oynayarak.

— Kovala şu köpeği, –diye buyurdu Yakov,– pire saçıyor etrafa.

Kapıcı, Kuçum'un patilerini dizlerinin üstünden indirdi, köpeği ayağıyla iterek uzaklaştırdı; hayvan kuyruğunu kısıp oturdu ve sıkıntıyla iki kez havladı. Üç adam ona baktılar, içlerinden biri bir an Tihon'la rahibin, belki de toprağa verilen sahibinden daha çok öksüz kalan köpeğe acıdıklarını düşündü.

— Ayaklanma olacak, –dedi Yakov ve avlunun karanlık köşelerine dikkatle baktı.– Hatırlıyor musun Tihon, Sedov'la arkadaşlarını tutuklamışlardı?

— Nasıl hatırlamam?

Rahip, cüppesinin cebinden küçük bir teneke kutu çıkardı, içinden bir çimdik tütün aldı, kokladı ve yeğenine:

— Enfiye çekiyorum, –diye açıklamada bulundu.– Gözlere iyi geliyor, iyi görmemeye başladı artık gözlerim.

Hapşırdıktan sonra konuşmayı sürdürdü:

— Köylerdekileri bile tutukluyorlar...

— Casuslar çıktı ortaya, –dedi Yakov doğal konuşmaya çalışarak.

— Herkesi gözetliyorlar.

Tihon mırıldandı:

— Gözetlemezsen hiçbir şey öğrenemezsin.

Duraksayarak konuşan Yakov ise gece serinliğinden ya da korkudan büzülerek neredeyse fısıltıyla:

— Bizde de var, –dedi.– Şu avcı Noskov hakkında iyi şeyler söylemiyorlar... Sedov'u ve kentteki herkesi ihbar eden oymuş sözde...

Tihon kısa bir süre durduktan sonra:

— Bak sen şu aptala, –diye karşılık verdi, elini köpeğe doğru uzattı, ama hemen dizine indirdi; Yakov ise sözlerinin havada kaldığını, boşluğa düştüğünü hissetti ve Tihon'u uyardı:

— Sen yine de Noskov'dan söz etme.

— Niye söz edeyim? Bana ne ondan. Hem kime söyleyeyim, kimse kimseye inanmıyor ki.

— Evet, –dedi rahip,– inanç azaldı; savaştan sonra yaralı askerlerle konuşurken ne göreyim, asker de savaşa inanmıyor! Demir, her yerde demir ve makine, Yaşa! Makine çalışıyor, makine şarkı söylüyor, makine konuşuyor! Bu demirden yaşam fabrikasına da başka insanlar, demirden insanlar gerekiyor. Pek çok insan bunu anlıyor, böyleleriyle karşılaştığım oluyor. "Biz, diyorlar, sizin gibi lapacılara göstereceğiz gününüzü!" Bazıları ise kızıyorlar. Emirleri insanların verdiği zamanlarda buna alışmışlardı, demir metali emir verdiğinde ise kızıyorlar! Baltaya, çekice, elde tutulabilen her şeye alışmışlardı, oysa buradaki yüz pudluk, canlı gibi bir şey.

Tihon kesik kesik öksürdü ve Yakov'un bilmediği, duymadığı bir şekilde gülmeye başladı:

— Araba atların önünde koşuyor. Ah, iblisler!

— Pek çokları da hırslandılar, –diye devam ediyordu rahip çok alçak sesle.– Üç yıl boyunca her yeri dolaştım, gözlerimle gördüm: Nasıl kızgın insanlar! Oysa kızacak, hırslanacak ne var? Birbirlerine kızıyorlar; ama hepsi de kabahatli, akıllı oldukları için de aptal oldukları için de. Bunu bana Papaz Gleb söylemişti. Ne de güzel söylemiş!

— Hayatta mı o papaz? –diye sordu Tihon.

— Papaz değil artık, –diye yanıtladı Nikita.– Din adamlığını bıraktı, artık köy panayırlarında kitap satıyor.

— İyi bir papazdı, –dedi Tihon.– Ona günah çıkartmıştım. İyiydi. Sırf yoksulluğundan papaz olmuştu, aslında bence Tanrı'ya inanmıyordu.

— Yo, İsa'ya inanıyordu. Her insan kendince inanır.

— Bu yüzden de karışıklık oluyor, –dedi sert bir ifadeyle Tihon ve yine kötü kötü güldü:– Böyle bir sonuç çıkıyor...

Büyük Artamonov, sırtında geceliğiyle, ayakları çıplak, hiç gürültü etmeden kapının önüne çıktı, soluk gökyüzüne baktı ve pencerenin altındakilere:

— Uyku tutmuyor, –dedi.– Köpek uyutmuyor. Bir de siz dır dır dır burada...

Köpek kulaklarını dikmiş, durup durup havlayarak avlunun ortasında oturuyor ve herhalde sahibinin onu çağırmasını bekleyerek kara bir delik gibi görünen açık pencereye bakıyordu.

— Tihon, sen bildiğini tekrarlayıp duruyorsun! –dedi Artamonov.– Bak Yakov, bu adam kapana düşmüş kurt gibi tek bir düşünceye takılmış. Ağabeyin gibi aynı. Nikita, İlya meselesini biliyor musun?

— Duydum.

— Evet. Onu kovdum. Başkasının atına atlamış, dörtnala sürüyordu, ama nereye? Elbette, onun gibi zenginlikten vazgeçmeyi ve ne idüğü belirsiz bir yaşam sürmeyi herkes göze alamaz...

— Aziz Aleksey de böyleydi, –diye alçak sesle anımsattı Nikita.

Büyük Artamonov elini şakağına doğru kaldırdı, bir an sustu ve bahçeye giderken Yakov'a:

— Kameriyeye, bana bir battaniye, yastık getir, belki orada uyuyabilirim, –dedi.

Beyazlar içindeki ağır gövdesiyle, kafasında karmakarışık saçlarıyla, şişmiş, koyu renk yüzüyle korkunç denebilecek bir haldeydi.

Avlunun ortasında durdu ve:

— Makineler hakkında söylediklerin boş laf, Nikita, –dedi.– Sen makineden ne anlarsın ki? Senin işin Tanrı hakkında konuşmak. Makineler bir şeye engel olmaz...

Tihon, saygısız ve ısrarcı bir şekilde Artamonov'un sözünü kesti:

— Makineler yüzünden hayat pahalandı, gürültü de arttı.

Büyük Artamonov, "Hadi be sen de," der gibi elini salladı ve ağır adımlarla bahçeye yürüdü; Yakov ise kucağında yastıklarla babasının önünden yürürken öfkeyle ve sıkıntıyla "Akrabalarım, babam ve amcam, bana ne faydaları var? Bana hiç yardımları olmaz," diye düşünüyordu.

Baba Artamonov, kardeşini evine, evinde kalmaya çağırmadı; rahip, Olga Yenge'nin evinin tavan arasına, onu:

— Az kalacağım, yakında gideceğim... –diye önceden haberdar ederek yerleşti.

Hemen hemen hiç göze çarpmadan yaşadı ve çağrılmadıkça da aşağıdaki odalara inmedi. Ağaçların kuru dallarını keserek bahçede uğraşıyor, yabani otları ayıklayarak yerde kaplumbağa gibi sürünüyor, vücudu buruşuyor, kuruyordu ve önemli sırlar verir gibi insanlarla sessizce konuşuyordu. Hasta olduğunu bahane ederek kiliseye isteksiz gidiyor, evde az dua ediyor ve Tanrı konusunda konuşmayı sevmiyor, bu konuşmalardan ısrarla kaçınıyordu.

Yakov, rahibin Olga'yla çok iyi dost olduğunu, sessiz bir kadın olan Vera Popova'nın ona saygı gösterdiğini ve hatta babasının ölümünden sonra daha kibirli, daha soğuk olan, fabrikada en büyük kendisiymiş gibi emirler yağdıran ve Yakov'a uşağına bağırır gibi bağıran Miron'un da amcasının yolculuklarıyla ve insanlarla ilgili anlattıklarını dinlerken yüzünü buruşturmadığını görüyordu.

Rahip, Natalya'nın şiş, kırmızı yüzüne herkese ve her şeye baktığı gibi şefkatle bakıyordu, ama başkalarına göre onunla daha az konuşuyordu; gerçi Natalya da konuşmayı yavaş yavaş unutuyor, sadece soluk alıyordu. Şaşkın göz-

leri durgunlaşmıştı, bu gözlerin donuk bakışlarında ancak arada bir kocasının sağlığından duyduğu endişe, Miron'un karşısında hissettiği korku ve şişman, ağırbaşlı Yakov'u gördüğünde duyduğu sevgi dolu sevinç kıvılcımı çakıyordu. Rahip, Tihon'la bir konuda anlaşamıyordu, birbirlerine söylenip duruyorlardı, gerçi tartışmıyorlardı, ama her ikisi de diğerinin yanından kör gibi geçiyordu.

Amcasının çıkıntılı, kara görüntüsü Yakov'un yaşamına yeni bir gölge daha düşürmüştü; rahibin görünüşü, Yakov'un içinde kötü önseziler uyandırıyor, eriyor gibi görünen kararmış yüzü ölümü aklına getiriyordu. Yakov Artamonov, evde olan biten her şeye, kendisiyle ilgili kaygılarının tepesinden bakardı, kaygıları giderek artarken evde de yeni yeni endişe konuları ortaya çıkıyordu. Aşk meselelerinde deneyimli erkeklik duygusu, Polina'nın kendisine karşı daha soğuk davrandığını, soğukkanlı Teğmen Mavrin'in ise Yakov'un kuşkularını doğruladığını kulağına fısıldıyordu; teğmen onunla karşılaştığında artık parmağını saygısızca şapkasına dokunmakla yetiniyor, uzakta ve çok ufak bir şeye bakıyormuş gibi gözlerini kısıyordu, oysaki eskiden daha kibar, daha nazikti, kulüpte kumar oynamak için Yakov'dan borç para alırken ya da borcunu ertelemesini rica ederken kim bilir kaç kez:

— Artamonov, sizde tam bir topçu vücudu var, -diye takdir dolu sözler söylemişti.

Ya da hoşa gidecek başka bir laf ederdi. Sanki lastikten yapılmış gibi görünen, soğuğa aldırmamasıyla, becerikliliğiyle, gücüyle ve kuşku götürmeyecek şekilde içinde gizlenen çılgın cesaretiyle bütün kenti hayrete düşüren bu subayın bir dereceye kadar kaba babacanlığı Yakov'un gönlünü okşardı. Yuvarlak, taştan gözleriyle insanların yüzüne bakar ve buyurgan bir sesle boğuk boğuk şöyle derdi:

— Ben soğukkanlı bir adamım ve abartılara tahammül edemem.

Hasta bir ihtiyar olsa da kentte herkesin çekindiği kurnaz posta müdürü Dronov'la kâğıt oyunu yüzünden tartışan Mavrin, ona şöyle demişti:

— Abartmak istemiyorum, ama siz yaşlı bir bunaksınız!

Teğmenin kendisine rakip olduğundan kuşkulanan Yakov Artamonov onunla çatışmaktan çekiniyordu, ama gün geçtikçe daha çok hoşuna giden Polina'yı Mavrin'e bırakabileceği düşüncesi de aklına gelmiyordu. Yine de kim bilir kaçıncı defadır kadını:

— Bana bak, eğer Mavrin'le aranda bir şey olduğunu fark edersem, seni terk ederim! –diye uyarıyordu.

Bunun yanı sıra avcı Noskov'un kendisinde uyandırdığı endişe de artıyordu. Kentin dış mahallesinde, Vatarakşa üzerindeki köprünün yanında Yakov'un yolunu gözlemiş, yerden biter gibi ansızın ortaya çıkmış ve kasketinin içine bakarak alacaklı gibi ısrarla para istemişti.

Avcının her zaman aynı yerde, ısırganotlarının ve dulavratotlarının arasından, iki eğri aksöğüdün altındaki gür yabani otların içinden ortaya çıkıvermesinde garip, kötü bir şey vardı. İki yıl kadar önce burada bahçıvan Panfil'in evi vardı; birisi bahçıvanı öldürmüştü, ev kundaklanmış, aksöğütler kısmen yanmıştı, kömürle ve külle karışmış olan killi toprak, kumarbazlar tarafından basıla basıla iyice ezilmişti; tuğla temel kalıntısının ortasında fırınla bacası kalmıştı; aydınlık gecelerde, bacanın üstünde, yeşilimsi alçak bir yıldız titrerdi. Noskov acele etmeden, ısırganotlarını hışırdatarak bacanın arkasından ortaya çıkıyor, kasketini yavaş hareketlerle başından çıkarıyor ve:

— Size layık olmaya çalışıyorum, –diye mırıldanıyordu.– Fabrikanızda yeni bir grup oluşuyor da...

— Bu gruplar beni ilgilendirmiyor, –diyordu Yakov öfkeyle ve yanıt olarak Noskov'un apaçık küstahlığını duyuyordu:

— Elbette siz kurmuyorsunuz bunları, ama mesele sizi ilgilendiriyor.

Yakov, onuncu kez "Şunu o zaman vurmadım da halt ettim," diye yazıklanıyor ve para verdiği muhbire:

— Bana bak, daha dikkatli ol! –diyordu.

— Biliyorum.

— Beni işe karıştırma.

— Neden karıştırayım? İçiniz rahat olsun.

"Evet, kesinlikle beni aptal sanıyor..."

Noskov'un işine yarayacak bir adam olduğunu anlayan Yakov Artamonov, çarpık bacaklı, yassı suratlı delikanlının vurulmasının öcünü alacağından emindi. Noskov bunu istiyordu. Korkutacak ya da Yakov'un kendi eliyle verdiği parayla bazı işçileri satın alacak ve onlara öldürme emri verecekti. Son zamanlarda işçiler sanki kendisine daha dikkatli, daha kızgın bakıyorlardı.

Miron, işçilerin kendi durumlarını düzeltmek için değil, bankaları, fabrikaları ve genel olarak ülkenin tüm ekonomisini ellerine geçirmeleri gerektiği gibi saçma, çılgın bir düşüncenin telkin edilmesi yüzünden ayaklandıklarını her geçen gün daha sık dile getiriyordu. Bundan söz ederken boyu uzuyor, vücudu dikleşiyor, uzun adımlarıyla odada dolaşıyor ve boynu ince, gömleğinin yakası ise oldukça geniş olduğu halde parmağını yakasının içine sokarak boynunu iki yana döndürüyordu.

— Bu sosyalizm bile değil, ne olduğunu şeytan bilir! Senin öz kardeşin de bu uyduruk şeyin taraftarı. Ah şu bizim yaşlı kargalar hükümeti...

Yakov, Miron'un bunları, Devlet Duması'nda bir sandalye elde etme hakkına sahip olduğuna dinleyenleri ve kendisini inandırmak için söylediğini biliyordu, ama kuzeninin öfkeli konuşmaları, yüzlerce işçinin ortasında savunmasız olduğu düşüncesini artırarak Yakov'un içinde yine de bir korku kalıntısı bırakıyordu. Hatta korku nöbetine yakın bir şey geçirdi: Bir sabah uykudan fabrika avlusundaki bağırış çağırışla uyandı. Başını yastıktan kaldı-

rınca ambarın beyaz, düz duvarında çok hareketli bir gölge kalabalığı gördü. Gölgeler kollarını sallayarak sıçrıyorlar ve sanki ambar binasını toprağın üzerinde hareket ettiriyorlardı. Bir anda tere batmıştı, "İsyan..." diye düşünüyor, sessiz bir çığlık atıyordu.

İnsanlardan daha korkunç olan bu gölgeler seli hızla ortadan kayboldu; Yakov, fabrika kapısının önünde pazartesi günleri için artık alışılmış hale gelen bir kavga çıktığını anladı. Pazar günlerinden ve bayramlardan sonra hemen hemen her zaman kavga çıkardı, ama koyu, uluyan lekelerin bu tüyler ürperten koşusu belleğinde yer etti. Yaşamın tümü genel anlamda o derece endişe verici bir hale gelmişti ki, gazeteyi görmek hoşuna gitmiyor, okumak istemiyordu. Basit, açık şeyler yok oluyordu; her bir yandan tatsızlıklar saldırıyor, yeni yeni insanlar ortaya çıkıyordu.

Kız kardeşi Tatyana, yanında kupkuru, kızıla çalan sarı saçlı, mühendis şapkalı nişanlısıyla ansızın Vorgorod'dan çıkageldi; hafif, ayağına çabuk, çok neşeli bir adam olan nişanlı, Tatyana'dan iki yaş küçüktü ve Tatyana'dan başlayarak evdeki herkes onu hemen Mitya diye çağırmaya başladı. Mitya, gitar çalıyor, şarkı söylüyordu. Bu şarkılardan çok sık söylediği bir tanesi Yakov'a kız kardeşini kızdıracak bir şarkı gibi geldi, annesini de çok sinirlendirdi.

Karım tabutta.
Kulunu
Koy Tanrım,
Cennetine!

Ama kız kardeşi kızmıyordu; bu adam, herkes gibi onu da eğlendiriyordu ve hatta annesi sık sık delikanlıya dokunaklı bir şekilde:

— Ah seni gidi kanaryacık! Ne güzel söylüyorsun, soytarı! –diyordu.

Mitya, güvercin gibi hiç durmadan bir şeyler yiyebiliyordu; büyük Artamonov, rüyada gibi şaşkın gözlerle onu izliyor ve:

— Böyle bir karakterin olduğuna göre içiyorsundur da sen, –diyor,– İçiyor musun? –diye soruyordu.

— İçebilirim, –diye yanıtladı damat ve akşam yemeğinde esaslı miktarda içebildiğini kanıtladı. Her yerde, Volga'da, Ural'da, Kırım'da, Kafkasya'da bulunmuştu; sayısız fıkra, hikâye, gülünç söz biliyordu; neşeli, kaygısız bir ülkeden kaçıp gelmiş gibiydi.

— Hayat, güzel bir kadındır! –diyordu. Durmaksızın dönen iş çarkının içine hemen düşmüştü, işçilerin hoşuna gidiyordu; gençler gülüyor, yaşlı dokumacılar tatlı tatlı başlarını sallıyorlardı, Miron bile onun neşe saçan konuşmalarını dinlerken ince dudaklarındaki gülümsemeyi diliyle yalayıp örtüyordu. İşte fabrikanın avlusunda Miron'la yan yana beşinci binaya doğru yürüyor. Bu bina toprağa daha yeni yapışmış kırmızı tuğladan bir pençenin beşinci parmağı gibi; çevresi iskelelerle sarılmış durumda, iskelelerde doğramacılar çalışıyorlar, gümüş rengi baltaları ışıldıyor, Miron'un gözlüğünün camları ve altın rengi çerçevesi parlıyor, Miron sanki beş kapiklik eski bir tablodaki general gibi elini ileri uzatıyor, Mitya başını ve bir yandan da sanki yere bir şey atar gibi ellerini sallıyor.

Yakov, yazıhanenin penceresinden onlara bakıyor. Damat, onun da hoşuna gidiyor, insan bu adamla güzel vakit geçiriyor, canını sıkan pek çok şeyi unutuyor; hatta Yakov adamın karakterine gıpta ediyor, ama ona karşı tuhaf bir güvensizlik de duyuyor: Bu adam sanki uzun süreli değilmiş, yarına kadar sürecekmiş, yarın ise bir aktör veya berber olduğunu ilan edecekmiş ya da nasıl ortaya çıktıysa aynı şekilde ansızın ortadan kaybolacakmış gibi geliyor. İyi bir özelliği daha var, belli ki açgözlü biri değil, Tatyana'nın drahomasının ne kadar olduğunu sormuyor, gerçi burada

Tatyana'nın kurnazlığı da söz konusu olabilir. Ama ayıkken babası:

— İşte şu kızıl saçlı için çalışmışım ben... –diye homurdanıyordu.

Miron da evlendi.

Moskova'dan geldiğinde:

— Karımı tanıştırayım size, –dedi ve mavi gözlü, kıvırcık saçlı başını yana eğmiş, tombulca bir taşbebeği öne doğru çıkardı. Karısı oyuncak gibi minicikti, ama çok düzgün hatlara sahipti ve bu durum Yakov'un gözünde ona gerçek bir kadın görünüşü değil, Aleksey Amca'nın çok sevdiği saatine yapıştırılmış porselen bibloyla bir benzerlik veriyordu; biblonun başı kopmuştu ve azıcık yamuk yapıştırılmıştı; saat konsolun üstünde duruyordu ve biblo, insanlara değil, başını çevirmiş aynaya bakıyordu. Miron, karısının adının Anna olduğunu ve on sekiz yaşında olduğunu söyledi, ama kızın drahoması olarak kendisine çeyrek milyon verdiklerini ve bir kâğıt fabrikası sahibinin biricik kızı olduğunu susarak geçiştirdi.

— Bak nasıl evleniyor herkes, –diye homurdandı babası kıpkırmızı gözlerle Yakov'a bakarak.– Sen de şeytan bilir kiminle düşüp kalkıyorsun. İlya'yı ise kullanıp çöp gibi bir kenara attılar.

Babası, pörsümüş, sarkmış vücudunu ağır ağır sallayarak güçlükle yürüyordu. Sanki bu vücut babasını kızdırıyor ve yaşlı çıplaklığının üzücü, ezici çirkinliğini insanlara bilerek gösteriyor gibi geliyordu Yakov'a. Tıpkı kızı Yelena'yı kızdırmak için yaptığı gibi, gecelikle, önü açık bir sabahlıkla, çıplak ayaklarına geçirdiği terliklerle, göğsü bağrı açık dolaşıyordu. Arada bir yazıhaneye gidiyor, orada uzun süre oturuyor ve Yakov'un çalışmasına engel olarak bütün gücünü fabrika için, çocukları için harcadığından; bütün yaşamını kaygıların dumanı içinde, hiç sevinç yüzü görmeden işin taştan okları arasına koşulmuş bir at gibi geçirdiğinden yakınıyordu.

Oğul Artamonov, dinliyor ve bu yakınmaların babasını avuttuğunu, onu büyüttüğünü; güneşin, sabahları insanların evlerinden önce gördüğü, geceye doğru çekip giderken de en son veda ettiği çan kulesinin boyuna eriştirdiğini görerek ağzını açıp bir şey söylemiyordu. Ancak Yakov bu yakınmalardan kendisi için öğretici bir sonuç çıkarıyordu: Babası gibi yaşamanın anlamı yoktu.

Babasının her zaman çevresini yakınmalarına doyurduktan sonra şiddetli, rahatsız edici bir isteğe; insanları kızdırma, onlarla alay etme isteğine kapıldığını görüyordu. Bir işe yaramayan gereksiz ellerini dizlerine koymuş, boş bakışlarını tek bir noktaya dikmiş bahçeye bakan pencerenin önünde oturmakta olan yaşlı karısının yanına gidiyor, oturuyor ve dırdır etmeye başlıyordu:

— Ne düşünüyorsun? Şişmansın ama seni gören, fark eden yok. Çocuklar da görmüyorlar. Tatyana, aşçı kadınla seninle konuştuğundan daha tatlı dille konuşuyor. Yelena da unuttu, gelmeyecek mi ha? Anlaşılan yeni bir sevgili buldu kendine. Ya İlya, o nerede?

Ancak karısını kızdırmak sıkıcı geliyordu, kırmızı yüzü hemen gözyaşlarıyla buğulanıyor, sanki yaşlar sadece gözlerinden dökülmüyor; yanaklarının şişerek iyice gerilmiş derisinin bütün noktalarından, pörsümüş, iki kat olmuş gerdanından da çıkıyor, kulaklarının yanından sızıyordu.

— E, kuruluktan çatlamıştı zaten, –diye tiksintiyle homurdanıyordu yaşlı adam, sanki duman varmış da kovalıyormuş gibi karısından yana elini sallayarak gidiyordu. Hayır, karısı hiç eğlenceli değildi.

Yakov'a sataşmıyordu, ama her zaman babası ona kalbini kıran, küçümseyen bir acımayla bakıyormuş gibi geliyordu Yakov'a. Arada sırada içini çekiyor:

— Ah seni gidi boş bakışlı... –diyordu.

Alay konusunda Miron'un dokunulmazlığı vardı, babası ondan çekinir, uzak dururdu; Yakov bunu anlıyordu. Fab-

rikada da evde de annesinden ve taşbebek karısından, ana kapıyı açan çocuk Grişa'ya kadar herkes Miron'dan korkardı. Miron avluda yürürken sanki uzun gölgesiyle çevrede bir sessizlik yaratırdı.

Kızıl sarı saçlı damatla dalga geçmek de tatmin etmiyordu. Damat kendi kendisiyle alay edebiliyordu, daha doğrusu başkası vurmadan kendi kendisine vurmayı yeğliyordu. Hamile olan Tatyana çok şişmişti, öğle yemeğinden sonra ciddi bir edayla dudağını sarkıtıyor, uzanıyor ve aynı anda üç ayrı kitap okuyor, sonra dolaşmaya çıkıyordu; kocası fino köpeği gibi yanından koşuyordu.

Büyük Artamonov arabayı hazırlamalarını emrediyor ve kambur kardeşiyle Tihon'a sataşmak için kente gidiyordu; nasıl sataştığını kim bilir kaç kez duymuştu Yakov.

— E, papaz şapkalı üniversiteli, Tanrı'nı terk mi ettin? –diye rahibe takılıyordu.

Nikita kamburunu oynatıyor, uzun ellerinin içiyle sivri dizlerini kuvvetlice sıvazlıyor ve usulca, yakınır gibi:

— Of, boş laflar ediyorsun... –diyordu.

— Niye boş laf olsun? Yanlış şapka giyiyorsun, bu şapkan sahte senin. Üstündeki tüm giysiler sahte. Sen nasıl bir rahipsin?

— Benim ruhumun bileceği iş.

— Enfiye çekiyorsun. Yo, kaybettin sen, hata yaptın. Zamanında yoksul, öksüz bir kızla evlenseydin, kız sana minnettar kalır, çocuk doğururdu, benim gibi dede olurdun. Oysaki sen ne yaptın, hatırlıyor musun?

Rahip, kocaman bir kaplumbağa gibi ağır ağır sürünürcesine uzaklaşıyordu; Pyotr İlyiç Artamonov ise Olga'nın yanına gidiyor, ona Aleksey'in panayırdaki içki âlemlerini anlatıyordu. Ama bu da onu eğlendirmiyordu; ufak tefek yaşlı kadın, kocasının ölümünden sonra bir tür yerinde duramama hastalığına yakalanmıştı; mobilyaları oraya buraya çekerek, eşyaların yerlerini değiştirerek, pencereden

dışarıya göz atarak dolaşıp duruyordu. Kafasını oynatmadan yürüyordu ve kalın camlı gözlüğü burnunun üstünde parlasa da el yordamıyla, bastonunu yere vurarak, sağ elini ileri uzatarak dolaşıyordu. Yaşlı adamın iğneli sözlerine gülümseyerek karşılık veriyordu:

— İstediğini söyle; benim tanıdığım Alyoşa gibi birine kötü bir şey yakıştıramazsın, iyi bir şey de ekleyemezsin.

— Senin tek gözünle gördüğünü söylerken haklıymış.

— İkisiyle de görmüyorum nerdeyse, –dedi Olga.– Görmüyorum, dün onun sevdiği porselen fincanı kırdım görmediğim için.

Büyük Artamonov, Tihon Vyalov'u kızdırmaya çalışıyordu, ama bu da zor işti. Tihon kızmıyordu, yan yan bakarak kesik kesik öksürüyor, kısa, sakin yanıtlar veriyordu.

— Ne kadar uzun ömrün varmış, –diyordu Artamonov, Tihon ise:

— Daha uzun yaşayanlar da var, –diye akıllıca bir yanıt veriyordu.

— İyi de ne için yaşadın ha? Söylesene!

— Herkes yaşıyor.

— Doğru, ama herkes ömür boyu avluları süpürüp çöp toplamıyor...

Tihon'un kendine ait düşünceleri vardı.

— Dünyaya geldin mi ölene kadar yaşarsın, –diyordu Tihon, ama onu dinlemeyen Artamonov:

— Bütün ömrünü süpürgeyle geçirdin, –diye devam ediyordu.– Ne bir karın ne çocukların ne de bir kaygın var. Neden? Babam sana başka bir iş verecekti ama sen istemedin, geri çevirdin. Nedir senin bu inatçılığın?

— Sormakta geç kaldın Pyotr İlyiç, –diye yanıtladı Tihon, yan tarafa bakarak.

Öfkelenen Artamonov, kızdırmaya devam ediyordu:

— Baksana, gözünün önünde ne kadar çok insan zengin oldu. İnsanlar hayatlarını kolaylaştırdılar, para topladılar...

— Topladılar toplamasına da şeytanı da bela aldılar başlarına, –dedi Tihon özellikle 'o'ları vurgulayarak.

Yakov, babasının kızmasını, Tihon'a sövüp saymasını bekliyordu, ama ihtiyar, bir an susup anlaşılmaz bir şeyler mırıldanmış ve saçları dökülmüş, rengi solmuş, kumla kil karışımı bir renk almış olmasına karşın, yaşlılığın tuzaklarına kendini kaptırmayarak yine eskisi gibi bedenen sağlam kalmış, hatta üzerine bir yakışıklılık gelmiş olan, gün geçtikçe daha ciddi, ders verir gibi bir ses tonuyla konuşmaya başlayan kapıcının yanından uzaklaşmıştı. Yakov'a göre Tihon sanki babasından daha "patron" gibi konuşuyor ve davranıyordu.

Yakov'un evde tek hoşlandığı kişi bir yabancı olan Mitya Longinov'du ve bu evde akrabalarının arasında kendisinin bir fazlalık olduğunu giderek daha açık görüyordu. Mitya ona göre ne aptal ne de akıllı biriydi. Mitya herkesten farklı kalarak bu değerlendirmelerin dışına çıkıyordu. Onun önemi, Miron'un ona karşı davranışıyla da doğrulanıyordu; katı, buyurgan, herkese emirler yağdıran Miron, Mitya'yla iyi geçiniyordu, sık sık tartışsa bile hiçbir zaman kavga etmiyordu, ihtiyatlı bir şekilde tartışıyordu. Evde sabahtan akşama kadar değişik seslerden çağırışlar duyuluyordu:

— Mitya! –diye bağırıyordu Tatyana.

— Mitya nerede? –diye soruyordu annesi ve hatta babası bile kafasını pencereden çıkarıyor:

— Mitriy, yemek vakti! –diye bağırıyordu.

Mitya fabrikada tilki gibi koşuyor ve gülünç sözlerin, eğlenceli şakaların kabarık kuyruğuyla Miron'un işçilere ve memurlara karşı kuru, kırıcı sertliğini ustaca süpürüyordu. İşçilere "dostlarım" diyordu.

— Dostum öyle değil! –diyordu marangozların sakallı, sağlam yapılı ekip başına; cebinden kırmızı deri kaplı bir defter, bir kurşunkalem çıkarıyordu ya da tahtaya bir şey çiziyordu ve soruyordu:

— Görüyor musun? Böyle. Bu böyle. Ve bu da böyle. Oldu mu?

— Doğru, –diye kabul ediyordu ekip başı.– Biz hep eski usul yapıyoruz, alıştığımız gibi...

— Hayır, canım, yeniliklere alışmak lazım, daha yararlı olur!

Ekip başı kabul ediyordu:

— Doğru.

Mitya işte ataklığıyla Aleksey Amca'ya benziyordu, ama onda göze çarpan bir patron hırsı yoktu, şakacılığıyla marangoz Serafim'i çok andırıyordu, bunu babası da fark etmişti; bir gün akşam yemeğinde, Mitya'nın masa başındaki sinirli ortamı dağıttığı sırada baba Artamonov kıs kıs gülerek:

— Bir zamanlar bizim bir Tesellici Serafim'imiz vardı... Ya! –diye mırıldanmıştı.

Yakov, bir keresinde babasının Miron'la bildik kavgalarından birinin ardından Mitya'nın Miron'a şöyle dediğini işitmişti:

— Korkunçla tiksindiricinin zavallıyla birleşimi, tam bir Rus kimyası!

Ve hemen şu teselli edici sözleri eklemişti:

— Olsun, zararı yok! Yakında geçecek, yok olacak bunlar. Temizleniyoruz...

Bir bayram akşamı, bahçede çay masasının başında baba Artamonov:

— Ben bayram nedir bilmeden yaşadım! –diye dert yanıyordu. Damat hemen roket gibi fırladı, şu cüretkâr sözleri altın tozu gibi ortalığa serpti:

— Bu sizin hatanız, başka bir şey değil! Bayramları kendisi için yaratır insan. Yaşam güzel bir kadındır; armağanlar, eğlenceler, çeşitli oyunlar ister, hayatın tadını çıkarmak gerekir. Her gün sevinecek bir şey bulunabilir.

Uzun uzun, ustaca, sanki düdük çalar gibi konuşuyordu ve masa başındaki herkes susuyordu; hep böyleydi, insanlar

onu dinlerken sanki uykuya dalıyorlardı; Yakov da onun konuşmalarının büyüsüne kapılıyordu, bu konuşmalarda tam, eksiksiz bir gerçek olduğunu hissediyordu, ama Mitya'ya "Peki, sen neden çirkin, aptal bir kızla evlendin?" diye de sormak istiyordu.

Yakov, Mitya'nın karısına karşı tavrında yapmacık, aşırı derecede nazik bir şey, abartılı bir özen görüyordu; Yakov'a göre, kız kardeşi de bu yapmacıklığı hissediyordu; hayatından bezmiş, suskun yaşıyor, çok kolay öfkeleniyor ve politika hakkında daha sık ve daha hararetli olarak neşeli kocasından çok Miron'la konuşuyordu. Politika dışında hiçbir konuda konuşmayı da beceremiyordu zaten.

Yakov bazen Mitya Longinov'un neşeli, tasasız bir ülkeden değil; sıkıcı, karanlık bir çukurdan fırlayıp çıktığını, tanımadığı, kendisi için yeni insanların üzerine atıldığını ve bunun verdiği sevinçle bu insanların önünde dans ettiğini, onları güldürdüğünü, çevresindeki insanların çokluğundan duygulandığını, şaşkına döndüğünü düşünüyordu. Yakov, onun bu şaşkınlığında aptalca bir şey fark ediyordu; oyuncak dükkânındaki küçük bir çocuk da, ama hangi oyuncakların daha iyi olduğunu çabucak ve akıllıca ayırt edebilen bir çocuk da ancak böyle şaşkın olabilirdi.

Evde ve fabrikada Tatyana'nın kocasını kesinlikle sevmeyen iki kişi vardı: Nikita Amca ve Tihon Vyalov. Yakov'un "Mitya hoşuna gidiyor mu?" sorusuna kapıcı sakin sakin:

— Kararsız, –yanıtını vermişti.

— Niye?

— Sinek gibi. Her pisliğe konuyor.

Yakov, ihtiyara uzun uzun ısrarla sorular sordu, ama beriki şu sözlerden daha açık bir şey söyleyemedi:

— Kendi gözlerinle görüyorsun Yakov Petroviç. Görüyorsun işte, adam çeşit çeşit şeyler icat ediyor.

Rahip amcası da hemen hemen aynı şeyleri söylemişti.

— Ortalığı toza boğuyor, –demişti amcası iç çekip.– Bu dilbazlardan çok gördüm ben. Milletin kafasını karıştırır bunlar. Kendileri de lafların içinde takılıp kalırlar. Ona dal dersin, o sana dağ der, of... Öyledir, öyle.

Bu uysal sakatın öfkeli, kişiliğine hiç uygun olmayan bir kinle konuştuğunu duymak garipti. Amcasıyla Tihon'un birbirleriyle geçinemedikleri, açık, ama dile getirilmeyen bir düşmanlık içinde oldukları, nerdeyse hiç konuşmadan birbirlerinden uzak durdukları halde Tatyana'nın kocası hakkında hemfikir olmaları daha da şaşırtıcıydı. Yakov, bunda da insanların onu canından bezdiren aptallığını bir kez daha görüyordu: Yarın ölümün alaşağı edeceği insanlar niye anlaşamıyorlardı?

Nikita Amca ölmek üzereydi. Yakov'a göre, babası bu konuda ona canla başla yardım ediyor, hemen hemen her gördüğünde rahibi eziyor, sitemlerle boğuyordu:

— Ben bütün ömrümü insanların arasında öküz gibi geçirdim, sense kedi gibi yaşıyorsun. Herkes seni daha sıcak, daha yumuşak yerde yaşatmaya çalışıyor, hatta senin kambur olduğunu bile görmezden geliyorlar. Beni herkes kötü biri sayıyor, oysa ne kötülüğüm var benim? Bütün hayatımı...

Kafasını kamburuna doğru çeken rahip:

— Sinirlenme, –diyordu öksürerek.

Babasından, babasının ağarmış kılların küfüyle kaplı, sanki sabundan yapılmış gibi görünen çıplak göğsünden duyduğu tiksinti de Yakov'u rahatsız ediyordu; bu duyguyu gizlemek, saklamak zordu. Arada bir "Babamdır. Ben ondan dünyaya geldim," diye kendine anımsatmak zorunda kalıyordu.

Ama bu, babasını gözüne iyi göstermiyor, duyduğu tiksintiyi azaltmıyordu, hatta kalbini kıran, aşağılayan bir şey vardı bunda. Babası hemen hemen her gün kente, rahibin ölümünü izlemeye gidiyordu sanki. Büyük Artamonov,

güçlükle, sesli sesli soluyarak tavan arasına tırmanıyor ve kızarmış, iltihaplı gözlerini dikip rahibin yatağının yanına oturuyordu. Nikita, öksürerek, fersiz bakışını tavana dikerek susuyordu; elleri huzursuzdu, sürekli cüppesini çekiştiriyor, sanki üzerinden görünmeyen bir şeyler topluyordu. Bazen öksürükten soluğu kesilerek ayağa kalkıyordu.

— Hırıldıyor musun sen? –diye soruyordu ağabeyi.

Nikita, elleriyle ağabeyinin omuzlarına, yatağın, sandalyelerin arkalığına tutunarak pencereye doğru sürünüyordu; cüppesi kırık bir direkteki yelken gibi üzerinden sarkıyordu; pencerenin önüne oturarak ağzını açıp aşağıya, bahçeye ve uzaklara, koyu renk saçları öfkeden diken diken olmuş gibi görünen ormana bakıyordu.

— Hadi, sen dinlen, –diyordu ağabeyi, yumuşak kulak memesini çekiştirerek, sonra aşağı iniyor ve Olga'ya:

— Hırıldıyor. Artık yakın zamanda... –diye haber veriyordu.

Şişman rahip Peder Mardariy geliyor ve Nikita'yı manastıra götürmek için onları ikna etmeye çalışıyordu; bir yönetmeliğe göre Nikita orada ölmeliydi ve orada gömülmeliydi. Ama kambur, Olga'ya:

— Öldükten sonra oraya götürürsünüz, –demişti.

Sonra dokunaklı bir sesle üç kez rica etmişti:

— Üzerime baskı yapmaması için tabutun kapağını biraz yüksek yaptırın. Unutmayın!

Savaşın başlamasından dört gün önce öldü, ölümünden bir gün önce manastıra haber vermelerini istedi:

— Beni almaya gelsinler, onlar gelene kadar nasılsa ölmüş olurum.

Öldüğü günün sabahı Yakov, babasının tavan arasına çıkmasına yardım etti, babası haç çıkararak, bu gözleri yarı açık, ağzı çukurlaşmış, koyu, kül rengi yüze gözlerini dikti; Nikita, doğal olmayan yüksek bir sesle:

— Bağışla beni, –dedi.

— Ne diyorsun sen? Ne için? –diye mırıldandı Pyotr Artamonov.

— Haddimi bilmediğim için...

— Sen de beni bağışla, –dedi büyük Artamonov.– Bazen buraya gelip takılıyorum ya sana...

— Tanrı şakayı günah saymaz, –dedi rahip fısıltıyla; ağabeyi ise bir an sustuktan sonra:

— Şimdi ne olacak?.. Nereye gideceksin? –diye sordu.

— Söylemeyi unuttum, –diye ağabeyinin sözünü kesip telaşla konuşmaya başlamıştı rahip.– Yaşa, Tihon'a söyle de kameriyenin önündeki akçaağacı kessin, büyümeyecek o ağaç, hayır...

Bu çok aşırı derecede açık sesi duymak ve insan vücuduna benzemeyecek şekilde bir sandığın köşesi gibi yukarı kalkmış göğüs kemiklerine bakmak Yakov'a dayanılmaz geliyordu. Siyaha bürünmüş bu hareketsiz kemik yığınında ve bakır bir haç tutan ellerinde insana benzer hiçbir şey kalmamıştı. Amcasına acıyordu, ama yine de yaşlıların ve genel olarak ev halkından insanların herkesin gözü önünde ölmesi gibi bir düzenin neden var olduğunu düşünüyordu.

Büyük Artamonov, kardeşinin başka bir şey daha söyleyip söylemeyeceğini biraz bekledikten sonra sessizce başını önüne eğip, Yakov'un koluna girerek gitti. Aşağıda:

— Ölüyor, –dedi.

Vücudunun yarısını kocaman bir gazete sayfasıyla kapatmış bir halde masanın yanında oturan Miron:

— Öyle mi? –diye sordu; sorduktan sonra da gözlerini gazeteden ayırmadı, ama daha sonra gazeteyi masanın üstüne bıraktı ve köşede oturan karısına:

— Ben haklı çıktım, oku bak! –dedi.

Toparlacık karısı yuvarlanır gibi masaya yaklaştı, pencerenin önünde oturan annesi ise:

— Yoksa savaş mı Miron, savaş mı? –diye korku içinde sordu.

— İşte ikinci Artamonov da gidiyor, –diye yüksek sesle hatırlattı Pyotr.

— Yalan söylüyorlar, tabii ki, –dedi Miron. Bunu karısına ya da gazetenin üzerine eğilerek kaygı verici telgrafları okuyan, bir yandan da bütün bunların onu ne derece tehdit edeceğini düşünen Yakov'a söylemişti. Büyük Artamonov elini sallayıp avluya çıktı, avluda güneş kaldırım taşlarını o kadar kızdırmıştı ki, taşların sıcaklığı kadife gibi yumuşacık deri ayakkabılarının yumuşak tabanlarından içeri geçiyordu. Pencereden Miron'un kuru, ders veren sözleri dökülüyordu; Yakov, pencerenin önünde elinde gazeteyle dururken babasının kıpkırmızı yumruğuyla birini tehdit ettiğini görüyordu.

Üçüncü gün, sabah erkenden rahipler geldi; hepsi farklı boyda ve ende yedi kişiydiler, Yakov'a yeni doğmuş bebekler gibi farksız göründüler. İçlerinden sadece birinin; en uzun boylu, ince, çok gür sakallı ve yüksek perdeden çıkan neşeli sesiyle hiç rahibe benzemeyen; elinde büyük, siyah bir haçla hepsinin önünde yürüyen birinin yüzü sanki yok gibiydi: Kafası dazlaktı, burnu yanaklarına yayılmıştı, dazlak kafasıyla sakalı arasındaki iki siyah çukurdan başka yüzünün yerinde başka hiçbir şey yoktu. Yürürken ayaklarını kör gibi yavaş kaldırıyordu; üç sesle ilahi söylüyordu:

— "Kutsal Tanrı," –alçak, hemen hemen bas bir sesle;

— "Kutsal kudretli Tanrı," –daha yüksek tenorumsu bir sesle;

— "Kutsal ölümsüz Tanrı, bizleri bağışla!" –ise o kadar tiz bir sesle çıkıyordu ki, küçük çocuklar öne koşarak üç sesli görünmez ağzın bulunduğu kocaman sakalın içine hayretle bakıyorlardı.

Cenaze alayı sokaktan meydana çıktığında, meydanın kent sakinleriyle, ihtiyat askerleriyle, Teğmen Mavrin'in askerleriyle, az sayıda yöneticiyle ve kalabalığın merkezindeki din adamlarıyla tıklım tıklım dolu olduğu görüldü.

Soğukkanlı teğmen askerlerinin önünde heykel gibi gösterişli bir şekilde duruyordu, güneş onu pırıl pırıl bir ışığa boğuyordu; koni şeklinde görünen papazlar ve papaz çömezleri de altın putlar gibi duruyorlar, güneşte eriyorlardı, Teğmen Mavrin'in üzerine papaz cüppelerinin ışıltısı da düşüyordu; kitap kürsüsünün önünde kafası teneke gibi parlayan şişman bir subay şapkasını sallayarak seke seke yürüyordu.

Üç sesli rahip siyah haçı sallayarak insan duvarının önünde durdu ve bas sesle:

— Açılın! –dedi.

Ama insanlar onun önünde değil, polis müdürünün yardımcısı Ekke'nin uzun, al atının önünde ikiye ayrıldılar. Ekke, beyaz eldivenini sallayarak rahibin üstüne doğru sürdüğü atını yolun orta yerinde enlemesine durdurdu ve sitemle, öfkeyle bağırdı:

— Ne-reyee? Ne yapıyorsunuz, görmüyor musunuz? Geri!

Rahip haçı yukarı kaldırıp uzata uzata:

— Kutsal Ta-anrı... –diye tekrar başladı.

— Hurra! –diye haykırdı subay ve ardından meydandaki insanların hepsi binlerce ses halinde kudurmuş gibi böğürdü:

— Hurra...

Üzengilerin üzerinde doğrulan Ekke de:

— Pyotr İlyiç, ara sokaktan lütfen! –diye bağırdı.– Oradan dolaşın! Miron Alekseyeviç sizden rica ediyorum! Buradakiler heyecan içinde, ne yapıyorsunuz siz?

Tabutun baş tarafında karısının ve Yakov'un desteğiyle ayakta duran büyük Artamonov, Ekke'nin cansız, ifadesiz yüzüne aşağıdan yukarı doğru baktı ve tabutu taşıyan rahiplere sert bir ifadeyle:

— Sokağa sapın, pederler... –dedi.

Sonra hıçkırarak ekledi:

— Bu benim son emrim galiba...

Bütün bunlar Yakov'a yakışıksız, hatta biraz gülünç geldi, ama Polina'nın oturduğu ara sokağa döndüklerinde, kadını cenaze alayının karşısından hızlı hızlı gelirken gördü. Üstünde beyaz bir elbise vardı, pembe bir şemsiyenin altındaydı ve giysisinin sımsıkı sardığı kabarık göğsünün üstünden acele acele haç çıkarıyordu.

"Mavrin'i doya doya seyretmeye gidiyor," diye düşündü hemen, tozdan ve öfkeden soluğu kesildi. Rahipler daha hızlı yürüyorlardı; kara sakallı daha sessiz, düşünceli bir şekilde ilahi söylemeye başlamıştı, koro ise tamamen susmuştu. Kentin dışında, mezbaha kapısının karşısında bir çift alaca atın koşulduğu, üzeri kara çuhayla örtülü tuhaf bir araba duruyordu; tabutu arabaya yerleştirdiler ve cenaze ayinine başladılar, sokaktan da bir borudan çıkıyormuş gibi, bakır nefeslilerin tören bağırtısı geliyordu, mızıka "Tanrı çarımızı koru" marşını çalıyordu, üç kilisenin çanları çalınıyor ve tozlu, dumanlı bir böğürtü akıp geliyordu:

— R-r-r-a-a!

Yakov, Teğmen Mavrin'in "...z...r...l" komutunu duyar gibi oldu.

Cenaze ayininden sonra Olga Yenge'nin evine gitmek, cenaze yemeği sofrasında uzun uzun oturmak ve babasının:

— Arabayı mezbahanın karşısına koyma emrini hangi salak verdi, ha? –diye homurdanmalarını dinlemek gerekti.

— Polis verdi, polis, –diye Mitya onu sakinleştiriyor ve açıklıyordu:– Başka türlü uygun olmazdı, bir yanda ulusal heyecan, diğer yanda cenaze arabası! Uygun düşmüyor...

Dudaklarındaki gülümsemeyi yalayıp silen Miron, zor ve tatsız günlerde daha çok göze çarpan Doktor Yakovlev'e:

— Ama eğer biz de "Prens Serebryanıy"* daki Mitya gibi hep birlikte dayanırsak... –diyordu.– Önünde sonunda dünyada her şey sayıların oranıyla çözümleniyor...

---

* "Prens Serebryanıy", 1817-1875 yıllarında yaşamış olan Rus şair ve yazar Aleksey Konstantinoviç Tolstoy'un tarihi romanıdır. (ç.n.)

— Teknikle, –diye itiraz etti doktor.

— Teknik mi? Ha, evet... Ama...

Yakov bu sıkıcı topluluktan ancak akşam saat onda kurtulabildi ve bu zamana kadar hiç hissetmediği bir endişeyle, olağanüstü bir şey olacağı önsezisiyle Polina'nın yanına koştu.

Yakov avluyu geçerek mutfağa girdiğinde Polina'nın aşçısı kadın:

— Eyvah, –dedi ve fırının yanındaki tahta sıraya ağır ağır çöktü.

— Muhabbet tellalı, alçak karı, –dedi Yakov ve oda kapısının önünde durup, içerden gelen düzgün asker adımlarına ve:

— Demek öyle, anlamak lazım, öyle mi, değil mi? –diyen tanıdık asker sesine kulak kabarttı.

"Siz diye konuşuyor," –diye düşündü Yakov,– "belki de henüz hiçbir şey olmadı."

Ama kapıyı açıp da kapının önünde dururken artık her şeyin olup bittiğinden anında emin oldu: Soğukkanlı teğmen, sert bir şekilde kaşlarını çatmış, düğmeleri açık ceketiyle odanın ortasında elleri ceplerinde duruyordu, ceketin altından pantolon askıları görünüyordu ve askılardan biri pantolondaki düğmesinden çıkmıştı; Polina ayak ayak üstüne atmış, divanda oturuyordu, bir ayağındaki çorap burgu şeklinde kıvrılarak aşağı düşmüştü, fıldır fıldır dönen gözleri alışılmadık şekilde yuvarlaktı, yüzü ise iyice kızarmış, morarmıştı.

— Hayırdır, beyim? –diye sordu soğukkanlı teğmen ve bu sorusuyla Yakov'un bütün kuşkularını kesinlikle doğrulamış oldu. Yakov, öne doğru bir adım attı, şapkasını sandalyenin üzerine fırlattı ve kendisinin de tanıyamadığı, kopan bir sesle:

— Ben cenaze töreninden... ölü duasından... –dedi.

— Ya öyle mi, beyim? –diye sorarak, bir patron edasıyla karşılık verdi teğmen. Sigarasından ateşi çıtırdatacak kadar

uzun bir nefes çeken Polina, dumanların arasından kendini suçlu hissetmeyen, umursamaz bir tavırla:

— İppolit Sergeyeviç, beni hemşire olmam için ikna etmeye çalışıyor, –dedi.

— Hemşire mi? Ha-a, –dedi Yakov gülümseyerek,– soğukkanlı teğmen o zaman Yakov'a doğru bir adım atıp, çok açık ve net bir şekilde sordu:

— Bu gülümseme de neyin nesi? Hatırlamanızı rica ederim, ben abartıdan hoşlanmam efendim! Tahammülüm yoktur!

Bu iki üç dakika içinde Yakov, içinden kızgın gücenme, öfke akımları geçtiğini ve bu ufak tefek kadının tıpkı kendi bedeninin herhangi bir parçası gibi onun için gerekli olduğunu, kendisinden koparılmasına izin veremeyeceğini dayanılmaz, neredeyse çok acı bir şekilde anladığını hissetti. Bunu anlayınca yine öfkelendi, eli ayağı buz kesti, elini cebine sokup ayağa kalktı.

Gözlerinin canını yakacak kadar açıldığını hissederek teğmeni:

— Yaklaşma! –diye uyardı.

— Nnee-deenn? –diye sordu teğmen ve bir adım daha yaklaştı. Bu adamın sözcüklerdeki harfleri itici bir şekilde iki kere söylemesi Yakov'un hiç hoşuna gitmezdi, o anda da deliye döndürmüştü onu, elini cebinden çekip çıkarmak istedi:

— Öldüreceğim seni! –diye bağırdı.

Teğmen Mavrin, Yakov'un elini yakaladı, parmaklarını acıtacak kadar sıktı, tabanca Yakov'un cebinde boğuk bir sesle ateş aldı, daha sonra Yakov'un eli keskin bir acıyla dirseğinden kırılır gibi oldu, cepten kurtuldu, teğmen parmaklarının arasından tabancayı aldı ve koltuğun üstüne fırlattıktan sonra:

— Beceremedin! –dedi.

— Yaşa, Yaşa! –diye kuvvetli bir fısıltı duydu Artamonov.– İppolit Sergeyeviç, beyler! Siz aklınızı mı kaçırdınız? Neden? Rezalet bu! Ne için?

Soğukkanlı teğmen, Yakov'un sakalından tutup, aşağı doğru çekerek ve böylece onu eğilmek zorunda bırakarak kulakları sağır eden bir sesle:

— Ev-vet, –dedi.– Af dile ahmak!

Her sözcükle birlikte ve uzun sözcükleri ikiye bölerek söylerken sakalı aşağı doğru çekiyor, sonra çeneye hafifçe vurarak sakalın yukarı kalkmasına neden oluyordu.

Teğmenin koluna yapışan Polina:

— Ah ne kadar ayıp, ne kadar ayıp! –diye fısıldıyordu.

Yakov, sağ elini hareket ettiremiyordu, ama dişlerini sımsıkı sıkarak sol eliyle teğmeni itiyordu; mırıldanıyordu, uğradığı hakaret yüzünden yanaklarından yaşlar akıyordu.

— Bana elini sürmeye kalkma! –diye bağırdı teğmen ve Yakov'u itip sandalyeye, tabancanın üstüne oturttu. O zaman Yakov, elleriyle yüzünü kapatıp, gözyaşlarını saklayarak yarı baygın bir halde kalakaldı; kafasının içindeki uğultunun arasından Polina'nın çığlıklarını zar zor duyuyordu:

— Tanrım, nasıl bir bayağılık bu! Hem de siz, siz! Nasıl bir rezalet! Ne uğruna?

— Cehennemin dibine kadar yolunuz var küçük hanım! –dedi teğmen demir gibi bir sesle.– Verdiğiniz zevk için alın size bir ruble, bu-u kadar yeter! Ben abartıya tahammül edemem, ama siz de en adisinden...

Ayaklarının ağır darbeleriyle döşemeyi ezen teğmen, kapıyı küt diye kapatıp, arkasında tavanda asılı lambanın incecik cam şıngırtısını ve Polina'nın kısacık çığlığını bırakarak gözden kayboldu. Yakov, dermansız bacaklarının üstünde dikildi, bacakları bükülüyor, bütün vücudu üşümüş gibi titriyordu; Polina odanın ortasında, lambanın altında duruyordu, ağzı açıktı, elindeki pis kâğıt parçasına bakarak mırıldanıyordu.

— Kahpe, –dedi Yakov.– Niye yaptın bunu? Bir de diyordun ki... Öldürmek lazım seni...

Kadın ona bir göz attı, parayı yere fırlattı ve hırıltılı bir sesle ve hayretle, uzata uzata:

— Ne-e alçak herifmiş... –dedi.

Kendini koltuğa bıraktı, başını ellerinin arasına alıp iki büklüm oturdu, Yakov ise yumruğuyla kadının omzuna vurup bağırdı:

— Yıkıl karşımdan! Tabancayı ver...

Kadın kımıldamadan, yine aynı şaşkınlıkla sordu:

— Yani beni seviyor musun?

— Nefret ediyorum!

— Yalan söylüyorsun! Seviyorsun, seviyorsun işte!

Yakov'un üzerine öyle hızlı atıldı ki, Yakov onu itecek zaman bulamadı. Kadın boynuna sarılmış, aşırı bir ısrarla, ısırırcasına ateşli öpücüklerle, kızgın soluğunu Yakov'un gözlerine, ağzına doğru üfleyerek şöyle fısıldıyordu:

— Yalan söylüyorsun, seviyorsun, seviyorsun. Ben de ben de seni seviyorum! Al işte! Ah seni gidi yumuşacığım, Tuzlucuğum benim...

Tuzlucuk, kadının en sevdiği sevgi sözcüğüydü, bunu ancak olağanüstü coşkulu anlarında söylerdi ve bu sözcük Yakov'u her zaman sarhoş eder, içinde şehvetli ve tatlı bir vahşilik uyandırırdı. Bu anda da öyle olmuştu; Yakov, kadını mıncıklıyor, çimdikliyor, öpüyordu ve soluğu kesilircesine:

— Alçak. Kahpe. Biliyorsun zaten... –diye mırıldanıyordu.

Bir saat sonra Yakov divanda oturuyor, kadın da onun kucağında yatıyordu; Yakov, kadını hafif hafif sallarken hayretle "Her şey nasıl da çabuk olup bitti!.." diye düşünüyordu.

Kadın ise yorgun yorgun şöyle diyordu:

— Kızmıştım, seni bırakmak istiyordum. Sen hep kendi yakınlarınla, cenaze işlerinle uğraşıyorsun, benim canım sıkılıyor. Hem beni sevip sevmediğini de bilmiyordum. Artık

daha çok seveceksin, çünkü kıskanacaksın. Kıskançlık olduğu zaman...

— Gitmeli buralardan, –dedi Yakov yorgun bir halde.

— Evet. Paris'e gidelim. Ben Fransızca konuşabilirim.

Işıkları yakmamışlardı, odanın içi karanlık ve bunaltıcıydı; vakit geç olduğu, gece yarısını bulduğu halde sokakta ihtiyat askerleri, kadınlar bağırıyorlardı.

— Şimdi yurtdışına gidemezsin, savaş var orada, –diye anımsattı Yakov.– Savaş çıkardılar cehenneme gidesiceler...

Kadın biraz önce söylediği konuyu açmıştı tekrar:

— Kıskanmadan sadece köpekler sever. Baksana, bütün dramlar, bütün romanlar hep kıskançlık yüzünden...

Yakov, içi ürperip gülümsedi:

— Tabanca isabetli patladı, kurşun ayağıma gelebilirdi, ama bak sadece pantolonumda bir delik açtı.

Polina deliğe parmağını soktu ve birdenbire hıçkırıp, sessiz, ama kindar bir öfkeyle:

— Ah, ne yazık ki ona isabet ettiremedin! –dedi.– Şöyle lastik gibi gergin karnına gelecekti ki!

Yakov, kadını kuvvetlice sarstı:

— Sus! –dedi, ama kadın dişlerinin arasından fısıldayarak, yine aynı kindarlıkla konuşmaya devam ediyordu:

— Alçak herif! Bana nasıl hakaret etti! Hepiniz aynısınız... Siz erkekler kadından ne anlarsınız!

Ve şiş dudaklarını sarkıtıp, sımsıkı kenetlenmiş tilki dişlerini göstererek ekledi:

— Zaten kadın ihanet ederse, onun artık sevmediği anlamına gelmez hiç de!

— Sus diyorum sana! –diye bağırdı Yakov ve kollarının arasında öyle kuvvetli sıktı ki kadın:

— Ay, tamam, işte şimdi hissediyorum, seviyorsun! Yaşa, Tuzlucuğum benim... –diye inledi.

Kadının yanından şafak sökerken ayrıldı, kendini tehlikeli bir oyunda çok değerli bir şey kazanmış biri gibi hissederek hafif adımlarla yürüyordu. Ruhundaki bu sessiz bay-

ramı büyüten başka bir şey daha vardı: Yakov, Polina'nın yanından ayrılırken kadının sakladığı tabancayı geri istemiş, ama Polina vermek istemeyince Yakov, tabancası olmadan gitmeye korktuğunu söylemek zorunda kalmış, Noskov'la arasında geçenleri anlatmıştı. Polina'nın korkması onu çok sevindirmiş, Polina'nın heyecanlanması, kendisini sevdiğine, onun için değerli olduğuna Yakov'u inandırmıştı. Kadın, ah vah ederek, ellerini çırparak Yakov'a:

— Bunu neden söylemedin bana? –diye sitem etmeye başlamıştı.

Bir yandan da endişeyle fikir yürütüyordu:

— Çok ilginç bir şey, hafiyeymiş demek! Yani, mesela Sherlock Holmes gibi, sen okumuş muydun? Ama bizdeki hafiyeler de malın gözüdür kesinlikle, ne dersin?

— Kesinlikle, –diye doğruladı Yakov.

Polina tabancayı ona verirken Yakov'un iyi ateş edip edemediğini sınamak istedi ve onu kapağı açık fırına ateş etmeye ikna etti, bunun için Yakov'un yüzükoyun yere uzanması gerekti; Polina da yanına uzandı; Yakov ateş etti, fırının içindeki küller öfkeyle savrulup üzerlerine püskürdü, Polina bir çığlık atıp yana yuvarlandı, sonra elini kaldırıp usulca:

— Bak! –dedi.

Boyalı döşeme tahtasında küçük, eğri ve derine doğru giden bir delik vardı.

Polina, incecik birer çizgi halindeki kaşlarını çatıp, derin bir iç çekti ve:

— Düşünsene, buradan ölüm geçip gitti! –dedi.

Yakov, onu daha önceleri hiç bu kadar sevimli görmez, kendisine bu kadar yakın hissetmezdi. Noskov'u anlattığı sırada kadının gözleri çocuksu bir şaşkınlıkla bakıyordu ve bir yeniyetmeyi andıran sivri yüzünde artık öfkeden iz kalmamıştı.

"Kendini suçlu hissetmiyor," diye düşündü Yakov hayretle ve bu durum hoşuna gitti.

Kadın, Yakov'u uğurlarken sakalını okşayarak şöyle diyordu:

— Ah, Yaşa, Yaşa! Demek öyle! Ciddiyiz, değil mi? Ah, Tanrım... Ama şu alçak herif!

Parmaklarını sıkıp yumruk yaptı ve yumruğunu sallayarak hiddetle:

— Tanrım, ne kadar da çok namussuz adam var! –diye yakındı.

Ama birden Yakov'un elini tutup, usulca:

— Dur, dur! Burada bir küçük hanım var! –diyerek bir şey düşünüyormuş gibi kaşlarını çattı.

Güldü ve Yakov'u kutsadıktan sonra:

— Hadi git, Tuzlucuğum! –diyerek gönderdi.

Serin bir sabahtı, çiy düşmüştü; gün henüz ağarıyordu ve rüzgâr iç çeker gibi esiyordu, yeşilimsi inci beyazı gökyüzü elma kokuları yayıyordu.

"Bu ahlaksızlığı kesinlikle bana öfkesinden yaptı, babam ölür ölmez evlenmem lazım onunla," diye düşünüyordu Yakov bütün cömertliğiyle. Tesellici Serafim'in şu gülünç sözlerini anımsadı hemen:

"Her suya düşen kız saman çöpüne tutunur. Sen de hemen o anda yakalayıver onu!"

Soğukkanlı teğmen düşüncesi rahatsız ediciydi, teğmen saman çöpüne benzemiyordu. Adam hırslanmıştı, büyük olasılıkla bir alçaklık yapacaktı. Ama teğmeni savaşa yollayacaklardı. Yakov Artamonov, her ne kadar çevresine kuşkuyla bakınarak, dikkatle kulak vererek cebindeki tabancanın kabzasını sıkı sıkı tutuyorsa da tam bu saatlerde karşısına çıkan Noskov'u aklına getirdiğinde bile daha sakindi artık.

Ancak aradan aşağı yukarı iki hafta geçmişti ki avcının karşısında duyduğu korku Artamonov'u tüten bir duman gibi yeniden sardı. Yakov, pazar günü, kesilmek üzere Voroponov'dan satın alınan koruyu dolaşırken Noskov'u gördü;

her yanına kapanlar asılı, sırtında torbasıyla korunun en sık yerinden geçiyordu.

Kasketini çıkarıp yanına gelen adam:

— Sizin açınızdan şanslı bir rastlantı, –dedi; kasketi üst çevresini sağ kaşının üstüne yıkarak, asker gibi giyiyor, çıkartırken siperinden değil, tepesinden tutuyordu.

Adamın tehdit hissedilen bu tuhaf selamına karşılık vermeyen Yakov, dişlerini sıktı ve cebindeki tabancayı elinin gergin bir hareketiyle sımsıkı kavradı. Noskov da susuyor, parmağıyla kasketin astarını oyuyor ve Yakov'a bakmıyordu.

— Ee? –diye sordu Artamonov; Noskov, köpek gözlerini yukarı kaldırdı ve bir yandan dimdik duran fırça gibi saçlarını düzeltirken tane tane:

— Sevgiliniz, yani Pelageya Andreyevna, Papaz Sladkopevtsev'in kızıyla tanıştı, bu arkadaşlıktan vazgeçmesini söyleyin ona, –dedi.

— Neden?

— Öyle işte...

Avcı kentten gelen çan seslerini dinledikten sonra ekledi:

— İyiliğinizi isteyerek içtenlikle tavsiye ediyorum. Siz de bana birkaç rublecik armağan edersiniz artık...

Göğe baktı ve hesap yaptı:

— Otuz beş ruble...

"Vurmalı şu iti!" diye düşünüyordu Yakov Artamonov paraları sayarken.

Avcı paraları aldı, çarpık bacaklarının üstünde demir kapanları şakırdatarak döndü ve kasketini giymeden ağaçların arasına daldı, Yakov ise bu adamdan giderek daha da çok nefret etmeye başladığını hissetti.

— Noskov! –diye yavaşça seslendi, beriki köknar dallarının arasında yarı saklı durduğunda Yakov ona:

— Bu işi bıraksan! –dedi.

Başını öne doğru uzatan Noskov:

— Neden? –diye sordu ve Artamonov'a, Noskov'un boş gözlerinde ürkek ya da çok kötü bir şey parlıyormuş gibi geldi.

— Tehlikeli bir iş, –diye açıkladı Yakov.

— Becerikli olmak gerekiyor, –dedi Noskov ve gözlerindeki parıltı söndü.– Beceriksiz biri için her şey tehlikelidir.

— Sen bilirsin.

— Kendi iyiliğinize konuşmuyorsunuz.

Yakov, bir hafiyeyle konuştuğuna hayıflanarak mırıldandı:

— Düşmanlığın kime ne yararı olur ki?

"Hele şuna bak, bir de laf ediyor budala..."

Noskov ise ders verir gibi:

— Düşmanlık etmeden yaşamaz insanlar, –dedi.– Herkesin kendi düşmanı, kendi sıkıntısı vardır. Hoşça kalın!

Sırtını Yakov'a döndü ve koyu yeşil köknarların arasına daldı. Avcının gevrek dalları hışırdatmasına, kuru dalları çıtırdatmasına kulak kabartan Yakov, hızla orman içindeki dar yola çıktı, burada onu bekleyen tek at koşulu üstü açık arabasına bindi ve kente, Polina'nın evine doğru sürdü.

— Vay alçak! –dedi Polina nerdeyse sevinçli bir şaşkınlıkla.– Kızın bana geldiğini öğrenmiş demek? Anlatsanıza lütfen!

— Niye böyleleriyle arkadaşlık ediyorsun, –diye öfkeyle çıkıştı Yakov; ama Polina da öfkeli bir şekilde, sarı tül eşarbını göğsüne çekerek makineli tüfek gibi konuşmaya başladı:

— Birincisi, bu senin için de gerekli bir şeydi! İkincisine gelince, kedi, köpek mi alsaydım, yoksa Mavrin'le mi zaman geçirseydim? Zindanda gibi tek başıma oturuyorum, birlikte sokağa çıkacak kimsem yok. Ama o kız ilginç biri; bana romanlar, dergiler getiriyor, politikayla ilgileniyor, bana her şeyi anlatıyor. Popova'nın lisesinde birlikte okuduk, ama sonra kavga ettik...

Yakov'un omzunu parmağıyla dürtükleyerek gittikçe daha öfkeli konuşuyordu:

— Böyle gizli bir metres hayatı yaşamak kolay mı sanıyorsun sen? Sladkopevtseva, metres, lastik galoş gibidir, ancak çamurda lazım olur, diyor. Sizin doktorla ilişkisi var ve bunu saklamıyor ikisi de, oysa sen beni çıbanmışım gibi saklıyorsun, çarpık ya da kambur biriymişim gibi utanıyorsun benden, hiç de çarpık falan değilim...

— Sabret, –dedi Yakov,– evleneceğim seninle! Ciddi söylüyorum, gerçi sen alçağın tekisin ya...

— Hangimiz daha alçak acaba? –diye bağırdı Polina.– Daha alçak, daha suçlu, karıştırdım! –diye tekrarlayarak çocukça kahkahalar atıyordu.– Tuzlucuğum benim... Sevimlisin, açgözlü değilsin! Başkası olsa susardı; aslında bu hafiyenin sana faydası var...

Yakov, her zaman olduğu gibi onun yanından sakinleşmiş olarak ayrıldı; yedi gün sonra ise sabah erken bir saatte suratı çiçekbozuğu, eğri burunlu, ufak tefek bir adam olan markacı Yelagin, şafak vakti dokumacıların ağla balık yakaladıkları sırada dokumacı Mordvinov'un, boğulmak üzere olan avcı Noskov'u kurtarmaya çalışırken kendisinin de nerdeyse dibi boyladığını ve hastanede yattığını haber verdi. Yakov, Yelagin'in hım hım konuşarak verdiği raporu dinlerken titreyen ellerini ceplerine iyice gizleyebilmek için ayaklarını uzatmış oturuyordu.

"Boğdular," diye düşünüyordu ve yumuşak, kadın yüzlü, iyi yürekli Mordvinov'u gözünün önüne getiriyor, bu adamın birini öldürebileceğine inanmıyordu.

"Şanslı bir rastlantı," diye düşünüyordu rahat bir soluk alarak. Polina da bunun şanslı bir rastlantı olduğunu kabul ediyordu.

— Elbette böylesi daha iyi oldu, –dedi Polina ciddi bir şekilde kaşlarını çatarak,– çünkü başka şekilde öldürselerdi gürültü kopardı.

Ama hayıflanmıştı da:

— Adamı yakalayıp itiraf ettirmek ve asmak ya da kurşuna dizmek daha ilginç olurdu. Sen okudun mu?..

— Saçmalıyorsun Polka, –diye kadının sözünü kesti Yakov.

Birkaç gün sakin geçti, Yakov Vorgorod'a gitti, geri döndü ve Miron, kaygıyla yüzünü buruşturarak şöyle dedi:

— Pis bir hikâyemiz daha var; Ekke, vilayetten aldığı emir üzerine, şu avcının nasıl boğulduğunu soruşturuyor. Mordvinov, Kiryakov, bostan korkuluğu ateşçi Krotov, kısacası avcıyla birlikte balık avlayan herkes tutuklandı. Mordvinov'un yüzünde sıyrıklar, kulağında yırtık varmış. Galiba bu işte siyasi bir şey olduğunu düşünüyorlar... Kulaktaki yırtıkta değil tabii...

Sapsız gözlüğünü parmağında sallayarak, gözlerini kısıp köşede bir yere bakarak piyanonun önünde durdu. Buruşuk İsveç ceketi, kızıla çalan sarı renkteki pantolonu ve dizine kadar uzun, tozlu çizmeleriyle bir makiniste benziyordu; iri kemikli, sinekkaydı tıraşlı yanakları ve ucu kırpılmış bıyıkları bir askeri anımsatıyordu; çok az hareket eden yüzü ne konuşursa konuşsun hemen hemen hiç değişmiyordu.

— Ne aptalca bir zaman! –diyordu düşünceli düşünceli.– İşte yeni bir savaşa atıldık. Her zamanki gibi bakışları kendi aptallığımızdan uzaklaştırmak için savaşıyoruz; aptallıkla savaşmayı beceremiyoruz, bunu yapacak güçte değiliz. Oysa şimdilik bütün görevlerimiz yurtiçinde olmalı. Bir köylü ülkesinde işçi partisi iktidarı ele geçirmeyi hayal ediyor. Ülkenin endüstri ve teknik bakımdan Avrupalılaştırılması gibi büyük bir işi gerçekleştirmeyi görev edinen sınıftan bir insan, bir tüccarın oğlu İlya Artamonov bu partinin saflarında yer alıyor. Saçmalık saçmalık üstüne! Sınıf çıkarlarına ihanet cinayet suçu işlenmiş gibi cezalandırılmalı, aslında vatana ihanettir bu... Herhangi bir aydını, hiçbir şeyle bağı olmayan, yeteneksiz, çalışmayan biri olduğu, sadece okumayı ve konuşmayı becerebildiği için ne yapacağını bilmeyen Goritsvetov gibi birini anlarım; genellikle Rusya'daki devrimci faaliyetin yeteneksiz insanların tek işi olduğunu düşünürüm...

Yakov'a sanki kuzeni bir oda dolusu insanın önünde konuşuyormuş gibi geliyordu, gözlerini giderek daha çok kısıyordu, sonunda tamamen kapattı. Yakov, kendi düşüncelerine dalarak onu dinlemeyi bıraktı: Noskov'un ölümüyle ilgili soruşturma nasıl bitecekti, ucu ona, Yakov'a dokunacak mıydı?

Komodini andıran gövdesiyle Miron'un hamile karısı içeri girdi, kocasını tepeden tırnağa gözden geçirdi ve yorgun bir sesle:

— Hadi üstünü değiştir! –dedi.

Miron hiçbir şey söylemeden gözlüğünü burnunun üstüne yerleştirip gitti.

Yaklaşık bir ay sonra tutukluların hepsini salıverdiler; Miron, sert, itiraz edilmesine izin vermeyen bir sesle:

— Hepsinin hesabını kes, işten çıkart! –dedi Yakov'a.

Yakov, artık uzunca bir zamandır farkında olmadan kuzeninin sert, kuru emirlerine boyun eğmeye alışmıştı, hatta bu durum rahatına gidiyor, fabrikadaki işlerin sorumluluğunu onun üzerinden alıyordu, ama yine de:

— Ateşçiyi bıraksaydık, –dedi.

— Neden?

— Neşeli bir adam. Uzun zamandır çalışıyor. İnsanları eğlendiriyor.

— Öyle mi? Tamam, olabilir, bırakalım.

Ve Miron dudaklarını yaladıktan sonra:

— Soytarılar gerçekten faydalıdır, –dedi.

Bir süre Yakov'a genel olarak her şey yolunda gidiyor gibi geldi, savaş insanları sıkıştırmış, baskı altına alınıştı; herkes daha düşünceli, daha sakin olmuştu. Ama tatsızlık yaşamaya öyle alışkındı ki, kendisi açısından tatsızlıkların tamamen bitmediğini seziyor ve yeni tatsızlıkları kuşku içinde bekliyordu. Çok uzun zaman beklemesi gerekmedi, Nesterenko, Vera Popova'ya benzeyen uzun boylu bir kadınla kol kola bir halde kentte tekrar ortaya çıkmıştı;

yolda Yakov'a rastlayınca daha uzaktan delip geçen bir bakışla süzdü, yaklaşınca da selam verdikten sonra:

— Bir saat sonra bana uğrayabilir misiniz? –diye sordu.– Kayınpederimin evindeyim. Biliyorsunuz, karım ölüm döşeğinde. Bu nedenle sizden rica ediyorum, sokak kapısının zilini çalmayın, hastayı rahatsız ediyor, avludan geçin. Hoşça kalın!

Yakov Artamonov, sıkıntılı, anormal derecede uzun bir saat geçirdikten sonra kitap dolaplarıyla dolu bir odada, sandalye üzerinde yorgun bir şekilde otururken, Nesterenko alçak sesle ve sanki bir şeye kulak kabartıyormuş gibi şöyle dedi:

— E, dostumuzu haklamışlar. Kanıtlanmış olmasa da bundan kuşku yok. Ustaca halledilmiş, övünebilirler. Şimdi gelelim kalbinizin kadını Pelageya Nazarova'nın geçtiğimiz günlerde Vorgorod'da tutuklanan Sladkopevtseva adlı kızla tanışıklığına. Tanışıyorlar, değil mi?

— Bilmiyorum, –dedi Yakov ve bir anda tepeden tırnağa tere battı, jandarma ise elini burnuna doğru götürüp tırnaklarını incelerken çok sakin bir şekilde:

— Biliyorsunuz, –dedi.

— Galiba tanışıyorlar.

— Aynen öyle.

"Neyin peşinde?" diye düşünüyordu Yakov, bir yandan da kırmızı damarlı, yayvan burunlu, gri, yassı yüzü ve ağır bir sıkıntının adeta damla damla sızdığı, şarap kokusunun incecik çizgiler halinde aktığı bulanık gözleri inceliyordu.

— Sizinle resmi olarak değil, iyiliğinizi isteyen ve işle ilgili çıkarlarınıza yabancı olmayan bir tanıdığınız olarak konuşuyorum, –diyen bu hafif kısık sesi dinliyordu Yakov.– Nasıl bir şey karşısında olduğumuzu görüyor musunuz, aziz... nişancı! –Jandarma güldü, bir an sustu ve şöyle devam etti:

— Nişancı diyorum, çünkü sizin tarafınızdan başarısız bir ateşli silah kullanma olayı daha olduğunu biliyorum.

Evet, demek ki, Sladkopevtseva denen kız, sizin kalbinizin kadını Nazarova'yla tanışıyor. Şimdi düşünün, avcı Noskov'un ne tür bir faaliyet yürüttüğünü sizden ve benden başka hiç kimse bilemezdi. Ben bu tanışıklık zincirinin dışındayım. Noskov uyuşuğun biri olsa da aptal değildi...

Nesterenko iç çekip masanın altına baktı:

— Hiçbir sey ebedi değildir. Geriye siz kalıyorsunuz...

Yakov Artamonov'a, sanki subayın ağzından sözcükler değil de incecik, görülmez ilmekler uzayıp çıkıyor gibi geliyordu; bu ilmekler boynuna sarılıyor ve boğazını o kadar kuvvetli sıkıyordu ki, göğsü üşüyor, kalbi duruyor ve çevredeki her şey sallanarak kışın kar fırtınasının uğuldadığı gibi uğulduyordu... Nesterenko ise yavaşça, kasıtlı olduğu açık bir şekilde şöyle diyordu:

— Konuşurken biraz ihtiyatsız davrandığınızı düşünüyorum, hatta bundan nerdeyse eminim, siz ne dersiniz? Hatırlayın bakalım!

Yakov, sesinin onu ele verebileceğinden korkarak yavaşça:

— Hayır, –dedi.

— Öyle mi? –diye sordu subay, kırmızı parmaklarıyla bıyıklarını yukarı kaldırıp.

— Hayır, –diye yineledi Yakov başını sallayarak.

— Garip. Çok garip. Gene de düzeltilebilir bir durum. Bakın şöyle, efendim: Noskov'un yerini, sizin için faydalı olacak ona benzer birinin alması lazım. Minayev diye biri gelecek yanınıza, onu işe alırsınız, tamam mı?

— Tamam, –dedi Yakov.

— İşte bu kadar. İş bitmiştir. Dikkatli olun, sizden rica ediyorum! Hiçbir kadına tek söz etmek yok! Tek bir söz. Anlıyor musunuz?

"Karşısında küçük bir çocuk, aptalın biri varmış gibi konuşuyor," diye düşündü Yakov.

Jandarma subayı, daha sonra kuşların sonbahar göçlerinin yaklaştığından, savaştan ve karısının hastalığından,

artık karısına kendi kız kardeşinin baktığından söz etmeye koyuldu.

— Ama en kötüsüne de insanın kendisini hazırlaması gerekiyor, –dedi Nesterenko ve bıyıklarını tutup onları tombul kulak memelerine doğru kaldırdı, üstdudağı da küçük kemikleri andıran sarı dişlerini ortaya çıkararak yukarı kalktı.

"Kaçmalı," –diye düşünüyordu Yakov.– "Beni şaşırtmaya çalışıyor. Gitmeli."

"Hepsinin canı cehenneme," –diye düşünüyordu, Oka kıyısında yürürken.– "Ne işime yararsınız siz benim? Ne işime?"

Sonbaharın habercisi hafif bir yağmur tembel tembel çiseliyordu, sarı nehir suyu küçük dalgalarla kaplıydı; boğucu sıcak havada Yakov Artamonov'un içindeki sıkıntıyı daha da derinleştiren bir şey vardı. Bütün bu gereksiz, anlamsız telaşlar olmadan sakin, basit bir hayat sürmek mümkün değil miydi?

Fakat aylar birbiri ardı sıra kar fırtınasına yakalanmış kızak kervanı gibi ağır ağır ve her zamankinden daha çok kaygıyla yüklü olarak geçiyordu.

Morozovlar'dan Zahar, savaştan göğsünde Georgi Haçı'yla, kızıl yaralar içinde ve güneşten yanmış, dazlak bir kafayla döndü; bir kulağı kopmuştu, sağ kaşının yerinde kırmızı bir yara izi vardı, yara izinin altına ezik, ölü bir göz gizlenmişti, öbür gözü ise sert ve dikkatli bakıyordu. Zahar, ateşçi Krotov'la hemen ahbap oldu ve Tesellici Serafim'in topal öğrencisi çalıp oynamaya başladı:

Eh, yel esiyor, yağmur yağıyor,
Yatıyorum siperde.
Yardım ediyorum, aptalca,
Avrupa'ya savaşta!

Yakov, Morozov'a:

— E, Zahar, kötü mü savaşıyoruz? –diye sordu.

— İyi savaşmak için neyimiz var ki, –diye yanıt verdi dokumacı. Sesi, edepsizce havlar gibiydi, sözlerinde ateşçinin şarkılarındaki aşırı arsızlık hissediliyordu.

— Başımızda bir patronumuz yok, Yakov Petroviç, – diyordu patronun yüzüne karşı.– Dolandırıcılar patronluk ediyorlar.

Bu adam ve ateşçi Vaska, sonbahar gecesinin karanlığında yanan fenerler gibi özellikle göze çarpıyorlardı. Tatyana'nın neşeli kocası, Zahar'ın hırpani kaputunun renginde, ağı gülünç derecede geniş bir pantolon giydiği zaman ateşçi ona bakmış ve bir şarkı tutturmuştu:

İşte böyledir sünepenin pantolonu!
Hemen görülür fark:
Kimileri kafasını büyütür,
Kimileri de kıçını!

Enişteşinin bu alaya gücenmemesi, ateşçiyi bu sözlü kepazeliği sürdürmeye açıkça kışkırtarak kahkahalarla gülmesi Yakov'u hayrete düşürmüştü. İşçiler de gülüyorlardı, hele bir gün bütün fabrika kahkahalara boğulmuştu. Zahar Morozov, tüylü kuyruğunu sırtına doğru kahramanca kaldırmış uzun tüylü küçük bir köpek yavrusu getirmişti fabrikanın avlusuna. Köpeğin kuyruğunun ucunda ıhlamur kabuğunun lifiyle bağlanmış beyaz Georgi Haçı sallanıp duruyordu. Miron bu kepazeliğe dayanamadı, Zahar'ı polise tutuklattı, köpek yavrusu ise kendini Tihon Vyalov'un yanında buldu.

Kentin sokaklarında topal, kör, kolsuz ve sakat insanlar üzerlerinde asker kaputlarıyla dolaşıyorlar ve çevredeki her şeyi giysilerinin irin rengine boyuyorlardı. Kentteki hanımlar sakatlanmış, yaralanmış askerleri gezintiye çıkarıyorlardı; bu hanımları zayıf, sırık süpürgesi gibi ince Vera Popova

yönetiyordu, Polina'yı da bu işe sokmaya çalışıyordu, ama Polina, başını sallayarak bağırıyor, yakınıyordu:

— Ay, hayır, ben yapamam! Rezalet bu! Baksana Yaşa, hepsi de genç, sağlıklı, hepsi de sakatlanmış, hem öyle bir koku geliyor ki onlardan, yapamam! Bana bak, gidelim buradan!

Sevgilisinin gün geçtikçe daha öfkeli olduğunu, korkunç şekilde sigara içtiğini ve acı dumanı içine çektiğini gören Yakov:

— Nereye? –diye soruyordu bezgin bir şekilde. Ama genellikle kentteki, özellikle de fabrikadaki bütün kadınlar giderek daha öfkeli oluyorlar, bağırıyorlar, oflayıp pufluyorlar, hayat pahalılığından yakınıyorlardı. Kocaları da ıslık çalarak ücretlerinin artırılmasını talep ediyorlar, ama her geçen gün öncekinden daha kötü çalışıyorlardı; işçi mahallesinden akşamları daha gürültülü, daha öfkeli bağırışlar geliyordu.

İşçiler arasında Minayev adında, esmer, Yahudiler gibi gaga burunlu, otuz yaşlarında ağırbaşlı bir tesviyeci görünmeye başlamıştı. Yakov, bu adamdan çekiniyor ve bütün insanlara koyu renk gözleriyle sanki bir şey unutmuş da hatırlayamıyormuş gibi bakan tesviyecinin bakışlarıyla karşılaşmamaya çalışarak ondan uzak duruyordu.

Babası, hasta ayaklarını zor hareket ettirerek avluda bir çamur parçası gibi dolaşıyordu. Şimdi geniş omuzlarında yolculukta kullandığı tüyü dökülmüş tilki kürkü vardı, insanları durduruyor ve sert bir dille:

— Nereye gidiyorsun? –diye soruyordu.

Yanıt verdiklerinde de elini sallıyor ve:

— Hadi yürü, –diye mırıldanıyordu.– İşsiz güçsüzler. Tahtakuruları, benim kanımla yaşıyorsunuz!

Mora çalan, şiş suratı tiksintiyle titriyor, altdudağı sarkıyordu; insanların yanında babasından utanıyordu. Bir şeylerden kulakları hep kıpkırmızı olacak derecede korkan

kız kardeşi Tatyana, gün boyu gazeteleri hışırdatıp duruyordu. Miron, vilayete, Moskova'ya ve Petersburg'a kuş gibi uçarak gidiyor, döndüğünde Amerikan malı botlarının geniş ökçelerini takırdatıyor ve pis pis sırıtarak çara sülük gibi yapışmış sarhoş, sefih bir köylüyü anlatıyordu.

İki yaşındaki torunu Platon'un oyun oynadığı ve bağırıp durduğu kanepede, gelininin yanında oturan yarı kör Olga:

— Böyle bir köylünün varlığına dünyada inanmam! – diyordu ısrarla.– Mahsus söylüyorlardır, ibret olsun diye...

— Bu, harika bir şey! –diye haykırıyordu Tatyana'nın neşeli kocası.– Bu, harikulade bir şey! Köy, intikam alıyor! Öyle değil mi?

Kızılımsı sarı tüylerle kaplı damarlı ellerini sevinçle ovuşturuyordu. Bir tür bayram olacağına inanarak bekleyen tek kişi oydu.

— Tanrım! –diye haykırıyordu Tatyana kızarak.– Seni bu kadar sevindiren nedir? Anlamıyorum!

Mitya, ağzını hayretle açıyordu:

— Na-asıl? Anlamıyor musun? Öyle bir anlarsın ki! Köy, çektiği bütün acıların öcünü alıyor! Bu köylünün şahsında köy, kendi içindeki öldürücü zehri üretti...

— İzninizle! –dedi Miron, yüzünü buruşturarak.– Daha geçenlerde başka şey söylüyordunuz...

Ancak Mitya nerdeyse çıldırmış gibi, sözcükleri yutarak, içten gelen bir fısıltıyla şöyle diyordu:

— Bu bir semboldür, basit bir köylü değil! Bundan üç yıl önce iktidarlarının üç yüzüncü yılını kutluyorlardı ve işte şimdi...

— Saçma, –dedi Miron sert bir şekilde; Doktor Yakovlev her zamanki gibi gülüyordu, Yakov Artamonov ise bu konuşmaları jandarma Nesterenko duysa ne olurdu acaba diye düşünüyordu.

— Niye konuşuyorsunuz bunları? –diye soruyordu.– Ne faydası var?

— Kesin artık! –diye de ikna etmeye çalışıyordu.

Miron'un alışılmadık şekilde dalgın, endişeli olduğunu fark ediyordu, bu durum Yakov'un canını çok sıkıyordu. Sonunda hepsinin içinde bir tek Mitya eskisi gibi kalmıştı, yine topaç gibi dönüp duruyor, nükteler saçıyor, akşamları da gitar çalarak şarkı söylüyordu:

Karım tabutta...

Ama şarkıları artık Tatyana'nın hoşuna gitmiyordu.

— Öf, bu da kabak tadı verdi artık! –diyordu Tatyana ve çocukların yanına gidiyordu.

Mitya, işçileri çok güzel, çok ustaca yatıştırıyordu; Miron'a köylerden un, yarma, nohut, patates almasını ve sadece nakliyeyle fire bedelini ekleyerek işçilere satmasını öğütlemişti. İşçilerin hoşuna gitti bu iş, Yakov ise fabrikanın bu neşeli adama Miron'dan daha fazla inandığını anlıyor ve Miron'un, Tatyana'nın kocasıyla giderek daha sık tartıştığını görüyordu.

— Burnunuzun dikine gitmek niyetindesiniz galiba?– diye öfkesini saklamadan soruyordu Miron, Mitya ise gülümseyerek yanıt veriyordu:

— Halkın iradesi... halkın hakkı...

— Ben, sizin tam olarak kim olduğunuzu soruyorum, –diye bağırıyordu Miron.

— Yeter bağırdığınız, –diye homurdanıyordu büyük Artamonov, ama Yakov, babasının donuk gözlerinde memnuniyet kıvılcımları görüyordu; damadıyla yeğeninin tartıştıklarını görmek ihtiyarın hoşuna gidiyordu, Tatyana'nın öfkeyle bağırışını duyduğunda, çekinerek annesinin:

— Bana bir fincan daha çay versene Tanya... –dediğinde de babası gülümsüyordu.

Yeni olayların hepsi kaygı vericiydi ve bir öncekiyle bağlantısız olarak ansızın ortaya çıkıveriyordu. Tamamen kör

olan Olga Yenge birdenbire üşütüp hastalandı, iki gün sonra da öldü, onun ölümünden birkaç gün sonra ise kentin ve fabrikanın kulakları sanki bir gök gürültüsüyle sağır oldu: Çar, tahttan feragat etmişti.

— Ne olacak şimdi, cumhuriyet mi? –diye sordu Yakov, sevinç içinde burnunu gazeteye gömmüş olan kuzenine.

Masanın üstüne eğilen Miron:

— Cumhuriyet olacak elbette! –diye yanıtladı; elleriyle gazetenin açık sayfasına o kadar bastırmıştı ki, kâğıt gerildi ve birden hışırdayarak yırtıldı. Yakov'a kötü bir işaret gibi geldi bu; Miron ise doğruldu, yüzü her zamankinden farklıydı ve kendisine ait olmayan bir sesle bağırarak, ama sevgiyle:

— Rusya iyileşmeye, yenilenmeye başlıyor, bütün mesele bu, kardeşim! –dedi.

Ve sanki Yakov'a sarılmak istiyormuş gibi kollarını açtı, ama hemen bir elini indirdi, ileri uzattığı öbür elini ise yukarı kaldırdı, sapsız gözlüğünü düzeltti, elini tekrar uzattı; bu haliyle semafora benziyordu, ertesi gün akşamleyin Moskova'ya gideceğini söyledi.

Mitya da soğuktan üşümüş bir arabacı gibi kollarını sallıyor, şöyle bağırıyordu:

— Artık her şey mükemmel olacak; halk çoktandır ruhunda olgunlaşmış olan güçlü sözünü söyleyecek sonunda!

Miron, onunla artık tartışmıyor, dalgın dalgın gülümseyerek dudaklarını yalıyordu; Yakov ise öyle olduğunu görüyordu: Her şey mükemmel gitmişti, herkes seviniyordu; Mitya kapının eşiğinden avluda toplanmış olan işçilere Petersburg'da olan biteni anlatıyordu, işçiler "hurra" diye bağırıyorlardı, sonra Mitya'yı kollarından, bacaklarından tutup havaya atmaya başladılar. Mitya büyük bir top gibi büzülüyor, çok yükseğe çıkıyordu; Miron ise onu da havaya atıp tutmaya başladıklarında sanki havada parça parça oluyor, kolları da bacakları da kopuyormuş gibi görünüyordu.

Yaşlı işçilerden oluşan bir kalabalık Mitya'nın çevresini sarmıştı ve iriyarı, damarları dışarı fırlamış dokumacı Gerasim Voinov, Mitya'nın yüzüne şöyle bağırıyordu:

— Mitriy Pavlov, sen esaslı bir adamsın, esaslı, anladın mı? Hadi çocuklar, "hurra" çekin onun şerefine!

"Hurra" diye bağırıyorlardı, ateşçi Vaska ise dans ederek, dazlak kafasını parlatarak sarhoş gibi avaz avaz bağırıyordu:

Eh, uzaktaydı insanlar
Çarın tahtından!
Yaklaşınca bir de baktılar ki
Tahtta oturan bir karga!

— Hadi, Vasya devam et! –diye kışkırtıyorlardı onu.

Yakov'u da havaya atmak istiyorlardı, ama o kaçmış ve işçilerin kendisini yukarı fırlattıktan sonra tutmayacaklarından, o zaman da yere düşüp yaralanacağından emin olarak eve saklanmıştı. Akşam yazıhanede otururken avludan, pencerenin altından Tihon'un sesini duydu:

— Yavru köpeği niye aldın elimden? Bana sat, eğiteyim, iyi bir köpek yapayım onu.

— Aman ihtiyar, şimdi köpek eğitmenin zamanı mı? – dedi Zahar Morozov.

— Peki sen ne yapacaksın ki onu? Sat bana, al bir rubleni, hadi.

— Çekil şurdan.

Yakov, pencereden dışarı baktı ve:

— Çara ne dersin Tihon? –dedi.

— Ya, –dedi ihtiyar ve evin köşesinden öbür tarafa bakıp usulca ıslık çaldı.

— Çarı da devirdiler ha!

Tihon, çizmesinin koncunu çekmek için eğildi ve kafasını kaldırmadan:

— Azdılar, –dedi.– Anton'un dediği gibi: Araba tekerini yitirdi!..

Doğruldu ve yavaşça:

— Tulun, Tulun... –diye seslenerek evin köşesinden kayboldu.

Neşeli, gürültülü haftalar birbirine eklenerek geçti; Miron, Tatyana, doktor ve diğerleri birbirlerine daha yumuşak davranmaya başladılar; kentten tanımadıkları birileri geldi ve tesviyeci Minayev'i de yanlarına alıp gittiler. Sonra ilkbahar geldi, güneşli ve sıcak bir ilkbahardı.

— Baksana Tuzlucuğum, –diyordu Polina,– ben yine de anlamıyorum, bu nasıl bir iştir? Çar, çarlık etmekten vazgeçti, bütün askerleri öldürdüler, sakatladılar; polisi dağıttılar, birtakım siviller komutayı ele geçirdiler, böyle nasıl yaşanır? Herkes her istediğini yapacak, Jiteykin de bana kesinlikle rahat vermeyecek. Hem o, hem de peşimden koşup, yüz bulamayan başkaları. Herkesin ağız birliği edeceği bu dönemde burada yaşamak istemiyorum, yaşayamam, hiç kimsenin beni tanımadığı bir yerde yaşamalıyım! Hem sonra, eğer devrim ve özgürlük gerçekleştirilmişse, elbette herkesin beğendiği, istediği şekilde yaşaması için gerçekleştirilmiştir!

Polina, giderek daha ısrarcı, lafı daha çok uzatarak konuşuyordu; Yakov, kadının sözlerinde yadsınmaz bir şey olduğunu hissediyordu ve onu ikna etmeye çalışıyordu:

— Bekle biraz, işler yoluna girer, o zaman...

Ancak çevredeki dalgalanmanın durulacağına artık inanmıyordu, fabrikadaki gürültünün her geçen gün arttığını, daha tehlikeli hale geldiğini görüyordu. Korkmaya alışan insan, korkmak için her zaman bir neden bulur; Zahar Morozov'un yanık kafası Yakov'u korkutmaya başlamıştı, Zahar küçük bir devletin hükümdarı gibi ortalıkta dolaşıyordu, işçiler çobanın peşindeki koyunlar gibi onu izliyorlardı, Mitya evcil saksağan gibi Zahar'ın çevresinde

uçuyordu. Aslında Morozov, arka ayaklarının üzerinde yürümeyi öğrenmiş koca bir köpeğe benzemişti; kafasının yanık derisi çatlamış olmalıydı ki, arada bir Mitya'nın ona verdiği, Tatyana'nın tüylü banyo havlusunu başına sarık gibi doluyordu; kocaman kafa Zahar'ı altında ezip boyunu kısaltıyordu; polis müdürü Ekke'nin şişman yardımcısı gibi kurula kurula yürüyordu, başparmaklarını yırtık pırtık olmuş asker pantolonunun kemerine sokuyor, öbür parmaklarını balık yüzgeçleri gibi oynatıyor ve:

— Yoldaşlar, düzenli olun! –diye bağırıyordu.

Bez çaldıkları için üç delikanlıyı yargıladı; bütün avludan duyulacak kadar yüksek sesle hırsızlara soruyordu:

— Kimin malını çaldığınızı biliyorsunuz, değil mi?

Yanıtı yine kendisi veriyordu:

— Kendi malınızı, hepimizin malını çaldınız! Şimdi hırsızlığın sırası mı, it oğlu itler?

Hırsızların kamçılanmasına hükmetti ve iki işçi, ince söğüt dallarıyla keyfini çıkara çıkara onları dövdü, ateşçi Vaska ise bir yandan da oynayarak çıldırmış gibi şarkı söylüyordu:

İşte böyle dövüyorlar şimdi asalakları!
Ne kadar adil bir yargıcımız var bizim...

Durdu, kollarını açarak bir şeyler mırıldandı ve birden haykırdı:

Kurtar, kullarını Tanrım!

Mitya bağırıyordu:

— Bravo-o!

Mitya, üstünde gri pantolonu, başında ensesine yatırdığı deri kasketiyle koşuyordu; kızıla çalan sarı suratında ter taneleri parlıyordu, gözlerinde ise sarhoş, yeşilimsi bir sevinç

ışıldıyordu. Bir gece önce karısıyla şiddetli kavga etmişti; Yakov, ilk başta yüksek perdeden bir fısıltının, sonra da Tatyana'nın engel olamadığı çığlığının odalarının penceresinden bahçeye uçtuğunu duymuştu:

— Siz bir soytarısınız! –diyordu Tatyana.– Siz şerefsiz bir adamsınız! İlkeleriniz ne sizin? Dilencilerin ilkesi falan yoktur. Yalan! Bir ay önce senin bu ilkelerin... Yeter! Yarın kente, kız kardeşime gideceğim... Evet, çocuklar da benimle gelecek...

Bu durum, Yakov'u şaşırtmadı, uzun zamandır kızılımsı sarı Mitya'nın giderek daha itici, sevimsiz biri olduğunu görüyordu; ama Yakov, bu adamın sağlam ayakkabı olmadığını ilk fark eden kendisi olduğu için hayret ediyor ve hatta bundan gurur duyuyordu. Şimdi ise daha yakın zamana dek Mitya'yı horozları sevdiği kadar çok seven annesi şöyle homurdanıyordu:

— Ne geçimsiz biri oldu bu çocuk, sanki bir Yahudi! Besle dur bunları...

Mitya bağırıyordu:

— Her şey mükemmel! Hayat çok güzel, çok akıllı bir kadın gibi! Ama kurtların koyunlarla barış içinde bir arada yaşamasını anlatan masalları unutmak gerek, Tatyana Petrovna! Bunun için geç bile kalındı!

Miron, ona hırçın ve sert bir şekilde:

— Bakalım yarın ne diyeceksiniz? –diye sordu.

— Hayat kulağıma ne fısıldarsa! Evet! Başka bir diyeceğiniz var mı efendim?

Tatyana ve Miron, sanki ise bulanmış da sürüneceklermiş gibi dikkatle geçiyorlardı Mitya'nın yanından. Birkaç gün sonra ise Mitya, varı yoğu üç büyük kitap destesini ve çamaşırlarıyla dolu sepetini alıp kente taşındı.

Yakov her yanda karmakarışık bir yangın telaşı gözlemliyordu, insanların hepsinden apaçık aptallık dumanı tütüyordu ve bu çılgın günlerin yakında sona ereceğini vaat eden hiçbir şey yoktu ortada.

— Ben kararımı verdim, –dedi Polina'ya,– gidiyoruz! İlkönce Moskova'ya, sonrasını da orada düşünürüz artık...

— En sonunda! –dedi Polina sevinçle ve Yakov'a sarılıp, öptü.

Temmuz akşamı, havayı kızılımsı alacakaranlıkla doldurup, pencerelere yağmurla ıslanmış, güneşle ısınmış olan toprağın ağır kokusunu üflüyordu. Güzeldi, ama hüzünlüydü.

Polina'nın sıcak, nemli kollarını boynundan çeken Yakov, düşünceli bir şekilde şöyle dedi:

— Göğsünü kapat... Üstünü giyin! Ciddi konuşmalıyız.

Polina, Yakov'un dizlerinden yere atladı, iki sıçrayışta yatağa koştu, sabahlığını alıp sarındı ve bilmiş bir tavırla Yakov'un yanına oturdu.

— Bak şimdi, –diye söze girdi Yakov, eliyle yanağındaki sakalları hışırdatacak kadar sert sıvazlayarak.– Sakin bir yer, sakin bir memleket düşünmek, arayıp bulmak lazım. Başkalarının işleriyle ilgili hiçbir şey düşünmemize, anlamamıza gerek olmayan bir yer. Bütün mesele bunda!

— Elbette, –dedi Polina.

— Her şeyi dikkatli yapmalıyız. Miron, trenlerin kaçak askerlerle hıncahınç dolu olduğunu söylüyor. Kendimizi yoksul gibi göstermeliyiz...

— Yalnız sen yanına biraz fazlaca para al.

— Evet, elbette. Nereye gittiğimi bizimkilerin bilmeyecekleri şekilde gideceğim. Vorgorod'a gidiyormuş gibi yapacağım, anlıyor musun?

— Niye saklıyorsun ki? –diye hayretle ve kuşkuyla sordu Polina.

Nedenini Yakov da bilmiyordu; bu düşünce o anda aklına gelmişti, ama bunun iyi bir fikir olduğunu hissediyordu.

— Biliyorsun işte, babam, Miron, sorgu sual... Bunların hiçbirine gerek yok. Paralar Moskova'da zaten, çok miktarda para toparlayabilirim orada...

— Yalnız elini çabuk tut! –dedi Polina.– Görüyorsun, böyle yaşamak olanaksız. Her şey çok pahalı, hiçbir şey bulunmuyor. Başka türlü yaşanmayacağına göre herhalde hırsızlık yapacak insanlar.

Başını çevirip kapıya baktıktan sonra:

— Bak işte aşçım iyi bir kadındı, şimdiyse küstahın biri oldu, her an sarhoş sanki, –dedi fısıltıyla.– Uyurken boğazlayabilir beni, ortalık bu kadar karışıkken neden boğazlamasın? Dün birisiyle fısıldaştığını duydum. Tanrım! –diye geçiriyorum içimden.– İşte! Ama usulca kapıyı araladım, kadın diz çökmüş, homurdanıyor. Korkunç bir şey!

— Dur biraz, –diye Polina'nın hızla akan endişeli fısıltısını kesti Yakov.– Önce ben bir gideyim de...

— Hayır, –dedi kadın yüksek sesle, yumruğunu dizine vurup.– Önce ben! Bana para vereceksin ve...

— Yoksa inanmıyor musun bana? –diye gücenerek, öfkeyle sordu Yakov ve şu kesin yanıtı aldı:

— Evet, inanmıyorum. Ben dürüst bir insanım, dobra dobra söylerim: Evet, inanmıyorum! Herkesin çara bile ihanet ettiği, her şeye ihanet ettiği bir zamanda nasıl inanabilirim? Sen inanıyor musun kimseye?

Polina inandırıcı konuşuyordu, önü açılmış sabahlığının kıvrımları arasından görünen göğsü ise daha da inandırıcıydı. Yakov Artamonov, Polina'nın dediğine geldi; hemen ertesi sabah Polina'nın toparlanmaya başlamasına, Vorgorod'a gitmesine ve orada Yakov'u beklemesine karar verdiler.

Bir sonraki gün Yakov mide ve baş ağrılarından yakınmaya başladı, bunun doğruluk payı çok fazlaydı; son aylarda çok zayıflamış, halsizleşmiş, dalgınlaşmış, neşeli, canlı gözleri donuklaşmıştı. Sekiz gün sonra da arabayla kentten istasyona gidiyordu; derin çukurların ortasında kaldırım taşlarının dışarı fırladığı bozuk yolun kenarından usul usul gidiyordu, bu çukurlardaki çamur, çatlamış tümsekler

halinde kurumuştu. Yakov arkasında tıpkı bu şekilde kırık, paramparça bir hayat bırakıyordu; önünde ise koyu bulutların ortasındaki yumuşak çukurun içinden ölü bir güneş, beyazımsı bir leke halinde görünüyordu.

Bir ay sonra Moskova'dan dönen Miron, başını eğip, avcunun içine bakarak Tatyana'ya şöyle dedi:

— Sana üzücü bir haber vermek zorundayım: Şu Yakov'un birlikte yaşadığı ahlaksız kadın Moskova'da yanıma geldi ve birtakım adamların –hmm, şimdi insanlar nasıldır bilirsin–Yakov'u dövdüklerini ve trenden attıklarını söyledi.

— Hayır! –diye bağırdı Tatyana, sandalyeden kalkmaya davranıp.

— Tren giderken olmuş. İki gün sonra da ölmüş ve kadın onu Petuşki İstasyonu yakınındaki köy mezarlığında toprağa vermiş.

Tatyana, hiçbir şey söylemeden mendilini gözlerine bastırdı, sivri omuzları titremeye başladı; siyah elbisesi sanki bu zayıf, uzun boyunlu kadın erimeye başlamış gibi omuzlarından akıyordu.

Miron, sapsız gözlüğünü düzeltti, ellerini ovuşturarak parmaklarını çıtırdattı, akşam ayinini haber veren tek bir çanın sesine kulak kabarttı, sonra odada dolaşarak şöyle dedi:

— Niye ağlıyorsun? Aramızda kalsın da hiçbir işe yaramayan biriydi. Aptaldı üstelik, kusura bakma! Tabii ki yazık oldu. Evet.

Kızarmış gözkapaklarını kırpıştıran Tatyana:

— Tanrım, –dedi ve parmağının ucunu hafifçe ıslatıp kaşlarını düzeltti.

— Çok fingirdek bir kız, –diyordu Miron, ellerini ceplerine sokmuş,– son derece beceriksiz bir şekilde kederli dul rolü yapıyordu; ama o kadar şık giyinmişti ki, Yakov'u soyup soğana çevirdiği apaçık ortadaydı. Buraya, bize mektup yazdığını söylüyor.

Tatyana, hayır anlamında başını salladı.

— Yok değil mi? Ben de öyle biliyordum. Bence bu durumu annene ve babana söylemeye gerek yok, varsın Yakov'u sağ bilsinler. Öyle değil mi, ne dersin?

— Evet, daha iyi olur, –diye kabul etti Tatyana.

— Amcam herhalde hiçbir şey anlamazdı da, annen gözyaşlarına boğulurdu...

Tatyana başını salladı ve:

— Yakında hepimizin işi bitecek, –dedi.

— Burada kalacak olursak mümkündür. Ama ben hiç vakit kaybetmeden karımı ve çocuklarımı buradan göndereceğim. Sana da toparlanıp gitmeni tavsiye ederim, Zahar Morozov gelip de... Bu durumda ihtiyarlara hiçbir şey söylemiyoruz. Kusura bakma, eve gideceğim, karım pek iyi değil de...

Uzun eliyle amcasının kızının elini sıktı ve:

— Artık arabayla yolculuk etmek de inanılmaz zorlaştı, yollar korkunç durumda! –deyip gitti.

Büyük Artamonov, yavaş yavaş daha derin bir uykuya dalarak yarı uyku halinde yaşıyordu. Geceleri ve günün büyük bir bölümünde yatağında yatıyor, geri kalan zamanda pencerenin karşısındaki koltukta oturuyordu; pencerenin ardında mavi bir boşluk vardı, bu mavi boşluğu zaman zaman bir bulut örtüyordu; suratı ve gözleri şişmiş, kırçıl sakalı tutam tutam olmuş şişman bir ihtiyar görüntüsü aynaya yansıyordu. Artamonov yüzüne bakıyor ve "Surata bak," diye düşünüyordu.

Karısı yanına geliyor, üzerine eğiliyor, omuzlarından tutup sarsıyor ve ağlamaklı bir sesle:

— Gidip tedavi olman lazım... –diyordu.

— Git başımdan, –diyordu Artamonov tembel tembel.– Git, beygir karı. Bıktırdın beni. Bir rahat ver.

Yalnız kaldığında avluda, bahçede, her yerde insanların nasıl bir bayram gürültüsü çıkarttıklarına kulak kabartıyordu. Bir tek fabrika susuyordu.

Düşüncelerinin iğnelerini batırarak Artamonov'u canlandıran, harekete geçiren, konuşmaya alıştığı o aldatılmış, mağdur adam yok olmuş, ölmüştü. İyi de yapmıştı, yaşlı adama düşünmek zor geliyordu artık, düşünmek istemiyordu, düşünmenin yararsız olduğunu çoktan anlamıştı, çünkü ne kadar düşünürse düşünsün hiçbir şey anlayamıyordu. Herkes nereye kaybolmuştu? Yakov, Tatyana, damat?

Bazen karısına soruyordu:

— İlya döndü mü? –diye.

— Hayır.

— Hâlâ dönmedi mi?

— Hayır.

— Ya Yakov?

— Yakov da.

— Demek öyle. Geziyorlardır. İşi de Miroşka sülük gibi emiyor.

— Sen bunu düşünme, –diye nasihat ediyordu Natalya.

— Git başımdan.

Natalya, köşeye çekiliyor ve tüm hayatını uğruna harcadığı bu insanlıktan çıkmış adama donuk gözlerle bakarak orada oturuyordu. Natalya'nın başı sallanıyordu, elleri bileğinden çıkmış gibi yanlış hareketler yapıyordu, zayıflamıştı, mum gibi erimişti.

Arada bir duyduğu, ama gün geçtikçe sıklaşan evdeki anlaşılmaz koşuşturmalar Pyotr Artamonov'u uykusundan uyandırıyordu: Birtakım yabancı adamlar geliyorlardı, adamların gürültülü konuşmalarını anlamaya çalışarak onları inceliyor, karısının çığlıklarını duyuyordu:

— Tanırım, neden? Niye? Bu adam sizin patronunuz, patronuz biz! Bırakın da götüreyim onu, tedavi olması lazım, kente götürmem lazım onu! Götürmeme izin verin... –diyordu karısı.

— Kaçırıp saklamak istiyor. Niye saklayacak ki? – diye akıl erdirmeye çalışıyordu Artamonov.– Aptal kadın.

Hayatı boyunca aptal olarak yaşadı. Yakov ona çekmiş. Hepsi öyle. Ama İlya bana çekmiş. O gelip, düzene sokar her şeyi...

Yağmur yağıyor, kar yağıyor, ayaz donduruyor, kar fırtınası uluyor, ıslık çalıyordu.

Artamonov'u bu yarı uyur yarı uyanık durumdan şiddetli bir açlık hissi silkeleyerek uyandırdı. Kendini bahçedeki kameriyede buldu; kapalı kameriyenin camından ve ıslak dalların arasından kızılımsı, tuhaf şekilde yakın gökyüzü görünüyordu, sanki oracıkta, ağaçların arkasında asılıydı ve elini uzatsan dokunabilecektin.

— Karnım aç, –dedi Artamonov; yanıt veren olmadı.

Maviye çalan, ıslak bir karanlık bahçeyi dolduruyordu; kameriyenin önünde kafalarını birbirlerinin boynuna dayamış gri ve koyu renk iki at duruyordu; atların arkasındaki sırada beyaz gömlekli bir adam oturuyor, büyük bir ip yığınını çözüyordu.

— Natalya, duyuyor musun? Yemek getir...

Önceden uyuklama halinden kurtulup kendine gelince karısını çağırdığında karısı hemen gelirdi, her zaman yakında bir yerde olurdu, bugün ise yoktu.

"Yoksa?" –diye geçirdi içinden Artamonov ve zihni biraz daha açıldı.– "Ya da hastalandı mı acaba?"

Kafasını kaldırdı, hamamın kapısının önünde çalıların arasından bir şey parladı; sonra bunun, çalıların içinde fark edilmeyen yeşilimsi bir askerin sırtındaki süngülü tüfek olduğu anlaşıldı. Avluda birisi bağırıyordu:

— Siz şaka mı yapıyorsunuz, yoldaşlar? Atlara böyle mi bakılır? Domuza bile böyle bakılmaz! Kuru ot neden toplanmadı da ıslandı, ha? Hapsi boylamak mı istiyorsun sen?

Beyaz gömlekli adam ipleri dizlerinden yere attı ve alçak sesle askerden yana:

— Nerden çıktı bu herif, gökten mi indi, cehenneme gidesice! –deyip ayağa kalktı.

— Eskisinden de fazla kumandan var şimdi, –diye karşılık verdi asker.

— Bu iblisleri kim tayin ediyor?

— Kendi kendilerini tayin ediyorlar. Artık kocakarı masalındaki gibi her şey kendi kendine oluyor.

Adam atların yanına gitti, yelelerinden tuttu, büyük Artamonov bağırabildiği kadar yüksek sesle bağırdı:

— Hey, karımı çağır!

— Kapa çeneni ihtiyar, –dediler.– Şuna da bak hele, karısını istiyormuş...

Atlar gitti. Artamonov elini yüzünde, sakalında gezdirdi, soğuk parmaklarıyla kulağına dokundu, etrafa bakındı. Kameriyenin camsız, tek parça duvarının önünde, kırmızı elmaların üvez gibi salkım salkım asılı olduğu elma ağacı resminin altında yatıyordu; yattığı yer sertti, tüyleri dökülmüş tilki kürküne sarınmıştı, üzerinde de kalın kışlık ceketi vardı. Ama fazla gelmiyordu. Anlayamıyordu, burada ne işi vardı? Yoksa evde bayram temizliği mi yapıyorlardı? Hangi bayramdı peki? Atlar niye bahçede, asker neden hamamın önündeydi? Ve avluda "Yoldaş, amma kalın kafalısınız! Ne? Adamlar yorulmuş mu? Yorulacak zaman mı şimdi! Şu aptal herifler olmasa..." diye bağıran kimdi?

Bağıranlar uzaktaydı, ama bu bağırışlar kafasının içinde gümbürdeyerek kulaklarını sağır ediyordu. Sanki bacakları da yoktu; dizden aşağısı hareket etmiyordu. Duvardaki elma ağacı resmini boyacı Vanka Lukin yapmıştı; Vanka hırsızdı, sonradan kiliseyi soymuş ve hapiste ölmüştü.

Kameriyeye çok geniş, tüylü şapka giymiş biri girdi; soğuk bir gölge ve yoğun bir katran kokusu getirdi.

— Sen misin Tihon?

— Kim olacak başka...

Tihon'un hırçın yanıtı da kulaklarını sağır etti. Yaşlı kapıcı, kollarını açmıştı, gıcırdayan döşemenin üstünde sanki yüzüyordu.

— Bu bağıran kim?

— Zaharka Morozov.

— Peki askerin ne işi var burada?

— Savaş.

Artamonov bir an susup sordu:

— Düşman buraya da mı geldi?

— Bu, sana karşı bir savaş, Pyotr İlyiç...

Patron sert bir şekilde:

— Aptal ihtiyar, alay etme, ben senin akranın değilim! -dedi.

Sakin bir yanıt duydu:

— Bu son savaş, başka savaş istemiyorlar. Hem artık herkes yoldaş oldu. Aptal olmak içinse sahiden yaşlıyım ben.

Tihon'un alay ettiği besbelliydi. İşte şapkasını çıkarmadan teklifsizce patronunun ayaklarının dibinde oturuyordu. Avluda kısık, kesik kesik bir sesle emirler veriliyordu:

— Saat sekizden sonra sokaklarda hiç kimse olmayacak!

— Karım nerede? -diye sordu Artamonov.

— Ekmek aramaya gitti.

— O da ne demek oluyor?

— Ne olacaktı? Ekmek tuğla değil ki, yerde bulup da alasın.

Bahçenin alacakaranlığı giderek koyulaşıyor, mavileşiyordu; hamamın yanındaki asker sesli sesli esnedi, tamamen görünmez oldu, sadece süngüsü sudaki balık gibi parlıyordu. Artamonov, Tihon'a pek çok şey sormak istiyordu, ama susuyordu, fark etmezdi zaten, Tihon'dan hiçbir şey öğrenilmezdi. Üstelik de sorular sanki zıplıyor, içlerinden hangisinin daha önemli olduğunu anlamaya izin vermeden karmakarışık oluyordu. Hem canı da ne çok yemek istiyordu.

Tihon homurdanıyordu:

— Aptal olabilirim, ama gerçeği herkesten önce anladım. İşte bak nasıl dönüverdi her şey. Herkesin hayatı zindan olacak diyordum! Oldu. Paçavrayla toz alır gibi

sildiler. Yonga gibi süpürdüler. İşte böyle oldu Pyotr İlyiç. Evet. Şeytan çalışıyordu, sen de yardım ediyordun. Peki bütün bunların nedeni ne? Günah işlendi, işlenen günahın haddi hesabı yok! Hep bakıp bakıp hayret ediyordum, ne zaman gelecek bunun sonu diye. Sonunuz geldi işte. Günahlarınızın hepsi başınızdan kurşun olarak yağdı... Araba tekerini yitirdi...

"Sayıklıyor," diye düşündü Artamonov, ama yine de sordu:

— Ben niye buradayım?

— Evden attılar da ondan.

— Miron'u da mı?

— Herkesi.

— Ya... Yakov?

— O çoktandır yok ortalıkta.

— İlya nerede?

— Bunlarla birlik olduğunu duydum. Sen sağ kaldığına göre öyle olması lazım, yoksa...

"Sayıklıyor," diye kesin olarak karar verdi Pyotr Artamonov ve "Bunadı ihtiyarcık. Böyle olması beklenirdi zaten," diye düşünerek hiçbir şey demedi.

Küçük donuk yıldızlar göğe saçıldı; sanki eskiden böyle yıldızlar yoktu. Ve bu kadar çok değildiler.

Tihon şapkasını eline aldı, mırıldanarak konuşmaya devam etti:

— Kurnaz aptallığınız geri tepti. Dilencilerin hali sizinkinden daha iyidir.

Birden bambaşka bir sesle:

— Şu çocuğu, kâtibin oğlunu hatırlıyor musun? –diye sordu.

— E, ne olmuş? Ne var?

Pyotr Artamonov anlayamamıştı: Tihon'un bu ani sorusu onu korkutmuş muydu, yoksa sadece şaşırtmış mıydı? Ama Tihon:

— Öldürdün onu, tıpkı Zahar'ın köpek yavrusunu öldürdüğü gibi. Peki, niye öldürdün? –der demez hemen anladı.

Artamonov durumu kavramıştı: Tihon, sonunda ihbar etmiş ve işte hasta hasta tutuklamışlardı onu. Ama korkutmaktan çok bu durumun anlamsızlığı hayrete düşürdü Artamonov'u. Dirseklerine dayanarak başını kaldırdı, dilinde bir acılık, ağzında kuruluk hissederek, sitemli ve alaycı bir ifadeyle sessizce konuşmaya başladı:

— Yalan söylüyorsun! Her suçun bir süresi, zamanaşımı vardır! Sen, bütün süreleri geçirdin, geç kaldın. Evet! Aklını kaçırmışsın sen. O zaman kendi gözlerinle gördüğünü, kendi söylediklerini unutmuşsun...

— Ben ne söylemişim? –diye Artamonov'un sözünü kesti Tihon.– Ben görmedim elbet, ama anladım! Ne yapacağını görmek için öyle dedim. Ben yalan söyledim, sen de bu yalana sarıldın. Baktım baktım, bekledim... Hepiniz böylesiniz. Aleksey İlyiç, kayınpederine, o sarhoş herife, Barskiy'in meyhanesini yakmasını telkin etmişti; senin babansa bunu anlamış, sarhoşu öldüresiye dövdürtmüştü. Nikita İlyiç bunu biliyordu, o da her şeyi anlardı. Susabilirdi, ama sana öfkesi yüzünden bana söyledi. "Sen rahipsin, senin bütün bunları unutman gerekir, ama ben hatırlayacağım," dedim. Yaptıklarınızla onu korkuttunuz. Önce ilmeği boynuna geçirmeye, sonra da manastıra gönderdiniz, sizin için dua etsin diye! Ama sizin için dua etmek onu korkuttu, buna cesaret edemedi! Bu yüzden de Tanrı'yı, inancını kaybetti...

Tihon ölene dek konuşabilirmiş gibiydi. Sessiz, düşünceli ve sanki kin duymadan, içten konuşuyordu. Akşamın geç vakti koyu, sıcak karanlığın içinde neredeyse görünmez olmuştu. Hamamböceklerinin gece hışırtısını andıran konuşması Artamonov'u korkutmuyordu, ama dilsiz bırakacak kadar şaşırtarak ağırlığı altında eziyordu. Bu anlaşılmaz adamın aklını kaçırdığından giderek daha çok

emin oluyordu. İşte sanki omuzlarındaki ağırlığı atmış gibi uzun uzun iç geçirip yine aynı tekdüzelikle geçmişi, gereksiz konuları kurcalamaya devam ediyordu:

— Siz Artamonovlar, beni de imanımdan ettiniz. Nikita İlyiç, sizin yüzünüzden beni de yoldan çıkardı, hem kendisini hem beni imansız bıraktı... Sizin ne Tanrı'nız ne de şeytanınız var. Evinizdeki ikonaları etrafı aldatmak için tutarsınız. Ne var içinizde peki? Anlamak mümkün değil. Sanki bir şey var gibi. Yalancılar var. Hileyle, yalanla yaşadınız. Artık her şey ortaya çıktı, soydular sizi, çıplak kaldınız...

Vücudunu güçlükle kımıldatan Artamonov, kurşun gibi ağır bacaklarını yere indirdi, ama ayak tabanlarının derisi döşemeyi hissetmiyordu ve yaşlı adama, bacakları ondan ayrılmış, gitmiş, kendisi havada asılı kalmış gibi geliyordu. Bu durum onu korkuttu, iki eliyle birden Tihon'un omzuna yapıştı.

— Nereye? –diye sordu kapıcı, Artamonov'un ellerini kaba bir hareketle silkeleyip.– Dokunma. Gücün yok, boğamazsın. Babanın gücü yerindeydi, övünmekten kaybetti gücünü. Diyorum ki, beni imanımdan ettiniz; artık nasıl ölürüm, onu da bilmiyorum. Sizin gibi iblislere baka baka...

Artamonov'un yemek isteği giderek artıyor ve bacakları onu çok korkutuyordu.

"Yoksa ölüyor muyum? Daha yetmiş beş yaşındayım. Tanrım..."

Tekrar yatmayı denedi, ama ayaklarını yukarı kaldırmaya gücü yetmedi. O zaman Tihon'a:

— Yardım et, bacaklarımı kaldır! –diye emretti.

Tihon, eski patronunun ayaklarını sıranın üstüne yerleştirdikten sonra yere tükürdü, elini şapkasının içine soktu, bir şey parlıyordu elinde. Artamonov, dikkatle baktı: Bu, bir iğneydi, Tihon, deliliğini kanıtlar gibi karanlıkta şapkasını dikiyordu. Tepesinde gri bir gece kelebeği görünüp kaybolu-

yordu. Bahçede, havada üç sarı ışık şeridi uzandı ve uzaktan gelen, ama kolay anlaşılır bir ses:

— Bizim için geri dönüş yok, olmayacak da yoldaşlar... –dedi.

Tihon'un sesi bu sesi bastırdı:

— Senin baban da aynıydı; o da benim kardeşimi öldürdü.

— Yalan söylüyorsun, –dedi Artamonov elinde olmadan, ama hemen– Ne zaman? –diye sordu.

— O zaman işte...

Birdenbire öfkelenen, açlıktan içinin ezildiğini ve kuruduğunu hisseden Artamonov:

— Niye hep yalan söylüyorsun, deli misin nesin? –dedi.– Ne istiyorsun? Sen benim vicdanım mısın, yargıcım mı? Niye otuz küsur yıl sustun?

— Sustum işte. Düşünüyordum demek!

— Hıncını biriktirdin, öyle mi? Eh... Hadi, git, polise ihbar et.

— Polis yok artık.

— Git söyle, işte bu adam hayatım boyunca beni yedirdi, içirdi, yargılayın onu, de. Zaten ihbar etmişsin besbelli! Ne istiyorsun, söyle! Sıkıştır, korkut beni, para iste, ne duruyorsun?

— Senin paran yok. Senin hiçbir şeyin yok. Eskiden de yoktu zaten. Yargıçlığa gelince, tükürürüm yargıçlığa. Ben, kendi kendimin yargıcıyım.

— Öyleyse neden tehdit ediyorsun, sersem herif?

Ama Tihon sanki tehdit etmiyordu, Artamonov bunu belli belirsiz hissediyordu. Tihon homurdanıyordu:

— Bütün Kabil'lerin sonu gelecek. Kardeşimi niye öldürdünüz?

— Kardeşin hakkında yalan söylüyorsun!

İhtiyarlar, birbirlerinin sözünü keserek daha hızlı konuşmaya başladılar.

— Ben mi yalan söylüyorum? Ben o zaman yanındaydım onun...

— Kimin?

— Kardeşimin. Baban onu vurduğunda ben kaçtım. Babandan akan kan onun kanıydı. Niye aktı o kan, ha?

— Geç kaldın...

— Bak işte, alaşağı ettiler sizi, devirdiler, savunmasız kaldın, bense eskisi gibiyim...

— Deliydin, deli kaldın...

Artamonov, eski toprak işçisinin onu bir köşeye; her şeyin ayırt edilmez, anlaşılmaz ve korkunç olduğu bir çukura doğru ittiğini hissediyordu. Israrla tekrarlıyordu:

— Geç kaldın. Kardeşin hakkında yalan söylüyorsun, senin ve senin gibilerin hiçbir şeyi olmaz...

— Vicdanı olur.

— Oğlumu, İlya'yı sen yoldan çıkardın!

— Asıl siz, Artamonovlar beni yoldan çıkardınız, Nikita İlyiç içimi deşti, uyandırdı!

— O da senin onu uyandırdığını söylüyordu!

— Kaç kez babanı öldürmek istedim. Nerdeyse kürekle kafasını kırıyordum... Kurnazsınız siz...

— Sen de öyle...

— Serafim'i attınız ortaya. O da kafamı karıştırdı benim: Hiç kimseyi kırmıyordu, ama dürüst de yaşamıyordu. Bu nasıl oluyordu böyle? Her yerde, her işte kurnazlık...

Karanlığın içinden öfkeli birisi:

— Kim o? Ne-reye? –diye yüksek sesle bağırdı.– Aşağılık herifler, size söylenmedi mi, sekizden sonra bir yere kımıldamak yok diye?

Tihon ayağa kalktı, kapıya gitti ve kapıdan adım atıp sanki karanlığın içine düştü. Heyecan, açlık ve yorgunluğun baskısı altındaki Artamonov, bahçedeki üç yağlı ışık şeridinin arasından geniş, kara bir gölgenin belirir gibi olduğunu gördü. Artık kesinlikle korkunç bir şey olacağını bekleyerek gözlerini kapattı.

— Buldun mu? –diye sordu Tihon birisine.

— İşte hepsi bu!

Bu, karısının sesiydi. Neredeydi karısı, neden bu ihtiyarla baş başa bırakmıştı onu?

Artamonov gözlerini açtı, iki karanlık gölgenin durduğu kapıya bakarak dirseklerinin üstünde doğruldu. Birden ömrü boyunca düşündüğü bir şey, yaşamının bu kadar zor, bir tür aldatmacayla dolu olması kimin suçu, ona karşı suçlu olan kim sorusu aklına geldi. Ve işte şimdi her şey açıklık kazanmıştı.

Karısı yanına yaklaşıp eğildi:

— Çok şükür, Tanrım... –diye fısıldadı.

Artamonov kesin bir dille:

— İşte, her şeyin suçlusu odur, Tihon! –dedi ve içi rahatlamış olarak derin bir soluk aldı.– Açgözlüydü, beni de kışkırtıyordu, evet!

Zaferle kükrüyordu:

— Onun yüzünden kardeşim Nikita da mahvoldu. Sen de biliyorsun ya...

Artamonov tıkandı. Karısının gücenmediğini, korkmadığını, ağlamadığını görmek tuhaftı. Titreyen eliyle kocasının başındaki saçları okşuyor ve endişeli, ama sevgi dolu fısıldıyordu:

— Yavaş ol, bağırma, buradakiler kötü insanlar hepsi de...

— Yemek ver...

Karısı, eline bir salatalık ve ağır bir ekmek parçası tutuşturdu; salatalık sıcaktı, ekmek ise hamur gibi parmaklarına yapışıyordu.

Artamonov şaşırmıştı:

— Bu ne? Bana mı? Hepsi bu kadarcık mı?

— Yavaş, Tanrı aşkına, –diye fısıldadı Natalya,– hiçbir şey yok ki zaten! Askerler de bir yandan...

— Yaptığım her şeyin karşılığında bunu mu veriyorsun bana? Bütün korkularımın, tüm hayatımın karşılığında?

Artamonov, ekmeği elinde tartarak mırıldanıyor ve katlanılmaz, ölümcül derecede aşağılayıcı bir şey olduğunu, bunda Natalya'nın bile suçunun bulunmadığını seziyordu.

Ekmeği kapıya doğru fırlatıp boğuk ama kararlı bir sesle:

— İstemiyorum, –dedi.

Tihon ekmeği yerden aldı, homurdandı, üfledi; Natalya tekrar kocasının eline bir ekmek parçası tutuştururken:

— Ye, sinirlenme, ye... –diye mırıldanıyordu.

Artamonov, karısının elini itip gözlerini sımsıkı yumdu, dişlerinin arasından müthiş bir öfkeyle tekrarladı:

— İstemiyorum. Defol, yıkıl karşımdan!

SON